KLASİKLER

HONORÉ DE BALZAC
CESAR BIROTTEAU

ROMAN

KLASİKLER

Honoré de

BALZAC

PARFÜMCÜ CESAR BIROTTEAU'NUN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Sunuş ***Vedat Ozan***
Türkçesi ***Adnan Cemgil***

"İnsanlık Komedyası'nın bu parfümlü sahnesi, Balzac'ın 'düzyazının Shakespeare'i' olduğunun en açık ispatlarından biri."

EVEREST

1675

HONORÉ DE BALZAC

(20 Mayıs 1799-18 Ağustos 1850) Fransa'nın Tours kentinde orta halli taşralı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Balzac, sekiz yaşındayken koleje başladı ama yatılı okul yaşamına dayanamadığı için sonradan gündüzlü olarak Tours Lisesi'ne verildi. Balzac, on beş yaşına gelince, ailesi Paris'e taşındı. Hukuk'tan mezun olduğunda babası, ona kendisi gibi bir noter kâtipliği işi buldu, ancak iki yıl sonra şair olmak istediğini söyleyerek işten ayrıldı. Ardından evden de ayrılıp, bir tavan arasına yerleşti. Bu arada, büyük bir tutkuyla kitap okuyordu. Gönül ilişkilerinin başlangıcı da bu döneme rastlar, ilk sevgilisi, kendinden büyük, kırk üç yaşındaki Madame de Berny adlı evli bir kadındır. Bunun ardından çoğu aristokrat ve hemen hepsi de kendinden daha yaşlı olan kadınlarla ilişkilerini sürdürdü. Bu yıllarda politikayla ilgilenen Balzac, aşırı bir kralcıydı. Koyu Katolikliği ile birleşen bu eğilimiyle katı bir tutucu olmuştu. Yine bu yıllarda kendini ticaret yaşamına verdi. Kitapçılık yaptı, sonra basımevi kurdu ama bu işlerde başarı sağlayamayarak hepsinde iflas etti. İlk ününü *Les Chovans* ve *Evliliğin Fizyolojisi* adlı kitaplarıyla kazandı. Birçok çalkantıyla geçen yaşamı, uzun yıllar ilişkide bulunduğu Polonyalı Kontes Hanska ile evlendikten iki ay sonra 1850'de sona erdi.

ADNAN CEMGİL

(1909, İstanbul-2001, İstanbul) Yazar ve çevirmen. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1935). Ankara Meslek Öğretmen Okulu ve Atatürk Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1945'te Bakanlık emrine alındı; Danıştay kararıyla görevine döndü; bir süre sonra öğretmenlikten ayrıldı (1947). Kurucularından olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nin genel sekreterliğini yaptı (1950); bu derneğin faaliyeti nedeniyle yargılandı, 15 ay hüküm giydi. İlk yazıları, 1934'te *Yeni Adam* dergisinde yayımlandı. 1941-1944 yılları arasında *Yurt ve Dünya* dergisinin, 1947'de de *24 Saat* gazetesinin yazı işleri müdürlüklerini yaptı. 1944-1945 yıllarında *İnönü Ansiklopedisi*'nde redaktör olarak çalıştı. Diderot, Romain Rolland, Roger Martin du Gard gibi düşün ve sanat adamlarının yapıtlarından çeviriler yaptı. 1942-1987 yılları arasında Türkçeye elli kadar çeviri yapıt kazandırdı.

KLASİKLER

Honoré de

BALZAC

PARFÜMCÜ CESAR BIROTTEAU'NUN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Sunuş ***Vedat Ozan***
Türkçesi ***Adnan Cemgil***

§

Yayın No **1675**
Everest Klasikler **81**

Parfümcü César Birotteau'nun Yükselişi ve Düşüşü
Honoré de Balzac

Kitabın özgün adı: *Histoire de la grandeur et de la décadence de César Birotteau*

Editör: Mesut Varlık
Fransızca aslından çeviren: Adnan Cemgil
Kapak tasarımı: Emir Tali
Sayfa tasarımı: Veysel Demirel

© 2017, bu kitabın Türkçe yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Ağustos 2017

ISBN: 978 - 605 - 185 - 177 - 8
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 513 34 20-21 Faks: (0212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap
www.facebook.com/everestyayinlari
www.instagram.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Parfümcü Cesar Birotteau'nun Yükselişi ve Düşüşü

İnsanlık Komedyası'nın Parfümlü Sahnesi

"Bazen beynim yanıyormuş gibi geliyor bana" diye feryat eder Balzac, "aklımın siperlerinde öleceğim."

–Baudelaire'in mektuplarından[1]

Kâğıt ve kalemini önüne çektiğinde değme daktilograflara taş çıkartacak bir süratle (dakikada otuz kelime) mürekkebi kâğıda aktaran, gündüz yerine gece uyanık kalarak, hatta bazen uyku kısmını tamamen atlayıp yetmiş iki saat aralıksız yazan bir yazarın, Honoré de Balzac'ın[2] kitabı elinizdeki. Hâlâ Balzac'ın günde kaç fincan kahve içtiği tartışılıyor internet forumlarında. Kimi diyor otuz fincan, kimiyse bu sayının daha da fazla olduğunu iddia ediyor. İlginç olan şu ki; kaç fincan olursa olsun, sadece keyif almak ve diri kalmak içip masasının üzerine, kâğıtlarının

1 Arthur Symons, "Baudelaire and His Letters", *The North American Review*, Vol. 210, No. 766 (1919): 386.

2 Ailenin gerçek soyadı; Balssa. Soyadındaki değişim ve aradaki "de", Honoré'nin babası Bernard-François'nın Paris'e yerleşip görece seçkin bir çevre edinmesini takiben, "asâlet" algısı yaratabileceği yolundaki düşüncesi nedeniyle ekleniyor.

uzağında bir köşeye koymuyor fincanını Balzac. Tükettiğinin demlenme sürecine kafayı takıyor, vazife edinip sıcak ve soğuk demlenme teknikleri üzerine önerilerde bulunabiliyor. Kendi masasının üzerinden başlayıp oradan içinde yaşadığı topluma doğru uzayarak çoğumuzun aklına getirmediği veya önemsemediği benzer ayrıntıları metinlere dönüştürüp somutlaştırıyor.

İnanılmaz gözlem yeteneği sayesinde bize yaşadığı dönemin toplumsal panoramasını edebî bir dille neredeyse olduğu gibi aktaran, eserlerini de *İnsanlık Komedyası* (*La Comédie Humaine*) başlığı altında toplayan Honoré de Balzac'ın adı geçen külliyat içinde doksan bir adet tamamlanmış eseri var. Bu eserler hikâye, makale ve roman gibi muhtelif formlarda ama ortak özellikleri zaman ve karakter ayrıntısına girildiğinde hepsinin bir yerinden diğerine bağlanmış olması. *İnsanlık Komedyası*'nın bu parfümlü sahnesi, Balzac'ın "düzyazının Shakespeare'i" olduğunun en açık ispatlarından biri.

Nobel ödüllü yazar Mario Vargas Llosa'nın belirttiği gibi, "Hızlı ve form'a dikkat etmeksizin yazmakla suçlanan Balzac"ın eserlerine bugünün "form" mantığıyla yaklaşmak, külliyata zarar vermekten başka bir işe yaramaz. Düzyazının tüm imkânlarından sonuna kadar faydalanır; karakter, yapı, hikâye, vs. gibi insanlığın detaylarını düzyazı formunda önümüze serili halde buluruz.[3] Balzac'ın yazı ve hayatla kurduğu ilişkinin bütüncüllüğünü bir de kendi ağzından duyalım: "Bir kitap yazmadan önce yazar, ya karakterleri çözümlemeli, bütün törelerin içine girmeli, dünyayı gezmeli, bütün tutkuların yaşantısına katılmalı; ya da tutkular,

3 Jorge Villanueva Chang, Jimena Pinilla Cisneros, Mario Vargas Llosa ve JohnJ. Winters, "In the Past One Wrote to Gain Immortality, Today Nobody Believes in Eternity": An Interview with Mario Vargas Llosa, *World Literature Today*, Vol. 76, No. 1 (Winter, 2002): 68.

ülkeler, töreler, karakterler, doğal olgular, ahlâki olgular, bütün bunların hepsi yazarın zihninden geçmelidir." *İnsanlık Komedyası* külliyatı içinde yer alan *Goriot Baba*, *Eugénie Grandet* veya *Vadideki Zambak* gibi romanlar ise muhteremin başyapıtları (*opus magnum*) olarak biliniyorlar. *César Birotteau*, Balzac'ın kanonik eserlerinden biri olmasa da, Balzac üzerine yapılan incelemelerin neredeyse hepsinde muhakkak değinilen eserlerinden biri olmuştur. Dönemin hukuki, ticari, ahlaki dönüşümlerini yansıtmasının yanı sıra, müzikten felsefeye dek döneminin "yükselmekte olan" değerlerinin de resm-i geçiti olarak okumak mümkün bu eseri.

Elinizdeki kitap, yani *César Birotteau* için ise her ne kadar "bir parfümörün hikâyesi" denilse de; siz aldırmayın söylenenlere. Karşılaştırmalı edebiyat literatürü içerisinde César Birotteau'nun Julius Caesar'ın "avatar"ı olduğu, hatta mesela, Goriot Baba'nın da Shakespeare'in Kral Lear'ının "avatar"ı olduğu yönünde ciddi iddialar mevcut. Kurulan bu paralellikler, elbette hem dönem hem de edebiyatlar arasındaki etkileşim açısından önemli okumalara vesile oluyor ama konunun bu yönü, bu önsözün boyunu aşacağı için, bir not halinde buracığa düşmüş olalım.

Ancak her halükârda, yine de, *César Birotteau* "bir parfümörün hikâyesi" değil! Çünkü bu romanda asıl anlatılmak istenene bahane olan nesne bir parfüm değil, kişisel bakım ürünü. Unutmayalım ki hikâyenin geçtiği dönem, "Güzelliğin Altın Çağı" olarak tanımlanan, kozmetik alanında kitlesel pazara yönelik ilk formülasyonların hayata geçirildiği, bu formülasyonlarla üretilen pek çok değişik ürünün de öngörülen etkilerine yönelik ümit ve hayallerin satışı arttırmak amacıyla körüklenmeye başlandığı dönem.

Üstelik romanın kahramanı, zavallı burjuvamız César Birotteau oralardan topladığı paraları başka yerde batırıyor ya, neyse, okuyacaklara ipucu vermeyelim daha ilk sayfadan. Durumu şöyle özetleyelim dilerseniz: Balzac, eski mesleği parfümörlükten daha fazla ikbâl gördüğü için kozmetik ve kişisel bakım ürünleri işine girmeye niyetlenen bir burjuvanın, sınıf atlama hevesinden hareketle dönem Fransa'sını, geçmiş rejimle (*Ancien Régime*) hesaplaşmalarını, finansal hukuk sistemini, kurumsal yapıyı, insan ilişkilerini, etik değerleri, oportünizmi, hatta yer yer nepotizmi mercek altına alıyor.

Duyularımız, sevgili okur, dışımızdaki dünyayla iletişim kurmamıza imkân veren araçlarımız. Kimimiz duyuların yaşamı sürdürmeye yetebilecek seviyede kullanımını kâfi bulurken, kimimiz de duyusal çeşitliliği ve bu çeşitlilik içinde yer alan derinlikleri ayrı bir haz ve keyif vasıtası olarak kişisel hikâyesine dâhil ediyor. Balzac'ın müzik dâhil (Beethoven, Mozart ve Weber hayranı) duyusal zenginliklere ilgisi de malûm; hatta sırf kahve içmenin keyfi üzerine kaleme aldığı ve içinde ünlü gastronom Anthelme Brillat-Savarin'e atıfta bulunduğu bir makale bile ("Kahve İçmenin Keyif ve Acıları") mevcut.

Ancak bu romanında kahramanına biçtiği rolün gerekleri, yani kozmetik veya cilt bilimi gibi alanlar elbette onun uzağında kalıyor. Eh, o da ne yapıyor, gidiyor uzak olduğu bilgileri işin erbâbına sorarak öğreniyor. Balzac, konunun "bilimsel" yanına belki uzak kalmış olabilir ama "teknik" yanına, yani ticaret kısmına pek de değil; zira kendisinin birkaç kez ticarete soyunma denemesi de mevcut. Birçok Balzac âliminin dile getirdiği gibi, *İnsanlık Komedyası*'nın ana temalarından biri hiç şüphesiz "pa-

ra"dır ve bu tema her defasında bir uzman birikimiyle kendisini gösterir.[4]

İlginç olan şu ki; Balzac'ın kitaba konu olan alana dair bilgi edinme amaçlı araştırmaları romanın yazımından yedi yıl öncesine kadar gidiyor. Dostu Dr. Jean-Baptiste Nacquart'la yazışmalarının külliyâtı içinde yer alan ve 23 Kasım 1830 tarihli cevabî bir mektup mesela, cilt bakımı hakkında bazı temel bilgileri, en azından kaleme alabilecek seviyede öğrenmesini sağlıyor. Kaldı ki "işi uzmanından öğrenmek" olarak tanımlayacağımız bu tip bilimsel referans arayışlarının örneklemelerini romanın akışı içerisinde de, mektupla değil ama Krallık Bilim Akademisi üyesi Bay Vauquelin'e yüz yüze sorarak edinilen bilgi olarak görebiliyoruz. Vauquelin sadece muhtelif yağların ciltteki etkileri konusunda bilgi aktarmıyor, cahil ama heyecanlı olduğu her halinden pek belli olan Birotteau'ya, eğer yaptığı ürünü tanıtacaksa bunu gerçeklerden uzaklaşmadan ve fazla da ümit pompalamadan yapmasını öneriyor. Eh, ne de olsa bilim*i*nsanı! Bu arada, Vaquelin'in saç yapısı hakkındaki bilimsel saptamalarını okurken belki söylediklerini afakî bulacak, kendinizi tutamayıp gülümseyeceksiniz. Unutmayalım ki bilim dediğimiz şey, doğası gereği kendi önermelerinden kuşkulanarak sınırlarını sürekli zorlayan ve yeni bulgularla gelişen dinamik bir olgu. Dolayısıyla sizi gülümsetebilecek ve saçma gelebilecek bazı satırları bugünün değil o dönemin doğruları olarak okumanızı öneririz.

Balzac, Dr. Nacquart'dan mektupla aldığı bu bilgileri –tabir caizse– nadasa bırakıyor ve uzunca bir süre kendisinden bu konu-

4 Bkz.: C. F. Zeek, "Balzac as a Business Man" *The French Review*, Vol. 25, No. 2 (1951): 96 ve John Marshall Gest, "The Law and Lawyers of Honoré de Balzac", *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol. 60, No. 2 (1911): 81-82.

da ses soluk çıkmadığını görüyoruz; çıktığı zaman da zaten yedi yıllık nadasın ürünü adeta zincirinden boşanmışçasına daktiloya yansıyıveriyor.[5] Ta ki *Le Figaro* gazetesi yeni bir roman yazması sözüyle verdiği avansın karşılığı için onu sıkıştırana dek. Kaderin garip bir cilvesi, ismini Pierre Beumarchais'nin ünlü eseri *Figaro'nun Düğünü*'nden alan ve César Birotteau'yu yayımlayan *Le Figaro* gazetesini ilerleyen yıllarda (1922) bir parfümör, hem de oldukça ünlü ve zengin bir parfümör olan François Coty satın alıyor. Yanlış anlamayın; Coty'nin satın alma kararında zamanında gazetenin *César Birotteau*'yu yayımlamış olmasının herhangi bir etkisi yok elbette. Bildiğiniz üzere *Le Figaro* kurulduğundan beri (elbette günümüzde de) hep sağ politikalara meyyâl bir gazete ve Coty gibi sağın aşırıya varan uçlarını zorlayan bir girişimcinin pek çok başka sebebi var gazeteyi kendi varlıkları arasına katma kararını vermesinde. Tesadüf; çok yaygın olmayan bir mesleğin biri gerçek, diğeri kurgulanmış iki erbâbının zamanı yok sayarak aynı mekânda buluşmaları.

Balzac, taahhüt ettiği tarih (15 Aralık 1837) yaklaşıp sıkıştığında hem sözünü tutabilmek hem de telif olarak önerilen toplam 20.000 Franklık meblağı elde edebilmek için zamanında toplamış olduğu bilgileri yayıyor masasının üzerine. Beyninde yankılanan Beethoven ezgileri ve Frankların göz kamaştıran hayaliyle alıyor kuştüyü kalemi eline. "Göz kamaştıran" dedim, çünkü emin olun bu meblağ az bir para değil. Tamam, bugün artık Frank diye bir para birimi yok ve o dönemin 20.000 Frankının bugünün bilindik birimleriyle ne kadarlık bir değer ifade ettiğini hesaplamak kolay değil. Ancak kitabın yayın tarihinden

5 *César Birotteau*'nun kökeni hakkında daha fazla bilgi için bkz.: G. M. Fess, "Balzac's First Thought of César Birotteau", *Modern Language Notes*, Vol. 49, No. 8 (1934): 516-519.

yaklaşık 35 yıl ileri bir tarihi temel alırsak, tahminî bir sonuca ulaşmak mümkün; zira 1873 yılında Frank altın standardına bağlanıyor ve bir Frank 0,29 gram altına tekabül ediyor. Uzun lafın kısası, 20.000 Frank neredeyse altı kilo altın ediyor. İtiraf edelim; araştırmacı önsöz yazarlığı maceramızda zorlukla ulaştığımız bu bilgiler ışığında bu hesabı yapıyor ve çıkan sonuca önce kendimiz inanamıyoruz. Tekrar tekrar 20.000 ile 0,29'u çarpıyoruz, sonuç değişmiyor: 5.800. O zaman 1837 ila 1873 yılları arasında geçen 35 yıllık sürenin enflasyonu da bahşişimiz olsun diyor, çenemizi daha da fazla yormuyoruz. Ne paralar varmış vakt-i zamanında yazarlıkta be! Ey yayıncılık camiası, ey Everest, duy sesimizi!

***

Kurguya yedi yıllık süre içinde yapmış olduğu gözlemlerle karar vermiş, ilave olarak roman karakterlerine model oluşturacak kimlik (*persona*) konusunda da zaten herhangi bir sıkıntısı yok muhteremin. Muhtemelen romanın içinde bazılarınızın "İcra-İflas Kanunu" olarak yorumlayacağı bölümler için önünde iki mükemmel örnek var.

Bu örneklerin ilki; dönemin benzer kader yaşamış parfümörlerinden Jean-Vincent Bully. 1803 yılında Paris'te kokulu ürünler ticaretine başlayan Bully, o dönemde tıpkı kahramanımız César Birotteau gibi hem parfüm ve kokulu ürünler, hem de kozmetik preparatlar imal ediyor. Biri Saint-Honoré, diğeri Montorgueil'de olmak üzere iki dükkânı var. Bu dükkânlarda satışını yaptığı Bully'nin Sirkesi (*Vinaigre de Bully*), Paris sosyetesinde epey revaçta olduğu söylenen bir kişisel bakım ürünü. Vücuda sürülerek kişisel temizlik için kullanılıyor, cildi gerginleştirdiğine, gençleştirdiğine inanılıyor. Ancak Restorasyon Dönemi'ni ve Bourbon Hanedanı'nı sonlandırarak liberal monarşinin önünü açan 1830

Temmuz Devrimi'ni takiben Bully'nin işleri bozuluyor ve César Birotteau ile çok benzer bir kaderi paylaşıyor. Bully markasının varislerinin iddiası da zaten César Birotteau karakterinin aslında Jean-Vincent Bey'in ta kendisi olduğu yönünde.

Diğer ve belki de daha önemli örnek ise; kısa süre içinde yazarlık dışında üç iş girişiminde bulunup üçünden de "çırak", hatta çıraklığın da ötesinde borçlu çıkan muhterem yazarımızın bizzat kendisi. Evet, Honoré kardeşimiz iki arada bir derede basım ve yayıncılıkla ilgili üç girişimde bulunuyor. Gelin görün ki tıpkı Birotteau gibi cebindekini hesaplamadan ve borç alma kapasitesine güvenerek, yani spekülatif ve fiktif bir sermayeyle giriyor bu işlere. Davetiye, fatura veya broşür bastığı bir matbaa macerasının da aralarında olduğu bu iş girişimleri beklentisine uygun sonuçlanmıyor ve Balzac'ın yazarlığından elde ettiği gelirin bir kısmı bu borçların kapanmasına gidiyor. Rahat yaşamaya ve hayatın pahalı zevklerine düşkün bir muhterem aslında Honoré Bey. Her ne kadar romanlarında, özellikle elinizdeki romanında parasal konuları ve bunlarla ilgili yasal boşlukları en ince ayrıntısına dahi hâkim olarak ele alıyorsa da, bu sizi yanıltmasın. Gerçek hayatında durum bunun tam tersi ve ömür boyu borçtan kurtulamadan yaşıyor. Bir nevi "Hayaller: malî sihirbaz / Gerçekler: müflis" olayı yani.

Balzac, roman yazarken olay örgüsünün ve karakterlerin içine girmeyi, aynı havayı teneffüs ederek özdeşleşmeyi seviyor. Bu sevgi César Birotteau'nun yazım sürecinde o yıllarda yeni yeni emeklemeye, belki de hafiften palazlanmaya başlayan Guerlain Parfümevi ile buluşmasına, 42 Rue de Rivoli'deki ilk dükkânında henüz Parfümcü-Sirkeci (*Parfumeur-Vinaigrier*) olarak bilinen Pierre-François-Pascal Guerlain'dan kendine özel bir parfüm sipariş etmesine kadar varıyor. Bu özel parfüm siparişi de siparişi hazırlayan Guerlain'ın isminin sosyal hayatın içinde

ilk kez yaygın olarak duyulmasını sağlıyor. Hikâyenin devamını biliyorsunuz; Guerlain, Balzac'a tasarladığı özel parfümü takiben III. Napoleon'un eşi majesteleri Kraliçe Eugénie'ye hazırladığı *Eau de Cologne Impériale (Emperyal Kolonya)* ile ismini öyle bilinir hâle getiriyor ki markanın başarı öyküsü 190 yıldır hâlâ aynı canlılıkta devam ediyor.

César Birotteau'nun yazım süreci boyunca Balzac, Guerlain'ın kendisine hazırladığı bu isimsiz parfümü masasından eksik etmiyor. Kâh mendiline damlatıyor, kâh üzerine sürüyor. Kim bilir, belki de kokunun bilinçdışına yönelik görece soyut algısı ilhama tıkandığı anlarda kahramanın karakteriyle özdeşleşerek yeni kapılar açmasına yardımcı olmuştur...

Guerlain ile Balzac nereden tanışıyorlar? Buna dair kesin bir şey söylemek olası değil. Ancak ilerleyen yıllarda ailenin üçüncü kuşak parfümörü Jacques Guerlain'in çıkardığı *Dawamesk* isimli parfüme baktığımızda muzır tahminlere teşne küçük ipuçları edinebiliyoruz. *Dawamesk*, ilk olarak 1942 yılında *Kriss* adı altında çıkarılıyor. 40'lı yıllar Paris'in Alman işgali altında olduğu yıllar. *Kriss* ismi de de zaten SS'lerin taşıdığı bir cins hançere gönderme yapıyor, hatta ismin son iki harfinin tıslaması bile malum militer (veya paramiliter) yapıyı akla getirmeye yetiyor. Ancak savaşın sonu yaklaşıp galip ile mağlubun kim olduğu netleşmeye başladığında Pierre-François-Pascal Guerlain'ın torunu Jacques Guerlain'ın muhtemelen "işbirlikçi" etiketinden çekinerek ve savaş döneminde hammaddelerine erişimdeki zorluğu bahane ederek parfümü geri çektiğini görüyoruz. İşte o *Kriss*, savaşın bitimiyle beraber bu kez *Dawamesk* olarak vaftiz edilip tekrar sürülüyor piyasaya. Formül ve koku profili aynı, sadece isim değişik.

İyi de, bu yeni isim ne anlama geliyor, *Dawamesk* ne demek? *Dawamesk*, haşhaşa şamfıstığı, karanfil, muskat cevizi, şeker,

portakal suyu ve yağ katılarak yapılan yeşilimsi renkte bir cins marmelat veya, belki de daha doğru bir tanımlamayla, bir nevi macun. 1840'lı yıllarda, yani *César Birotteau*'nun yazıldığı ve piyasaya sunulduğu dönemde Paris entelektüelleri arasından uyuşturucu deneyimlerini paylaşanların kurduğu Haşhaşçılar Kulübü'nde (*Club des Hashischins*) ekmek veya kurabiye benzeri şeyler üzerine sürülerek yenildiği söyleniyor. Kulübün müdavimleri arasında Victor Hugo, Alexandre Dumas, Charles Baudelaire, Gérard de Nerval ve tahmin edebileceğiniz üzere sevgili Honoré de Balzac kardeşimiz de var. Peki, Pierre-François-Pascal Guerlain ve Honoré de *Balzac*'ın dostluklarını kulüpte beraberce cigaralık içme deneyimlerine veya bu deneyimlere yol açan meraklı sohbetlere bağlayabilir miyiz? Kesin bir şey söylemek mümkün değil elbette ama kuşkusuz bu olasılık da göz ardı edilmeyecek ilginçlikte.

Romanın başlangıç tarihi (1819) meşhur 1810 ayrışımı, yani Napoléon'un eczacı ve parfümörleri kesin bir yasal çizgiyle ayırdığı kararnâmenin çıkışının hemen sonrası. Bu tarihten itibaren içilerek tüketilecek tedavi amaçlı iksirlerin formülleri yasal zorunluluk olarak açıkça belirtilmek zorunda. Bu açıklık parfümörlerin istediği bir şey değil; zira buğulu ve "soyut" dünyalarının sırlarını açıklamak hiç işlerine gelmiyor. Dolayısıyla daha önce aynı bünyede faaliyet gösteren iki farklı mesleğin yollarının bir daha kesişmemek üzere ayrıldığını görüyoruz. Bu ayrışımla beraber artık parfümörler, bizdeki attar misali "Bak, sana şunu hazırladım. Bi' iç, hemen ayağa kalkacaksın," diyemiyorlar. Onu diyemiyorlar belki ama cilt üzerine uygulanacak ve "yardımcı/destekleyici tedavi" olarak sürülebilecek sıvı veya merhemler hazırlayabiliyorlar. Balzac'ın kahramanı César Bey'i peşinde koşturttuğu benzer ürün ise, her ne kadar roman boyunca toplumsal dinamiklerin sorgulanmasının gölgesinde kalıyor olsa da, işte bu

bağlamda ayrı bir ilginçlik katıyor romana. "Neden?" diyeceksiniz; anlatayım.

Piyasaya referans oluşturan ürünlere, biliyorsunuz, pazarlamanın *lingua franca*'sı olan İngilizce'de *benchmark* (nirengi noktası) deniliyor. Bu tip ürünler pazarın diğer oyuncularının benzemek ve başarısını yakalamak için tabir caizse kendilerini (komple veya bölgesel) yırttıkları ürünler ve bir nevi ticarî "rol model"leri olarak tanımlanabilirler. Ulaşılmak istenen ideal ürün ya BMW veya Mercedes gibi marka ya da markaya ait ürünlerden sadece biri, mesela Chanel'in pek çok parfümü içinden *No. 5*'i olabiliyor. Çoğu kez jenerik isim haline gelen bu markalar için akla gelen ilk örnekler arasında Coca-Cola'yı sayabiliriz. Pek çok meşrubat markası ona benzemek ve onun başarısını yakalamak için çırpınıyor ve her sektörde buna benzer pek çok marka veya ürün bulmak mümkün. Romandaki *benchmark* ise *makassar yağı*. Şimdi müsaadeniz olursa *makassar yağı*na bir göz atalım; neymiş, ne işe yararmış, anlayalım.

Yağa ismini veren Makassar, Endonezya'da bir kent. 16. yüzyılın başında bu liman kenti çok önemli bir ticaret merkezi işlevini görüyor. Karışık ve çok dinli nüfus yapısıyla kozmopolit tanımlamasını hak eden kent, uzun süre kendini krallık sistemiyle yönetiyor, çeşitli uluslardan tüccarların altın ve bakır gibi değerli madenler veya tekstil ürünleri karşılığında Moluka Adaları'ndan gelen muskat cevizi veya karanfil gibi muhtelif baharata erişimini sağlıyor. Konstantinopl'ün el değiştirmesiyle beraber baharat için yeni kaynak ve rotalar arayan Avrupalılar, önce Portekizliler, sonrasındaysa Hollandalılar olmak üzere elbette bu cazip baharat ticareti merkezini gözden kaçırmıyor, işgal ederek kendi idarelerini altına alıyorlar. Hatta Hollandalılar Portekizlileri bölgeden çıkarttıktan sonra Makassar Kalesi'nin ismini Rotterdam Kalesi olarak değiştiriyorlar.

Makassar yağı ismini işte baharatın bol bulunduğu bu liman kentinden alıyor. Romanın yazıldığı yıllar, Avrupa'da saç, sakal ve bıyığın erkeklik simgesi olarak görüldüğü, yukarı kalkık, düzgün ve parlak bıyıklar bozulmasın diye özel tasarlanmış çay fincanlarının satıldığı yıllar, şaka değil sevgili okur. O yıllarda saçlar bu yağla taranıyor, bıyık ve sakallar onunla nemlendirilip parlatılıyor. Sadece görsel bir hoşluk değil amaçlanan elbette. Aynı zamanda erkeklerin önlenemez yazgısı olan saç dökülmesinin de önüne geçtiği, bazen dökülmüş saçı bile yeniden çıkardığı iddia ediliyor *makassar yağı*nın. Bu mucize saç ürününe verilen ismin sebebiyse, yağın formülünde bulunan ve Hindistan cevizi ya da palmiye yağı içine karıştırılarak aktif madde görevini gördüğüne inanılan ylang ylang çiçeği (*Cananga odorata*) yağı ve muhtelif baharatın Makassar'dan getirilmesi. Hoş, her ne kadar romanda gerçek *makassar yağı*nın Avrupa'da iki dirhem bile bulunamayacağı zikredilse de piyasaların çoğu kez gerçekleri değil, inanç veya ümidi satın aldıkları bize hiç yabancı olmayan bir gerçek.

Sorunlu bir ürün aslında *makassar yağı*. Beyefendiler bu yağı saçlarına sürüp koltuklarına oturduklarında başlarının değdiği yerde haliyle koca koca yağ lekeleri oluşuyor. Bu durumun önüne geçebilmek için gerekli tedbiri almak ise hanımefendilere düşüyor. Koltukların tam baş hizasına konulacak pamuk bezler örüyorlar ve bu bezler koltuk döşemesinin yağlanarak lekelenmesine engel oluyor. Yetmiyor, kimi kez dantel veya brodelerle işlenerek süslenen bu bezler *makassar yağı*nın ortadan kalktığı ilerleyen zamanlarda dahi ev ortamlarının ayrılmaz bir parçasına dönüşüyorlar. *Antimakassar* adı verilen bu bezlerin kullanımı yaygın olarak günümüzde de uçak, tren veya otobüs yolculuklarında başınızı dayadığınız yerdeki muhtelif elyaftan mâmul bezler (genellikle de üzerine reklam alınmış olarak) halinde hâlâ devam ediyor; üstelik isimleri de hâlâ *antimakassar*. Gene aynı

antimakassar'ın bahriyeli kıyafetlerinin boyun ve omuzlarında yer alan koyu renkli (genellikle lacivert) ilave kumaş parçasının da sebebi olduğu söyleniyor. Rüzgârlı havalarda uçuşmaması için yağlanmış uzun saçlarını atkuyruğu haline getirerek enselerinde toplayan bahriyelilerin, saçtaki yağın kumaşa bulaşarak giysilerinin omuz kısmını lekelemesinin önüne bu kumaş parçası, yani *antimakassar* ilavesiyle geçtikleri rivayet olunuyor.

İmrenilen ürün ve tâli hâsılası bunlar işte. Romanın kahramanı César kardeşimizin cin fikri ise benzer bir sonuca ulaşmak için Makassar adasından hammadde getirtmek yerine çok daha kolay erişilebilen ve görece daha ucuz bir hammaddeyi işin içine dâhil ederek, yani bildiğiniz "soğuk sıkım" fındık yağını kullanarak piyasanın en çok satan ürününü tahtından alaşağı etmek. Evet, romandaki ayrıntılar bazen "Ya bu kadarına ne gerek vardı" dedirtecek cinsten. Sonuçta bizler fındık yağının soğuk veya sıcak sıkımla elde edilme yöntemleri veya her iki yöntem arasındaki kalite ve verim farklarıyla ilgili bilgi almak için okumuyoruz romanı. Ama belki de Balzac'ı Balzac yapan, böylesine ayrıntılarla beraber hayatı çırılçıplak gözler önüne seren bu gerçekçi bakışı.

Gene bu gerçekçiliği nedeniyle belki Balzac, Friedrich Engels'in 1888 yılının Nisan ayında Margaret Harkness'a yazdığı mektupta dile getirdiği gibi, "Fransız toplumu ve tarihi hakkında dönemin bütün sözde tarihçileri, ekonomistleri ve istatistikçilerinin toplamından daha fazla şey öğretiyor." Eserlerinde günlük hayat ve temel kurumlarının içine paranın kutsanan değer olarak girmesine, girdiği yerden de geleneksel değerlerin kaybının başlamasına (Goriot Baba?) gösterdiği tepkilerin, her ne kadar yola çıkış noktaları ve arzulanan/önerilen çözümleri farklı olsa da, hem Marx hem de Engels tarafından sempatinin ötesinde bir yakınlıkla karşılandığı bilinen bir gerçek. Eh, boşuna da "Marksistlerin sevdiği monarşist" denmiyor muhterem için.

Fransız Devrimi'nin ardından, köklü değişimlerin yaşandığı Fransa'da *solidarité* (dayanışma, beraberlik) kavramı hem Devrim'e göndermede bulunacak şekilde bir içerikle kullanılmakta, hem de Devrim sonrası ülkenin ekonomik düzeninde yaşanan ve insanlar arası ilişkilerde belirleyici rol oynayan bir "mali" içerikle kullanılmaktadır. Ancak 1800'lerin özellikle ilk yarısında *solidarité* kavramı büyük oranda hâlâ "insanlar arasındaki yükümlülüklerden kaynaklanan duygusal bağa" göndermede bulunarak kullanılmaktayken; Balzac, bu konudan paçayı bu kadar kolay sıyıramayacağımızın farkındadır. Muhafazakâr Katolik Joseph de Maistre'in 1821'de dile getirdiği şekliyle; "insanlar arasındaki *solidarité*'nin açık / net bir fikir haline gelmesi sizce de imkânsız değil mi (kavramın hukuki yönünün altını çizmeme izin verirseniz) ...?"[6] Balzac, kavramın duygusal yönünden ziyade hukuki / ticari yönünün giderek galebe çalmakta olduğunu –çok erken bir dönemde– romanında vurguluyor: "Peki, ne diye imzamı atıp Bay Birotteau için garanti vereyim? Bize arsaları satanlara karşı birbirimize kefil olmamız yeterli değil mi?" Bu ve bunun gibi sayısız örneğin yer aldığı bu romanda Balzac, Fransa'da dönüşmekte olan ekonomik ve ahlaki yapıların karşılıklı etkileşimini ve dönüşümünü (hukukî ve "fiilî durum değişikliği"ni de diyebiliriz) o devasa aynasıyla gözler önüne sermektedir.

Çalkantılı bir geçiş döneminde Fransız burjuvazisi içindeki katmanların birinden bir basamak yukarıdakine çıkma arzusunun romanı elinizdeki kitap. Cehâlet ve cesaretin, geçmişle bugünün, dürüstlük ve kural tanımaz hırsın, malî çöküşle beraberinde gelen şaşırtıcı ahlakî yükselişin, kısacası sembol ve temsil ettiği gerçeğin sürekli kapıştığı, yer yer fars kabilinden okunabilecek bir

6 Lisa Moses Leff, "Jewish Solidarity in Nineteenth-Century France: The Evolution of a Concept", *The Journal of Modern History*, Vol. 74, No. 1 (2002): 45.

metin de denilebilir. Honoré de Balzac'ın *opus magnum*'u değil ama gene de bütün bu anlattıklarımız ışığında dönem Paris'inden insan ve toplum manzaralarını ünlü bir yazarın kaleminden okumak, satır aralarında da yazarın kendisine dair istemli ve/ya istemsiz ipuçlarıyla karşılaşmak, ilgilisine keyif veriyor.

Vedat Ozan, Nisan 2017
Mesut Varlık, Temmuz 2017

I

CÉSAR YÜKSELİŞİNİN DORUĞUNDA

Kış geceleri, Saint–Honoré Sokağı'nın gürültüsü bir an kesilir. Sonra tiyatrodan ya da balodan dönen arabaların tıkırtısı, hale sebze taşıyanların gürültüsü kaplar ortalığı. Paris'in o büyük harıltı senfonisinin içinde saat bir sıralarındaki böyle bir sessizlik ânında, Vend me Alanı yakınlarında bir parfümeri dükkânı işleten Bay César Birotteau'nun karısı korkulu bir düş yüzünden sıçrayarak uyandı. Çift görmüştü kadın kendini, üstelik üstü başı dökülen yoksul bir kadındı. Hem kupkuru buruşuk eliyle dükkân kapısının tokmağını çeviriyor, sadaka istiyordu kendi kendinden, hem de tezgâhın arkasındaki koltuğunda oturuyordu. Hem kapının eşiğinden, hem de oturduğu yerden duyuyordu sesini. Kocasını dürtmek istedi ama buz gibi soğuk bir şeye değmişti eli. Korkusu o denli arttı ki kazık kesilmişti sanki, boynunu çeviremez oldu. Boğazı sıkılıyor gibi oluyor, sesi çıkmıyordu. Olduğu

yere mıhlanmış kalmıştı, faltaşı gibi açılan gözleri bir noktaya dikilmiş, saçları dimdik olmuştu, acayip sesler geliyordu kulağına. Yüreği hızlı hızlı çarpıyor, buz gibi soğuk terler döküyordu yatağının içinde.

Korku, hastalığa benzer bir duygudur. İnsanın yapısını sarsarak ya yeteneklerinin gücünü son derece arttırır ya da çöküntüye uğratır. Fizyoloji bilimi uzun zaman sistemlerini ve varsayımlarını altüst eden bu olgu karşısında apışıp kalmıştı. Aslında, sadece insanın içinde bir yıldırım çarpmasından başka bir şey değildir. Bütün elektrik çarpması olaylarındaki gibi acayip ve şaşırtıcı bir yanı vardır korkunun da. Bilginler elektriğin, insanın düşün dünyasındaki büyük rolünü anladıkları gün, bu açıklama pek yavan kalacak.

İşte Bayan Birotteau da, mekanizması bilinmeyen böyle şiddetli bir irade boşalmasının ya da yoğunlaşmasının verdiği, açık seçik denebilecek, şiddetli bir acı duymuştu. Böylece, saatle ölçmeye kalkınca çok kısa ama böyle hızla akıp geçen izlenimlerle hesaplanırsa ölçülemeyecek kadar uzun bir süre içinde, kadıncağızın kafasında o kadar çok düşünce doğdu, o kadar çok anı canlandı ki yetilerinin her zamanki durumunda ancak bir güne sığdırabilirdi bunları. Bu sırada abuk sabuk, birbirini tutmaz, anlamsız sözlerle kendi kendine konuşup duruyordu:

"Birotteau'nun koynumdan çıkması için hiçbir neden yok! O kadar çok et yedi ki rahatsız olmuştur bu yüzden. Ama hasta olsaydı uyandırırdı beni. On dokuz yıldır, bu evde, bir kerecik bile, bana haber vermeden koynumdan çıkmamıştır zavallı koçum! Yalnız bekçilik görevi geldiği gecelerde yatmazdı burada. Acaba, benimle yatmış mıydı bu gece? Elbette yatmıştı. Aman Tanrım! Ne budala şeyim ben!"

Yatağa bir göz attı; kocasının kavun kafasının biçimini alan takkesini gördü.

"Ölmüş olmalı! Kendini mi öldürdü yoksa? Peki ama neden?" diye yine konuşmaya başladı. "Şu iki yıldır belediye başkanı yardımcılığına seçileli bir şeyler oldu bu adama. Buna böyle kamu görevi vermek, Tanrı bilir ya acıklı bir şey. İşi tıkırındaydı, bana bir şal armağan etmişti. Yoksa kötü mü gidiyordu işleri? Adam sende, nasıl olsa öğrenirim. Bir adamın kafasından neler geçtiğini kim bilir ki: hoş, bir kadının da öyle ya! Kötülük yok bunda. Peki ama bugün beş bin Franklık satış yapmamış mıydık? Bir başkan yardımcısı da pek öyle kendini öldüremez. Çok iyi bilir yasaları. Peki ama nerede öyleyse?"

Kadın, ne boynunu bir yandan öbür yana çevirebiliyor, ne de çıngırağın kordonunu çekebiliyordu. Bir çekse aşçı kadınla, üç yamağı ve üç tezgâhtarı yerlerinden sıçratırdı. Öylece gözü açık, karabasanlar içinde çırpınırken, bitişik odada uyuyan kızını unutmuştu. Kızın odasının kapısı, annesinin yatağının ayak ucundaydı. En sonunda, "Birotteau!" diye bağırdı; ama yanıt veren olmadı. Bağırdığını sanıyordu ama sadece zihninden geçirmişti kocasının adını.

"Metresi mi var yoksa?" diye söylendi. "Oh, hem beceremez hem de beni çok sever. Bayan Roguin'e, beni hiç aldatmadığını, bunu hiç aklından geçirmediğini söylememiş miydi? Ondan daha namuslu adam yoktur yeryüzünde. Hani doğru cennete gidecek biri varsa, işte odur. Günah çıkartan papaza söyleyecek hiçbir kusur bulamaz kendinde. Bir şeyler uydurup söylüyor belki. Üstelik kralcıdır da, hoş neden böyle olduğu pek belli değil ya, sofuluğunu da hiç belli etmek istemez canımın içi, kiliseye daha saat sekizde gizlice gider, geneleve gider gibi. Tanrı korkusu vardır: Cehennemi düşünmez bile. Böyle bir adam nasıl metres tutar? Canımı sıkacak kadar eteğimin dibinde dolaşır hep. Gözünden sakınır beni, üstüme titrer. On dokuz yıldır benimle konuşurken, bir gün bile sesini yükseltmemiştir. Kızı bile benden

sonra gelir onun gözünde. Ha! Césarine şurada değil mi? Césarine! Césarine! Bana söylemediği tek bir düşüncesi yoktur. Petit Matelot'ya[7] uğradığı zamanlarda, kendisini tanıdıkça anlayabileceğimi söylemekte haklıymış meğer! Gel gör ki şimdi ortalarda yok!.. Olur şey değil!.."

Başını çevirip odasına bir göz attı; dille anlatılamayacak kadar acayip, ev içi resimleri çizen ressamlara model olacak şeylerle doluydu bu oda. Gölgelerin oluşturduğu korkunç zikzakları, rüzgârla şişen perdelerin acayip görünüşlerini, gece kandilinin, kırmızı basma örtülerin kıvrımlarındaki bulanık ışığının titreyişlerini, ortası bir hırsız gözü gibi kırmızı bir alevle parlayan perde askısını, yere diz çökmüş görünen bir giysiyi anlatacak sözcükleri nereden bulmalı? Bütün bu acayiplikleri; şimdi yalnız acı şeyler tasarlayan kadın, hayalinde büyüterek korku içinde çırpınmaktaydı. Bayan Birotteau bitişik odada kuvvetli bir ışık görür gibi olmuştu, yangın var sandı önce. Ama kırmızı bir eşarp, bir kan gölü gibi görünmüştü gözüne. Mobilyaların duruşlarına bakarak, burada bir kavga olduğunu düşünürken, içerisinin, hırsızların baskınına uğradığını düşündü. Kasadaki paraları anımsayınca, içinde çırpındığı karabasanın alevlerini söndüren soylu bir korkuya kapıldı. Şaşkın bir halde, geceliğiyle, odanın ortasına fırladı, katillerle boğuştuğunu sandığı kocasının yardımına koşmak istemişti.

Korku içinde:

"Birotteau! Birotteau!" diye haykırdı.

Bitişik odanın ortasında kocasıyla burun buruna geldi, adam elinde bir mezura, odanın alanını ölçüyordu. Sırtındaki kahverengi benekli, yeşil pazen sabahlığına iyice sarınmadığı için, bacakları soğuktan morarmıştı. Dönüp karısına: "E, ne istiyorsun

---

7 Bayan Birotteau'nun, evlenmeden önce çalıştığı tuhafiyeci dükkânının adı. (Roman boyunca kullanılan tüm dipnotlar çevirmene aittir.)

Constance?" diye sordu. Bunu, kafası bir sürü hesapla dolu bir kimse gibi öylesine aptallaşmışçasına söylemişti ki karısı gülmekten alamadı kendini.

"Aman Tanrım, ne tuhaf şeysin César! Neden haber vermeden beni yalnız bıraktın? Az kalsın ölecektim korkumdan. Aklıma neler geldi, neler! Her taraf açık, ne yapıyorsun böyle? Nezle olacaksın. Söylediğimi işitiyor musun Birotteau?"

Odaya giren parfümcü:

"Evet, işte karşındayım karıcığım," dedi.

Bayan Birotteau, ocağın külünü karıştırarak alevi canlandırdı.

"Gel de ısın biraz," dedi. "Dondun. Ben de ne diye sersemlik edip yataktan gecelikle fırladım sanki? Ama gerçekten boğazlıyorlar sanmıştım seni."

Dükkâncı, elindeki şamdanı şöminenin üstüne koydu, sabahlığına sarındı, sonra hemen karısına bir yün eteklik getirdi.

"Al, nonoşum, giy şunu," dedi. Bir yandan da kendi kendine konuşmasını sürdürüyordu: "On sekize yirmi iki, görkemli bir salonumuz olacak."

"Aa! Aklını mı kaçırdın ne? Düş mü görüyorsun yoksa?"

"Hayır karıcığım, hesap yapıyorum."

"Böyle saçma sapan şeyler yapacaksan, sabahı bekleseydin bari," diye çıkışan kadın, kızının odasının kapısını açmadan önce, etekliğini gömleğinin altına soktu.

"Césarine uyuyor, konuştuklarımızı duymaz," dedi. "Söyle bakalım Birotteau nen var senin?"

"Balo verebiliriz artık."

"Balo vereceğiz ha! E, vallahi sen düş görüyorsun şekerim."

"Düş gördüğüm falan yok, güzel ceylanım. İnsan, içinde bulunduğu konuma uygun şeyleri yerine getirmelidir. Hükümet beni bu yere getirerek bana ün kazandırdı, ben de ona bağlıyım, bunun için hükümetin görüşlerini ve amaçlarını benimsemeli,

bunlarla uyumlu hareket etmeliyiz. Duc de Riehlieu, Fransa'nın işgaline son verdi. Mösyö de la Billardiere'e göre, Paris'i temsil eden memurlar yetki bölgelerinde memleketin kurtuluşunu kutlamayı kendileri için bir görev bilmelidirler. Nasıl yurtsever insanlar olduğumuzu göstererek, şu sözümona liberallerin, şu lanet olasıca entrikacıların yüzünü kızartmalıyız. Öyle değil mi? Benim yurdumu sevmediğimi mi sanıyorsun sen? Kralı sevmenin, Fransa'yı sevmek olduğunu göstermek isterim şu liberallere, şu düşmanlarıma!"

"Demek düşmanların var, öyle mi, zavallı Birotteaucuğum?"

"Evet karıcığım, evet, düşmanlarımız var. Şu mahalledeki dost görünenlerin yarısı düşman bize. Bunlar benim için, 'Şansı var şu Birotteau'nun; ciğeri beş para etmez herifin biridir! Ama başkan yardımcılığını kopardı. Neye el atsa beceriyor,' diyorlar. Herkesten önce sana söylüyorum: Légion d'Honneur nişanının Chevalier rütbesi verildi bana, kral dün imzaladı belgesini."

Bayan Birotteau coşku içinde:

"Ah, öyleyse balo vermek gerekir sevgilim. Ama kuzum ne yaptın da bu nişanı verdiler sana?"

Birotteau'nun biraz canı sıkıldı:

"Dün Mösyö de la Billardiére bunu haber verdiği zaman, ben de senin gibi sormuştum kendi kendime, ne gibi hizmetlerim için veriliyor bu nişan diye. Ama eve dönerken anımsadım da hükümetin, yerinde bir iş yapmış olduğunu düşündüm. Kralcıyım her şeyden önce. Vendémiaire'de,[8] Saint–Roche'da[9] yaralandım. Eh, böyle bir zamanda, yüksek bir amaç için silaha sarılmak önemli bir şey değil mi? Hem sonra birçok tüccarın da dediği gibi ticaret mahkemesindeki görevimi yaparken herkesin

8 Fransa'da I. Cumhuriyet zamanında yürürlükte olan takvime göre yılın ilk ayı.

9 Paris'te bir kilise.

beğenisini kazandım. Eh, üstelik, Belediye Başkan Yardımcısı'yım. Kral, Paris Belediyesi'ndeki görevliler arasından yalnız dört kişiye nişan verilmesini uygun görmüş. Nişan verilmeye değer kişileri inceleyen Belediye Başkanı, adımı listenin başına yazmış. Kaldı ki Kral da tanır beni. İhtiyar Ragon'un sayesinde, yalnız benim gönderdiğim pudrayı kullanır. Öldürülen zavallı yüce kraliçenin[10] pudrasının reçetesi yalnız bizde var! Belediye Başkanı canla başla desteklemiş beni. Kralın ben istemeden verdiği nişanı almamak ona karşı saygısızlık olmaz mı? Başkan yardımcısı olmayı istemiş miydim ben? İşte bunun için de karıcığım, Pilleraud Amcanın keyfi yerinde olduğu zaman söylediği gibi, işimiz tıkırındayken evimize, zenginliğimize denk bir düzen vermeyi düşündüm. Tanrı isterse bizim ilçeye kaymakam bile olurum. Bunun için elimden geleni yapmalı, bir şeyleri göze almalıyım. Karıcığım, sen bir vatandaşın yirmi yıl boyunca müşterilerine güzel koku satmakla, ülkesine karşı borcunu ödemiş olacağını sanıyorsan çok yanılıyorsun. Eğer devlet, bilgilerimizden yararlanmak isterse, taşınır mallarımızın ve evimizin vergisini öder gibi bu borcu da ödemeliyiz ona. Sorarım sana, hep böyle tezgâhta oturmaya hevesli misin? Çok şükür uzun zamandır orada oturmaktasın. Bu balo bizim bayramımız olacak. Perakendeciliğe paydos! Bu da senin için daha iyi olacak. 'La Reine des Roses'[11] yazısını kaldıracağım dükkânın üstünden. Tabeladan "RAGON'NUN YERİNE GELEN PARFÜM TÜCCARI CÉSAR BIROTTEAU" yazısını silip, yerine iri yaldızlı harflerle yalnızca "PARFÜMERİ" yazdıracağım. Asma kata yazıhaneyi ve kasayı yerleştirerek, sana da güzel bir çalışma yeri hazırlayacağım. Bugünkü yemek odasıyla mutfağın yerini de

10 Marie Antoinette.
11 "Güller Kraliçesi".

depo yapacağım. Bitişik evin birinci katını da kiralıyorum. Duvardan bir kapı açacağım. Bir evden ötekine düzayak geçebilmek için, merdivenin yerini değiştireceğim. Böylece dayalı döşeli kocaman bir dairemiz olacak. Senin için ayrı bir oda yaptıracağım, Césarine'in de güzel bir odası olacak. Kasada çalışacak kızla kâtip ve hizmetçiniz, 'Evet, sayın bayan, artık bir hizmetçiniz olacak,' ikinci katta yatacaklar. Mutfak üçüncü katta. Aşçı kadınla uşak da bu katta yatarlar. Dördüncü katı da şişelerimiz, kristallerimiz ve porselen kaplarımız için büyük bir depo olarak kullanacağız. Tavanarası da işçilerimizin çalışacağı atölye olacak. Artık gelip geçenler, etiket yapıştırılışını, torbalarına doldurulmasını, şişelere tıpa konulmasını görmeyecekler. Bu görünüm Saint–Denis Sokağı'nda gider ama Saint–Honoré Sokağı'na yakışmaz. Söylesene kuzum, böyle onurlu konumlara yükseltilen parfümcü biz miyiz yalnız? Muhafız birliğinde komutanlık eden, sarayın gözüne girmiş sirkeciler, hardalcılar yok mu? Biz de onlar gibi yapalım, ticaretimizi genişletip yüksek sosyeteye sokulalım."

"Bak, Birotteau, ne düşünüyorum biliyor musun, seni dinlerken? Bence sen dertsiz başına dert alıyorsun.

"Belediye başkan yardımcılığın söz konusu olduğu zaman sana verdiğim öğüdü anımsa: 'Her şeyden önce rahatını düşün,' demiştim. Demiştim ki; 'Benim kolum, nasıl değirmen kanadı olamazsa sen de böyle işleri beceremezsin. Bu büyüklük merakı seni mahveder.' Beni dinlemedin; işte felaket kapımızı çalıyor. Politikada bir rol oynayabilmek için para gerek. Paramız var mı bizim? Bak şu yaptığın işe! Altı yüz Franka mâl olan tabelayı söküp atarak, gerçekten ününü sağlamış olan La Reine des Roses markasını bir kenara atmaya kalkıyorsun? Başkaları gözlerini yükseklere diksinler! Ateşle oynayan elini yakar derler... Ne doğru söz!.. Bugün de politikayla uğraşmak, kendini ateşe atmak demektir. Fabrikamızın, ticaretimizin, mallarımızın dışında,

sağlam para, yüz bin Frank yatırdık. Yüz bin altın. Zenginliğini arttırmak istiyorsan 1793'teki gibi yap: Tahviller yetmiş iki Franka; tahvil al. Bu yatırım, işlerimizi sarsmadan on bin Franklık gelir sağlar bize. Bu işten kazanacağın parayla kızımızı evlendirelim. Sonra sat şu mağazayı, senin memleketine gidip yerleşelim. On beş yıldır şu Chinon yakınındaki küçük Trésorières çiftliğini dilinden düşürmez, suları, çayırları, koruları, bağları, tarlaları bin Frank gelir sağlıyor derdin. Çiftlik evi ikimizin de hoşuna gitmişti; bugün istesek altmış bin Franka alabiliriz. Ama gel gör ki bayımız kalkmış hükümet adamı olmak istiyor şimdi. Ama bir düşün ne olduğumuzu; parfümcü değil miyiz biz? Bundan on altı yıl önce, daha Sultan Merhemi ile Allık Suyu'nu bulmamışken, biri gelip de 'Bir gün Trésorières çiftliğini satın alacak kadar para kazanacaksınız' deseydi, sevincinden deliye dönmez miydin? Eh, elde etmek için can attığın, hiç dilinden düşürmediğin bu çiftliği şimdi alabilecek durumdasın ama alnımızın teriyle kazandığımız paraları har vurup harman savurmaya kalkıyorsun; alnımızın demem nedensiz değil, hep kulübesinde oturan zavallı bir köpek gibi, hep şu tezgâhın arkasında oturdum ben de. Kızımızı Parisli bir noterle evlendiririz. Paris'e gelince onun yanında kalırız, yılın sekiz ayını da Chinon'da geçirmek daha iyi olmaz mı? Devlet tahvilleri daha yükselince, sekiz bin Franklık tahvili kızına verirsin. İki bin Frankını da kendimiz için saklarız. Mağazanın satışından gelen para ile de Trésorières çiftliğini alırız. İşte orada, senin memleketinde epey değeri olan eşyamızı da götürürsek, beyler gibi yaşarız canımın içi. Ama burada sıraya katılmak için en aşağı bir milyon gerek."

"Senin bunları söylemeni bekliyordum karıcığım," dedi, César Birotteau. "Eh, her şeyi düşünmeyecek kadar aptal değilim. Hoş sen beni hep öyle sanırsın ya! İyi dinle beni. Alexandre Crottat, kızımız için biçilmiş kaftan. Roguin'den noterliği devralacak;

ama yüz bin Franklık drahomayı yeterli bulacağını mı sanıyorsun? Kızımızın yuvasını kurması için elimizde avucumuzda ne varsa verdik diyelim; ne önemi var bunun? Tek o mutlu olsun da ben ölünceye kadar kuru ekmek yemeye razıyım, bütün dileğim, onun kraliçeler gibi yaşadığını, yani, Parisli bir noterin karısı olduğunu görmek! Diyeceğim şu ki Roguin'in noter yazıhanesini satın almak için yüz bin Frank, dahası on bin altın bile yetmez. Şu damadımız olacak Xandrot da[12] herkes gibi, bizi olduğumuzdan daha zengin sanıyor. Eğer büyük çiftlik sahibi cimri babası, yüz bin Franklık toprak satmazsa, Xandrot noter olamaz. Çünkü Roguin'in yazıhanesinin değeri, en azından dört–beş yüz bin Franktır. Crottat yarısını peşin vermezse, nasıl çıkar işin içinden? Césarine'e iki yüz bin Franklık bir drahoma vermek gerek. Bizde Paris'ten, on beş bin Franklık geliri olan kalantor burjuvalar olarak ayrılmalıyız. Sana bunun nasıl olacağını açık seçik anlatırsam ağzını kaparsın herhalde?"

"Ah! Şu senin Peru işi olsaydı?.."

"Oldu, yavrum." Birotteau böyle diyerek karısının beline kolunu doladı, hafif hafif sırtına vuruyordu, keyfinden ağzı kulaklarına varmıştı, sözünü sürdürdü: "Bu iş tümüyle olgunlaşmadan sana açmak istemedim ama yarın sonuçlandıracağımı umuyorum. Roguin çok kazançlı bir iş önerdi. Bana o kadar güveniyor ki Ragon'la Pillerault Amcanı ve iki müşterisini de ortak edecek. Madeleine[13] yakınlarında arsalar satın alacağız. Roguin'in hesabına göre bu arsaların değeri üç–dört yılda bizim bugün ödediğimizin dört katına çıkacak. O zamana kadar kiracıların kontratları sona ereceğinden, bu arsaların sahibi olacağız. Uygun paylarla altı kişi ortaklaşa sahip olacağız bu arsalara. Ben sekizde üç his-

12 Alexandre Crottat için kısaca böyle diyor.

13 Paris'in bir mahallesi.

seye sahip olmak üzere üç yüz bin Frank vereceğim. İçimizden birinin paraya ihtiyacı olursa, Roguin, ona düşen payı ipotek edip para bulacak. Eşeği sağlam kazığa bağlamak için Pillerault ve Ragon'la ortak olacağımız arsaların yarısını kendi adıma tapuya geçirteceğim. Roguin'de Bay Charles Claparon'un adının arkasında bana ortak olacak; o da benim gibi öteki ortaklara gizli bir senet verecek. Bütün arsalara sahip olacağımız zamana kadar satış sözleşmeleri satış vaadi ile özel senetle yapılacak. Roguin, nasıl anlaşmalar yapılması gerekeceğini inceleyecek. Çünkü arsaları tapu siciline geçirtmekten kurtulabileceğimizden ve tapu giderlerini parselleri satacağımız kimselere yükleyebileceğimizden pek güvenimiz yok. Hoş uzun sürer sana bunları anlatması. Arsaların parası ödendikten sonra kollarımızı kavuşturup beklemekten başka bir şey yapmayacağız, üç yıl sonunda bir milyonumuz olacak. Césarine yirmisine basacak, o zaman mağazayı satar, biz de Tanrı'nın izniyle alçakgönüllülükle büyüklüğe ereriz."

Bayan Birotteau:

"Peki ama nereden bulacaksın bu üç yüz bin Frankı?" diye sordu.

"Hiç de işe aklın ermiyor nonoşum! Roguin'deki yüz bin Frankı verdikten sonra Temple Mahallesi'ndeki fabrikalarımızın bulunduğu binaları ve bahçeleri karşılık göstererek kırk bin Frank ödünç alacağım. Elimizde de yirmi bin Frank var. Hepsi eder yüz altmış bin Frank. Geri kalıyor yüz kırk bin Frank. Bunun için de banker Bay Charles Claparon adına bono vereceğim, kırdırarak bana tutarını ödeyecek. İşte böylece yüz bin altın ödemiş olacak; vadesi olanın borcu yok derler. Bonoların vadesi geldiği zaman da kazancımızdan öderiz. Karşılayamayacak olursak, Roguin yüzde beş faizle, arsa hisselerimin ipoteği karşılığı bu parayı verecek. Ama ödünç almak gerekmeyecek; saç çıkartan bir esans yaptım: Kamojen yağı. Livingston, fabrikada bir hidrolik

pres kurdu. Bu preste fındıktan yağ çıkartacağım; büyük basınç altında fındıklar bütün yağlarını salıverecek. Yaptığım hesaba göre, en azından yüz bin Frank kazanacağım bir yılda. Bir afiş yaptırmayı tasarlıyorum. Baş tarafına, 'Atın perukaları!' yazılacak. Görülmemiş bir etkisi olacak bunun. Geceleri benim gözlerimi yummadığımın farkında değilsin sen. Üç aydır şu Makassar Yağı'nın başarısı uykumu kaçırıyor. Şu Makassar'ı batıracağım!"

"İki yıldır bana bir şey çıtlatmadan şu koca kafandan geçen güzel tasarılar bunlar demek? Aman Tanrım, bu gidişle evimin kapısında dilencilik edeceğim gözümün önüne geliyor! Bir süre sonra dizimizi dövmekten başka bir şey yapamayacağız. Ben sağ kaldıkça böyle bir şey yapamayacaksın, anlıyor musun, César! Bu işin içinde ne dolaplar dönüyor ama sen göremiyorsun, çok namuslu, dürüst bir adamsın, başkalarının ne dalavereler yapabileceklerini düşünemiyorsun. Sana neden milyonlar vaat ediyorlar? Elinden bütün tahvillerini çıkaracaksın, gücünün yetmeyeceği işlere kalkışıyorsun. Ya bu senin yağ tutulmazsa, ya para bulamazsan, ya arsalar düşündüğün kadar değerlenmezse? Neyle ödeyeceksin borçlarını? Şu fındık kabuklarıyla mı? Hem yüksek sosyeteye karışmak için adını gizlemek istiyor, tabelandan La Reine des Roses yazısını çıkartıyorsun, hem de afişler, prospektüsler bastırıp adını her sokak köşesinde, her tahta perde üstünde, yapı yerlerinde ilan ettirmek istiyorsun."

"Bilemedin işte! Popinot adı altında bir şube açacağım... Lombards Sokağı'na yakın bir yerde, başına da küçük Anselme'i oturtacağım. Böylece Bay ve Bayan Ragon'a olan minnet borcumu da ödemiş olurum yeğenlerine bir iş kurarak. Bu zavallı Ragoncuklar, bir zamandır epey sıkıntıdalar gibi geliyor bana."

"Hah, işte, paranda gözü var bu adamların."

"Kim bu adamlar dediklerin güzelim? Bizi candan seven ve her pazar akşamı evimize yemeğe gelen Pillerault Amcan mı? Şu

kırk yıllık tertemiz bir geçmişi olan, bizden önce bu mağazayı işleten, kendisiyle boston[14] oynadığımız şu iyi yürekli Ragon mu? Yoksa yirmi beş yıldır noterlik eden şu elli yedi yaşındaki Parisli noter Rougin mi? Bütün namuslu adamlar arasında en değerli insanlar onlardı. Parisli bir noter en değerli bir insan sayılırdı. Gerekirse ortaklarım yardım edecekler bana. Söyle bakalım, bana kim oyun edecek canımın içi? Bak nasıl bir insan olduğunu söyleyeyim sana. Çok kuşkulu bir kadınsın! Dükkânda iki kuruşumuz olsa, müşterilere bile hırsız gözüyle bakarsın. Hani zengin olabilmek için insanın senin önünde diz çöküp yalvarması gerek! Parisli bir kız olduğun halde hiç de gözün yükseklerde değil! Şu ardı arkası kesilmeyen korkuların olmasa, dünyanın en mutlu adamı olurdum! Seni dinleyecek olsaydım ne Sultan Merhemi'ni yapardım ne de Allık Suyu'nu. Dükkânımızın geliriyle geçinip gidiyorduk ama bu iki buluşumla sabunlarımız, temiz parayla yüz altmış bin Frank kazandırdı bize! Benim deham olmasaydı –parfümcülükte çok usta olduğum su götürmez– küçük perakendeci olarak kalacak, iki yakamızı biraraya getirebilmek için akla karayı seçecektik ve de ben ticaret mahkemesine yargıç seçimine katılan, hatırı sayılır bir tüccar olmayacağım gibi ne yargıç olabilirdim ne de başkan yardımcısı. Ne olurdum biliyor musun? Ragon baba gibi bir dükkâncı. Hani bunu hor gördüğümden söylemiş değilim. Saygım vardır dükkâna benim; başarı yolunda ilk adımlarımızı dükkâna borçluyuz. Kırk yıl parfümeri sattıktan sonra, onun gibi, üç bin Frank gelire kalırdık, hayat pahalılığı da iki katına çıktığına göre onlar gibi ancak karnımızı doyurabilirdik. Gün geçtikçe bu yaşlı karı kocaya daha çok acıyorum. Şu işi iyice düşüneyim de, yarın Popinot'dan işin içyüzünü öğreneyim! Senin öğütlerini tutsaydım, sen ki dünyayı zehir edersin kendine,

14 Dört kişiyle ve elli iki kartla oynanan bir kâğıt oyunu.

acaba elimdeki avcumdakini yitirir miyim diye, hiçbir itibarım olmadığı gibi ne Légion d'Honneur nişanını kazanırdım ne de politikaya atılabilirdim. İstediğin kadar başını salla sen, şu işlerimiz yolunda giderse Paris'ten milletvekili olabilirim. César derler bana, tuttuğumu koparırım ben. İnanılır şey değil! Dışarıda herkes bende birçok yetenek görmekte ama burada hoşuna gitmek için çırpındığım, mutlu kılmak için dişimi tırnağıma takıp çalıştığım biricik insan, budala gözüyle bakıyor bana!"

Yer yer etkisini arttırmak için duraklamalarla kesilen ve karşısındakine saldırıya geçenlerin yaptığı biçimde ok gibi fırlatılan bu tümceler o kadar derin, o kadar sürekli bir bağlılığı açığa vuruyordu ki Bayan Birotteau'nun yüreğine dokundu ama bütün kadınlar gibi o da kocasının kendisine olan sevgisini, davasını kazanma yolunda kullandı.

"Peki öyleyse Birotteau," dedi. "Beni seviyorsan bırak da gönlümün istediği gibi mutlu olayım. Sen de ben de eğitim görmüş değiliz; ikimiz de konuşmayı bilmeyiz. Kibar insanlar gibi kölenizim efendim diyemeyiz. Peki nasıl olur da hükümet işlerinde başarı kazanabiliriz? Ah, ne kadar mutlu olurdum şu Trésoières çiftliğinde ben! Hayvanları, küçük kuşları çok severim. İşimizi devredelim başkasına, kızımızı evlendirelim; sen de vazgeç şu İmojen midir ne karın ağrısı buluşundan! Kışları Paris'e gelip damadımızın evinde kalırız. Mutlu olur gideriz. Ne politika ne ticaret yaşayışımızı etkiler. Ne diye başkalarına benzemeyi istemeli? Bugünkü zenginliğimiz yetmez mi bize? Milyoner olursan iki kere mi akşam yemeği yiyeceksin? Benden başka bir kadına mı gereksinme duyacaksın? Pillerault Amcaya bak! Azıcık geliriyle akıllıca yetinip hayır işlerine verdi kendini! Güzel mobilyalara ne gereksinmesi olacak onun? Braschon'un buraya girip çıktığını gördüm. Parfüm almak için gelmemiştir sanırım?"

"Peki öyleyse söyleyeyim güzelim: Mobilyaların ısmarlandı. Yarın yapı işlerine başlanacak; bu işi de Mösyö de la Blilardière'in salık verdiği bir mimar yönetecek."

"Aman Tanrım! Sen acı bize!"

"Ama doğru düşünmüyorsun canımın içi. Şimdi böyle otuz yedi yaşında canlı, güzel bir kadınken, kendini Chinon'a mı gömeceksin? Ben çok şükür, daha otuz dokuz yaşındayım. Talihin karşıma çıkardığı güzel yolda ilerliyorum. Temkinli davranarak Paris burjuvazisi içinde, onurlu bir yeri olan Birotteau firmasını kurabilirim. Eskiden, Kellerlerin, Jules Desmaretslerin, Roguinlerin, Cochinlerin, Guillaumeların, Lebasların Nucingenlerin, Saillardların, Papinoların, Matiffatların kendi mahallelerinde sivrilip yükseldikleri gibi. Haydi oradan! Eğer bu iş külçe altını gibi sağlam değilse..."

"Sağlam ha!"

"Evet, sağlam. İki aydır hesabını yapıyorum. Hiç fark ettirmeden imar müdürlüğünden, mimarlardan, müteahhitlerden yapı işleri konusunda bilgi topluyorum. Bizim apartmanı yeni biçime sokacak olan genç mimar Bay Grindot, parasızlık yüzünden, bizim işe ortak olamadığı için çok üzgün."

"Ha, evet, birtakım yapı işlerine girişmek gerek. Bizi buna sürükleyerek vurmak istiyor."

"Pillerault gibi, Charles Claparon ve Roguin gibi adamları kim kafese koyabilir? Sultan Merhemi ne kadar kazançlı ise bu iş de öyle, hiç kuşku yok."

"Peki ama sevgilim, borçsuz harçsız, yükünü tutmuş bir adamsa, ne diye böyle işlere giriyor bu Roguin? Onu ben bazen bir devlet bakanı kadar kös kös düşünerek giderken görüyorum sokakta. Hep böyle önüne bakışı hiç hoşuma gitmiyor. Kaygısı olduğunu saklamaya çalışıyor. Şu son beş yıldır, yaşlı bir hovardanın suratına benzedi yüzü. Sizin paralarınızı eline geçirdikten

sonra sıvışmayacağını kim söyledi? Böyle olacağı besbelli! İyi tanıyor muyuz bu adamı? On beş yıldır ahbabımız diye kendimizi ateşe atamayız onun için. Hem bak, ağzı koktuğu için karısından ayrı yaşıyor, herhalde metresleri vardır, parasını bunlara yedirip meteliksiz kalmış olabilir; kederli olması için başka bir neden göremiyorum. Sabahleyin, makyajımı yaparken, pancurun arasından, evine yaya döndüğünü görüyorum, her sabah nereden geliyor böyle? Kimsenin bildiği yok. Bu adamın ayrı bir evi daha var gibi geliyor bana. Kendi bir yandan, karısı bir yandan har vurup harman savuruyorlar. Bir noter böyle mi yaşar? Elli bin kazanıp altmış bin yiyorsa, yirmi yıl sonunda, elinde avcunda bir şey kalmaz; meteliğe kurşun atar. Ama adam gösterişle yaşamaya alıştığı için, bu sefer gözünün yaşına bakmadan ahbaplarını sızdırmaya başlar. Şu bizim eski tezgâhtar küçük Tillet reziliyle araları pek sıkı fıkı; bu ahbaplık pek iyi görünmüyor bana. Bu Tillet'nin ne mal olduğunu anlamıyorsa kör olmalı. Yok anlamışsa neden sırtını okşuyor onun? Sen şimdi bana karısı Tillet'yi seviyor diyeceksin. Ben de sana, karısının gözünde onuru olmayan adamdan hayır gelmez derim. Hem sonra bugün o arsaların sahipleri yüz Frank değerindeki şeyi yüz santime verecek kadar budala mı? Bir altının kaç Frank ettiğini bilmeyen bir çocuğa rastlarsan, değerini söylemez misin? Gücüne gitmesin ama bu sizin iş bir hırsızlık gibi görünüyor bana."

"Aman Tanrım, kimi zaman ne tuhaf oluyor şu kadınlar! İnsanın zihnini nasıl karıştırıyorlar! Eğer Roguin bu işe girmemiş olsaydı bana, 'Aman César ayağını denk al, Roguin'in girmediği bir işe girişiyorsun, sonu gelmez bunun' derdi. Şimdi onun varlığı bir güvenceyken kalkmış bana..."

"Hayır, kendisi yok ortada... Bir Bay Claparon var."

"Peki ama bir noter kendi adıyla bir ticaret işine karışamaz ki..."

"Neden öyleyse yasaların kendisini yasakladığı bir işe karışıyor? Yasayı hiç dilinden düşürmezsin, haydi bakalım yanıt ver buna?"

"Bırak da sözümü bitireyim. Roguin bu işe girişiyor, kalkıp bana bu işin sonu yok diyorsun! Akla sığar şey mi bu? Sonra da, 'Yasaya aykırı bir şey yapıyor,' diyorsun bana. Gerekirse açıkça da girebilir bu işe. Şimdi de bana, 'Zenginse ne diye yapıyor bu işleri?' diyorsun. Aynı şey bana da söylenemez mi? Ragon'la Pillerault gelip de bana, 'Bir domuz tüccarı kadar zenginken ne diye karışıyorsun bu işe?' diye sormazlar mı?"

Bayan Birotteau:

"Tüccarların durumu noterlerinki gibi değil," diye karşılık verdi.

César sözünü sürdürdü:

"Ne olursa olsun, vicdanım rahat. Mallarını satanlar sıkıntıda oldukları için satıyorlar, biz de almakla hırsızlık etmiş olmuyoruz. Nasıl ki yetmiş beş Franka tahvil alanlar da hırsızlık etmiş olmuyorlar. Şimdi arsaları, bugünkü değeriyle satın alıyoruz, iki yıl sonra, tahvillerde olduğu gibi, bunun da değeri değişecek. Şunu iyi biliniz ki sayın Constance–Barbe–Joséphine Pillerault; César Birotteau'yu hiçbir zaman en titizce doğruluğa, yasaya, vicdana ve nezakete aykırı bir iş yaparken görmeyeceksiniz. On sekiz yıldır ticaretle uğraşan bir adamın doğruluğundan, kendi evinde kuşku duyulması çok acı!"

"Haydi canım, yüreğini ferah tut César! Bunca yıldır seninle birlikte yaşayan kadın, kalbinin içini bilir. Eh, sonunda söz ve karar sahibi sensin. Bu zenginliği sen kazanmış değil misin? Paranı istediğin gibi harcayabilirsin. Çok yoksul düşsek bile ne ben ne kızın ağzımızı açıp bir şey söyleriz sana. Ama dinle beni: Şu Sultan Merhemi ile Allık Suyu'nu yaptığın zaman batırmayı göze aldığın para ne kadardı? Beş-altı bin Frank kadar bir şey.

Bugün bütün varını yoğunu kumara sürüyorsun. Yalnız değilsin bu oyunda. Ortakların senden daha kurnazca hareket edebilirler. Balo ver, apartmanı yenile, on bin Frank harca, gereksiz ama seni yıkmaz bu. Fakat şu Madeleine işine kesin olarak karşıyım. Parfümcüsün; parfümcü kal. Arsa alıp satmaya heves etme. Biz kadınları içgüdümüz aldatmaz! Ben seni uyarıyorum, düşünerek hareket et. Ticaret mahkemesinde yargıçlık ettin, yasadan anlarsın, şimdiye kadar gemini iyi yürüttün; ben de senin izindeyim César! Ama zenginliğimizin sağlam bir temele oturduğunu ve Césarine'in iyi bir adamla evlendiğini görünceye kadar korku içinde yaşayacağım. Tanrı acısın da gördüğüm düş sahi çıkmasın!"

Karısının boyun eğişi canını sıkmıştı. Böyle hallerde yaptığı gibi zararsız bir hileye başvurarak:

"Dinle beni Constance, daha söz vermiş değilim; ama vermiş gibiyim," dedi.

"Oh, César, söylenecek her şey söylendi, artık kapayalım bunu. Onur zenginlikten önce gelir. Haydi şekerim, yat artık, odunumuz kalmadı. Hem yatakta daha iyi konuşuruz, hoşuna giderse... Aman ne kötü düştü o! Aman Tanrım, çift gördüm kendimi! Ne korkunç şey!.. Artık Césarine'le bana şu senin arsa işinin başarısı için durmadan dua etmek düşüyor."

"Şüphesiz ki Tanrı'nın yardımının zararı olmaz," dedi, ciddi bir tavırla Birotteau. "Ama fındık özü de ayrı bir güçtür karıcığım! Bunu da, tıpkı Sultan Merhemi'ni olduğu gibi rastgele buldum. İlkini bir kitaptan almıştım; bu sefer Héro ile Léandre'ın[15] resmine bakarken doğdu bu fikir. Biliyorsun, değil mi? Bir kadın sevgilisinin başına saç suyu döküyor, ne hoş değil mi? En sağlam

15 Eski Yunan mitolojisinde bir kişi. Afrodit tapınağının rahibesi Héro'ya âşık olur.

işler, insanların böbürlenme duygularını gösteriş merakını gıcıklayanlardır. Bu duygular hiçbir zaman ölmez."

"Ne yazık ki böyle olduğunu görüyorum."

"Bir yaştan sonra dazlak erkekler saçlarının çıkması için yapmadıklarını bırakmazlar. Bununla bana bir zamandır yalnız Makassar'ı değil, her türlü saç boyasını ve saç çıkartan her şeyin çok satıldığını söylediler. Barıştan beri erkekler, kadınlara daha çok düşkün... Ama onlar da dazlaklardan hoşlanmıyorlar. Eh! Eh! Nonoşum! Görüyorsun ya bu mala olan istek, politik durumla ilgili. Saçlarınızı koruyacak bir ilaç, ekmek, peynir gibi kapışılır, yalnız bu esansın Bilimler Akademisi'nce kabul edilmiş olması koşuluyla! Aziz dostum Bay Vauguelin, bana yardım eder umarım. Yarın gidip Almanya'da iki yıl arattıktan sonra ele geçirdiğim resmi göstererek düşüncemi kendisine açacağım. Onun işi de zaten saçların incelenmesi. Kimyasal maddeler yapımında kendisiyle beraber çalışan Chiffreville söyledi bunu. Eğer buluşum, bilime uygun düşerse, esansımı hem erkekler hem kadınlar alır. Bu düşüncem bir hazine, bunu tekrar ediyorum. Hey Tanrım, uyku girmiyor gözüme. Eh! Bereket versin ki küçük Popinot'nun saçlarının güzelliğine diyecek yok. Saçları topuklarına değen bir tezgâhtar kızla yan yana durup da, Tanrı'yı da kulu da gücendirmeden, saçlarının bu güzelliğini Komojen Yağı'na –hiç şüphesiz bu bir yağ olacak– borçlu olduklarını söylerlerse, şakakları ağarmış olanlar yoksulluğun dünyaya saldırdığı gibi saldıracaklar bunun üstüne! E, söyle bakalım nonoşum, nasıl olacak şu senin balo? Kötü adam değilim ama şu zenginliğiyle böbürlenen küçük Tillet serserisine rastlamak isterim. Borsada beni görünce bucak bucak kaçıyor. Onun pek de hoş olmayan bir yanını bildiğimi bilir. Belki de gerekenden iyi davranmıştım ona karşı. Ne garip şey değil mi karıcığım, şu dünyada iyilik yapan kötülük buluyor! Ona bir baba gibi davranmıştım, onun için yaptıklarımın hepsini bilmezsin."

"Daha sen lafını ederken tüylerim diken diken oluyor. Sana ne oyun etmek istediğini bilseydin, üç bin Frankı aşırdığını saklamazdın sanırım. Bu işin nasıl örtbas edildiğini biliyorum. Polise vermiş olsaydın onu, pek çok kişiye iyilik etmiş olurdun."

"Ne yapacakmış ki bana?"

"Hiç. Bu akşam beni dinleyebilecek gibi olsaydın Birotteau, şu Tillet'yi bir yana bırakmanı öğütlerdim sana."

"İşe başlarken ilk sermayesi olan yirmi bin Franka kefil olduğum bir tezgâhtarıma yol vermem acayip bir şey olmaz mıydı? Adam sende, biz iyilik için iyilik yapalım. Kaldı ki Tulleul düzelmiştir belki."

"Her şeyi altüst etmek gerek burada!"

"Şu altüst etmek sözünle ne demek istedin kuzum? Üzülme her şey mis gibi yoluna giriyor. Sana merdivenle, bitişik binada yaptıracağım yerle ilgili olarak söylediğimi unuttum besbelli, şemsiyeci Cayron'la anlaştık bu konuda, yarın birlikte gidip mal sahibi Bay Molineux ile görüşeceğiz. Bir Bakan'dan bile çok işim var yarın..."

"Kafamı karıştırdın şu tasarılarınla," dedi Constance. "İçinden çıkamaz oldum bunların. Hem biliyor musun Birotteau, uykum var benim."

"Günaydın," diye yanıt verdi kocası. "Dinliyor musun nonoşum, günaydın dedim, sabah oldu da ondan. Hoppala! İşte uykuya dalmış canımın içi! Eh, uyu bakalım, seni çok zengin etmezsem, bana da César demesinler!.."

Birkaç dakika sonra Constance de César da rahat rahat horlamaya başlamışlardı.

Bu ailenin daha önceki yaşayışını kısaca gözden geçirirsek; bu sahnedeki iki kişinin dostça çekişmelerinden edindiğimiz düşünceler kuvvetlenmiş olur. Esnafların tutumlarının, âdetlerini anlatırken çizeceğimiz taslak César Birotteau'nun, nasıl acayip

rastlantılarla başkan yardımcısı ve parfümcü, Milli Muhafız Birliği'nde subay olduğunu ve Légion d'Honneur nişanının şövalye rütbesini elde ettiğini de açıklayacaktır. Karakterinin gizli yanlarını ve kendisini yükselişe götüren yolları aydınlattıkça, ticaret hayatında kafası kuvvetli olanların atlattıkları kazaların, kısa görüşlüler için ne umulmaz felaketler olduğu anlaşılacaktır. Olaylar hiçbir zaman kesin değildir. Bunların sonuçları tümüyle bireylere bağlıdır: Talihsizlik, deha için bir atlama tahtası, Hıristiyan için günahlardan arınmayı sağlayan bir havuz, becerikli adam için hazine, zayıflar için de uçurumdur.

Chinon yakınlarında oturan Jacpues Birotteau adlı bir ortakçı, bağında çalıştığı soylu bir kadının hizmetçisiyle evlenmişti, ondan üç oğlu oldu. Kadın son çocuğunu doğururken öldü; zavallı adamcağız da, ardından çok yaşamadı. Hanım, hizmetçisini severdi, ortakçısının en büyük çocuğunu kendi oğullarıyla birlikte yetiştirdi. François adındaki çocuğu, bir papaz okuluna yerleştirdi. Rahipliğe atanan François, devrim sırasında saklanarak, bütün o devrime bağlılık yemini etmeyen ve kovalanan yabani hayvanlar gibi yaşayarak, sonunda boynu giyotinde uçurulan yeminsiz[16] papazlar gibi sessizce bir ömür sürdü. Bu öykü başladığı sırada Tours Katedrali'nde papaz yardımcılığı yapıyordu. Bu şehirden yalnız bir kerecik kardeşi César'ı görmek için ayrılmıştı. Paris'in gürültülü yaşantısı öylesine sersemletmişti ki odasından dışarı çıkmadı. İki tekerlekli, tek atlı arabalara yarım kupa diyor, her gördüğü şeye şaşıyordu. Bir hafta kaldıktan sonra Tours'a döndü ve bir daha başkente adım atmamaya kendi kendine söz verdi.

Bağcının ortanca oğlu, Jean Birotteau, milis askerliğine alındı: Devrimin ilk savaşlarında, kısa bir zamanda yüzbaşılığa

16 Fransız Devrimi'nden sonra resmi papazlar örgütüne bağlılık yemininde bulunmayan papazlar.

yükseldi. Trébia savaşında Mcdonald, bir bataryayı düşmandan almak için gönüllüler istemişti; Yüzbaşı Jean Birotteau bölüğüyle ileri atıldı ve bu savaşta can verdi. Birotteauların yazgısı, nerede olurlarsa olsunlar ya insanlar ya da olaylarca ezilmekmiş besbelli.

Kardeşlerin en küçüğü de bu sahnenin kahramanıdır. César, okuyup yazmayı ve hesap yapmayı öğrenip de on dört yaşına gelince, memleketinden ayrıldı. Cebinde yirmi Franklık bir altınla, yaya olarak, hayatını kazanmak için Paris'e geldi. Toursлu bir eczacının salık vermesi üzerine Bay ve Bayan Ragon'un parfümcü dükkânına çırak olarak girdi. O zaman César'ın bir çift altı demirli papucu, bir pantolonu, mavi çorapları, bir köylü ceketi, üç tane kalın bezden geniş gömleği ve yolda gelirken kullandığı sopası vardı. Her ne kadar saçları, kilise korosundaki çocuklarınki gibi kesik idiyse de, bütün Tourslular gibi bileğine kuvvetliydi. Zaman zaman memleketinde âdet olduğu gibi kendini tembelliğe verir idiyse de, buna karşılık zengin olmak için yanıp tutuşmaktaydı; ince düşünüşten ve bilgiden yoksundu ama yanılmaz bir içgüdüsü vardı ve yufka yürekli bir çocuktu. Toursluların dediği gibi altın yürekli bir kadın olan anasından geçmişti bu kendisine. César'a yemek de veriyorlardı; ayda altı Frank da harçlık alıyor, tavanarasında, aşçı kadının yanında, bir kerevetin üstünde yatıyordu. Ona paket yapmayı, ayak işlerini ve kapı önünü süpürmeyi öğreten tezgâhtarlar, işe alıştırırken, dükkân âdetlerine göre bir yandan da alaya alıyorlardı. Çünkü şaka, bir öğretim aracıydı burada: Bay ve Bayan Ragon bir köpekle konuşur gibi konuşurlardı onunla. Kimsenin, çırağın yorgunluğuna aldırış ettiği yoktu; akşamları oraya buraya taban tepmekten ayakları şişiyor, ağrıdan omuzları kırılıyordu. Bütün başkentlerin değişmez, katı yasası olan iki el bir baş için kuralının uygulanışındaki sertlik, César'a Paris'teki yaşantısının ne kadar çetin olduğunu öğretmişti. Akşamları Touraine'i düşünerek ağlıyordu.

Orada rençber keyfince çalışır, dülger bir taşı ötekinin üstüne sallana sallana koyardı, orada tembellikle çalışkanlık pek akıllıca kaynaşmıştı birbirleriyle. César, buradan kaçmayı düşünmeye vakit bulamadan uyuyakalıyordu. Çünkü sabaha yapılacak işleri vardı, görevini de bir çoban köpeği bağlılığıyla yerine getiriyordu. Halinden yakınacak olsa, baştezgâhtar keyifli keyifli gülerek;

"E, ne yaparsın evlat!" diyordu. "Bu mağazanın adına[17] bakıp da her şeyi güllük gülistanlık sanma. Armut piş ağzıma düş yok burada, koparıncaya kadar terlemen gerek."

Aşçılık yapan Pikardiyalı şişman kız, yemekte en iyi parçayı kendisine ayırıyor, César'la yalnız, hırsızlık etmesine fırsat vermediklerinden, Bay ve Bayan Ragon'dan yakınmak için konuşuyordu. Birinci ayın sonuna doğru bir pazar günü evi beklemek zorunda kalan kız, César'la çene çaldı. Ursule, elini yüzünü yuğmuş yıkamıştı da, güzel görünmüştü zavallı uşakcağızın gözüne. Talih yardım etmeseydi, daha iş hayatının başlangıcında şapa otururdu zavallı. Bir koruyanı olmayan bütün insânlar gibi, kendisine tatlı tatlı bakan ilk kadına gönlünü kaptırmıştı. Aşçı kız César'ı koltuğunun altına almıştı, ardından gizli bir sevişme başladı aralarında. Bunu fark eden tezgâhtarlar, acımasızca alay ediyorlardı. İki yıl sonra aşçı kız César'dan ayrılırken pek mutluydu, çünkü Paris'te saklanan, yirmi yaşlarında genç bir asker kaçağıyla evlendi, birkaç dönüm toprağı vardı bu delikanlının.

Bu iki yıl boyunca aşçı kız iyice beslemişti Césarcığını. Ona en aşağılık yanlarını anlatarak Paris yaşantısından onu korumuş, kıskançlığı yüzünden, tehlikelerini bildiği anlaşılan yerlere karşı büyük bir tiksinti aşılamıştı. 1792 yılında, böylece aldatılmış olan César'ın tabanları kaldırımları arşınlamaya, sırtı da sandık taşımaya alışmış, Paris'in martavalları dediği şeyleri de kavra-

17 Mağazanın adı Güller Kraliçesi anlamına gelen La Reine des Roses'dur.

maya başlamıştı. Bunun için Ursule, kendisini bırakıp gidince çabuk avunmuştu, çünkü bu kız duygular üzerindeki içgüdüsel düşünceleri anlamıyordu. Bu kaba saba, şehvete düşkün, kurnaz, uzun elli, bencil ve içkici kız, Birotteau'ya hiçbir parlak umut vermeden, saf duygularını incitiyordu. Bazen zavallı çocuk, hoşlanmadığı bu yaratığa, saf yürekli insanlardaki kuvvetli bağlarla bağlı hissediyordu kendini. Gönlüne söz geçirdiği zaman da, büyümüş, on altı yaşına girmişti. Ursule'ün etkisi ve tezgâhtarların alaylarıyla zekâsı gelişmişti. Şimdi saf görünüşünün altında, ince fikirlilikle ticaret hayatını incelemeye başlamıştı; müşterilerin huyunu suyunu anlamaya çalışıyor, boş zamanlarda mallar hakkında bilgiler alıyor, bunların çeşitlerini ve yerlerini ezberliyordu. Günün birinde, satılan şeylerin fiyatlarını ve sayılarını, yeni gelen tezgâhtarlardan daha iyi öğrenmişti. Bay ve Bayan Ragon alışmışlardı ona.

Devrimin on birinci yılındaki büyük seferberlikte[18] işçilerin çoğu gittiği için César Birotteau ikinci tezgâhtarlığa yükseltildi, bu durumdan yararlanarak elli Frank aylık kopardı, Ragonların sofrasına da çökünce dünyalar onun olmuştu.

Altı yüz Franklık birikmiş parası vardı César'ın. La Reine des Roses mağazasının ikinci tezgâhtarına şimdi ayrı bir oda verilmişti. Biriktirdiği pılı pırtıyı bu odada, ne zamandır göz diktiği dolaplara istif etti. Tatil günlerinde, modaya uyarak kaba saba giyinen o dönem gençlerinin giysisiyle dolaşan bu alçakgönüllü, kendi halinde köy uşağı, başka zamanlarda burjuvalarla arasındaki göze çarpacak kadar büyük seddi aşarak onlarla eşitleşmiş oluyordu. O yılın sonunda doğruluğunu göz önünde tutan pat-

18 22 Ağustos 1793 de Convention Fransa'nın tehlikede olduğunu, bu topraklardan yabancılar kovuluncaya kadar 18–25 yaş arasındaki bütün bekâr erkeklerin silah altına alınacağını ilan etmişti.

ronları onu kasaya oturttular. Pek saygın bir kadın olan Bayan Ragon, tezgâhtarının çamaşırlarının yıkanması işini bile üstüne almıştı. Kocası da o da César'la senli benli olmuşlardı.

1794 Vendemiaire ayında yüz altın vererek, karşılığında altı bin Franklık *assignats*[19] aldı. Paranın değerinin düşmesinden bir gün önce de, otuz Franklık tahviller satın aldı. Tahvil cüzdanını da anlatılmaz bir sevinç içinde sakladı. Artık tahvillerde ve hazine değerlerindeki değişiklikleri, tarihimizin bu dönemindeki olayların elverişli ya da elverişsiz gidişlerine göre yüreği kaygı ile çarparak izlemekteydi. Majeste Kraliçe Marie Antoinette'in eski parfümcüsü Mösyö Ragon'da o sıralarda yıkılan tiranlara olan bağlılığını César'a aşılıyordu. Patronlarıyla arasındaki bu yakınlık, César'ın hayatının belli başlı olaylarındandır. Dükkân kapatılıp da sokak tenhalaştıktan ve kasa sayıldıktan sonra yapılan akşam konuşmaları, yaradılış gereği kralcı olan bu Tourraineliyi büyülemiş, koyu bir kralcı yapmıştı. XVI. Louis'nin iyilikleri üzerine söylenilenler, karı koca Ragonların kraliçenin meziyetlerini öven öyküleri César'ı büsbütün coşturmuştu. Dükkândan az ötedeki bir yerde uçurulan bu taçlı başların korkunç sonu, César'ın yufka yüreğini isyanla kabartmış, masumların kanını yok yere akıtan bir hükümet sistemine diş bilemesine yol açmıştı. Ticaret hayatındaki deneyi Le Maximum'un[20] ve iş hayatının düşmanı olan siyasal fırtınaların, alışverişi öldürdüğünü göstermişti. Gerçekten bir parfümcü olarak da herkesi, Titusvari bir modayı benimsetmeye zorlayan ve pudrayı ortadan kaldıran bir devrimden de[21] ayrıca

19 Fransız devrimi sırasında çıkartılan kâğıt para.

20 Le Maximum (Narth) Belirtilen fiyattan daha yüksek fiyatla mal satma yasağı.

21 Devrimden önce, erkekler de peruka takar ve pudra sürerlerdi. Yazar, böyle bir saç kesimi için Roma İmparatoru Titus'un heykelinden örnek alındığını söylemek istemiş.

nefret ediyordu. Yalnız mutlakiyet yönetiminin sağladığı yaşama ve para kazanma olanağı, onu bağnaz bir kralcı yapmıştı. Bay Ragon, artık geliştiği ve bu işi becerebileceği kanısına vardığı zaman, César'ı baştezgâhtar yaptı, La Reine des Roses mağazasının sırlarını öğretti. Böylece delikanlı, dükkânın müşterilerinden bazılarının Bourbonneların en sadık, en canla başla çalışan adamları olduklarını ve Bat'yla Paris arasındaki mektuplaşmaların, bu dükkân aracılığıyla yapıldığını öğrendi. Gençlik ateşiyle coşan, Georgeslar, la Billardiérelerle, Montouranlarla, Rouvanlarla, Lognylerle, du Quiniclerle ve Fontainelerle düşe kalka büsbütün kendinden geçen César, kralcılarla, teröristlerin el ele vererek 13 Vendémiaire'de, sonu yaklaşan Convantion'a karşı katıldıkları ayaklanmaya katıldı.

César, Napoléon'a[22] Saint–Roche'un[23] basamakları üzerinde çarpışmak onuruna erdi ve daha işin başında yaralandı. Bu hareketin nasıl sonuçlandığını herkes bilmektedir. Barras'nın[24] emir subayı, kimse kendisini tanımazken bu savaşta ün kazandı, Birotteau da, kimse tanımadığı için paçayı kurtardı. Birkaç tanıdık, cenkçi baştezgâhtarı, La Reine des Roses mağazasına götürdüler, burada tavanarasına saklandı. Bayan Ragon yarasını iyi etti ve bereket versin unutuldu. César Birotteau'nun askerde kahramanlık hevesi, şimşek gibi gelip geçti. Bir ay kadar süren iyileşme döneminde, iyice düşünüp taşınarak politika ile parfümcülük arasında işbirliği kurmanın gülünçlüğünü anlamıştı. Kralcı

---

22 Bu sırada genç bir subay olan Napoléon Bonaparte. Devrim hükümetince kralcılarla savaşmakla görevlendirilmişti.

23 13 Vendémiaire günü bir kralcı ordusu "Convention"u devirmek için harekete geçmişti. Napoléon top ateşiyle kralcıları bozguna uğrattı. İsyancıların çoğu öldü, çoğu da Saint–Roche Kilisesi yakınlarında ağır yaralı düştü.

24 Kralcılarla yapılan bu çatışmada Paris ordusunun başkomutanıydı, Napoléon da ona emir subaylığı ediyordu.

kalsa bile, yalnızca kralcı bir parfümcü olarak kalmaya ve başına dert getirecek işlere karışmamaya karar verdi ve bu kararını canla başla uygulamaya koydu.

18 Brumaire'de[25] Bay ve Bayan Ragon kralcılık davasından umudu keserek, parfümcülüğü de bırakıp, politikaya karışmadan, rahat bir burjuva yaşantısı sürmeye karar verdiler. İşlerini aktarmalarına karşılık paralarını alabilecek hırslı olmaktan çok, doğru, yetenekli olmaktan çok da sağduyu sahibi birini bulmaları gerekiyordu. Ragon, işi baştezgâhtarına önerdi, yirmi yaşındayken hazine tahvilinden bin Franklık geliri olan Birotteau, önce karar veremedi. Onun bütün dileği bin beş yüz Franklık bir gelir elde ederek birinci konsül Tuilerie'ye[26] yerleşip, kamu borçlarının karşılığını ödettiği zaman Chinon'a yakın bir yere yerleşmekti. İnsan ne diye namusluca bağımsızlığını, ticaret hayatının cilvelerine feda etmeliydi, diyordu içinden. Hiçbir zaman gençliğinde şansını denemeyi göze alarak, kazandığı bu kadar çok parayı elde edebileceğini aklından geçirmemişti. Touraine'den, kendisi kadar zengin bir kadınla evlenerek Trésoriére'i alıp, burada çiftçilik yapmayı tasarlıyordu. Burası, daha çocukken göz koyduğu küçük bir çiftlikti, burayı genişletmeyi düşünüyordu, böylece bin altınlık bir gelir sağlayacak, rahat, mutlu, gözden uzak bir ömür sürüp gidecekti. Patronunun önerisini geri çevirecekti ama tam bu sırada bir kıza gönül vermesi, kararının değişmesine neden oldu ve kazanmak için hırs duyduğu geliri iki katına çıkartmayı düşündü.

Ursule'ün kendisini aldatmasından beri César, hem Paris'te gönül işlerinin tehlikelerinden korktuğu hem de işten baş ala-

25 Devrim takviminde 18 Brumaire'e rastlayan 9 Kasım 1799 günü Napoléon Consulat yönetimini kurmuştu.

26 Napoléon'un İmparator olması.

madığı için uslu durmuştu. Doyurulamayan istekler, zamanla bir gereksinme olur, o vakit evlenme, orta sınıftan insanlar için bir saplantıya dönüşür, ancak bu yoldan bir kadın elde edebilirler de ondan. César Birotteau'nun da durumu böyleydi. La Reine des Roses mağazasının bütün işleri birinci tezgâhtarın üstündeydi: Eğlenceye ayıracak bir dakikası bile yoktu. Böyle bir yaşayış içinde gereksinmeler daha kuvvetle duyulur: Çapkın bir tezgâhtarın, düşünde bile göremeyeceği kadar güzel bir kız, ağırbaşlı César'ın üstünde çok büyük bir etki yapardı elbet. Güzel bir haziran günü Saint–Louis adasındaki Marie köprüsünden dükkâna dönerken Anjou rıhtımındaki bir dükkânın önünde duran bir genç kız gördü. Constance Pillerault adındaki bu kız, Petit Matelot adlı tuhafiyeci mağazasında baştezgâhtardı. Bu dükkân o zamandan beri Paris'te açılan bu tip ilk mağazalardandı. Bunların renkli ya da renksiz tabelaları olurdu. Üzerlerinden renk renk şeritler sarkar, vitrinlere salıncak gibi asılmış şallar, iskambil kâğıdından şatolar biçiminde yığılmış kravatlarla doludur. Ayrıca müşteri çekecek bir sürü reklama da başvurulmuştur: Tek fiyat ilanları, kurdeleler, afişler ve ışık oyunları öyle bir dereceye vardırılmıştır ki dükkân vitrinleri, ticaretle güzel sanatların birleştiği bir sergiye dönmüştür. Petit–Matelot'da satılan ve modaya uygun denilen şeylerin ucuzluğu Paris'in, alışverişe hiç de elverişli olmayan bir yerindeki bu dükkâna görülmemiş bir müşteri akını sağlamıştı. İşte bu dükkândaki baş satıcı kızın güzelliği de dillere destan olmuştu; tıpkı Mille Colonnes kahvesindeki şerbetçi güzeli kızla, genç ihtiyar birçok kimselere, o sırada Paris'te mantar gibi biten tuhafiyeci mağazalarıyla, şerbetçi dükkânlarının camekânından içeri baktıran zavallı yaratıklar gibi. Saint–Roche'la Sourdiére Sokağı arasında oturan ve yalnız parfümcülükle uğraşan La Reine des Roses mağazasının birinci tezgâhtarının, Petit–Matelot'nun varlığından haberi yoktu, çünkü Paris'te perakendeciler birbirle-

rini pek tanımazlar. Constance'ın güzelliği birden öylesine başını döndürmüştü ki César'ın, hemen Petit–Matelot'ya dalıp altı tane birden bez gömlek satın almaya kalktı, titiz bir İngiliz kadını gibi kumaş toplarının birini indirip ötekini kaldırttı; baştezgâhtar kız, bütün kadınlarca anlaşılan bazı belirtilerden, César'ın satılan şeylerden çok satıcı için dükkâna girdiğini sezerek, kendisiyle ilgilenmeyi uygun buldu. César, alışveriş bittikten sonra müşterinin hayranlığı karşısında büyük bir ilgisizlik gösteren genç kıza adını ve adresini yazdırttı. Ursule'ün gözüne, hiç güçlük çekmeden girmiş olan zavallı tezgâhtar, şimdi bu kızın karşısında koyun gibi bön bön duruyordu, sevda büsbütün bönleştirmişti ve gözü o denli kamaşmıştı ki bu satıcı perinin yüzüne gülmüşken sonra takındığı ilgisizce davranışının farkına bile varmamıştı.

Bir hafta boyunca, her akşam, Petit–Matelot'nun önünde kol gezmeye başladı, mutfak kapısında kemik gözleyen bir köpek gibi, güzel tezgâhtardan bir bakış dilenerek dolaştı durdu, satıcı kızların ve tezgâhtarların alaylarına aldırış etmiyor, dükkândaki en küçük olaylara bile dikkat ederek, sokaktan geçenlere, dükkâna girip çıkan müşterilere, büzülerek yol veriyordu. Birkaç gün sonra meleğinin oturduğu cennete yeniden girdi ama mendil almaktan çok, kıza parlak bir düşüncesini açmak için yapmıştı bunu. Aldıklarının parasını verirken:

"Parfümlere gereksinmeniz olursa size hemen getirebilirim," dedi.

Constance Pillerault, Tanrı'nın günü birtakım parlak önerilerle karşılaşırdı ama hiçbirinde evlenme söz konusu değildi, her ne kadar alnı gibi yüreği de ak idiyse de, ancak altı aylık geliş gidişten ve yorulup usanmadan sevgisini dile getirmesinden sonra César'a yüz vermeye yanaştı ama kendi duygularını hiç açığa vurmadı. Peşine düşüp yüzüne bakarken göz süzen toptancı şarap tüccarlarının, zengin kahvehane sahiplerinin ve bunlar

gibi bir sürü hayranının davranışları, onu böyle temkinli olmak zorunda bırakıyordu. Bizim âşık, Ferraille rıhtımında hırdavatçılık eden Constance'ın vasisi, Bay Claude Joseph Pillerault'nun desteğini sağladı. Gerçek sevgiyi gösteren ve alttan alta yapılan casusluk sayesinde bu adamı keşfetmişti. Bu öykünün kısa kesilmesi zorunluluğu, Paris'teki aşk serüvenlerinin zevkleri üzerinde durmamızı gerektirmektedir. Bunun için tezgâhtarlara özgü hovardalıklardan pek söz etmeyeceğiz, sevgiliye taşınan turfanda kavunlar, Venua lokantasında verilen nefis şölenlerden sonraki tiyatroya gidişler, pazarları kupa arabayla kır gezintileri, gibi. César güzel bir delikanlı olmamakla birlikte sevimsiz bir insan da değildi. Paris yaşantısı ve ömrünü karanlık bir dükkânda geçirmiş olması, yüzündeki o köylü renkliliğini soldurmuştu. Gür kara saçları, bir Normandiya beygirinin boynunu andıran boynu, kalın kolları, bacakları, sade ve namuslu görünüşü, bütün bunlar onun beğenilmesine yardım edecek niteliklerdi. Kardeşinin kızının mutluluğunu sağlamak yükünü omzuna almış olan Pillerault Amca, César hakkında bilgi edinmişti: Tourainelinin dileğini iyi karşıladı: 1800 yılının o güzelim mayıs ayında Sceaux'daki bir ıhlamur ağacının altında Constance–Barbe Josephine kendisiyle evlenmeyi kabul ettiği zaman, César Birotteau sevincinden bayılacaktı nerdeyse.

Bay Pillerault yeğenine:

"Bak kızım, iyi bir koca buldun," dedi. "Sıcakkanlı, yüksek duygulu bir delikanlı, özü sözüne uygun, melek gibi saf, yani erkeklerin şahı."

Constance bütün tezgâhtar kızlar gibi kurduğu parlak hülyalardan vazgeçerek, namuslu bir aile kadını, iyi bir ana olmaya karar vererek, orta halli insanların dine uygun yaşayışlarına katlandı. Çünkü, böyle bir yaşayış onun düşüncelerine birçok Parisli genç kızın başını döndüren yüksek bir yaşantıya kavuşma

dileğinden daha uygun gelmişti. Constance, küçük burjuva kadın tipinin ta kendisiydi. Dar düşünceli bir insandı; surat asarak iş görür, istediği şey verilirse almak istemez, dediği derhal kabul edilirse kızar; aklı fikri mutfakta, kasadadır; en ciddi işlerin yanı sıra sökük dikmektedir, severken bile homurdanır; yalnız en basit fikirlere aklı erer, ıvır zıvır şeylerle uğraşır, her şeyden korkar, her şeyi hesap eder ve hep geleceği düşünür. Soğuk ama temiz güzelliği, dokunaklı körpeliği Birotteau'nun, bu kızın kusurlarını görmesini önlemişti. Kaldı ki o doğuştan gelen ince duygululuğu, hamaratlığı ve satış işlerindeki ustalığı bu kusurlarını örtüyordu. Constance o sırada on sekiz yaşındaydı ve on bir bin Frankı vardı. Sevgisinin etkisiyle hırsı son derece artan Birotteau, La Reine des Roses firmasını satın aldı ve Vendème Meydanı yakınındaki güzel bir binaya taşındı. Böylece daha yirmi bir yaşındayken, tapınırcasına sevdiği bir kadınla evlenmiş, bedelinin dörtte üçünü ödediği bir ticaret evine sahip olmuştu; işe hangi noktadan başladığını da düşünerek geleceği aydınlık görüyordu haklı olarak. Nikâh sözleşmesini kaleme almış olan Ragonların noteri Roguin, yeni parfümcüye iyi öğütler vererek, satış bedelinin dörtte birini karısının drahomasıyla ödemesini önlemişti.

"Birtakım iyi işlere girişebilmek için elinizde para bulunsun evladım," diyordu.

Birotteau, noteri çok beğeniyordu. Ona akıl danışmaya alışmıştı, sonunda dost oldular. O da Ragon ve Pillerault gibi sık sık noterin yazıhanesine gidiyor, en küçük bir kuşkuya kapılmadan ona düşüncelerini açmaktan çekinmiyordu. Onun öğüdü sayesinde, işe başlarken César'ın elinde Constance'ın getirdiği on bir bin Frank vardı, şimdi varlığını, birinci konsül Napoléon'un varlığıyla değişmezdi. Başlangıçta Birotteau yalnız bir aşçı kadın tuttu, dükkânın üstündeki asma kata yerleşti, bu izbe gibi yeri bir mobilyacıya güzelce döşettiler, şimdi yeni evliler burada sonu gelmeyen

bir balayı yaşamaya başlamışlardı. Bayan César, tezgâha oturduğu zaman göz kamaştırıyordu. Dillere destan olan güzelliğinin satışların artmasında büyük etkisi olmuştu, artık yalnız Bayan Birotteau'nun sözünü ediyorlardı imparatorluğun kibar erkekleri.

Her ne kadar César kralcılıkla suçlanmışsa da herkes doğru bir insan olarak tanıyordu onu. Kimi komşu dükkâncılar, mutluluğunu kıskanıyorlardı ama herkes onu, buna layık görüyordu. Saint–Roche'un basamaklarında yediği kurşun ona politikaya karışmış, yürekli bir adam ünü kazandırmıştı; doğrusu ya, ne yüreğinde askerce bir cesaret ne de kafasında politikayla ilgili tek bir düşünce vardı. Ama yine de ününü göz önünde tutan mahallenin namuslu adamları, César'ı muhafız birliğinde yüzbaşı yaptılar; ne var ki Napoléon, bu görevden uzaklaştırdı onu. Birotteau bunu, İmparator'un Vendémiaire ayaklanmasında, kendisi ile çarpışmasının, içine sindirememesine veriyordu. Böylece César, ucuz tarafından haksızlığa uğramış bir adam cilasına bürünerek Napoléon'a karşı olanların[27] ilgisini çekti ve oldukça önem kazandı.

İşte birbirini severek pek mutlu yaşayan, yalnızca ticaret yaşamının kaygılarıyla üzülen bu karı kocanın yaşayışları böylece akıp gidiyordu.

Evliliklerinin ilk yılında César karısına, parfümcülüğün satış işlerinin girdisini çıktısını öğretti, genç kadın bu mesleği çok iyi kavradı. Müşterileri tavlamak için yaratılmıştı sanki. O yıl sonunda yapılan sayım hırslı parfümcüyü ürkütmüştü: Bu duruma göre, bütün giderler çıktıktan sonra mutluluğu için gerekli gördüğü yüz bin Frankçığı ancak yirmi yılda kazanabilecekti. Bunun için daha kestirme yoldan zengin olmak amacıyla parfümcülüğe, imalatçılığı da eklemeyi düşündü. Karısının istememesine aldırış etmeyerek. Temple Mahallesi'nde bir baraka ile arsa kiraladı.

27 Kralcıların.

Buraya yağlıboya ile CÉSAR BIROTTEAU YAPIMEVİ yazılı bir tabela astırdı. Grosse fabrikasından bir işçi ayarttı; bu işçiyle, kâra yarı yarıya ortak olmak üzere sabun, kolonya ve esans yaptırmaya başladı. Bu işçiyle ortaklığı altı ay sürdü ve bütün ziyanı kendisi yüklenmek üzere sona erdi. cesaretini hiç kaybetmeyen Birotteau, ne pahasına olursa olsun, karısından azar işitmemek için bir sonuca varmak istiyordu. İlerde karısına bu sıkıntılı günlerini anlatırken, o zamanlar kafasının kazan gibi kaynadığını, dine bağlı bir insan olmasa kaç kez kendini Senie'e atmayı düşündüğünü söylemişti.

Birkaç verimsiz deneyden sonra, bir gün yemek dönüşü bulvarlarda dolaşıp duruyordu. Paris'te böyle sokaklarda dolaşanlar çoğu kez aylaklar değil, derdi olan insanlardır. Bir sepetin içinde altı Franka satılan kitaplar arasında, üstü tozdan sararmış bir kitabın adı gözüne ilişti: *Abdeker* ya da *Güzelliği Koruma Sanatı.* Sözde Arapça'dan alınmış, yüz yıl önce bir hekimin yazdığı bir roman olan bu kitabı karıştırırken parfümlerden söz edilen bir sayfanın üzerinde durdu. Kitabı karıştırmak için sırtını bir ağaca dayayarak derinin ve deri altının yapısı hakkında yazarın, açıklama yaptığı bir notu okudu. Burada şu ya da bu sabunun çoğu kez beklenilenin tersi bir etki yaptığı belirtiliyordu. Bunun nedeni de yumuşatıcı merhem gereksinmesi olan derilere, kuvvetlendirici, beslenmeye gereksinmesi olan derilere de yumuşatıcı sabun ve merhemler kullanılmasıydı. Birotteau, bir hazine gözüyle baktığı bu kitabı satın aldı. Kendi bilgisine pek güveni olmadığı için, ünlü bir kimyager olan Vauquelin'e başvurdu. Bu adama büyük bir saflıkla, ayrı yapıdaki çeşitli derilere iyi gelecek, çifte etkili bir merhemin nasıl yapılacağını sordu. Gerçek bilginler, gerçekten büyük adamlardır. Bunlar, o engin çalışmalarının ödülü olan üne hiçbir zaman sağlıklarında kavuşmazlar, kendilerine akıl danışan, düşünce yoksullarına, güleryüz göstererek ellerinden

gelen yardımı esirgemezler. Vauquelin de parfümcüyü koruyarak elleri beyazlatan bir merhemin birleşimini öğretti ve ona, bunun bulucusu olarak kendini tanıtmasına izin verdi. Birotteau bu kozmetiği "Çifte Etkili Sultan Merhemi" diye adlandırdı. Başarısını tamamlamak için de bu yöntemi, yüze renk veren bir su yapılması için uygulayarak "Carminative Su" (renk veren su) adıyla bir tuvalet suyu yaptı. Bu işte Petit–Matelot'nun sistemini benimsedi: Parfümcüler arasında ilk kez lüks sayılan afişlere, gazete ilanlarına ve haksız yere şarlatanlık sayılan tanıtma araçlarına başvurdu.

Sultan Merhemi ve Allık Suyu, şıklığına düşkün olanlara baş tarafında "Bilim Akademisi'nce onaylanmıştır" tümcesi yazılı, renkli afişlerle tanıtıldı. İlk kez kullanılan bu formül, büyüleyici bir etki yaptı. Yalnız Fransa'da değil, tüm Avrupa'da La Reine des Roses'un hükümdarı tarafından, sarı, kırmızı, mavi afişler astırıldı. Bu afişlerde Birotteau'nun yaptığı malları, uygun fiyatla, istenilen yere göndereceği belirtiliyordu. Yalnız Doğu'dan söz edildiği bir dönemde, bir kozmetiğe "Sultan Merhemi" adını vermek, her erkeğin bir şehzade, her kadının da sultan olmak istediği bir ülkede, bu sözcüklerin ne kadar büyüleyici bir etkisi olacağını keşfetmek, zeki bir adamın olduğu kadar, basit bir adamın da düşünebileceği bir şeydir. Halk yalnız bir işin sonucuna bakarak bir yargıya vardığı için tüccar olarak büyük bir adam sayılan Birotteau bir prospektüs yazdı. Bundaki gülünç laf kalabalığı, bir başarı nedeni olmuştu: Fransa'da halk ilgilendiği şeylere ve insanlara güler, başarı sağlamayanlarlaysa da kimse ilgilenmez. Birotteau, budala rolü oynamıyordu ama herkes ona, işine geldiği zaman, kendini budala gibi göstermesini bilen becerikli bir insan gözüyle bakıyordu. Böyle bir prospektüs örneğini oldukça zahmet çekerek, Popinot ve ortaklarının Lombards Sokağı'ndaki ecza deposunda kotardı.

Bu acayip yazı daha yüksek bir çevrede olsaydı tarihçiler buna kanıtlayıcı belge adını verirlerdi.

İşte şöyle yazılıydı bu prospektüste:

"CÉSAR BIROTTEAU'NUN HARİKA BULUŞU
ÇİFTE ETKİLİ SULTAN MERHEMİ VE ALLIK SUYU

Fransa Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Avrupa'da uzun süreden beri tuvalet alanında kolonyadan elde edilen sonuçtan daha üstününü sağlamak üzere eller için bir merhem, yüz için de bir su, hem kadınlar hem de erkeklerce özlenilmekteydi. Cildin yumuşaklığına, parlaklığına, kadife gibi oluşuna haklı olarak büyük bir önem veren her iki cinste de dermi ve epidermi incelemek için uzun geceler, sabahlara kadar çalışmış olan ve gerek başkentte gerekse yabancı ülkelerde büyük bir ün salmış bulunan parfümcü Bay Birotteau, daha ortaya çıkarıldığı anda, Paris'in şık bayan ve baylarınca harika olarak nitelenmiş olan bir merhem ile bir su bulmuştur. Gerçekten de bu merhem ile bu suyun, şimdiye değin, düşünülmeden kullanılan, bilgisiz çıkarcılarca bulunan ilaçların, önüne geçilmez etkisiyle oluşan buruşmaya neden olmadan deri üzerinde, çok iyi etkiler yapan, şaşılacak nitelikleri var. Bu merheme "Sultan Merhemi" adı verilmiş olup, bunun nedeni de ilk kez bir Arap hekimince saray için yapılmış olmasıdır. Bu merhem ve bunun bileşiminin dayandığı ilkelere göre hazırlanan su, ünlü kimyagerimiz Vauquelin'in raporu üzerine İnstitut tarafından kabul edilmiş bulunmaktadır.

Nefis kokular saçan bu eşsiz merhem, en inatçı çilleri yok ettiği gibi, en sert derileri bile beyazlatır. Bundan başka kadınlar kadar erkeklerin de yakındıkları el terlemesini giderir.

Allık suyu ise kimi durumlarda, kadınların yüzlerinde birdenbire belirerek balo ile ilgili tasarılarını altüst eden sivilcelerin kökünü kazır, yapısına göre gözenekleri açarak ya da kapayarak derinin

canlılığını ve tazeliğini sağlar, yaş ilerlemesinin meydana getirdiği bozuklukları önlemekteki etkisiyle de o kadar tanınmıştır ki birçok bayan, minnetlerini belirtmek üzere bu suya GÜZELLİK DOSTU adını vermişlerdir.

Kolonya güzel bir etkisi olmayan bayağı bir parfümdür. Oysa Sultan Merhemi ile Allık Suyu, tehlikesizce derin ve destekleyici bir etki gücüne sahip olan kuvvetli bileşimlerdir, sinirleri yatıştırıcı ve keyif verici bir özelliği vardır bu kokuların, yüreğe ferahlık ve zihne berraklık verir, güzel düşünceler yaratır. İşte bunca niteliği olan bu merhem ve bu su, şaşılacak bir sadeliktedir. Sonra, kadının çekiciliğini arttırdığı gibi erkeklere de büyüleyici bir güç kazandırır.

Suyun her gün kullanılması, ustura yanığını giderdiği gibi, dudakların çatlamasını önler, kırmızılığını korur, zamanla çilleri yok ederek cilde doğal rengini kazandırır. Bütün bu etkiler sonucunda insanın mizacında tam bir denge sağlayarak baş ağrısı denilen o korkunç hastalıktan kurtarır. Bundan başka Allık Suyu, kadınların her türlü tuvaletlerinde kullanılabilmekte olup, deri hastalıklarını önlediği gibi dokuların terlemesine engel olmadan bunlara sürekli bir kadife yumuşaklığı kazandırır.

Posta ücreti tarafımıza ait olmak üzere, siparişlerinizi şu adrese gönderiniz: Bay César Birotteau, Kraliçe Marie-Antoinette'in eski parfümcüsü Ragon'un yerine gelen; La Reine des Roses, Saint-Honoré Sokağı, Vendème Meydanı, Paris.

Merhemin bir kutusunun fiyatı üç lira, bir şişe suyun fiyatı altı liradır. Taklitlerinden sakınılması için Bay César Birotteau, merhem kutularının imzasını taşıyan bir kâğıda sarılmış olduğunu, şişelere de soğuk damga vurulduğunu ilan eder."

Başarısının kazanılmasında, César farkında olmadı ama karısının rolü oldu. Constence César'a, Allık Suyu ile Sultan Merhemi'nin Fransa ve yabancı memleketlerdeki bütün parfümcülere sandıkla gönderilmesini ve bu malları, on ikişer düzinelik

partilerle yüzde otuzla bırakacağını bildirmesini salık vermişti. Merhem de su da benzeri kozmetiklerden daha iyiydi; üstelik herkesin yapısına göre ayrı ayrı hazırlanmış olması da bilgisi kıt kimselerin gözünü boyuyordu. Fransa'daki beş yüz parfümcünün her biri, kârı pek tatlı bularak, Birotteau'dan, yılda üç yüzer düzinelik merhem ve su aldılar, bu satış César'a, sürümden büyük kâr sağladı. Böylece Temple Mahallesi'ndeki arsalarla, barakayı satın alabildi, buraya geniş atölyeler kurdu ve La Reme des Roses mağazasının dekorunu güzelleştirdi. Artık ev yaşantısı daha da rahatlığa kavuşmuştu, karısının eski korkuları kalmamıştı.

1810 yılında Bayan César, kiraların yükseleceğini fark etmişti. Kocasına, dükkânla asmakatını tuttukları bütün binayı kiralamasını söyledi; kendileri de birinci kata taşınacaklardı. Mutlu bir olay Constance'ın evi güzelleştirmek için Birotteau'nun yaptığı delilikleri hoş görmesine yol açtı. Parfümcü, ticaret mahkemesine yargıç seçilmişti. Doğruluğu, herkesçe bilinen nezaketi, sayılıp sevilen bir kişi olması ona bu onuru kazandırmış, Paris'in en hatırı sayılır tüccarları arasına katılmıştı. Bilgisini arttırmak için sabahın beşinde kalkıyor, mahkeme zabıtlarını ve tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkları inceleyen kitapları okuyordu. Adalete bağlılığı, doğruluğu ve iyi niyetiyle en çok değer verilen yargıçlardan biri oldu. Çünkü, ticaret mahkemesi yargıçlarının önüne getirilen davaların çözümlenmesi için bunlar en temel niteliklerdi. Kusurları da ününe yardım etti. Kendi bilgisinin meslektaşlarınınkinden daha az olduğunu hissederek onların görüşlerini benimsiyordu. Bunların söylediklerine ilgiyle kulak vermesi, pek hoşlarına gidiyordu, kimi bunu, konuşmaktan çok dinlemeyi seven ve kararını sessizce belli eden, derin düşünüşlü bir adam olmasına veriyor, kimi de alçakgönüllülüğünü ve uysallığını övüyordu. Mahkeme karşısına çıkanlar onun iyi yürekliliğini, uzlaştırıcı bir insan diye göklere çıkarıyorlardı. Birçok anlaşmazlıklarda hakem olarak se-

çildi. Böyle durumlarda sağduyusuyla bir kadı gibi adalete uygun hükümler veriyordu. Bütün görev süresince beylik tekerlemeler, yuvarlak sözlerle dolu tatlı konuşması, basit insanlar üzerinde önemli bir izlenim bırakıyordu.

Böylece, bütün ömrü çalışıp didinmekle geçen kısır düşünceli insanlara beğendirmişti kendini. César mahkemede o kadar çok vakit yitiriyordu ki sonunda karısı onu, bu pahalıya mâl olan onurdan vazgeçmeye zorladı. 1813'ten sonra, o zamana kadar pek silik bir ömür süren bu birbirine çok bağlı karı koca için, hiç son bulmayacak gibi görünen zengince bir rahatlık dönemi başlamıştı. Başlıca dostları da ticaretlerini devraldıkları Bay ve Bayan Ragon, amcaları Pillerault, Noter Rougin, Lombards Sokağı'ndaki ecza deposunun sahibi Matifatlar, Guillaume'dan, Saint–Denis Sokağı'nın en güzel dükkânlarından Chat qui Pelote mağazasını alan kumaşçı Joseph Lebas, Bayan Ragon'un kardeşi yargıç Popinot, Protez ve Chiffreville ticaret evinin ortaklarından Chiffreville, mâliyede memurluk eden Matifatların paydaşları ve Bay Bayan Cochin, bu dolaylardaki sofuların günah çıkarttıkları Abbe Loraux ve daha birkaç kişi. Kralcılığa bağlı olduğu halde o sıralarda kamuoyu Birotteau'yu tutuyordu, bundan başka, ticaretinin dışında sadece yüz bin Frank parası olduğu halde, çok zengin bir adam diye tanıyorlardı onu. İşlerinin düzgünlüğü, doğruluğu, borca girmekten korkması, hiçbir zaman senetlerini kırdırmaması, buna karşılık yararı dokunabileceği kimselerin elinden sağlam senet alması, gönül alıcılığı, César'a büyük bir itibar kazandırmıştı. Gerçekten de çok para kazanmıştı ama giriştiği yapı işleri, kurduğu yapımevleri çok para yutmuştu. Sonra evin yıllık gideri de yirmi bin Frankı buluyordu. Bundan başka Constance'ın da kendisinin de üzerine titredikleri biricik kızları Césarine'in eğitimi için de avuç dolusu para harcıyorlardı. Karı koca, dizlerinin dibinden ayırmadıkları kızlarının, bir isteğini

yerine getirmek söz konusu olduğu zaman paraya acımazlardı. O cici Césarine'in, piyanoda Steibelt'ten bir sonat çalışı, bir romans söyleyişi, Fransızca'yı yanlışsız yazışı, Racine'le oğlunun eserlerini okuyarak bunlardaki güzelliği anlatışı, bir manzara resmi ya da sepya yapışı karşısında sonradangörme köylücüğün nasıl bir sevince kapıldığını gözünüzün önüne getirebilirsiniz.

Henüz ana fidanından kopmamış bu kadar güzel, bu kadar saf bir meleğin güzelliklerini, yeni yeni tomurcuklanan ve serpilen böyle bir çiçeğin varlığında kendi varlığının sürüp gittiğini görmek ne büyük mutluluktu! Bu biricik evladı, babasını küçük görmeyen, onun bilgisizliğiyle alay etmeyen, gerçekten soylu bir genç kızdı.

Paris'e geldiği zaman César okuma yazma ve hesap biliyordu ama işte bütün öğrenimi bu kadarcıktı. Sıkı bir çalışma içinde olduğundan parfümcülüğün dışında düşünceler, bilgiler edinmemişti. Hep bilimle, edebiyatla ilgisi olmayan, kendi işlerinin dışında bilgisi bulunmayan kimselerle düşüp kalktığı ve bilgisini arttıracak kitapları okumaya vakit bulamadığı için parfümcü, pratik bir adam olarak kalmıştı. Başkalarının ağzına bakarak Moliere'e, Voltaire'e, Rousseau'ya hayran olan, kitaplarını satın aldıkları halde açıp okumayan Paris burjuvalarının dilini, yanlışlarını ve görüşlerini benimsemişti. Bunlar, *ormoire*[28] denilmesini ileri sürerler, çünkü onlara göre eskiden kadınlar hemen her zaman altınlarını[29] ve hemen hepsi de *moiri*[30] elbiselerini bu dolaplara saklarlardı; bir dil bozukluğu sonucu bu kelime *armoire* olmuştu. Onlara göre, Potier, Talma[31] ve hele Matmazel Mars'ın zenginlikleri, onar milyonu bulurdu; o büyük trajedi aktörü çiğ

28 Armoire: Dolap.
29 Or. Altın.
30 Moiré: Hareli kumaş.
31 Talma: Ünlü bir aktör.

et yerdi ve Matmazel Mars, mısırlı bir aktristi taklit ederek inci yahnisi yaptırırdı. İmparatorun yeleğinde, avuç avuç tütün koyabilmek için meşin cepler vardı ve Versailles'daki limonluğun merdivenlerine atını dörtnala sürerdi. Yazarlar, artistler, acayiplikleri yüzünden hep hastane köşelerinde can verirlerdi. Kaldı ki hepsi de inançsızdı; insan evine sokmamalıydı bunları. Josephe Lebas, kız kardeşi Augustine'in ressam Sommervieux ile evlenişini, tüyleri diken diken olarak anlatıyordu. Astronomlar örümcek yiyerek yaşarlardı. Tiyatro alanında ve politikadaki, bilimlerdeki bu parlak bilgileri, bu burjuvaların kafa düzeyinin ne olduğunu göstermektedir. Lombards Sokağı'ndan geçen bir şairin burnuna gelen bazı kokular, ona Asya'yı hayal ettirir. Bir yerden Véfyver[32] kokusu duysa, bir Hint kervansarayında oynayan dansözler gelir gözünün önüne. Kırmız böceğine bakarken gözü kamaşır da, Brahmanlar'ın şiirlerini duyar gibi olur; Hindistan'daki dinler ve kastlar canlanır zihninde. Ham fildişine el sürse, kendini bir fil sırtında, ipekli kumaşlardan yapılmış bir kafes içinde, Lahor Kralı gibi sevişmekte olduğunu sanır. Ama bizim küçük tüccar, işlediği nesnenin nerede yetiştiğini, nereden geldiğini bilmez. Parfümcü Birotteau da ne kimya bilirdi, ne de doğa bilgisi. Vauquelin'e, eşine pek az rastlanır bir büyük adam gözüyle bakardı. Çayın nasıl ve nereden geldiği yolundaki bir tartışmayı, piyasadan çekilmiş bir bakkal bilgiçliğiyle, "Ya kervanla gelir ya da Le Havre'dan," diye kestirip atardı. Birotteau'ya göre sarı sabunla afyon yalnız Lombards Sokağı'nda bulunurdu. İstanbul'dan geldiği öne sürülen gülsuyu, tıpkı kolonya[33] gibi,

32 Hindistan'da yetişen ve kökünden koku çıkarılan bir bitki.

33 Kolonya'ya Fransızcada l'eau de cologne (Kolonya suyu) denir. Burada Almanya'daki Köln (Fransızlar Cologne der) kentinin adı üzerinde bir sözcük oyunu yapılmak isteniyor.

aslında Paris'te yapılmaktadır. Bu kentlerin adları, kendi ülkelerinde üretilen şeyleri sevmeyen Fransızların hoşuna gitsin diye uydurulmuş martavallardır. Bir Fransız tüccarı, malının sürümünü arttırmak için İngiltere'den geldiğini söylemelidir, nasıl ki bir İngiliz eczacısı, kendi ürününün, Fransız malı olduğunu söyler. Bununla birlikte César, hiç de budala ya da enayi değildi: Doğruluğu ve iyiliği, yaşamı boyunca yaptığı işlere öyle bir cila vuruyordu ki bu onu saygıdeğer şeyler yapıyor gibi gösteriyordu. Çünkü güzel bir hareket, en koyu bilgisizliği hoş gördürür. Sürekli başarı, Birotteau'ya güven kazandırmıştı. Kendine güvenme, güçlü olmanın belirtisidir; Paris'te bu ikisi bir tutulur. Evliliklerinin ilk üç yılında César'ın değerini anlamıştı Constance. Kendisi sürekli kaygılar içindeydi. O, bu birliktelikte, bilgeliği, uzağı görüşü, kuşkuyu, karşıtlığı, korkuyu temsil ediyordu. César'ın atılganlığı, yükselme hırsını, hareketi, görülmemiş bir talih temsil ettiği gibi. Görünüşünün tersine bizim tüccar ödlekti, karısıysa gerçekte sabırlı ve gözü pek bir kadındı. Böylece ürkekliği, sıradan bir adam oluşu, bilgisizliği, fikirsizliği, kuvvetli bir karakteri olmayışı yüzünden, dünyanın en kaypak yerinde, hiçbir zaman başarı elde edemeyecek biri olmasına rağmen, işinin peşine düşmesi, doğruluğu, gerçekten dinine bağlı, iyi bir insan oluşu, yaşamında elde ettiği biricik kadına olan sevgisiyle önemli, cesur, kararlı bir adam olarak tanınmıştı. Halk yalnız sonuca bakar. Pillerault ile yargıç Popinot'nun dışındaki ahbapları, César'ı yakından tanımadıkları için, değerini tartacak durumda değillerdi. Kaldı ki böyle birinin dostu olan yirmi-otuz kişi biraraya gelince, aynı anlamsız şeyleri, aynı beylik lafları geveler durur, her biri de ötekini, kendi alanının en büyük adamı gibi görürdü. Kadınlar ise ziyafetlerden, tuvaletlerden başka hiçbir şeyin sözünü etmezler, kocalarından, küçültücü bir dille söz etmekle, her şeyi söylemiş sayarlardı kendilerini. Yalnız Bayan Birotteau, herkesin önünde

saygı ve övgüyle anardı kocasını. Onun gözünde César, herkesin gözünden kaçan yeteneksizlikleriyle birlikte, ailesini bugünkü zenginliğe ulaştıran adamdı. Kendisi de bu zenginliği ve başkalarında uyandırdığı saygıyı onunla paylaşıyordu.

Yalnız zaman zaman, eğer büyük adam denilen kimseler kocası gibiyse dünyanın hali nice olurdu, diye sorardı kendi kendine. Kadınların kocalarını küçümseme eğiliminde oldukları ve onlardan yakındıkları bir ülkede kadının böyle düşünüşü, parfümcüye karşı olan saygısını eksiltmiş değildi.

İmparatorluk Fransası için çok büyük felaketli bir yıl olan 1814'ün ilk günleri. Birotteaulardan başka herhangi bir aile için pek göze çarpmayacak olan iki olayla kendini gösterdi. Bu olaylar, geçmişlerini her zaman tatlı bir coşkuyla anımsayan César'la karısı gibi sade ruhlu insanları etkileyecek nitelikteydi. Ferdinand du Tillet adlı, yirmi iki yaşında bir genci baştezgâhtar olarak yanlarına almışlardı. Kendisine kazançtan pay verilmediği için, bir parfümcü mağazasından ayrılan ve çok akıllı geçinen bu delikanlı, La Reine des Roses'a girmek için çırpınıp durmuştu. Bu mağazadaki insanları, olanakları ve buranın âdetlerini biliyordu. Birotteau, du Tillet'yi ileride kendi yerine geçirmek niyetiyle yanına aldı ve bin Frank maaş bağladı. Ferdinand'ın bu ailenin yazgısı üzerinde o kadar büyük bir etkisi olmuştur ki birkaç sözcük ile lafını etmeye değer. Önceleri adının da soyadının da Ferdinand olduğunu söylemişti. Böylece adının sanının belli olmaması çok işine yaramıştı. Çünkü Napoléon o sıralarda, kendine asker bulmak için aileleri sıkıştırıyordu.

Acımasız bir adamın şehvet hevesinin bir ürünü olarak, memleketin bir köşesinde dünyaya gelmişti. Medeni hali üzerine toplayabildiğimiz azıcık bilgiyi aşağıda okuyacaksınız: 1793 yılında. Andelys yakınındaki küçük du Tillet köyünde yaşayan yoksul bir kız, bir gece vakti Du Tillet Kilisesi'nin papazının bahçesinde do-

ğurup, pencere kepenklerine vurduktan sonra, gitti kendini dereye attı. İyi yürekli papaz çocuğu evine aldı, takvimde o gün yazılı azizin adını verdi, çocuğu gibi besleyip büyüttü. Papaz 1804'te öldü, yalnız çocuğun eğitimini tamamlamaya yetecek kadar yüklüce bir miras bırakmamıştı. Kendini Paris'te bulan Ferdinand vurgunla yaşadı, talih onu darağacına da götürebilirdi, zenginliğe de kavuşturabilir, baroya, orduya sokabilir, komutanlığa, tüccarlığa ya da uşaklığa götürebilirdi. Avare bir ömür sürmek zorunda kalan Ferdinand, önce gezgin satıcı, sonra da Paris'te parfümcü dükkânında tezgâhtar oldu. Bütün Fransa'yı gezip dünyayı öğrendikten sonra, ne pahasına olursa olsun başarıya ulaşmak kararıyla dönmüştü Paris'e. 1813'te yaşını belli etmeyi ve nüfusa yazılmayı gerekli görerek, Adelys mahkemesinden ilam aldı, kilisedeki vaftiz kayıtlarını kiliseden belediyeye geçirtti. Kendisini doğduğu zaman sokağa bırakıldığı yerin adıyla du Tillet diye tanıtarak, nüfus kaydında değişiklik yaptırdı. Bu anasız babasız gencin, imparatorluk savcısından da başka vasisi yoktu. Dünyada tek başınaydı, kimseye hesap vermek zorunda değildi, topluma üvey ana gözüyle bakarak diş biliyordu. Çıkarından başka kılavuz tanımadığı gibi zenginliğe ulaştıran her yol da iyi görünüyordu gözüne. Birtakım tehlikeli yeteneklerden kuvvet alan bu Normandiyalı, yükselme hırsıyla, hemşerilerinde bulunduğu haklı ya da haksızca ileri sürülen ağır bazı kusurları da birleştirmişti.

Güleryüzlü görünüşünün altında, çok didişken bir yanı vardı. Mahkeme, dava gibi konularda kimse başa çıkamazdı onunla. Gözünü kırpmadan başkasının hakkını yadsır ama kendi hakkından zerrece vazgeçmezdi, bükülmez bir iradeyle işi uzatarak, davalı olduğu adamı bıktırıp yere vururdu. En büyük özelliği, eski komedilerdeki Scapinlere[34] benzemekti. Onlar gibi yapama-

34 Uşak tipi.

yacağı şey yoktur, onlar gibi haksızlığı ustaca örtbas eder, kendisine yarayan şeylere el atmadan yapamazdı. Bundan başka Abbé Terray'ın[35] devlet adına söylediği sözü, ilerde namuslu bir adam sayılmamak pahasına da olsa, kendi yoksulluğuna uyguluyordu. Bir işin peşine düştü mü, yorulmak nedir bilmezdi, hiç gözünü kırpmadan, iyi ya da kötü bir iş için herkese başvurmaktan çekinmez ve bu tutumunu kişisel çıkar kuramıyla haklı göstermeye çalışırdı, insanları çok küçük gördüğü için, herkesi yoldan çıkarabileceğine inanırdı. Başarıya ulaştıran her yol iyiydi onun gözünde. Başarıyla parayı, ahlakın başlıca desteklerinden saydığı için er geç başarıya ulaşmaması da olanaksızdı. Zindana atılmakla, milyoner olmak arasında bulunan böyle bir adam kinci, bildiğinden şaşmayan, çabuk karar veren bir insan olmak zorundadır. Ama doğruluğun kellesini uçurmayı tasarlayan bir Cromwell[36] kadar da sinsi olması gerekir. Asıl niyetlerini alaycı ve havai bir görünüş altında saklar. Küçük bir parfümcü tezgâhtarı olduğu halde, sonsuz bir yükselme hırsı vardır içinde. Topluma şöyle kinle bakıp, "Sana hâkim olacağım!" diyordu içinden. Kırk yaşından önce evlenmemeye yemin etmişti; sözünü tuttu. Görünüşü bakımından Ferdinand, tığ gibi, yakışıklı bir gençti; her çevreye kendini uyduracak gibi davranmasını bilirdi. İlk bakışta sinsiliği belli olmadığı için sevimli görünürdü göze. Ama zamanla, yakından tanınınca, zaman zaman içinden, kendinden memnun olmayan ya da vicdan azabı duyan insanlarda görülen acayip bir ifade belirirdi. Bütün Normandiyalılar gibi kanlı canlıydı ama,

35 Abbé Terray, Fransız din ve devlet adamı. (1715–1779) Devlet borçlarını ödeme ve ağır vergiler getirme politikasıyla tanınmıştır.

36 Cromvell (Oliver) İngiliz devlet adamı (1599–1658). Krallığa karşı giriştiği iç savaşla üstün gelerek I. Charles'i ölüme mahkûm ettirerek başını baltayla vurdurdu.

yine de yüzünde donuk bir renk vardı. Pırıl pırıl, birbirinden ayrı renkteki gözlerinin kaçamaklı bakışları, çarpmayı gözüne kestirdiği kimseye dikildiği zaman korkunçlaşırdı. Sesi, çok konuşmuş bir adamın sesi gibi kısıktı. Önce dudakları güzel sayılırdı; ama sivri burnu, çıkık alnı, doğuştan bir kusuru ortaya koyuyordu.

Sonradan siyaha boyanmış gibi bir rengi vardı saçlarının. O, bu görünüşüyle tam bir sosyal melezdi; zekâsı, çapkın bir soylu kişiden, aşağılık tarafı da kandırılmış bir köylü kadından, bilgisi yarıda kalmış eğitiminden ve kusurları da kimsesiz, sokağa atılmış bir çocuk olmasından ileri geliyordu. Birotteau, tezgâhtarının, akşamları süslenip sokağa çıktığını, bankerlerin ya da noterlerin evlerinde verilen balolarda boy gösterdiğini, geceleri de geç döndüğünü öğrendiği zaman, buna çok şaşmıştı. Bu gibi alışkanlıklar hoşuna gitmezdi. César'ın düşüncesine göre tezgâhtarlar çalıştıkları yerin hesaplarını incelemeli, yalnız işlerini düşünmeliydiler. Pek saçma bulduğu bu hareketlere içerlemişti. Önce gömlek giydiği, üzerinde F. DU TILLET yazılı kart kullandığı için hafiften çattı. César'ın tüccar anlayışına göre, yalnız sosyete adamlarının uyduğu bir modaydı bu. Ferdinand, bu Orgon'un yanına, Tartuffe'ün[37] niyetleriyle girmişti. Bayan César'a kur yaptı, kadını baştan çıkartmaya çalıştı, patronu için o ne düşünüyorsa, Constance da bu adam için onu düşünüyordu. Korkunç bir çabuklukla anlamıştı ne mal olduğunu. Ağzı sıkı, temkinli, yalnız söylemek istediğini söyleyen bir adamdı ama bu Ferdinand, insanlar ve yaşam üzerindeki görüşlerini açığa vurmaktan da geri kalmazdı. Bunu da kocasının inaçlarına bağlı, başkasına azıcık zarar vermeyi bile suç sayan ve günah işlemekten ödü kopan bir kadını dehşete düşürecek biçimde yapmıştı. Bayan

37 Molière'in Tartuffe (Mürai) adlı komedisinin başlıca iki kahramanı. Mürai, softa Tartuffe, saf ve sofu Orgon'un evine sokularak karısını ayartır.

Birotteau'nun, incelik göstererek belli etmemeye çalışmasına karşın du Tillet, onda nefret uyandırdığını sezmişti. Constance, kendisine birkaç aşk mektubu yazan Ferdinand'ın, aralarında bir anlaşma olduğu kanısını uyandırmak için kendisine üstünlük taslar gibi davranışlarda bulunduğunu anlamakta gecikmedi. Neden böyle istediğini açıklamadan kocasına, Ferdinand'a yol vermesini öğütledi. Birotteau bu noktada karısıyla anlaşmıştı. Yol vermeden üç gün önce, bir cumartesi akşamı, kasayı sayan Birotteau, üç bin Frankın eksik olduğunu gördü. Bu durum karşısında derin bir üzüntüye kapılmıştı, üzüntüsünün nedeni bu kadar parayı kaybetmiş olmaktan çok, üç tezgâhtardan, aşçı kadından, bir çıraktan ve zaman zaman çalıştırılan işçilerden kuşkulanmak zorunda kalışıydı. Kim yapmış olabilirdi bunu? Bayan Birotteau'nun tezgâhtan ayrıldığı yoktu. Veznedarlık eden tezgâhtar Bay Ragon'un yanında yatıp kalkan yeğeni on sekiz yaşlarında Popinot, çok namuslu bir gençti. Kasa mevcuduna uymayan bu rakam açık gösteriyordu; bu da paranın yekûn tutturulduktan sonra, kasadan alındığını göstermekteydi. Karı koca hiçbir şey söylememeye ve mağazanın içini göz altında tutmaya karar verdiler.

Ertesi gün pazar olduğu için ahbapları misafir gelmişti. Bu çevredeki aileler, sırayla yemeğe çağırıyorlardı birbirlerini. İskambil oynarlarken, Noter Roguin, çuhanın üstüne birkaç tane eski Louis altını koydu, Bayan César bunları birkaç gün önce Bayan d'Espard adlı yeni evli bir kadından almıştı.

Parfümcü gülerek:

"Bir kiliseden sadaka kutusunu aşırdınız galiba," dedi.

Roguin bu parayı, bir bankerin evinde kâğıt oynarken, du Tillet'den kazandığını söyledi. Birotteau'nun baştezgâhtarı da yüzü kızarmadan, bunu doğruladı ama mosmor kesilmişti César'ın yüzü. Akşam, misafirler gittikten sonra, Ferdinand yatmaya

giderken, Birotteau, bir iş sorunu konuşmak bahanesiyle onu mağazaya götürdü.

İyi yürekli adamcağız:

"Du Tillet," dedi. "Kasamdan üç bin Frank eksik çıkıyor, bunun için kimseden kuşkulanmadım, şu eski Louis altınları olayı açıkça sizi ele vermeseydi yine de bir şey söyleyecek değildim. Bunun için bu yanlışlığın neden ileri geldiğini bulmadan yatmayacağız. Sonra bu bir yanlışlıktan başka bir şey değildir."

Du Tillet altınları gerçekten de kendisinin aldığını söyledi. Parfümcü büyük deftere baktı, bu paranın, baştezgâhtarın borcuna işlenmemiş olduğunu gördü.

"Popinot'ya yazdırmam gerekti ama acelem vardı," dedi.

Kesesini doldurmak için yanlarına girdiği namuslu adamları çok iyi tanıyan Normandiyalının bu pişkinliği karşısında apışıp kalan Birotteau:

"Doğru," dedi.

Boşuna olduğunu bilmekle beraber tezgâhtar ile namuslu tüccar, yanlışı bulmak için sabahı ettiler. Dükkânın içinde, bir aşağı bir yukarı dolaşırken César, biner Franklık üç banknotu, usulca çekmecenin bölmesine yapıştırdı. Sonra yorgunluktan duracak hali yokmuş da uykuya dalmış gibi yaparak horlamaya başladı. Du Tillet büyük bir sevinç içinde patronunu uyandırarak, yanlışlığı bulduğunu söyledi. Ertesi gün Birotteau, herkesin önünde küçük Popinot'yu ve karısını, işlerini baştan savma yaptıkları için öfkeyle azarladı. On beş gün sonra Ferdinand bir sarrafın yanına girdi. Parfümcülüğün kendisini sarmadığını, banka işlerini öğrenmek istediğini söylemişti. Birotteau'nun yanından çıkarken Bayan César'a, patronun kendisini kıskandığı için çıkarttığını dokundurdu. Birkaç ay sonra, du Tillet gelip eski patronundan yirmi bin Franka kefil olmasını istedi. Dediğine göre, kendisini zengin edecek bir iş için gerekli garanti olarak istiyorlardı bu

parayı. Bu yüzsüzlük karşısında Birotteau'nun hayret ettiğini gören du Tillet, kaşlarını oynatarak, "Yoksa bana güveniniz yok mu?" diye sordu. Matifat'yla o sırada Birotteau'yla işi olan iki tüccar, öfkesini bastıran parfümcünün tiksintisini fark etmişlerdi. Du Tillet belki de namuslu bir adam olmuştu. O suçu belki de sıkıntıda olan metresine yardım etmek ya da kumara kapıldığı için işlemişti. Namuslu bir adamı herkesin önünde azarlaması belki de pişmanlık duyan bir genci büsbütün suç işlemeye ve kötülüğe sürükleyebilirdi. Böyle düşünen melek ruhlu César, kalemi eline alıp, du Tillet'nin senetlerine kefil olarak imzasını bastı. Kendisine yararlı olmuş bir gence, bu yardımı büyük bir gönül hoşluğuyla yaptığını söyledi. İyilik için uydurduğu bu yalanı söylerken yüzü kıpkırmızı olmuştu. Du Tillet onunla, göz göze gelmekten çekinmişti. Ama için için, eski patronuna karşı, şeytanların meleklere karşı besledikleri hiç dinmeyen kine benzer bir kin duyduğuna şüphe yoktu... Du Tillet para dalaverelerinde kurnazca davranmasını bilerek, olduğundan daha zengin ve zarif görünmeyi başarmıştı. Bir arabası olunca da, artık ayağını yere basmaz oldu. Operanın dinlenme salonunu borsanın şubesi haline getirerek işle eğlenceyi birleştiren o zamanın Turcaretlerinin[38] sürdürdükleri yüksek sosyete yaşamına katıldı. Biiotteaularda tanıştığı Bayan Roguin'in yardımıyla kısa zamanda en yüksek bankerlerin arasına sokuldu. Bu sırada Ferdinand du Tillet gerçek bir refaha kavuşmuştu. Roguin'in aracılığıyla Nucingen kurumuna sokulduktan sonra, Keller kardeşlerle ve yüksek banka çevreleriyle çabucak ilişkiler kurdu. Kimse bu delikanlının işlettiği büyük sermayelerin nereden geldiğini bilmiyordu ama ulaştığı mutluluk, akıllılığına ve doğruluğuna bağlanıyordu.

38 Lesage'ın bir piyesindeki aldatılan zengin tipi.

Restorasyon'un[39] önemli bir kişi yaptığı César, siyasal krizlerin kasırgası arasında aile yaşamıyla ilgili bu iki olayı unutmuştu. Yaralandığından beri pek ilgilenmediği ama görünüşü kurtarmak için yine de bağlı kaldığı kralcı düşüncelerinin değişmemiş olması ve Vendémiaire'e sadık kalışının unutulmaması, üstelik de kimseden bir şey istemeyişi, çok yüksek yerlerdeki kişilerce korunmasına yol açtı. Ulusal Muhafız Birliği'nde bölük komutanlığına getirildi, oysa en küçük bir komutu verebilecek bir adam değildi. 1815'te, her zaman düşmanı olan Napoléon, Birotteau'yu görevinden attı. Yüz–Gün[40] süresince, Birotteau, mahallesindeki libarallerin en çok diş biledikleri adamdı, çünkü o döneme kadar hepsi de iş hayatı için zorunlu olan huzur içinde yaşama dileğinde birleşmiş bulunan tüccarlar arasında siyasal bölünmeler ancak 1815'ten sonra başlar. İkinci Restorasyonda krallık hükümeti, belediye memurları arasında değişiklikler yapmak zorunda kalmıştı. Vali, Birotteau'yu Belediye Başkanı yapmak istiyordu. Karısının uyarısıyla yalnız başkan yardımcılığını kabul etti, böylece pek göze çarpmaktan kurtuldu. Bu alçakgönüllülük, herkesin gözünde değerini arttırdığı gibi, Belediye Başkanı Mösyö Flamet de la Billardiere'in dostluğunu da kazandırdı. Birotteau, dükkânı kralcı isyancıların deposu olduğu günlerde La Reine des Roses'a gelen Bay Billardiere'i, kendisine danışan Seine Valisi'ne Belediye Başkanı yapmasını salık vermişti. Bunun için Belediye Başkanı, Bay ve Bayan Birotteau'yu her törene davet ediyordu. Belediye memurlarından birkaç kişiye nişan verilmesi söz konusu olduğu zaman, La Billardiére, Saint–Roche'da yaralanmış olmasını, Bourbonlara bağlılığını, herkesçe saygı gördüğünü ileri

39 Napoléon'un düşmesinden sonra Bourbonnelann kurdukları krallık rejimi.

40 Napoléon'un tahttan indirilerek Elbe adasına çekildiği süre. Bu süre içinde Fransa tahtına XVIII. Louis oturmuştu.

sürerek, César'ı candan desteklemişti. Napoléon'un eseri olan Légion d'Honneur nişanının değerini düşürmek için, bol bol dağıtmak isteyen hükümet, birçok kimseyi kendi adamı yapmak için, içlerinde Birotteau da olmak üzere çeşitli ticaret kollarında çalışanları, bilim ve sanat adamlarını Bourbonlar'a bağlamak amacıyla bu nişanla ödüllendiriyordu. Böylece, hükümetin de gözdesi oluşu, Birotteau'nun, mahallesindeki parlak durumunu büsbütün kuvvetlendirmişti. Bunun sonucu olarak da o zamana kadar hep başarıdan başarıya koşmuş olan bu adam, artık büyük fikirler beslemeye başlamıştı. Belediye Başkanı kendisini, nişan verilecekler arasında gösterdiğini bildirince, tasarladığı işleri uygulamak üzere en son ve kesin kanıtı ele geçirmiş oldu. Bu da karısına anlatmış olduğu gibi parfümcülüğü bırakıp kendisini ve ailesini Paris'in büyük burjuvazi çevrelerine yükseltecek işlere girişmekti.

O vakitler César kırk yaşındaydı. Fabrikasında uğraşıp didinmelerinin etkisiyle yüzü vaktinden önce azıcık buruşmuş, şapkasının basıncıyla çepeçevre parlayan, uzun gür saçları hafifçe kırlaşmıştı. Alnının üstünde saçlarının ayrılışı, ne kadar sade bir ömür sürdüğünü gösteriyordu. Kalın kaşları hiç de ürkütücü değildi. Çünkü o berrak ve saf bakışlı mavi gözleri temiz alnıyla uyumluydu. Kökü çukur, ucu iri burnu, bazı Parisli salaklara benzetiyordu onu. Kalın dudaklıydı, iri çenesi, dimdik aşağıya sarkıyordu. Kanlı canlı ablak yüzünün çizgilerinden, toy bir köylü kurnazlığı okunuyordu. Güçlü kuvvetli yapısından, sırtının kalınlığından, ayaklarının büyüklüğünden, Paris'e yerleşmiş bir köylü olduğu açıkça belli olmaktaydı. Kıllı iri ellerinden, küt kalın parmaklarından bile nereden geldiği kolayca anlaşılabilirdi. Dükkânına girdiğinizde bir müşteri geldiği zaman bir tüccarın yüzünde beliren gülümseme dudaklarından hiç eksik olmazdı. Ama bu tüccarca gülümseme iç huzurunun ve iyi yürekli bir

adam oluşunun belirtisiydi. İş hayatının dışında, insanlara güvensizlik göstermez, kurnazlığını ya borsanın kapısında bırakır ya da büyük defterini kapayınca. Onun için kuşku, tıpkı faturaları gibi, satış için zorunlu bir şeydi. Bir çeşit gülünç, kendine güveniş, babacanlıkla karışık budalaca bir böbürlenme okunurdu yüzünden. Bu da ona özgürlük veriyor, ablak yüzlü Parisli burjuvalara büsbütün benzemekten kurtarıyordu. O safça kendini beğenmişliği, kişiliğine pek fazla önem verişi olmasa, daha çok saygı uyandırırdı. Böylece, insanları kendine yaklaştıran niteliklerinin yanı sıra, bu kadarcık bir gülünç tarafı da vardı. Genellikle ellerini arkasına bağlardı konuşurken. İnce ya da parlak bir şey söylediğini sandığı zaman, belli belirsiz ayaklarının burnuna basarak kendini kaldırır, sonra tümcesini güçlendirmek ister gibi vücudunu bütün ağırlığıyla topuklarının üstüne bırakırdı. Bir tartışma kızıştığı sırada, kendi çevresinde iki kez dönüp söylenecek şeyi arıyormuş gibi birkaç adım attıktan sonra, birden tartıştığı kimsenin karşısına dikilirdi. Kimsenin sözünü kesmezdi, bu görgü kuralına tıpatıp uymasının kurbanı olurdu çoğu kez. Çünkü başkaları bir kez ağzından lafı kaptılar mı, zavallı sık sık tek kelime söyleyemeden yerinden kalkardı. Ticaret alanındaki büyük deneyimin verdiği kimi alışkanlıkları da vardı. Eğer bir senet vadesinde ödenmemişse hemen icra memuruna verir ve bununla artık yalnız ana parayı, faizi ve masrafları almak için ilgilenirdi. İcra memuru borçlu tüccar iflas edinceye kadar peşine düşmeliydi. O vakit César, her türlü koğuşturmayı durdurur, hiçbir alacaklılar toplantısına katılmaz, senetleri saklardı. O, bu sistemi ve iflas edenleri küçük görme alışkanlığını Bay Ragon'dan almıştı. Bu adam, ticaret hayatı boyunca, davalı işler yüzünden o kadar çok zaman kaybedildiğini anlamıştı ki konkordatolarda verilen alacak paylarının ne kadar belirsiz ve cılız şeyler olduğunu görerek gidip gelenler, başvuranlar, sözünde durmayanların peşinde

koşmalarla vakit kaybetmemekle daha çok kazanç elde edilmiş olacağını düşünmüştü. Bay Ragon:

"Eğer iflas eden, namuslu bir adam olur da tekrar işini düzeltirse size borcunu öder," derdi. "Eğer elinde avucunda bir şey yok da felaket içine yuvarlanmışsa ne diye böyle bir insanı hırpalamalı? Yok, eğer bu dolandırıcının biriyse zaten hava alırsınız. Bu işlerde şakaya gelmediğinizi bildiği için size söz geçirilmeyeceğini, sizden ödün koparılarak bir uzlaşmaya varılamayacağını düşünmezdi, ödeme olanağı olduğu zaman, alacağınızı öderler."

César randevusuna tam vaktinde gelir, on dakika bekler, sonra hemen ayrılır giderdi, kimse döndüremezdi onu yolundan. Onun böylece her şeyi zamanında yapışı, kendisiyle iş görenleri de böyle davranmak zorunda bırakıyordu. Giysileri de yüzüne ve alışkanlıklarına uygundu. Hiçbir kuvvet beyaz ipekli kravat takmasına engel olamazdı, karısının ya da kızının işlemelerle süslediği kravatının uçları boynundan sarkardı. Sıkı sıkıya iliklediği beyaz pike yeleği, ta şişkince göbeğinin altına kadar inerdi. Nefti renkli, bol redingotu ve ona bir *quaker*[41] görünüşü veren geniş kenarlı şapkası vardı. Pazar akşamları ipek bir pantolon giyer, ayaklarına parlak sarı tokalı ayakkabılarını geçirir ve o vazgeçilmez yeleğinin açık duran iki ucu arasından göğsünden sarkan kıvrımlı danteli görülürdü. Kahverengi frakının etekleri bol ve uzundu. 1819'a kadar çift köstekli saat takardı. Ama ikinci zincirini hep frak giydiği zaman kullanırdı. İşte böyle bir kişiydi César Birotteau. Namuslu adamdı, insanların doğumuna yön veren esrarlı güçler, politikayı ve hayatı bütünüyle kavramak yeteneğini esirgemişti kendisinden. Bundan başka, her şeyde göreneğin tutsağı olan orta sınıftakilerin altında yaşadığı düzeyin üstüne yükselmesine kadar izin vermemişti, bütün görüşleri

41 Amerika ve İngiltere'de bir din tarikatının üyesi.

başkalarından geliyordu ve bunları hiç incelemeden uygulardı. Kabaydı ama iyi yürekliydi, pek zeki değildi ama dine çok bağlıydı, temiz yürekli bir insandı. Tek bir sevgi aydınlatıyordu kalbini; her şeyi, ışığı, yaşamının güç kaynağıydı bu sevgi. Çünkü bütün o yükselme isteği, edindiği az buçuk bilgi, hep karısıyla kızına duyduğu sevgiden geliyordu.

O zamanlar otuz yedisinde olan Bayan César'a gelince, tıpatıp Milo Venüs'üne[42] benzerdi, Duc de la Riviére'in gönderdiği bu heykelde tanıdıkları onun portresini görür gibi olmuştu. Birkaç ayda keder, o güzel yüzünü sararttı, o güzel yeşil gözlerinin etrafında öyle derin ve mor halkalar açtı ki kadıncağız yaşlı bir Meryem Ana resmine benzedi. Bununla birlikte bunca yıkıntı arasında yine de yüzünde tatlı bir saflık, kederli bakışlarında derin bir berraklık vardı. Ciddi ve saygın haliyle onu her zaman güzel bulmamak olanaksızdı. César'ın tasarladığı baloda güzelliği yine göze çarpmıştı, güzelliğinin son ışıltısıyla.

Her varlığın bir yükseliş çağı vardır. Bu öyle bir dönemdir ki etki yaratan nedenler sonuçlarla sıkı bir ilişki içindedir. Hayatın bu en olgun zamanında birbirleriyle dengede bulunan ve parlaklıklarıyla fışkıran canlı kuvvetler yalnız etten kemikten varlıklarda değil, devletlerde, milletlerde, fikirlerde, kurumlarda, ticarette girişilen işlerde görülür; bunlar da soylular ve hükümdar sülaleleri gibi doğar, yükselir ve yıkılırlar. Şu dünyada meydana gelen her varlığa bu büyüme ve küçülme yasasının bu denli sert bir biçimde uygulanışı neden ileri geliyordu acaba? Çünkü felaket zamanlarında, ölümün de ilerleyip duraklamasına, şahlanıp uyuklamasına rastlanır. Şu bizim yer yuvarlağımız belki, öteki yıldızlardan biraz daha ömürlü bir yıldızdır. Tarih, şu yeryüzündeki her şeyin yükseliş ve alçalış nedenlerini tekrarlayıp durduğu

42 Ege denizi adalarından Milo'da bulunan Venüs heykeli.

için, insana bütün yeteneklerinin hareketini durdurması gereken ânı öğretmiş olmalıydı ama ne fatihler, ne aktörler, ne kadınlar, ne yazarlar kulak asar onun kurtarıcı sesine.

Artık zenginliğin en yüce doruğuna erişmiş olduğunu düşünen César Birotteau, bu duraklama ânını yeni bir hareket noktası olarak benimsemişti. Bilgisizdi. Kaldı ki ne uluslar, ne krallar, tarihi dolduran ve birçok hükümdar ailelerinin ve ticaret evlerinin büyük örnekler verdikleri bu yıkılışın nedenini silinmez harflerle yazmayı düşünmemişlerdi. Neden yeni piramitler ulusların olduğu kadar bireylerin politikasına egemen olması gereken şu ilkeyi durmadan anımsatmasınlar: Meydana gelen sonuç, kendisini meydana getiren nedenle doğrudan doğruya ilişkili olmaz ya da onunla eşit orantıda bulunmazsa çözülme başlar. Ama her yerde rastlarız bu anıtlara. Rüyalarımızı şöyle eliyle silip yok eden o yenilmez kaderin cilvelerini saklayan gelenekler ve taşlar bize geçmişi anlatır ve bize en büyük olayların tek bir fikirle özetlendiğini kanıtlar. Truva ile Napoléon birer şiirden başka bir şey değildir. İşte bu öykü de büyük bir yanı görülmediği için kimsenin anlatmayı aklından geçirmediği burjuvazinin uğradığı çalkantıların şiiri olsun. Bu çalkantılarda hiçbir büyüklük görülemez ama bu da öteki varlıklar gibi engin bir anlamı taşımaktadır. Burada söz konusu olan tek bir adam değil, acılar içinde kıvranan bütün bir halk yığınıdır.

Yatarken, César, karısının ertesi sabah önüne karşı durulmaz düşünceler ileri sürmesinden korkarak her şeyi yoluna koymak üzere, erkenden kalkmaya karar verdi. Daha ortalık yeni ağarırken, sessizce kalktı, karısını yatakta bırakarak çabucak giyinip mağazaya indi; bu sırada çırak, numaralı kepenkleri açmaktaydı. Yalnız olduğunu gören Birotteau, tezgâhtarlarının kalkmasını bekleyerek kapının önüne çıktı ve Raguet adlı uşağın işini nasıl yaptığını görmek istedi: Birotteau çok iyi bilirdi bu işin ne olduğunu! Hava soğuk olmakla beraber çok güzeldi.

Anselme'in aşağıya indiğini görerek:

"Popinot, şapkanı geçir kafana, pabuçlarını giy; Bay Célestin aşağıya insin. Sonra Tuilerie'ye doğru gidelim; seninle konuşacağım şeyler var," dedi.

Du Tillet'nin tam karşıtı olan Popinot, César'a güzel bir talih eseri olarak Tanrı'nın armağanıydı. Bu öyküde o kadar büyük rolü var ki burada onun üzerinde durmak zorundayız. Bayan Ragon, Popinot ailesinin kızlarından biriydi. İki erkek kardeşi vardı. En küçükleri, o vakit Seine Asliye Mahkemesi'nde yargıç yardımcısıydı. Büyüğü ise ham yün ticaretine girişerek parasını bu işte batırdıktan sonra ölmüştü. Annesi doğururken ölmüş olan biricik oğlu Anselme'i bakıp büyütmeleri için Ragonlarla çocuğu olmayan yargıç kardeşine bıraktı. Bayan Ragon, yeğenini bir meslek sahibi etmek için, Birotteau'nun yerine geçer umuduyla parfümcü mağazasına yerleştirdi. Anselme Popinot, çelimsiz ve topaldı. Kader bu sakatlığa uğramış olanların üzülmemesi için Lord Byron, Walter Scott ve Mösyö de Talleyrand gibi adamları da topal yapmıştı. Kırmızı saçlı insanlardaki gibi bu çocuğun da yüzü renkli ve çilliydi. Ama akik renkli gri hareli gözleri, güzel ağzı, temiz alnı, yüzünün beyazlığı, utangaçlığının verdiği incelik, vücudundaki kusurun verdiği çekingenlik, başkalarında koruyucu duyguların doğmasını sağlamıştı. Zayıf insanlar sevilir. Popinot ayrıca ilgi çekici bir çocuktu da. Küçük Popinot, herkes ona böyle derdi, dine çok bağlı, orta halli ve iyiliksever bir ailenin çocuğuydu. Bunun için yargıç amcasının yetiştirdiği bu çocuk, gençleri sevimli yapan güzel huyu kişiliğinde toplamıştı. Aklı başında, duygulu bir çocuktu, utangaçtı ve çok heyecanlıydı, koyun gibi sakindi ama çok çalışkandı; yakınlarına bağlı, tokgözlü biriydi ve ilk Hıristiyanlardaki erdemler vardı onda. Ağırbaşlı, saygıdeğer patronunun bu saatte Tuilerie'ye doğru bir gezinti yapmaktan söz etmesini çok tuhaf bulan Popinot, Birot-

teau'nun kendisiyle evlenme konusunda konuşacağını sanmıştı; tezgâhtarın aklına birden Césarine gelmişti; gerçek gül kraliçesi, bu mağazanın canlı sembolüydü bu kız. Popinot du Tillet'den iki gün önce, Birotteau'nun yanına ilk girdiği gün vurulmuştu ona. Merdivenden çıkarken duraklamak zorunda kalmıştı, yüreği çarpıyor, şakakları atıyordu, az sonra Birotteau'nun baştezgâhtarı Célestin'le birlikte aşağıya indi. Popinot ile patronu hiç konuşmadan, Tuileries'ye doğru yola koyuldular. Popinot yirmi bir yaşındaydı. Birotteau da bu yaşta evlenmişti. Parfümcünün zenginliği ile kızın güzelliği, böyle ölçüsüz bir dileğin gerçekleşmesine en büyük engel olmakla birlikte Anselme, Césarine'le evlenmesine hiçbir engel görmüyordu. Aşk böyle coşkun umutlar verir insana ve bu umutlar ne kadar yersiz olursa o kadar inanç verici olur. Bu yüzden de sevgilisi kendisine ne kadar uzak görünürse görünsün Popinot'nun duyguları her gün biraz daha ateşleniyordu. Ne mutlu çocuktu ki o, her şeyin bir düzeye inip bütün şapkaların birbirine benzediği bir zamanda, eski bir Parisli ailenin dölü olarak parfümcünün kızı karşısında kendisinin de bazı meziyetleri olduğunu gösterebilmişti. Kuşkuları, kaygıları vardı ama mutluydu yine de. Her gün Césarine'in yanı başında sofraya oturuyordu! Sonra mağazadaki işine o kadar canla başla sarılmıştı ki çalışmanın hiçbir sıkıntısını hissetmiyordu, her şeyi Césarine için yaptığından, yorgunluk duymuyordu. Yirmi yaşındaki bir gencin sevgisi böyle candan bağlılıkla beslenir.

César, Bayan Ragon'a onu överek:

"İyi bir tüccar olacak, üstesinden gelecek bu işin," diyerek atölyedeki çalışmalarını, mesleğin inceliklerini öğrenmede gösterdiği yeteneği, öteye beriye mal gönderildiği sıradaki çetin işlerde gösterdiği becerikliliği, kolları sıvayıp sandıkları çivileyerek o topal bacağıyla öteki tezgâhtarlardan daha çok iş çıkarışını överdi.

Roguin'in başkâtibi Brieli zengin bir çiftçinin oğlu olan Alexandre Crottat'nın Césarine'e göz koyduğunu açıkça belli etmesi bizim öksüzün başarısı için hatırı sayılır bir engeldi. Ama yine de bu güçlüklerden daha çetin ve aşılmaz başka bir engel vardı: Popinot; Césarine'le arasındaki uzaklığı arttıran bazı sırları kalbinin derinliğine gömmüştü, Ragonların zenginlikleri sarsılmıştı, oysa Popinot umut bağlayabilirdi buna. Öksüz delikanlı o küçük kazancıyla, halasıyla eniştesinin yaşamalarına yardım edebildiği için mutluluk duyuyordu. Ama yine de başarıya güveni vardı! Césarine'in çoğu kez hayranlık dolu bakışlarla kendini süzdüğünü görmüştü: Tatlı umutlar veren bir şeyler sezer gibi olmuştu bu bakışların derinliğinde. Hayatın yeni tomurcuklandığı bir çağda bulunan bütün delikanlılar gibi o da, o andaki umudunun verdiği heyecanla sessiz sedasız, için için ürpererek çalışıp duruyordu.

Birotteau:

"Popinot halan nasıl, iyi mi?" diye sordu.

"Evet efendim, iyi."

"Yalnız bir zamandır kaygılı görünüyor bana, canını sıkan bir şey mi var? Dinle beni delikanlı, benden hiçbir şeyi saklamamalısın, o aileden sayılırım, Ragon enişteni yirmi beş yıldır tanıyorum. Altı demirli koca postallarla köyden geldiğim zaman girdim yanına, geldiğim yerin adı her ne kadar "Les Trésorières"[43] idiyse de, buraya geldiğim zaman bizim dükkâna gelip gidenlerden Duc de Lenoncourt ile düşesinin yakınlarından, vaftiz anam Marquise d'Uxelles'in verdiği bir tek altından başka para yoktu cebimde. Bunun için her pazar onlara dua ederdim; Touraine'deki yeğeni Mösyö de Mortsauf'un bütün parfümlerini ben gönderirdim. Bana her zaman müşteri göndermişlerdir. Örneğin

43 "Haznedar Kadınlar" anlamına gelir.

bunlardan Mösyö de Vandenesse, yılda bin iki yüz Franklık alışveriş eder. İnsan sadece iyi yürekliliği nedeniyle minnet duymaz, çıkarı olduğu için de yapar bunu: Ama ben senin iyiliğini hiçbir art düşüncem olmadan yalnız senin için istiyorum."

"Ah efendim, izin verirseniz söyleyeyim: Çok kafalı bir adammışsınız!"

"Hayır evladım, hayır, bu yeterli değildir. Bununla benim kafamın başka birinin kafası kadar iyi işlemediğini söylemek istemiyorum ama doğru bir insandım, hem de sapına kadar! Sonra da doğru yoldan şaşmadım, karımdan başka bir kadını sevmedim, sevgi insanı mutluluğa ulaştıran bir taşıttır. Bu güzel sözü Mösyö de la Villèle kürsüden söylemişti."

"Sevgi!" dedi Popinot. "Oh! Efendim; acaba?.."

César, Anselme Popinot'yu da fındık yağını da unutarak:

"Hele, hele... Bak sabahın sekizinde Roguin baba yaya geliyor XV. Louis Meydanı'ndan aşağı. Ne işi var adamcağızın burada?" diye söylendi.

Karısının önsezileri hatırına geldi; Tuileries bahçesine girecek yerde Birotteau, notere doğru yürüdü. Anselme patronunun arkasından biraz arayla geliyordu. Görünüşte bu kadar önemsiz bir olaya neden böyle birdenbire ilgi duyduğunu anlayamamıştı ama César'ın demirli pabuçlar, Louis altını ve sevgi üzerine söyledikleri umut ve cesaret vermişti yüreğine. Yüzü sivilce dolu, yüksek alınlı, siyah saçlı, iri yarı bir adamdı bu Roguin, eskiden oldukça yakışıklıydı, gençliğinde atılgandı, çünkü küçük bir kâtipken noter olmuştu ama insan sarrafı bir kimse, yüzündeki yorgun görünüşten zevk düşkünü bir adam olduğunu anlardı.

Kendini aşırı eğlenceye kaptırmış bir kimsenin yüzünde bunun izlerini görmemek olanaksızdır. Yüzünün kırışıklıklarında ve renginde az çok bayağılık okunuyordu. Nefsine hâkim olan insanların ten rengindeki o saf parıltı ve tazelik yerine, onda vücudun

gücünü aşan zorlamaların verdiği bozukluk görünüyordu. Son derece çirkin olan basık burnu, gizli bir hastalık halinde akar dururdu. Böyle olan birçok erkek vardır. Vaktiyle kraldan başka hiçbir erkeği yakından tanımamış namuslu bir kraliçe, saflıkla, bütün erkeklerin bu talihsizliğe uğradıklarını sanırmış. Kusurunu örtbas edeceğini umarak durmadan İspanyol enfiyesi çeken Roguin, talihsizliklerinin en büyük nedeni olan sakıncaları arttırmaktan başka bir şey yapmış olmazdı. İnsanları her zaman olduklarından başka türlü göstermek, çoğu kez hastalıktan ileri gelen çalkantılarının gerçek nedenlerini ortaya koymamak biraz aşırı bir sosyal dalkavukluk değil midir? İnsan vücudundaki hastalıklar manevi yıkıntıları göz önünde tutularak, hayat mekanizması üzerindeki etkisi incelenerek şimdiye kadar töre ve âdetler üzerinde çalışan tarihçilerce epeyi savsaklanmış gibi görünmektedir. Bayan César, Roguin ailesinin içyüzünü bu bakımdan iyi anlamıştı.

Daha düğün gecesinde, banker Chevrel'in biricik güzel kızı olan karısı, zavallı notere karşı derin bir tiksinti duyarak hemen boşanmak istemişti. Beş yüz bin Frank drahomasından başka büyük bir mirasa konma umudu olan bir kadınla evlendiği için pek mutlu olan Roguin karısına, kendisinden boşanmaması için yalvardı ve istediği gibi yaşamakta serbest bıraktı. Doğaldır ki böyle bir anlaşmanın sonuçlarına da katlandı. Artık tamamıyla başına buyruk olunca, kocasına karşı yaşlı bir âşığa karşı bir metres nasıl davranıyorsa öyle davranıyordu. Roguin karısının tutumuna daha fazla dayanamayarak birçok Parisli koca gibi şehirde ayrı bir ev açtı. Başlangıçta ölçülü sınırlar içinde kaldığı için bunun gideri az olmuştu.

İlkin Roguin, böyle bir kişi tarafından korundukları için pek mutlu olan işçi kızlarla, çok para harcamadan düşüp kalkmıştı. Ama üç yıldır, elli ila altmış arasında erkeğe musallat olan o zaptedilmez türden aşk, yüreğini kemiriyordu. Haksız değildi

böyle yanıp tutuşmakta; çünkü tutulduğu kadın yüksek fahişeler arasında güzel Hollandalı diye anılan o zamanın en şahane güzellerinden biriydi. Kadın, içine yuvarlandığı bu uçurumdan ancak kendisine ün kazandıran ölümüyle kurtuldu. Vaktiyle Bruges'ten Paris'e Roguin'in bir müşterisi tarafından getirilmişti. Adam daha sonra siyasal olaylar yüzünden Paris'ten ayrılmak zorunda kalarak metresini 1815'te Roguin'e hediye etti. Noter güzel sevgilisi için Champ–Elysées'de küçük bir ev tuttu, içini pahalı mobilyalarla döşedi. Az zamanda, kendisine pahalıya mâl olan bu kadının bütün kaprislerine boyun eğmişti. O da har vurup harman savurarak noterin zenginliğinin dibine darı ekti.

Roguin'in yüzündeki, o müşterisini görünce dağılan kederli görünüş, du Tillet'nin bu kadar kısa zamanda zengin olmasıyla ilgili esrarlı olaylardan ileri gelmekteydi. Du Tillet'nin tasarladığı plan, patronunun evinde daha ilk pazar Bay ve Bayan Roguin'in ilişkilerinin içyüzünü anladığı zaman değişmişti. Bayan César'ın aklını çelmekten çok, Césarine'le evlenmek için gelmişti ama zengin sandığı Birotteau'nun fakir olduğunu görünce bu evlilikten vazgeçti. Notere ispiyonluk etti, güvenini kazandı, güzel Hollandalının evinde, kendisini bu kadına tanıttırdı. Burada, onun Roguin'e karşı davranışının nasıl olduğunu inceledi ve lüksünü kesmeye kalkacak olursa adamı sepetlemeye kararlı olduğunu anladı. Güzel Hollandalı, paranın nereden geldiğine, nasıl kazanıldığına aldırış etmeyen kadınlardandı, anasını babasını öldüren birinin parasıyla keyfince eğlenebilirdi. Hiçbir zaman yarını düşündüğü yoktu. Onun için gelecek, günün öğleden sonraki vakti, ay sonu da sonsuzluktu, ödenecek faturaları olsa bile böyleydi bu. Oynayacağı ilk kozu ele geçirdiğine pek sevinen du Tillet, güzel Hollandalıyı, yılda elli bin Frank yerine otuz bin Franka noteri sevmeye razı etti, bu da ihtiyar bir âşığın kolay kolay unutamayacağı bir iyilikti.

Sonunda şarabın su gibi aktığı bir yemekte Roguin, içinde bulunduğu para sıkıntısını du Tillet'ye açtı. Karısı, bütün mülküne ipotek koydurtmuştu. Müşterilerinin parasına da el atarak sevgilisine yedirmişti. Böylece elindeki avcundaki paranın yarısını yitirmiş oluyordu, kalanını da elden çıkardığı zaman, zavallı Roguin için beynine bir kurşun sıkmaktan başka yapılacak şey yoktu, Roguin herkesi acındırmakla iflasın korkunçluğunu azaltacağını umuyordu. Du Tillet'nin sarhoş kafasında birdenbire bir şimşek çaktı: Kısa zamanda sağlam bir zenginliğe konabileceğini hemen sezmişti. Roguin'i avuttu, onu bu tehlikeli düşünceden uzaklaştırarak güvenini kazandı.

"Bir kez böyle tehlikeli bir yola girdikten sonra sizin çapınızda bir adam bir budala gibi işi oluruna bırakmamalı, atılganca hareket etmelidir," dedi.

Hemen o günden tezi yok, müşterilerinin kendisine emanet ettikleri paralardan yüklüce bir miktar alarak kendisine vermesini söyledi. Borsada oynayarak ya da o günlerde geçerli olan herhangi bir işe yatırarak işletecekti; kazanç elde ederlerse, ortaklaşa bir banka kurar, buraya yatırılan paraları işletirlerdi. O vakit noter, kendi kâr payını istediği gibi harcayabilirdi. Yok, talih sırt çevirirse Roguin kendini öldürecek yerde, yabancı bir memlekete gider yerleşirdi. Çünkü du Tillet aldığı parayı son meteliğine kadar ödeyecekti kendisine.

Böylece bir kez Roguin'in sırrını öğrendikten sonra, bunu karısına, metresine ve adamın kendisine hükmetmek için kullandı. Bayan Roguin, aklından geçirmediği bir felaketle karşılaşacağını öğrenince, o sırada geleceğine güvenle, parfümcünün yanından çıkan du Tillet'nin yardımlarını kabul etti. Noterin metresini de, ilerde bir felaket olunca, fahişeliğe sürüklenmemek için ihtiyardan aldığı paradan bir miktarını almaktan vazgeçmeye razı etti. Roguin'in karısı işlerini düzene soktu, kısa zamanda küçük

bir sermaye sağladı ve bunu kocasının güvendiği adama verdi, çünkü noter suç ortağına daha önce yüz bin Frank vermiş bulunmaktaydı. Bu güzel kadının çıkarlarını savunmak için yanaşırken gönlünü de kazanıp büyük bir tutkuyla kendine bağladı. Üç ortağı da doğaldır ki ona bir pay veriyorlardı ama bunu az bularak, büyük bir gözüpeklikle onları borsada oynamaya sürükledi, bir yandan da bir rakiple anlaştı; bu adam, sözde yitirdikleri parayı el altından ona veriyordu; böylece hem müşterileri hem de kendi hesabına oynamış oluyordu. Elli bin Frank elde eder etmez de artık büyük bir zenginliğe kavuşacağına inanmıştı. Fransa'nın o zamanki durumunu keskin bir gözle kestirerek, Fransa seferi[44] sırasında düşük değerle aldığı tahvilleri, Bourbonlara döndükten sonra yüksek fiyatla sattı. XVIII. Louis'nin gelişinden iki ay sonra Bayan Roguin, iki yüz bin Frank elde etmişti; du Tillet de yüz bin gümüşü cebe indirdi. Bu delikanlıya bir kurtarıcı gözüyle bakan noter de işlerini düzene sokmuştu. Güzel Hollandalı eline geçeni tüketiyordu. Maxime de Trailles adlı bir canavar avcuna almıştı onu. Napoléon'un eski saray subaylarındandı bu adam. Du Tillet, kendisiyle bir sözleşme yaparken bu kadının asıl adını öğrenmişti. Sarah Gobseck. Bu adın sözü çok edilen bir tefecinin adıyla bir oluşu, gözünden kaçmamıştı. Kibar aile çocuklarının, darda kaldıkları zaman hızır gibi imdadına yetişen ihtiyar tefeciye başvurarak, akrabası olan kadının kredisinin ne olduğunu anlamak istedi. Tefecilerin en kalleşi olan bu adam uzaktan yeğeni olan Sarah ile hiç ilgilenmedi, yalnız kendisini genç kadının bankeri olarak tanıtan ve elinde işletilecek sermaye bulunduğunu söyleyen du Tillet'den pek hoşlanmıştı. Tefeci kişiliğiyle

44 1814'te, Rus ve Avusturya ordularının Fransa'ya karşı giriştikleri ve Napoléon Bonuparte'ın devrilmesiyle sonuçlanan savaş. Bu savaşta Ruslar ve bağlaşıklar Paris'e kadar. Fransa'yı istila etmişlerdi.

Normandiyalı kişiliği pek uyuşmuştu. Gobseck'in yabancı bir ülkede küçük bir işi çevirecek, becerikli bir gence gereksinmesi vardı. Danıştay üyelerinden biri, Bourbonlar birdenbire geliverince sarayın gözüne girmek için prenslerin yabancı memlekete kaçtıkları zaman aldıkları borçların senetlerini satın almayı düşündü. Kendisi için sadece siyasal önemi olan bu işin kazancını, gerekli parayı verenlere bırakmaya razı olmuştu. Tefeci parayı ancak senetler, işten anlayan bir temsilcisi inceledikten sonra, satın alındıkça ödemek istemekteydi. Tefecilerin kimseye güveni yoktur, garanti isterler; her zaman duruma göre hareket ederler, bir adama gereksinmeleri yoksa taş gibidirler ama çıkarları varsa yüze güler, her türlü iyiliği yapmaya hazır görünürler. Du Tillet, Saint–Denis ve Saint–Martin sokaklarındaki tüccarlara faizle para veren Werbrustlarla Gigonetlerin ve Gobseck'le her zaman işi olan Poissonière Mahallesi'ndeki banker Palama'nın Paris piyasasında alttan alta ne büyük rol oynadıklarını biliyordu. Kendisine kazanç sağlamaları karşılığında parayla kefil olmayı önerdi. Bundan başka bu baylardan, kendilerine bırakacağı sermayeyi, para piyasasında işletmelerini istiyordu, böylece kendisine birtakım destekler hazırlamış oluyordu. "Yüz Gün" süresince Bay Clément Chardin des Lupeaux'yla birlikte Almanya'da bulundu, ikinci Restorasyon'da Paris'e döndü; artık zenginliğinden daha büyük zenginlikler kazandıracak olanaklar elde etmişti. Paris'in en usta borsa oyuncularının işlerinin içyüzünü öğrenmiş, işlerini gözettiği adamın güvenini kazanmıştı. Çünkü bu kurnaz vurguncu kendisine yüksek politikanın mekanizmasının nasıl işlediğini bütün çıplaklığıyla göstermişti. Üstü kapalı söylenen şeyleri bile şıp diye anlayacak kadar cin fikirli bir adam olan du Tillet, bu yolculuk sırasında bilgisini tamamlamıştı. Dönüşünde Bayan Roguin'in hâlâ kendisine bağlı olduğunu gördü. Zavallı noter de karısı kadar sabırsızlıkla Ferdinand'ı bekliyordu. Gü-

zel Hollandalı yeniden mahvetmişti onu. Güzel Hollandalıyı sorguya çeken du Tillet, kadının har vurup harman savurduğu paranın nereye harcadığını göstermediğini görünce, kendisinden özene bezene sakladığı sırrı keşfetmişti; Sarah Gobseck, Maxime de Trallis'i çılgınca seviyordu. Bu adam hovardalık hayatının başlangıcında, her iyi hükümetin kullandığı politika düzenbazlıklarından, doymak bilmez bir kumarbazdı. Bu sırrı keşfedince Gobseck'in neden küçük yeğenine ilgisiz kaldığını anlamıştı. Bu durum karşısında banker du Tillet, evet artık banker olmuştu, en zengin müşterilerini bir işe sürerek borsa oyunlarına yeniden başladıktan sonra iflas durumuna düşmesi olasılığına karşı, elinde fazlaca para bulundurmalarını salık verdi. Yalnız du Tillet'yle Bayan Roguin'e yararlı olan artmalar ve eksilmelerden sonra sonunda noter, iflas çanının çaldığını anlamıştı. En iyi dostu, can çekişirken bile onu sömürmekten geri kalmadı; du Tillet, Madeleine yakınlarındaki arsa spekülasyonu işini tezgâhladı. Bir yatırım amacıyla Birotteau'nun Roguin'e verdiği yüz bin Frank, du Tillet'nin eline bırakıldı, aklına birden parfümcü gelmişti. Du Tillet, Roguin'e, en yakın dostlarını ağa düşürmekle daha az tehlikeyle karşılaşacağını söylüyordu.

"Bir dost," diyordu. "Öfkelense bile yine ipleri büsbütün koparmaz."

O zamanlar Madeleine yakınlarındaki arsaların değerinin ne kadar düşük olduğunu bugün bile bilen pek azdır. Ama bu arsalar, fırsattan yararlanmayı isteyecek mal sahiplerini buluncaya kadar, zorunlu olarak yürürlükteki değerinin üstünde bir değer bulur bulmaz satılacaktı. Oysa du Tillet, uzun vadeli bir spekülasyonla, ziyana katlanmadan kâra konmak isterdi. Başka bir deyimle, ilerde dirileceğini bildiği bir işi öldürüp kadavrasını eline geçirmeyi tasarlıyordu. Böyle hallerde Gobseckler, Palmalar, Werbrustlar ve Gigonnetler birbirlerine el uzatırlardı. Ama du Tillet, onlarla

yardımlarını isteyecek kadar içli dışlı değildi. Kaldı ki bu işe hiç izini belli etmeden girişmek istediği için, hiç utanç duymadan kârını cebe indirebilirdi. Bunun için de ticaret hayatında maşa denilen canlı mankenlerden birini elde etmeyi zorunlu gördü. Borsada kendi yerine oynayacak olan adamın, tıpatıp lanetli ruhuna uygun olması gerektiğinden, Tanrı'nın hakkını çiğneyerek, bir adam yarattı. Bu iş için gözüne kestirdiği eski bir gezgin satıcısıydı. Zekâsı ve yeteneği kıttı ama hiçbir şey söylemeden konuşabilirdi; meteliksizin biriydi ama bir rolü çok iyi kavrayıp piyesi bozmadan oynayabilirdi; yani kendisini kullananı ele vermeden rahatça namussuzluk yapabilirdi. İşte du Tillet, bu adamı büyük işler düzenleyip çeviren bir banker, Charles Claparon kurumunun başı yaptı. Charles Claparon'un alınyazısı bir gün, du Tillet tarafından girişilen işler nedeniyle iflas ederse, ilk adımda Yahudi tefecileri ağına düşürmekti. Claparon da biliyordu bunu. Ama cebinde yalnız kırk metelikle, en ufak bir gelecek umudu olmadan, kederli kederli kaldırımları arşınlayan zavallı'bir serseriyi; du Tillet'nin ufak tefek kârlar çıkarmayı vaat etmiş olması, define bulmuşçasına sevindirmişti; du Tillet'ye karşı dostluk ve bağlılık, sonunun ne olduğunu düşünmeden duyduğu minnetle perçinlenip avare ve çapkınlıkla geçen bir yaşayıştan doğan gereksinmelerle körüklenerek, ona her şeye eyvallah dedirtiyordu. Kolayca sattığı namusunu du Tillet'nin temkinle tehlikeye attığını görerek eski arkadaşına, bir köpeğin sahibine bağlılığıyla bağlandı. Claparon çok çirkin bir finoydu ama her an gözü kapalı Curtius[45] gibi ileri atılmaya hazırdı. Şimdiki kombinezonda, arsa alanların yarısını o temsil edecekti, yarısını da César Birotteau.

45 Curtius gölü, Eski Roma'da, Forum'da bulunduğu söylenilen kutsal yerlerden. Denildiğine göre Romalı şövalye Marcus Curtius İÖ IV. yüzyılda, gözünü kırpmadan bu göle atlayarak can vermiş.

Roguin, Birotteau'nun bütün parasını sızdırdıktan sonra, iflas uçurumuna yuvarlanmak için, Claparon'un parfümcüden aldığı senetleri du Tillet'nin adını kullanabileceği bir tefeciye kırdıracaktı. İflas işine el koyan iflas görevlileri parfümcünün verdiği gümüş liraları eline geçiren ve ayrı adlar altında alacaklı görünen du Tillet'nin isteğine uygun hareket edecekler ve o da arsaları arttırmaya çıkarttırarak, Roguin'in vereceği para ve iflastan kendisine düşen payla yarı değerine kapatacaktı. Noter, parfümcü ile ortaklarının değerli terekesinden iyi pay kazanacağını umarak bu plana katılmıştı ama bütün varlığı ile insafına sığındığı adam arslan payını kendisine ayıracaktı; ayırttı da: Roguin, du Tillet'ye karşı, hiç dava açmadığı için, önüne atılan kemiği sıyırmakla yetinerek Fransa'dan sıvışmak zorunda kaldı ve ucuza kadın bulabildiği İsviçre'nin bir köşesinde, aydan aya eline geçenle yetindi. Bu korkunç plan; bir piyes entrikası yaratan bir trajedi yazarının kafasından çıkmış değildir; bunu meydana getiren olaylardır. Öç alma isteği olmadan beslenen kin, bir kayaya tohum ekmeye benzer; yalnız şu var ki du Tillet'nin, César'dan öç alışı çok doğal bir olaydır, bunun böyle olmadığını düşünmek, şeytanlarla meleklerin kavgasını yadsımak olur. Paris'te kendisinin çalıştığı mağazadan para çaldığını bilen biricik insanı öldürmesinin birtakım sakıncaları vardı ama onu çamura bulayarak yok edebilir ve böylece tanıklık etmesini önleyebilirdi. Uzun süreden beri öç alma duygusu, kalbinde tomurcuklanmıştı ama çiçek açamamıştı. Paris'te en çok kin tutan insanlar bile çok az plan yaparlar; çünkü burada hayat çok hızlı, çok çalkantılı akıp geçmekte ve birçok beklenmedik olay meydana gelmektedir. Bu sürekli çalkantılar uzun uzadıya düşünmeye olanak vermese de, bunların getirdiği fırsatları gözleyen ince düşünüşlü bir insanın kalbinin derinliğinde yatan duyguyu besleyip kuvvetlendirirler. Roguin, du Tillet'ye ilk kez sırrını açtığı zaman, tezgâhtar César'ı yok etme olanağını

sezmişti, aklanmamıştı da. Taparcasına sevdiği varlıktan ayrılacağını sezen noter, aşk şarabını kırık bir bardaktan içerek gününü Champs–Elysèes'de geçiriyor ve evine sabaha karşı dönüyordu. Böylece Bayan César'ın noterden kuşkulanmakta haklı olduğu anlaşılıyordu. Bir adam, du Tillet'nin kendine verdiği rolü oynamaya başladı mı, en büyük oyuncunun yeteneğini elde eder, artık gözü bir yaban kedisi gözü gibi keskinleşir; bir falcı kadar sezgisi derinleşir, tuzağına düşürdüğü insanı büyüler. Bunun için noter, Birotteau'yu, onun noteri görmesinden çok önce gördü ve noter ona bakınca, uzaktan el sallayarak:

"Bir haftalık ömrü kalan bir büyük adamın vasiyetnamesini aldım, getiriyorum," demişti. "Ama, bana karşı bir köy hekimi gibi davrandılar, arabayla gitmiştim, yaya dönüyorum."

Bu sözler parfümcünün yüzündeki son kuşku çizgisini de sildi, Roguin de bunu fark etmişti; bunun için de arsa işini önce kendi açmak istemedi; çünkü kurbanına son darbeyi indirmek istiyordu.

"Vasiyetnameler, sonra nikâh sözleşmeleri, işte hayat," dedi.

Birotteau:

"Ha, sırası gelmişken söyleyeyim; ne vakit evleniyoruz Madeleine'le söyler misiniz Roguin Baba!" diye sözünü tamamlarken, eliyle noterin göbeğine vurmuştu.

Erkek erkeğe en efendice burjuva davranışı, böyle kabaca şakacı görünmektir.

Noter diplomatça:

"Eğer bugün olmazsa hiçbir zaman olmayacak demektir," dedi. "İşin herkesçe duyulmasından korkuyoruz, bu işe katılmak isteyen iki zengin müşterim beni çok sıkıştırıyor, isteyen katılsın, isteyen katılmasın... Öğleden sonra sözleşmeleri hazırlayacağım, ortak olmak için ancak saat bire kadar vaktiniz var. Hoşça kalın. Gidip Xandrot'nun, bu gece benim için hazırladığı sözleşme metnini okuyacağım."

Birotteau noterin arkasından koşup elini tutarak:

"Eh, peki öyleyse bu iş oldu; ben de ortak oluyorum. Kızımın drahoması için ayırdığım yüz bin Frankı veriyorum size," dedi.

Noter:

"Peki," diyerek uzaklaştı.

Birotteau, Popinot yanına gelinceye kadar vücudunun yandığını, karnına bir sancı saplanır gibi olduğunu duydu, kulakları uğulduyordu.

Patronun sarardığını gören tezgâhtar:

"Neyiniz var efendim?" diye sordu.

"Ah, evladım bir söz üzerine büyük bir işe giriştim, böyle durumlarda kimse heyecanını bastıramaz. Hoş, sen de biliyorsun ya bunun ne olduğunu. Zaten seni, bu sorunu kimse duymadan rahatça konuşalım diye buraya getirdim. Halan sıkıntıda, neden parasını kaybetti?"

"Halamla eniştem, paralarını Mösyö de Nucingen'in kurumuna yatırmışlar, buna karşılık Worstchin madenlerinin hisse senetlerinden almak zorunda kalmışlardı, bunun gelirini alamadılar henüz, o yaştaki insanlar için de umutla yaşamak kolay değil."

"Peki neyle yaşıyorlar?"

"Maaşımı kabul ederek beni sevindiriyorlar."

Parfümcünün gözlerinde beliren bir damla yaş yanaklarından süzülürken:

"İyi, iyi Anselme," dedi. "Sana beslediğim sevgiye layıksın. Bunun için benim işlerime gösterdiğin ilginin ödülünü fazlasıyla elde edeceksin."

Bunları, uydurma üstünlüğünün verdiği burjuvaca ve saf bir böbürlenme ile söylemiş, Popinot'nun gözünde olduğu kadar kendi gözünde de büyümüştü.

"Yoksa... Keşfettiniz mi kalbimdeki derin sevgiyi?" diye sordu delikanlı.

"Kimin için?"

"Bayan Césarine için."

"O! Delikanlı çok cesursun sen!" diye bağırdı Birotteau. "Söyleme bunu kimseye, ben de unutacağım, söz veriyorum sana. Yarın da evden çık artık. Yo, sana kızmış değilim. Senin yerinde olsam ben de tutulurdum hani! O kadar güzel kız ki!"

"Ah, efendim!" diyebildi tezgâhtar. Birden bütün vücudu ter içinde kalmıştı.

"Bak oğlum, böyle işler bir günde sonuçlanamaz... Césarine kendini ilgilendiren bir iş için ancak kendi karar verir. Annesinin de bu konuda düşündükleri vardır elbet. Bunun için kendini toparla, gözünün yaşını sil, gönlüne söz geçir, artık bunu da konuşmayalım bir daha... Seni damadım olarak görmek utandırmaz beni. Asliye mahkemesinde yargıç Bay Popinot ile Ragonların yeğenisin, herkes kadar senin de yükselmek hakkın ama bu işin içinde fakatlar, çünküler, eğerler var! Hey Tanrım! Bir iş sorununu konuşurken ne diye sokuşturdum böyle şeyler sözün arasına! Hele otur şu iskemleye bakayım, âşıklığı bırakıp tezgâhtar ol." Bunları söyleyerek tezgâhtarının yüzüne baktıktan sonra, "Nasıl, yürek var mı sende?" diye sordu. "Kendinden daha kuvvetlilerle kavga edecek kadar cesaretin var mı? Göğüs göğüse dövüşebilir misin?"

"Evet efendim..."

"Tehlikeli, uzun sürecek bir kavgaya dayanabilir misin?"

"Söz konuşu iş nedir?"

"Makassar Yağı'nı batırmak!" dedi Birotteau, topuklarını yerden kaldırarak; Plutarkos'un[46] kahramanlarından biri gibi söylemişti bunu. "Hayale kapılmayalım, karşımızdaki düşman

46 İ.S. Birinci yüzyılda yaşamış Yunan Tarihçi, yüksek erdemleri öven bir ahlakçı olarak tanınmıştır.

kuvvetli. Makassar Suyu çok iyi tutundu. Dört köşe şişeleri hoşa gidiyor, ben bizimkileri üç köşe yapmayı tasarlıyorum ama sonra düşündüm, taşındım, ince camdan, hasırlı şişelere koymayı daha uygun buldum, böylece esrarlı bir havası olacak, müşteri merakını çeken şeyden hoşlanır."

Popinot:

"Pahalı olur bu. Perakendeciye fazla kâr bırakabilmek için ucuza mâl etmek gerekir."

"İyi dedin, evladım; şaşmaz bir ilkedir bu. Ama düşün ki, Makassarla boy ölçüşmek söz konusu! Bu tuvalet suyu gösterişlidir, çekici bir adı var. Sonra dışarıdan gelmiş bir mal gibi sürüyorlar piyasaya; bizim talihsizliğimiz yerli olmak. Haydi bakalım Popinot, Makassar'ı öldürecek kuvveti buluyor musun kendinde? Önce deniz aşırı pazarlarda sırtını yere getireceksin. Öyle görünüyor ki Makassar gerçekten bir Hint malı, elbet onların bize göndermeyi istedikleri bir mal yerine Fransız malı göndermek daha iyi olur. Haydi bakalım, bunun hakkından sen geleceksin. Dışarıda olduğu gibi memlekette de savaşmak gerek. Oysa Makassar çok iyi tanıtıldı, alıcılar biliyor."

Popinot'nun gözleri ateş saçıyordu:

"Batıracağım onu!" diye bağırdı.

"Ama ne ile?" diye Birotteau sordu. "İşte böyledir gençler, birden coşarlar. Dur da, sonuna kadar dinle beni."

Anselme, bir Fransız mareşaline selam veren bir asker durumuna geçti.

"Popinot, ben saç çıkartan, başın derisini kuvvetlendiren, kadınların da, erkeklerin de saçlarının ağarmasını önleyen bir su icat ettim. Bu esansın başarısı merhemimden, suyumdan daha az olmayacak. Ama bu sırdan kendim yararlanmayı düşünmüyorum. Parfümcülüğü bırakacağım. İşte benim bulduğum Komajen Yağı'nı sen süreceksin piyasaya. Adı Latince'de saç anlamında

Koma'dan geliyor. Bunu saray doktoru Bay Albert söyledi bana. Bu sözcüğe *Bérénice* adlı trajedide rastlanır. Racine'in bu piyesinde bir Komajen Kralı vardır ki delice sever o güzel saçlarıyla ün salan kraliçeyi; onun hoşuna gitsin diye de ülkesine bu adı vermiş besbelli. Bu büyük dâhilerin de ne güzel buluşları var hani! En küçük ayrıntılara kadar iniyorlar."

Küçük Popinot, herhalde kültürlü bir genç olduğu düşünülerek, laf arasında sokulan bu acayip öyküyü gülmeden dinledi.

Birotteau:

"Anselme! Lombards Sokağı'nda büyük bir ecza deposu kurmak için gözüme seni kestirdim," dedi. "Senin gizli ortağın olacağım, ilk sermayeyi ben vereceğim. Komajen Suyu'ndan sonra vanilya esansını, nane ruhunu da deneyeceğiz. Daha sonra da ilaç endüstrisine el atacağız, devrim yapacağız bu alanda. Hazır ilaçların kendisinin yerine hülasalarını satacağız. E, söyle bakalım gözü yüksekte delikanlı, memnun musun?"

Anselme öylesine heyecanlanmıştı ki bir şey söyleyemedi ama dolu dolu olan gözleri yanıt veriyordu bu soruya. Birotteau'nun kendisine böyle bir öneride bulunmakla, gönül alıcı bir baba duygusuyla, "Zengin ve itibarlı bir adam ol da Césarine'e layık ol!" demek ister gibi gelmişti ona.

Popinot, Birotteau'nun heyecanını hayretine vererek:

"Ben de başaracağım!" diye yanıt verdi.

Parfümcü:

"İşte ben de böyle yapmıştım da başka bir tek sözcük söylememiştim," diye bağırdı. "Kızımı alamasan bile çok zengin olacaksın. E, ne var, ne oluyorsun öyle delikanlı?"

"Bırakın da birini elde etmekle, ötekini de elde edeceğimden umutlanayım."

"Senin umutlanmana engel olamam, dostum," dedi Birotteau. Anselme'in sesinin tonu yüreğine dokunmuştu.

"Peki öyleyse efendim, bir an önce işe başlamak için hemen dükkân aramaya koyulayım mı?"

"Peki evladım, yarın seninle girip fabrikaya kapanırız. Lombards Sokağı'nın bulunduğu mahalleye gitmeden önce, Livingston'a uğrar, şu benim hidrolik presin yarın çalışıp çalışmayacağını sorarsın! Bu akşam, yemek vakti, danışmak için ünlü Bay Vauquelin'e gideriz. Bu bilgin son zamanlarda kendini saçların bileşimini incelemeye verdi: bunlara renk veren maddenin ne olduğunu, saçların yapısını araştırıyor. Bütün sorun burada, Popinot. Sırrımı öğrendikten sonra bundan akıllıca yararlanmaktan başka bir şey kalmıyor. Livingston'a gitmeden önce Pieri Bènard'a uğra. Bay Vauquelin'in özverisine karşılıkta bulunamadığım için çok üzgünüm ama ona bir şey kabul ettirmek olanaksız. Bereket versin Chiffreville'den Müller adında birinin bakır üzerine işlediği "Dresten Meryemi"[47] adlı resmi ele geçirmek istediğini öğrendim. Bénard, Almanya'yla iki yıl süren bir yazışmadan sonra, bunun az sayıda Çin kâğıdına basılmış kopyalarından birini bulmuş, fiyatı bin beş yüz Frank yavrum. Bugün, bize bir baba gibi iyilik yapan insan kapıdan uğurlarken, holünde görecek bunu, çerçeveleme işini de sen yaparsın artık. Böylece karımla beni anımsar, zaten minnetimizi de on altı yıldır onun için, Tanrı'ya dua ederek ödemeye çalışıyoruz. Ben onu hiçbir zaman unutamam ama biliyor musun Popinot, bu bilginler, bilime dalmaya görsünler bir kez; herkesi, kadınları, dostlarını, kendilerine minnet borcu olanları unutuyorlar. Bizim gibi akıllı olmayanlar, duygulu oluyoruz hiç olmazsa. Bu Institut üyesi baylar çok kafalı adamlardır; göreceksin, ama bir gün bile kilisede gören olmamıştır onları. Bay Vauquelin her zaman ya çalışma odasındadır ya da laboratuvarında. Yarattığı yapıtları inceleyerek Tanrı'yı düşündüğüne inanmak

47 Rafael'in, genellikle Dresten bâkiresi denilen çok güzel bir tablosu.

istiyorum. Şimdi anlaştık sanırım, sana gerekli sermayeyi sağlayacağım; icadımı işletme hakkını da vereceğim; yarı yarıya ortak olacağız. Sözleşme filan yapmak gerekli değil. Hele bir başarı kazanalım! Nasıl olsa anlaşırız. Dinle beni Popinot, yirmi güne kadar büyük bir balo veriyorum, kendine bir elbise diktir, kalantor bir tüccar gibi görünmelisin bu baloda."

Bu son iyilik belirtisi. Popinot'yu o kadar heyecanlandırmıştı ki César'ın kocaman elini tutup öptü. Adamcağız, bu yakınlığı göstermekle bizim âşığı pek sevindirmişti, böyle tutkun insanların yapmayacağı şey yoktu.

Birotteau, Tuileries'den koşarak uzaklaşan tezgâhtarın arkasından bakarak:

"Zavallı çocuk!" dedi. "Bari Césarine sevseydi onu! Ama ayağı topal, saçları da bulanık su renginde. Genç kızlar da pek tuhaf oluyorlar! Hiç ummuyorum ki Césarine... Hem sonra annesi de bir notere vermek istiyor. Alexandre Crottat onu zenginliğe kavuşturur. Zenginlik her şeyi hoş gösterir, oysa yoksullukla mutluluk biraraya gelmez. Eh, ben kızımı, bir çılgınlık yapmamak koşuluyla serbest bıraktım, kararını kendi versin." Birotteau'nun komşusu Cayron adında Lanquedoclu bir şemsiyeciydi; şemsiye, baston satan bu adamın işleri pek yolunda olmadığı için, Birotteau ona birkaç kez yardım etmişti. Cayron'u, birinci kattaki iki odasını zengin parfümcüye verip dükkânına sıkışmak pek sevindirdi, böylece daha az kira ödeyecekti.

Birotteau, şemsiyeci dükkânına girerek adama ahbapça:

"E, komşu, karım yerimizi genişletmeye razı oldu. İsterseniz saat on birde Bay Molineux'ye gideriz."

"Azizim Bay Birotteau, bu odaları bıraktığım için sizden hiçbir zaman bir şey isteyecek değilim, ama siz de bilirsiniz ki iyi bir tüccar her şeyden bir kazanç sağlamasını bilmeli," diyerek şemsiyeci yanıt verdi.

"Amma da yaptınız ha! Ben öyle avuç avuç para harcayacak kadar zengin değilim yahu! Hem mimarım gelsin de, ne diyecek bakalım, olacak bir iş gibi görecek mi bunu. Bana, 'Bakalım, iki tarafın döşemeleri bir düzeyde mi? Sonra Bay Moulineux'nün duvarın delinmesine razı olması gerekir, bir de duvar iki taraf arasında ortaklaşa mı? Bunları öğrenmemiz gerek.' dedi. Sonra merdiveni de, sahanlığa kaldırıp düz ayak olması için kendi tarafıma çevirteceğim. Görüyorsunuz ya bir sürü masrafım var. İflas etmek de istemem doğrusu."

"Aman ne dediniz bayım, siz iflas eder misiniz hiç! Böyle bir şey olursa güneş dünyanın koynuna girer de çocukları olur." Birotteau çenesini sıvazladı, ayaklarının ucuna basarak kendini kaldırıp topuklarının üzerine çöktü.

Cayron:

"Hem, sizden şu senetleri almanızdan başka bir şey isteyecek değilim ki..." dedi.

Parfümcü senetleri gözden geçirerek:

"İkişer üçer ay vadeli önemsiz şeyler..." dedi.

Şemsiyeci süklüm püklüm, boyun kıvırarak:

"Yüzde altıyla alın bunları benden..." dedi.

Parfümcü içerlediğini gösteren bir tutumla:

"Tefeci miyim ben," diye karşılık verdi.

"Aman efendiciğim, sormayın, şu sizin eski tezgâhtar du Tillet'ye götürmüştüm bunları. Hiçbir fiyat vermedi, ne kadara kadar kıracağımı öğrenmek istiyordu besbelli..."

Parfümcü:

"Bu imzaları tanımıyorum ben," dedi.

"Bizim bu şemsiye, baston işinde o kadar acayip adlar var ki birtakım işportacılar bunlar!"

"Pekâlâ ama hepsini alacak değilim, en kısa vadeliler için bir şeyler yapabilirim."

"Şu dört ay vadeli bin Frank için, bütün kârımızı elimizden alan sülüklere muhtaç etmeyin beni. Alın şunların hepsini. Hiç kredim yok, bunun için kimseye kırdıramıyorum, bizim gibi küçük esnafı öldüren de bu..."

"Peki öyleyse, alıyorum senetlerinizi. Céelestine hesabını yapsın. Saat on birde hazır olun."

César, bir gün önce Mösyö de la Billardière'in odasında randevulaştığı genç adamı görerek:

"Hah, işte mimarım Bav Grindot da geliyor." dedi.

Birotteau en kibar tavrını takınarak:

"Birçok sanatçının tersine, siz tam verdiğiniz saatte geldiniz," dedi. "Şayet sözünde durmak, büyük bir politikacı olduğu kadar fikir adamı da olan bir kralın dediği gibi krallara özgü bir meziyetse de, tüccarların da çok değer verdiği bir şeydir. Zaman paradır, özellikle siz artistler için... 'Mimarlık, bütün sanatların birleşmesinden doğar,' demişlerdi bana."

Evinin uydurma arka kapısını göstererek:

"Dükkândan geçmeyelim," dedi.

Dört yıl önce Bay Grindot, birinci mimarlık ödülünü kazanmıştı; devlet hesabına üç sene Roma'da kaldı. Genç mimar İtalya'dayken yalnız sanatı düşünüyordu, Paris'e gelince parayı düşünür oldu. Yalnız hükümet, sanını yüceltmek için bir mimara gerekli milyonları verebilir, Roma'dan dönüşte gözü yüksekte olan her mimar kendini bir Fontaine ya da Percier sanır; bürokrasiye kayar. Öğrenciliğinde liberalken, sonradan kralcı kesilir, nüfuzlu kimselerin koltuğuna sığınmak ister. Büyük ödülü kazanan biri böyle davranırsa arkadaşları ona entrikacı gözüyle bakarlar. Genç mimar şu iki yoldan birini seçmek durumundaydı: ya parfümcüye yararlı olmak ya da ondan para sızdırmak. Ama Belediye Başkan Yardımcısı'ydı Birotteau, Madeleine'deki arsaların yarısına sahip olacaktı ilerde, burada er geç güzel bir mahalle kurulacaktı. Birotteau'yu

kollamak gerekirdi. Böylece Grindot, ilerideki kârı düşünerek bugünkü kazancından vazgeçiyordu. Artistlerin iğnelerine, alaylarına hedef olan ve küçümsenen bir burjuvanın planlarını, tekrar tekrar söylediklerini, fikirlerini sabırla dinledi. Parfümcü her şeyi anlatıp bitirdikten sonra, genç adam kendi planını özetlemeye çalıştı.

"Sokağa bakan üç penceremiz var, bir de merdiven başındaki pencere. Bunlardan başka, bitişik evde merdivenin öte tarafında da iki pencere olacak."

Parfümcü şaşırarak:

"Ne istediğimi çok iyi anlamışsınız," dedi.

"Planınızı gerçekleştirmek için, yeni merdiveni yukarıdan aydınlatmak gerek, duvar sövesinin altına da bir kapıcı kulübesi yaparız."

"Söve mi dediniz?"

"Evet, bu üstüne duvarın dayandığı bölümdür..."

"Anlıyorum."

"Sizin dairenize gelince, onun bölünüşünü ve dekorlarını bana bırakın. Size layık..."

"Layık! Evet efendim; tam yerinde kullandınız bu sözcüğü..."

"Bu dekor değişikliğini ne kadar zamanda bitirmemi istiyorsunuz?"

"Yirmi günde."

"Ne kadar işçilik vermeyi düşünüyorsunuz?"

"Bütün bu değişiklikler neye mâl olacak?"

"Bir mimar yeni bir inşaatta masrafı santimi santimine hesap edebilir, ben bir burjuvayı sızdırmanın... Pardon! Bu sözcük ağzımdan kaçtı. Onarım ve yenileştirme işlerinin neye mâl olacağını söyleyemeyeceğim. Ama sekiz gün kadar sonra aşağı yukarı bir rakam verebilirim. Bana güvenin, yukarıdan aydınlanan güzel bir merdiven yapacağım, sokağa açılan sevimli bir holünüz olacak, sonra da duvar sövesinin altına..."

"Yine mi bu söve..."

"Merak etmeyin, küçük bir kapıcı kulübesi yapacak kadar yer bulurum. Dairenizin planını zevkle çizeceğim, bu işe kendimi tamamıyla vereceğime güvenebilirsiniz. Evet efendim, ben her şeyden önce sanatı düşünürüm; parayı değil! Yükselmek için kendimi tanıtmalıyım, öyle değil mi? Bence, en iyi yol, malzeme satanlarla bir olup dolap çevirmek değil, ucuza güzel iş çıkarmaktır."

"Böyle düşündükçe başarıya ulaşırsınız dostum..." Birotteau, bu sözleri koruyucu bir eda ile söylemişti.

"Bunun için çalıştıracağınız dülgerlerle, sıvacılarla, çilingirlerle, doğramacılarla kendiniz pazarlık edin. Hesabı ben görürüm onlarla. Bana sadece avans olarak iki bin Frank verin, paranızı yerinde kullanacağımdan kuşkunuz olmasın. Yarından başlayarak işi bana bırakın ve kimleri çalıştıracaksanız beni onlarla tanıştırın."

"Kaba taslak masraf ne kadar olur dersiniz?"

"On, on iki bin Frank kadar. Elbette mobilyayı hesaba katmayın, mobilyayı da yenilemek istiyorsunuzdur herhalde. Döşemecinizin adresini verirsiniz bana, dairenizin zevke uygun olması için, renk konusunda onunla anlaşmam gerekir."

Parfümcü kasılarak:

"Saint–Antoine Sokağı'ndaki Bay Graschon emrindedir," dedi.

Mimar adresi, güzel bir kadının hediyesi olan küçük bir deftere yazdı.

"Haydi bakalım," dedi Birotteau. "Size güveniyorum, bayım. Yalnız şemsiyeciden alacağım iki odanın kirasını üstüme çevirteyim, bir de duvarı delmek için ev sahibinden izin alayım da sonra işe başlarsınız."

"Bu akşam bana bir tezkereyle bildirin. Bütün gece oturup planları yapmam gerek. Biz burjuvalar için çalışmayı, Prusya

Kralı için yani kendimiz için çalışmaya yeğ tutarız. Ama, ölçü almam, yükseklikleri, kapı içlerinin genişliğini, pencerelerin büyüklüğünü not etmem gerekir."

"Böylece gününde işi bitirebiliriz. Yoksa bitmez."

"Böyle gerek," diye mimar yanıt verdi. "İşçiler geceleri de çalışacaklar, boyaları kurutmak için birtakım yöntemler kullanılacak ama taşeronlara kazıklatmayın kendinizi, önceden ne istediklerini sorun onlara; sözleşmelerinizi de yapın!"

Birotteau, *Bin Bir Gece* kahramanlarından birine yakışır esrarlı bir edayla:

"İşte böyle mucizeler dünyada yalnız Paris'te yaratılabilir," dedi. "Baloma gelmek şerefini bana vermenizi rica ederim, efendim. Sanatçıların hepsi, biz tüccarları küçük görmez, gelirseniz sizi Institut üyelerinden Bay Vauquelin'le tanıştırırım, birinci sınıf bir bilgindir. Sonra Mösyö de la Billardière, Mösyö Conte de Fontaine, Ticaret Mahkemesi Başkanı Yargıç Bay Lebas ile birçok yargıç, saraydan Conte de Granville, Asliye Mahkemesi Yargıcı Bay Popinot, Ticaret Mahkemesi'nden Bay Camusot, kaynatası Bay Cardot... da gelecekler. Belki kralın baş yaveri Duc de Lenoncourt da gelir. Ayrıca birkaç dostumu da çağırıyorum... Bu baloyu memleketin kurtuluşu için olduğu kadar... Légion d'Honneur nişanına aday gösterilmemi kutlamak için..."

Grindot acayip bir işaret yaptı.

"Belki de bu şerefe layık görülmemin nedeni... Ticaret Mahkemesi'nde bulunuşum ve Bourbonsların uğrunda Saint-Roche'un merdiveninde, 13 Verdémiaire'de çarpışmamdır, Napoléon yaralamıştı beni bu çarpışmada. Bu şerefler..."

Constance, sabah kıyafetiyle kızının yatak odasından çıktı, orada giyinmişti; daha yüzüne ilk bakışta, büyük bir alçakgönüllülük içinde, yanındakine büyüklüklerini anlatmak için normal bir tümce arayan kocasının sözlerini durduruvermişti.

"Bak, nonoşum. Bay Grindot'yu tanıtayım sana. Çok kibar ve çok yetenekli genç bir sanatçı. Mösyö de la Billardière'in şu ufak işlerimizi yönetmek üzere salık verdiği mimar."

Parfümcü, karısına göstermeden, ufak kelimesini söylerken parmağını dudağına götürüp, sus işareti yaptı, mimar anlamıştı ne demek istediğini.

"Constance, Bay Grindot ölçü alacak, bırak da içeri girsin şekerim," diyerek Birotteau sokağa sıvıştı.

Constance mimara:

"Bu iş pahalıya mâl olur mu?" diye sordu.

"Hayır efendim, kaba taslak bir hesapla altı bin Franka..."

Bayan Birotteau:

"Kaba taslak!.." diye bağırdı. "Masraf listesi ve sözleşmeler hazır olmadan hiçbir işe başlamayın. Ben bu kalfaları iyi bilirim: Onların dilinde altı bin, yirmi bin demektir. Çılgınlık yapacak durumda değiliz. Rica ederim, her ne kadar kocam evinin efendisiyse de, bırakın da biraz düşünsün."

"Sayın Başkan Yardımcısı, işi yirmi günde bitirip evi teslim etmemi söyledi; eğer bu süreyi geçirirsek sonuç elde etmeden masrafa girmek durumunda kalırsınız."

Parfümcünün güzel karısı:

"Hep masraf, hep masraf..." diye söylendi.

"Eh, sayın bayan, anıtlar dikmek isteyen bir mimar için, bir apartman dairesini dekore etmenin şerefli bir iş olduğunu mu sanıyorsunuz? Ben bu önemsiz işe sırf Mösyö de la Billardière'in hatırı için girdim, şayet korkuyorsanız..."

Mimar böyle diyerek gitmek ister gibi bir hareket yaptı. "Peki, peki..." diyerek odasına giren Constance, başını kızının omzuna yasladı.

"Ah kızım," dedi. "Baban iflasa yürüyor! Baban bir mimar tutmuş, pos bıyıklı, keçi sakallı bir tip, adam anıt yapmaktan söz

ediyor! Evimizi temelinden yıkıp bir saray yapmaya kalkacak! César'ın deliliklerinin sonu yok, geceleyin tasarısını anlatmıştı; sabahleyin gerçekleştirmeye kalkıyor."

Césarine:

"Aman anne! Bırak istediğini yapsın babam. Tanrı daima korumuştur onu," diyerek annesini öptü; sonra bir parfümcünün kızının güzel sanatlara yabancı olmadığını mimara göstermek için piyanosunun başına geçti.

Mimar yatak odasına girince Césarine'in güzelliği karşısında şaşkına döndü. Sabahlığıyla odasından çıkan Césarine, o pembe beyaz, sarışın, ince, on sekiz yaşındaki genç kız güzelliğiyle, o berrak mavi gözleriyle hayran bırakmıştı mimarı. O ressamların çok beğendikleri ince, mavi damarlı, nazik, yumuşak teniyle büyülemişti adeta genç adamı. Bir Paris dükkânının durgun, az güneş gören, havasız çevresinde yetiştiği halde, yasayışıyla, Tiber Nehri'nin kıyılarında yetişmiş bir Romalı kadın kadar canlıydı. Gür ve babasınınki kadar sık saçlarını başının üstünde toplayarak o güzel uzun boynunu meydana çıkarmıştı. Tuvaletine düşkün bir İngiliz kadınının titizliğiyle bukle bukle alnına dökülen saçlarında dükkâncı kızların hepsindeki güzel görünme isteği göze çarpıyordu. Bu kızın güzelliği ne bir İngiliz Lady'sinin ne de bir Fransız Düşesi'nin güzelliğiydi; Rubens'in tablolarındaki kızıl saçlı, tombul flaman kadınlarının güzelliği vardı onda. Césarine'in burnunun ucu da babasınınki gibi yukarıya doğru kalkıktı; ama o kadar biçimliydi ki Larguillère'in kadın portrelerinde o kadar büyük bir başarıyla çizdiği Fransız kadınlarının burnunu andırıyordu. Tok ve gergin bir kumaşı andıran derisinde hayat dolu bir bakirenin tazeliği titriyordu. Annesininki gibi güzel alnında kaygısız bir genç kızın rahatlığı okunuyordu. İçinden aydınlanan mavi gözlerinde, sarı saçlarıyla nefis bir uyum yaratan bir tatlılık vardı. Ressamların tablolarındaki genç kız

portrelerine düşünceli bir hal vererek elde etmek istedikleri şiiri, içinde yaşadığı mutluluk gidermişti ama anasının kanadı altında yaşayan bir genç kızda görünen o hafif hüzünlü hali ona ideal bir güzellik kazandırmıştı. Çizgilerinin inceliğiyle birlikte, güçlü bir yapısı vardı; ayakları babasının bir köylü olduğunu göstermekteydi, çünkü onda da soyunun kusurları olduğu gibi, elindeki kırmızılık tamamıyla bir burjuva hayatının belirtisiydi. Er geç şişmanlayacaktı. Mağazaya gidip gelen şık kadınlara bakarak, tuvalete merak sarmış, başının duruşuna, konuşmasına, hareketlerine bir eda vererek bütün gençlerin, kendisini çok kibar bulan tezgâhtarların başını döndürmekteydi. Popinot, Césarine'den başka hiçbir kadının yüzüne bakmamaya yemin etmişti. Yalnız bu bir içim su, bir bakışta bütün ruhunu okumak olanaklı gibi görünen tek bir söz üzerine ağlamaya hazır genç kızın yanında erkekçe bir üstünlük duyabiliyordu. Bu kıza öylesine tutulmuştu ki bu sevgiyi sürdürecek kadar ince bir zekâsı olup olmadığını düşünmeye vakit bulamamıştı. Ama Paris'te mutluluğun başlıca temel direklerinin sağduyu ve namus olduğu kabul edilen bir sınıf için ince bir zekânın ne önemi vardı? Ruh bakımından Césarine, annesinin kültürle biraz daha incelmişiydi: Müzik seviyor, karakalem sandalyede oturan Meryem resimleri yapıyor, Bay Cottin ve Riccoboni gibi kadınların sevdiği yazarları, Bernandin de Saint–Pierre'i, Fenelon'un Racine'in yapıtlarını okuyordu. Tezgâhta annesinin yanında pek az otururdu. O da ya sofraya oturmadan az önce ya da pek seyrek olarak onun yerine geçtiği zamanlar. Anasıyla babası, çocuklarının nankörlüğünü arttırmaya can atan bütün sonradangörme analar babalar gibi Césarine'i göklere çıkarırlardı. Bereket versin kız, o burjuva erdemleriyle onların bu düşkünlüğünü sömürmeye kalkmıyordu.

Bayan Birotteau kaygılı ve yalvarırcasına bir tavırla mimarı izliyor, onun mimarların ve kalfaların kullandığı cetvelle, acayip

hareketler yapışını kızına göstererek, korkuyla seyrediyordu. Bu cetvelin her hareketinde bir sihirbaz çubuğunun hareketlerini görür gibi oluyor; bu ona uğursuzluk getirecek bir şey gibi görünüyor, kapıların daha az yüksek, pencerelerin daha az geniş olmasını içinden diliyor ama bu sihirbazlığın ne gibi sonuçlar vereceğini mimara sormaya cesaret edemiyordu.

Mimar gülümseyerek:

"Merak etmeyin efendim; hiçbir şeyinizi alıp götürmem," dedi.

Césarine kendini gülmekten alamadı.

Constance mimarın neye taş atmak istediğini fark etmeyerek, yalvarırcasına:

"Aman, idareli davranın; ilerde karşılığını görürsünüz bizden bunun," dedi.

Birotteau, bitişik evin sahibi Bay Molineux'ye gitmeden önce, Alexandre Crottat'nın bu kira cirosu için hazırladığı özel sözleşmeyi almak üzere Roguin'e uğradı. Dışarı çıkarken, noterin odasının penceresinde du Tillet'yi gördü. Eski tezgâhtarının Roguin'in karısıyla ilişkileri düşünülünce arsalarla ilgili sözleşmelerin hazırlandığı sırada ona rastlamış olmasında şaşılacak bir şey görmemekle beraber, bu işe olan sonsuz güvenine karşın kaygılanmaktan kendini alamamıştı. Du Tillet'nin heyecanlı hali bir tartışma olduğunu gösteriyordu. Tüccarlığının verdiği temkinlilik alışkanlığıyla:

"Yoksa o da mı var bu işte?" diye kendi kendine sordu.

Bu kuşku zihninden bir şimşek gibi geçmişti. Geri dönünce Bayan Roguin'le karşılaştı, o vakit bankerin orada bulunuşu o kadar şüpheli görünmedi kendisine.

"Yoksa Constance haklı mı?" diye söylendi. "Yo, kadın aklıyla hareket edecek kadar budala değilim ben! Kaldı ki sabahleyin amcamla görüşeceğim bu işi. Bu Bay Molineux'nün oturduğu

Batave Meydanı, Bourdonnais Sokağı'ndan o kadar uzak değil, iki adımlık yer."

Onun yerinde olayları şüpheyle gözlemleyen biri, o zamana kadar birçok düzenbazlıkla karşılaşmış olan bir tüccar, böyle bir felakete sürüklenmekten kurtarabilirdi kendini; ama düşüncesinin kıtlığı, ayrı ayrı olaylardan hareket ederek bunların nedenlerini görebilen akıllı bir adam gibi düşünebilme gücünden yoksun olduğu için mahvolmaktan kurtulamadı. Şemsiyecinin dükkânına gitti, adam giyinmiş onu bekliyordu, beraberce mal sahibinin evine gitmek için yola koyulacakları sırada aşçı kadın kolunu tutarak:

"Efendim, hanım çok uzağa gitmemenizi söyledi," dedi.

"Haydi oradan, kadın aklına uyacak değilim!" diye bağırdı.

Virginie sözünü tamamladı:

"Kahvenizi de içmemişsiniz..."

Birotteau, Cayron'a:

"Ha, evet, doğru. Komşum, kafam o kadar dolu ki midemi düşünecek halim yok. Lütfen siz önden yürüyün. Bay Molineux'nün kapısında buluşuruz; eğer siz önceden işi kendisine açarsanız, daha az vakit kaybetmiş oluruz," dedi.

Molineux, bazı yosunların İzlanda'da yetiştiği gibi, yalnız Paris'te rastlanan gülünç bir rantiyeydi.[48] Bu benzetiş çok yerindedir: Çünkü yarı hayvan, yarı bitki gibi bir yaşayışı vardı bu adamın. Şu izbe karanlık hastalık yuvası evlerin kireç duvarlarında biten, orada gelişip ölen yosunları andırırdı. Bu bitkisel insanın, şu kafasındaki mavi kasket, bir boru çiçeğine, yeşil pantolonu içindeki uzun bacakları birer sapa, pantuflu iri ayakları da şişkin köklere benzetilebilirdi. Bütün bu görünüşüyle zehirsiz bir mantara benzemekteydi. Bu acayip yaratığa yakından bakınca,

48 Çalışmadan sadece geliri ile yaşayan kimse.

parasını tahvillere yatıran tiplerden birinin karşısında olduğunuzu anlamakta gecikmezdiniz. Haftalık ya da aylık gazete ve dergilerde okuduğu her habere inanan bu tipler, "Gazeteyi okuyun!" demekle çok büyük şey söylemiş olduklarını sanan, düzenden yana burjuvalardır: Ama her zaman ruhları iktidara karşı isyan halindedir; yine de boyun eğerler ona, olayların bütünü karşısında güçsüz ama ufak tefek işlerde pek acımasızdır. Alacağı söz konusu olduğu zaman bir icra memuru kadar duygusuzdur, kuşlara zehirli ot, kedisine balık kılçığı verir, bir kanaryayı öttürmek isterken kiracısına makbuz vermeyi unutur, bir hapishane gardiyanı kadar kuşkuludur ama parasını götürüp kötü bir işe yatırır, sonra da ziyanını çıkartmak için pis bir pintiliğe kaptırır kendini. Bu cinsi bozuk adamın ne mal olduğunu anlamak için onunla bir işe girişmek gerekir. Çıkarları başkalarının çıkarları ile birleştiği zaman içinin zehrini kusardı. Bütün Parisliler gibi o da başkalarına hükmetme gereksinimi duyardı. Her insanın, dahası kapıcının bile kadın, çocuk, kiracı, tezgâhtar, at, köpek ya da maymun gibi kurbanlarının üstünde az çok sürdürdüğü egemenlikten o da payını almak isterdi. İnsan, göz diktiği yüksek çevrelerden yediği sillelerin acısını böyle zavallılardan çıkarır. Bu küçük ihtiyarın karısı, çocuğu, erkek ya da kız yeğeni olmadığı için hizmetçisini hırpalayarak tatmak istiyordu bu üstünlüğünü. Ama kadın, işini büyük bir titizlikle yaparak onun gözüne görünmekten olabildiğince kaçınıyordu. Böylece can yakma hevesi boşa çıkınca, bunu tadabilmek için büyük bir sabırla, kira sözleşmeleri ve ara duvarlarla ilgili yasa maddelerini, Paris evlerinin vergi, yükümlülük, hizmet, temizlik işleri, bayramlarda yapılacak donanım, yağmur borusu, aydınlatma, yol üzerindeki çıkıntılar, sağlığa aykırı yerlere yakınlıkla ilgili en küçük ayrıntılarda bile uymak zorunda oldukları tüzükleri de incelemişti. İşi gücü, var kuvvetiyle, mal sahibi olarak, tepeden tırnağa silahlanmış olarak

savaşa hazır olmaktı; bunu bir eğlence haline getirmişti; sonunda da bu eğlence çılgınca bir saplantı olup çıkıverdi. Yurttaşlarını yasadışı saldırılardan korumak isterdi; ama böyle şeylerden pek yakınan olmadığı için, hırsını kiracılardan alırdı. Kiracı onun için bir düşman, kendisinin astı, uyruğu, emir kuluydu; kiracı saygı göstermek zorundaydı; ona günaydın demeden yanından geçen kiracı onun gözünde kaba bir adamdı. Makbuzları kendi eliyle doldurup vadesi geldiği gün öğle üstü gönderirdi. Kirasını ödemekte geciken yükümlü, belirli bir saat için ödeme emri alır, sonra da cellatların makine hızı dedikleri bir hızla artık icra kovuşturması başlar, hacizler masraflar birbirini kovalardı. Molineux ne vade verirdi ne süre, kira söz konusu olunca taş kesilirdi yüreği.

Ödeme gücü olan birine:

"Gereksinmeniz varsa size ödünç para verebilirim," derdi. "Ama kiramı vaktinde ödeyin bana. Her gecikme yaşamın bize tanımadığı bir faiz kaybına neden olmaktadır."

Kendinden önce gelenlerin kurduklarını yıkan hükümdar sülaleleri gibi yeni yeni acayip isteklerde bulunan kiracıların tutumlarını inceledikten sonra kendince bir yasa düzenleyip bunu harfi harfine uygulardı. Buna göre bizimki hiçbir onarıma yanaşmıyordu. ona göre hiçbir baca tütmüyordu, bütün merdivenler temizdi, tavanlar bembeyazdı, perde kornişlerine diyecek yoktu, döşeme tahtaları hiç yerinden oynamıyordu, duvarların badanası yerindeydi, kilitler daha üç yıl önce takılmıştı, tek bir cam bile eksik değildi, duvarlarda çatlak filan yoktu; sadece kiracı çıkarken çinilerin çatladığını görürdü; kiracıdan evi teslim alırken, çok yatkın adamlar dediği bir çilingir, bir badanacı ve bir de camcı bulundururdu. Evi tutan, istediği değişikliği yapmakta serbestti ama gaflete düşüp dairesini yenileştirirse, küçük Molineux nasıl edip de onu çıkarıp yeniden dekore edilmiş olan daireyi bir

başkasına verebileceğini gece gündüz düşünür, fırsat gözleyerek, kötü yöntemlerini uygulamaya çalışırdı. Paris'te yürürlükte olan bütün yasaları bilirdi. Dava açmaktan, durmadan yazı yazmaktan hoşlandığı için kiracılarına tatlı ve nazikçe mektuplar gönderir ama o üslubunun, o yavan güleryüzlülüğünün altında bir Shylock[49] ruhu gizlenirdi. Kira bitiminde mahsup edilmek üzere daima altı aylık peşin alır, bir sürü karmakarışık koşullar ileri sürerdi. Kiracının, kirayı karşılayacak kadar eşyası olup olmadığını da kontrol etmekten geri kalmazdı. Yeni bir kiracı mı geldi, hemen koşullarını bir bir sayar döker, şunu yapmayacağını, bunu yapmayacağını, bir çivi bile çakılmasını istemediğini söylerdi. Sonra kira sözleşmesi hazırlanınca, noterlerin "olmakla", "bulmakla" gibi laflarından ürktüğü için bütün bir hafta bunu heceler dururdu. Mal sahipliğini unuttuğu zaman, iyi, yardımsever bir adam gibi görünürdü Jean–Baptiste Molineux. Yanlış adım atıldığından yakınmadan dans eder, burjuvaların güldüğü her şeye güler, onlar gibi eksik ekmek satan fırıncıların alçaklıklarından, polisin göz yumuşundan, on yedi solcu milletvekilinin kahramanlığından söz ederdi. Papaz Meslier'nin *Sağduyu* adlı kitabını okur. Deizmle[50] Hıristiyanlık arasında bir türlü karar vermeden, kiliseye de giderdi; hiç sadaka vermez, papazların isteklerini gittikçe arttırdıklarından yakınır dururdu. Didişmekten bıkmadığı için bu konuda gazetelere mektup yağdırırdı ama gazeteler bunları basmadıkları gibi hiç yanıt da vermezlerdi. Bundan başka saygıdeğer bir burjuva gibi Noel ateşine odun atma törenine katılır, hava güzel olduğu zaman bütün bulvarları arşınlar, donanma

49 Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı piyesinin kahramanı olan cimri Yahudi.

50 Yalnız Tanrı'nın varlığını kabul edip peygamberlerin mucizelerini yadsıyanların inancı.

günlerinde, ilk sıralarda yer bulabilmek için XV. Louis Meydanı'ndaki tribüne daha saat ikide damlardı.

Bu ufak tefek ihtiyarın oturduğu Batave Meydanı'nın açılması, nedeni anlaşılmaz dalavereli işlerden biridir. Bu sütunlu ve dehlizli manastırvari, kesme taşlarla döşenmiş meydanı süsleyen susuz çeşmedeki arslan heykelinin açık ağzı su verecek yerde gelen geçenden su istiyor gibiydi. Şüphesiz ki bu meydan, Saint–Louis Mahallesi'ni bir çeşit Palais–Royal'le süslemek için icat edilmişti. Dört yanı yüksek evlerle çevrili, bu sağlığa aykırı anıtta yalnız gündüzleri hayat eseri görünürdü. Burası, ünlü Quincampoix Sokağı'ndan geçerek, hallerin bulunduğu mahalleyi, Saint–Martin Mahallesi'ne bağlayan karanlık geçitlerin buluşma yeriydi. Acele işi olup da bu rutubetli yollardan geçenler romatizmaya yakalanırdı ama geceleyin Paris'in en ıssız yeri olurdu burası; bu meydana ticaretin mezarı da diyebilirdiniz. Burada birçok pis atölyeyle bakkal dükkânı vardı ama pek az Batavyalıya rastlanırdı. Orta yerdeki avluya açılan bu ticaret sarayının daireleri meydana bakmadığı için kiralar da düşüktü. Bay Molineux meydanın bir köşesindeki binalardan birinin altıncı katında oturuyordu, bunun da nedeni sağlık düşüncesiydi: Çünkü temiz havaya ancak, yerden altmış-yetmiş ayak yükseklikte rastlamak olasıydı. İşte buradan, bu iyi mal sahibi, bu yeni Babil'in Asma Bahçeleri'yle ilgili polis yasağına yan çizerek çiçek yetiştirdiği olukların kenarından Montmartre değirmenlerinin o iç açıcı manzarasını seyrederdi. Oturduğu dairenin dört odasıyla anahtarı kendisinde olan çatı katı vardı. Evinin çıplaklığı bu adamın hasisliğini açıkça gösteriyordu. Holde yalnız altı tane hasır iskemle, bir çini soba, camgöbeği rengi kâğıt kaplı duvarlara da bir arttırmadan alınmış dört resim asılmıştı. Yemek odasında iki büfe, içi kuş dolu iki kafes, üzeri muşambalı bir masa, bir barometre, asma bahçelere açılan camlı kapı, kıtık doldurulmuş maun sandalyeler, salonda yeşil

ipekli iki perde, tahtaları beyaza boyalı Utrecht kadifesi döşenmiş iki koltuk vardı. Bu hiç evlenmemiş ihtiyarın odasında ise Louis XV. stilinde mobilyalar görülürdü. Zamanla biçim değiştirmiş olan bu koltuklara beyaz elbiseli bir kadın üstünün kirlenmesinden korkarak oturmak istemezdi. Şöminenin üstünü, iki sütuna dayanan bir saat süslüyordu. Bu sütunlar arasındaki kadran da ok atan bir Pallas[51] heykeline destek olmuştu: Bir efsane. Kediler için yemek artıkları dolu tabaklar sıralanmıştı yere. İnsan yürürken bunlara basmaktan korkardı. Gül ağacından yapılmış komodinin üstünde, Molineux'nün kuru boyayla yapılmış gençlik resmi vardı. Ayrıca birkaç kitap, üzeri çirkin yeşil resim kartonlarıyla dolu masalar, bir konsolun üzerinde içi saman doldurulmuş ölü kanaryalar, sonra da bir Carmélite[52] rahibesini bile isyan ettirecek buz gibi soğuk bir yatak. César Birotteau, Molineux'nün, kendisini büyük bir nezaketle karşılamasına pek memnun olmuştu. İhtiyar, arkasında gri pazen sabahlığı ile şöminenin kenarına yerleştirdiği sac mangalda süt ısıtıyor, ayrıca toprak bir kapta kaynayan maden suyunu azar azar kahve kabına aktarıyordu. Ev sahibi rahatsız olmasın diye, kapıyı Birotteau'ya şemsiyeci açmıştı. Molineux'nün şu benim Belediye Zabıtası dediği, Belediye Başkanı'yla yardımcısına saygısı vardı. Yüksek yargıcı görünce kasketi elinde, ta yüce Birotteau oturuncaya kadar ayakta durdu.

"Hayır efendim... Evet efendim... Ah, efendim... Şu fakirhaneme, sizin gibi Paris Belediyesi'nden yüksek bir kişinin şeref vereceğini bilseydim, bendeniz, ev sahibiniz olduğum ya da olmak üzere bulunduğum halde ziyaretinize gelmeyi kendim için bir ödev bilirdim..."

---

51 Eski Yunan mitolojisinde bir kişi.

52 Carmélite: XV. yüzyılda kurulmuş bir Hıristiyan tarikatından, çileye ve sıkıntıya katlanan rahibe.

Birotteau eliyle, kasketini giymesini işaret eder gibi bir hareket yaptı.

"Siz oturmadan giymem efendim... Siz de, nezleniz varsa giyiniz kasketinizi... Odam soğukça... Az bir gelirle daha fazlasını yapamıyorum... Hoş geldiniz, sayın Başkan Yardımcısı."

Birotteau ceplerinde kontratları ararken aksırmıştı. Uzun uzadıya konuşup geciktirmemek için bunları kendi hesabına Noter Roguin'e hazırlattığını söyledi.

"Bay Roguin'in bilgisini yadsıyamam," dedi ihtiyar. "Paris'in tanınmış noterlerindendir ama ben kendi işimi kendim görmeye alışmışımdır; eh, hoş görürsünüz bu merakımı... Hem benim noterim..."

Çabuk karar vermeye alışık olan parfümcü:

"Ama çok basit iş bu bizimki..." dedi.

"Çok basit! Öyle mi?" diye bağırdı Molineux. "Kira konusunda hiçbir şey basit değildir. Ah, ev sahibi olmadığınız için bilmezsiniz bayım, ne mutlu size! Kiracıların nankörlüğü nerelere kadar götürdüklerini bir bilseniz, ne kadar temkinli olmanız gerektiğini anlardınız! Bakın, efendim, benim bir kiracım var ki..."

Molineux, on beş dakika kadar, Bay Gendrin adlı ressamlık yapan bir kiracısının, kapıcıyı da atlatarak, bir Marat'ya[53] yakışır rezillikler yaptığını, polisle de anlaşarak, ahlaksızca resimler çizdiğini anlattı. Bu Gendrin, bu son derece ahlaksız artist, evine kötü kadınlar alıyor ve merdivenleri kullanılmaz hale getiriyordu! Bütün bunlar, hükümetle alay eden karikatürler yapan adamdan beklenilebilecek işlerdi elbet! Ve bütün bu kepazelikleri de niçin

53 Jean–Paul Marat (1743–1793) Hekim–yazar. Fransız devriminin öncülerinden. Halkı savunan, vurguncuların ipliğini pazara çıkaran yazılarından ötürü aristokratların, halkı soyanların kinini kazanmıştı. Çıkarcı Molineux bunlar gibi düşünmektedir.

yapıyordu? Ayın on beşinde kirasını vermesi istenmişti de ondan! Sonra Gendrin de, Molineux de birbirlerini dava etmişlerdi. Çünkü kira ödemediği halde ressam, boş dairesinde oturmakta kendini haklı görüyordu. Bu sırada Molineux birtakım imzasız mektuplar almaktaydı, kuşkusuz Gendri'nindi bunlar. Bu mektuplarda, Molineux'nün bir akşam, Batave Meydanı'nda giden yan sokaklardan birinde öldürüleceği bildiriliyordu.

"... Bunun üzerine bayım, polis müdürüne gidip işi anlattım. Bu fırsattan yararlanarak, kendisine bu konudaki yasalarda yapılması gerekli değişiklikler üzerinde de birkaç kelime söyledim. Kendimi koruyabilmem için tabanca taşımama izin verdi..."

İhtiyar kalkıp tabancalarını getirdi:

"İşte efendim..."

Birotteau, Cayron'a bakarak:

"Ama bayım, benden bir korkunuz olmasın!.." dedi. Şemsiyeci de, ihtiyara acır gibi, gülümseyerek César'a göz kırpmıştı.

Molineux, Birotteau'nun bakışını yakalamıştı. Belediyesinin bu yüksek konumlu görevlisinin yüzünde böyle bir izlenim görmek gücüne gitti. Oysa gönlünde yaşayan birini korumalıydı. Başka biri olsaydı ihtiyar bağışlardı bunu ama Birotteau'yu bağışlamadı.

Kuru bir sesle:

"Çok saygıdeğer bir Ticaret Mahkemesi Yargıcı, bir Başkan Yardımcısı, şerefli bir tüccar böyle küçüklüklere düşmez, efendim... Evet, küçüklüktür böyle şeyler! Yalnız bu işte, ev sahibiniz Conte de Granville'i, duvarın delinmesine razı etmek, sonra kiranın bitiminde, duvarın yeniden yapılmasını sözleşmeye geçirmek gibi noktalar da var, hem kiralar da son derece düşük, yükseltmek gerekir... Vendème Meydanı gittikçe şerefleniyor, daha da şereflenecek! Castiglione Sokağı yapılıyor... Ben de onunla..."

Birotteau şaşırmıştı:

"Bitirelim bu işi," dedi. "Ne istiyorsunuz? Ben en büyük kanıtın, yani paranın karşısında bütün öteki kanıtların hükümsüz kaldığını bilecek kadar işten anlarım! E, söyleyin bakalım ne kadar istiyorsunuz?"

"Hakkım neyse onu isterim bayım... Kira süresi ne olacak?"

"Yedi yıl," diye Birotteau yanıtladı.

Molineux:

"Yedi yılda evimin birinci katının değeri çok artar! Böyle bir mahallede, mobilyalı iki odaya ne vermezler ki! Ayda iki yüz Franka bile tutan olur. Kendimi bir kontratla bağlamış olacağım. Buna göre kirayı bin beş yüz Franka çıkaracağız." Sonra şemsiyeciye kuşkuyla bakarak, "Bay Cayron da burada, o iki odayı ondan alıp sürekli olarak yedi yıl için size kiralayacağım. Duvarı açtırma masrafı size ait. Ama Conte de Granville'in, hiçbir şey istememeye razı olduğunu bildiren imzalı kâğıdını bana getirmeniz koşuluyla. Bu duvarın delinmesinden meydana gelebilecek olaylardan siz sorumlu olacaksınız. Bana ait olan duvarın onarma işiyle ilginiz olmayacak. Yalnız şimdiden bana ödenti olarak beş yüz Frank vereceksiniz: Kim ölür kim kalır bilinmez, duvarı yaptırmak için kimsenin peşinden koşacak halim yok!"

Birotteau:

"Bu koşullar bana uygun göründü," dedi.

"Bundan başka," dedi Molineux. "Altı aylık kira bedeli olan yedi yüz elli Frankı *hic et nunc*[54] ödemeniz gerek; alındığını kontrata yazarız elbet. Kira karşılığı olarak vereceğiniz, vadesi ne olursa olsun, ufak tefek bonoları da alırım. Bir de kontrata, benim merdivenimin altındaki kapıyı kapatacağınızı, buraya girmeye hakkınız olmayacağını da koyacağız. Merak etmeyin,

54 *Hic et nunc*: Molineux "peşin" anlamına gelen bu Latince deyimi kullanarak kendini kültürlü adam diye göstermek istemiş olmalı.

kiranın bitiminde sizden hiçbir zarar ziyan isteyecek değilim. Hepsi beş yüz Frankın içinde. Size karşı her zaman doğrulukla hareket ettiğimi göreceksiniz bayım."

Birotteau:

"Biz tüccarlar bu kadar kılı kırk yarmayız" dedi. "Bu kadar formaliteye boğularak hiçbir iş yapılamaz."

İhtiyar, acı bir gülüşle:

"Oh, ticarette işler büsbütün başkadır, hele her şeyin yolunda gittiği parfümcülükte. Ama Paris'te, kira konusunda hiçbir şeyi savsaklamaya gelmez. Bakın, size anlatayım, Montorgueil Sokağı'nda bir kiracım vardı..."

Birotteau:

"Kahvaltınızı geciktirmek istemem," dedi. "İşte kontratlar burada, alın inceleyin, istediğiniz her şeyi kabul ediyorum, bugün sözleşmiş olalım, yarın da imzalayalım, çünkü yarın mimarım işe başlayacak."

Molineux şemsiyeciye bakarak:

"Bir de vadesi geçtiği halde Bay Cayron'un ödemediği üç aylık kira var. Bunu da senetlere ekleriz. Kontrat ocaktan ocağa yapılmış olur. İş daha düzenli olur böyle," dedi.

Birotteau:

"Peki öyle olsun," diye yanıt verdi.

"Bir de kapıcı parası..."

"Ya, hem merdiveni, giriş kapısını bana yaptırıyorsunuz hem de kapıcı parası vermemi istiyorsunuz, haksızlık oluyor bu..."

Molineux karşı koymaya yer bırakmayan bir tavırla:

"Sizin de öteki kiracılardan farklı olmadığınız belli... İşin aslına bakarsanız, kapıların, pencerelerin vergisini de sizin ödemeniz gerekir, her şeyde önceden anlaşmaya varılırsa, sonradan hiçbir anlaşmazlık çıkmaz. Evinizi çok genişletiyorsunuz; işleriniz iyi gidiyor olmalı?"

"Evet," diye yanıt verdi Birotteau. "Ama bu işe girişmemin nedeni bambaşka. Memleketin kurtuluşunu ve bana Légion d'Honneur nişanı verilişini kutlamak için bazı ahbaplarımı biraraya getirmek istiyorum da..."

"Ha, evet" dedi Molineux. "Doğrusu ya hak ettiniz bu şerefi..."

"Kralın bu yüksek lütfuna herhalde Ticaret Mahkemesi Yargıçlığı'na seçilmem dolayısıyla ve de Bourbonsların uğruna Vendémiaire'de Napoléon'a karşı Saint–Roche merdivenlerinde çarpışırken yaralandığım için erdim. Bu şerefler..."

"Eski ordunun kahraman bir askeri elbette layıktır buna. Nişanın kurdelesinin kırmızı oluşu nedensiz değil. Kana bulanmıştır da ondan."

Constititionnel gazetesinden alınma bu sözler üzerine, Birotteau teşekkürler ederek, Molineux'yü de davet etmekten alamadı kendini. Birden onu küçümsemez oluvermişti. İhtiyar yeni kiracısını, tatlı sözlerle övüp göklere çıkararak kapıdan uğurladı.

Birotteau, Cayron'la birlikte kendini Batave Meydanı'nda bulunca, alaylı alaylı komşusuna bakarak:

"Dünyada bu kadar bön adam bulunabileceğini hiç ummazdım," dedi, budala dememek için zor tutmuştu kendini.

Cayron:

"Aman, efendim, herkes sizin gibi akıllı olamaz ki..." dedi.

Birotteau kendisini, Molineux'den de üstün gördüğü için, şemsiyecinin sözü pek hoşuna gitti, tatlı tatlı gülümsedi, kurumlu bir eda ile selam vererek:

"Ben hale gidiyorum, şu fındık işini yoluna koyalım şimdi," dedi.

Bir saat kadar arayıp sorduktan sonra, haldeki satıcı kadınlardan salık alarak Lombards Sokağı'na gitti. Burada şekerleme yapımında fındık kullanılıyormuş. Ahbabı olan Matifatlardan, toptan kuruyemiş satışını yalnız Perrin Gasselin Sokağı'ndaki

Bayan Angelique Madou'nun yaptığını öğrendi. Halis, Güney Fransa fındığıyla, taze Alp fındığı yalnız onda bulunurmuş.

Perrin–Gasselin Sokağı rıhtımda Saint–Denis, Ferroneire, Monnaie sokakları arasında sıkışıp kalan labirente giden dar yollardan biriydi. Burada birbirini tutmayan birçok şey satılırdı, pis kokulu şeylerin yanında lüks eşyaya da rastlardınız. Balıktan ipekliye, baldan, tereyağından tüle kadar ne ararsanız bulurdunuz bu sokakta. Burada, Paris'te kimsenin bilmediği bir sürü ıvır zıvır satılırdı. Tıpkı birçoklarının da, Grenétat Sokağı'nda Gigonnet diye anılan Bidault adlı sülük gibi bir tefecinin yaşadığını bilmedikleri gibi. Buradaki eski ahırlarda, tonlarca zeytinyağı, arabalıklarda binlerce çift pamuk çorap depo edilmişti. Halde perakende satılan malların toptan satışı burada yapılırdı.

Eskiden balık satan Bayan Madou, on yıldır kuruyemiş üzerine çalışıyordu. Bu işe eski mal sahibi ile ilişki kurduktan sonra girmişti; kanlı, canlı, erkek yapılı, alımlı bir kadındı Bayan Madou. Ama gönül işleri haldeki kadınlara epey dedikodu sermayesi oluyordu. Şişmanlayarak yitirmişti güzelliğini. Her katı demir desteklerle tutturulan, yıkılmak üzere, sarı boyalı bir evin zemin katında otururdu. Ölmüş olan sevgilisi, rakiplerini uzaklaştırıp bu işi tekeline almıştı; mirasına konan kadın pek öyle fazla bilgisi olmamakla birlikte, eski ahırlara, arabalıklara, atölyelere yerleştirdiği depoların birinden ötekine mekik dokuyarak bu işi yürütmekteydi, buralardaki böceklerin köküne de kibrit suyu ekmişti. Ne tezgâhı vardı ne kasası ne de defteri; çünkü okuması yazması yoktu; bir mektup gelirse bunu kendine hakaret sayar, yumruğunu sallayarak yanıt verirdi. Ama iyi kadındı yine de. Kafasındaki başlığının üstüne bir de eşarp sarardı; o boru gibi sesiyle kendisine mal getiren arabacıların sempatisini kazanmıştı; onlarla yaptığı ağız kavgalarını, bir şişe beyaz şarapla tatlıya bağlardı. Kendisine kuruyemiş gönderen üreticilerle hiçbir

anlaşmazlık yoktu aralarında; işi peşin parayla gördüğü için mektuba filan hacet kalmadan çok iyi anlaşıyorlardı. Madou, yazları onlara giderdi. Birotteau bu yabani satıcı kadını fındık, kestane ve ceviz çuvalları arasında buldu.

Birotteau tatlı bir sesle:

"Günaydın sevgili bayan," dedi.

"Sevgili ha! Bana baksana evlat, seninle aşna fişnemiz mi vardı da böyle dedin bana?"

"Ben parfümcüyüm, bundan başka Paris İkinci İlçesi Belediye Başkan Yardımcısı'yım, ayrıca bir yargıcım, üstelik de müşteriyim, benimle başka türlü konuşmalısınız."

Erkek yapılı kadın:

"Keyfimin istediği zaman evlenirim: Başkan yardımcılarını da yormam hiç. Müşterilerim de sever beni. Aklıma eseni söylerim onlara. Hoşuna gitmeyenin keyfi bilir; cehenneme kadar yolu var!"

Birotteau:

"İşte monopolün sonucu!" diye mırıldandı.

Erkek yapılı kadın sesini tatlılaştırarak:

"Popol mü! Benim evlatlığımdır o! Yoksa bir serserilik etti de onun için mi geldiniz sayın yargıcım?"

"Hayır, buraya bir müşteri olarak geldiğimi söylemekten şeref duyarım."

"Peki öyleyse, adın ne senin aslanım? Şimdiye kadar hiç görmemiştim seni."

"Konuşmanızdan anlaşıldığına göre, fındığı ucuza satıyorsunuz herhalde?"

Birotteau böyle diyerek adını ve sıfatlarını söyledi.

"Ya demek, siz şu güzel kadının kocası ünlü Birotteau'sunuz, öyle mi? Peki ne kadar alacaksınız şu benim şeker gibi fındıklarımdan, canımın içi?"

"Altı bin kadar..."

Kadın boğuk bir sesle:

"Bende de o kadar mal var zaten! Demek siz kızları evlendirdikten sonra, parfüm satıyorsunuz onlara! E, doğrusu ya işiniz iş... Çok çalıştığınız da belli. Tanrı yardımcınız olsun... Hoş görün malımın azlığını... Esaslı bir müşteri olacaksınız gibi görünüyor, dünyada en çok sevdiğim kadının gönlünde yer edeceksiniz..."

"Kim bu kadın?"

"Merak mı ettiniz? Eh, söyleyeyim öyleyse: Sevgili Bayan Madou..."

"Fındığınızı kaçtan veriyorsunuz?"

"Sizin için yüzü yirmi beş Franka olur sayın bayım."

Birotteau:

"Yüzü yirmi beş hesabıyla bin beş yüz Frank eder! Bana yılda yüzbinlerce gerekecek!"

"Ama, güzelliğine bakın şu malın!" diyen kadın, kıpkırmızı kolunu fındık çuvalına daldırdı. "Bir tane bile içi boş bulamazsınız sayın bayım! Düşünün ki bakkallar çürük fındığın yarım kilosunu yirmi dört Franka satarlar; iki kilo sağlam fındığa yarım kilo da çürük katarlar. Sizi memnun etmek için ziyanına mı satayım fındığı yani? Sevimli olmasına sevimlisiniz ama pek o kadar da değil! Eh, bu kadar gerekiyorsa size, yirmi Franktan yaparız. Bir Belediye Başkan Yardımcısı'nı, eli boş göndermek doğru olmaz, sonra evlilere uğursuzluk getirir bu! Yoklayın bakayım şu güzel malı! Elli tanesinden azı yarım kilo gelir! İçi doludur, böcek bulamazsınız."

"Peki öyleyse, yarın sabah erkenden Faubourg-du-Temple Sokağı'ndaki fabrikama altı bini iki bin Franktan, doksan gün vadeli senetle gönderin fındıkları..."

Kadın avluda Birotteau'nun arkasından yürüyerek:

"Yeni gelin gibi acelemiz yok bizim. Gücenmeyiniz ama bunların belki sizce önemi yok. Kırk gün vadeli senetlerinizi alırım. İskonto faizini de kaybetmeye niyetim yok hani! Şu Gigonnet Baba olacak yok mu, iliğimizi sömürür bizim..."

"Eh, peki elli gün olsun. Boş çıkmasın diye ellişer kilo alarak tartacağız... Böyle olmazsa almam."

"Ah, itoğlu it! İşten çakıyor bu da! Ona şu Lombards Sokağı'ndaki hergeleler öğretmiş olacak bunu! Bu koca kurtlar elbirliği ederler kuzucukları yemek için," diye Birotteau'nun arkasından söylendi.

Kuzucuğun boyu beş, eni de üç ayaktı. Kuşaksız, çizgili basma entari giymiş, bir köşe taşını andırıyordu.

Parfümcü, Saint–Honoré Sokağı'ndan giderken dalgın dalgın, yapacağı anlaşmaları düşünüyor, Makassar'la girişeceği düelloyu tasarlıyordu; etiketlerini, şişelerine vereceği biçimi zihninden geçiriyor, tıpanın cinsini, afişlerin rengini düşünüyordu. Kim söylemiş ticarette şiir yok diye! Newton şu ünlü formülü için, Birotteau'nun Komajen Esansı için yaptığı kadar hesap yapmamıştır. Esans dedik, çünkü yağdan vazgeçip bunu kullanmayı tasarlıyordu şimdi, tam olarak anlamları üzerinde düşünmeden bir addan ötekine atlıyordu. Kafasından bir sürü düşünce geçiyor, o da boşluktaki bu çırpınışını temelli ve akıllıca bir iş sanıyordu. Dalgınlıkla, Bourdonnais Sokağı'nı geçmişti. Amcasını hatırlayarak geri dönmek zorunda kaldı. Bir vakitler La Cloche d'or adlı hırdavatçı mağazasını işleten Claude–Joseph Pillerault, adı güzele çıkmış adamlardan biriydi: Kıyafeti yaşayışına, düşünceleri duygularına, konuşması düşüncesine tıpatıp uygundu. Bayan Birotteau'nun, tek yakını olan Pillerault, karısını, oğlunu, aşçısının oğlu olan evlatlığını kaybettikten sonra bütün sevgisini yeğeniyle Césarine'e vermişti. Bu acı kayıplardan sonra adamcağız, Hıristiyanca bir özveriye adamıştı kendini. Bir kış akşamı,

güneşin batışı gibi hem soğuk hem sıcak olan bu güzel doktrin, hayatına canlılık veriyor, son günlerine renk katıyordu bu adamın. Esmer, soluk benzi, çökük yanakları ve sert görünüşüyle, ressamların zamanı simgelemek için yaptıkları ihtiyar resimlerini andırmaktaydı. Ama, ressamların, heykeltıraşların ve sarkaç dökücülerinin bunlara verdikleri aşırı anıtsal ve somurtkan görünüş yoktu onda. Ticaret hayatının alışkanlıkları, daha yumuşak bir hal vermişti, Pillerault'ya. Orta boylu bir adam olan amca, şişman olmaktan çok küt yapılı sayılırdı, görünüşünden güçlü kuvvetli olduğu anlaşılıyordu. Soğukça yaradılıştaydı, pek heyecanlanmazdı ama duygusuz da sayılmazdı. Duygularını pek az belli eden bir insan olan Pillerault, sakin halinin ve durgun yüzünün de gösterdiği gibi, büyük sözlerden ve böbürlenmelerden uzak, içli bir adamdı. Siyah hareli yeşil gözü, göze çarpacak kadar keskin bakışlıydı. Zamanla soluklaşmış düz, çizgili, dar, sert alnını, gümüş parıltılı kır saçları çerçeveliyordu. İnce dudaklarından, cimrilikten çok temkinlilik okunuyordu. Bakışlarındaki parlaklık, ölçülü bir yaşayışı olduğunu belli ediyordu. Bütün bunlardan başka doğruluğu, ödev duygusu, gerçekten alçakgönüllülüğü, yüzündeki sağlık görüntüsünü büsbütün arttırıp güzelleştirmişti. Altmış yıl boyunca yorulmak bilmez, çetin ve azla yetinen bir emekçi yaşamı sürmüştü. Onun yaşamöyküsü de César'ınkini andırırdı. Şu farkla ki parfümcünün tattığı mutluluklardan yoksun kalmıştı. Otuz yaşına kadar tezgâhtarlık yapmış, César parasını tahvil almak için kullandığı sırada, o da elindeki sermayeyi, hırdavatçılık ticaretine yatırmıştı. Ağırbaşlı ve tedbirli bir insan oluşu, ileriyi görüşü ve hesaplı düşünüşü, çalışmasını da etkilemişti. Birçok iş anlaşmalarını, söz üzerine yapardı, bu yüzden de pek seyrek olarak sıkıntıya uğramıştı. Bütün derin düşünüşlü insanlar gibi sağlam bir görüşe sahip olduğu için insanları konuşturarak incelerdi. Böylece onları yakından tanıdığı için, komşu-

larının kapıldığı kazançlı görünen işlere girmekten çekinirdi. Sonradan, onun gibi yapmamış olanlar, Pillerault insan sarrafıdır derlerdi. Az ve sağlam kazancı, büyük paraların tehlikeye atılmasını gerektiren atılganca işlere yeğlerdi. Ocaklarda kullanılan sac levhalar, ıskaralar, dökme kazanlar, çapalar, köylülerin aradıkları şeyleri satardı. Nankörce olan bu iş, büyük bir vücut yorgunluğu da gerektiriyordu. Kazanç, emek oranında değildi, bu yerinden oynatılması, depo etmesi güç malların kârı azdı. Bundan başka Pillerault birçok sandık çivilemiş, pek çok paket sarmış, balya açmış, arabadan mal taşımıştı. Hiçbir zenginlik onunki kadar doğrulukla, onurla ve hak edilerek kazanılmış değildi. Hiçbir işin üstüne fazla düşmezdi. Son zamanlarda dükkânın önüne çıkarak, piposunu çekiştirir, gelip geçenleri ve tezgâhtarın çalışmalarını seyrederdi. 1814'te iş hayatından çekildiği zaman serveti başlangıçta, kendisine beş bin küsur Frank gelir sağlayan, devlet tahviline yatırdığı yetmiş bin Frankla, beş yılda, faizsiz olarak ödenecek olan kırk bin Franktı. Bu para, tezgâhtarına sattığı dükkân bedeliydi. Otuz yıl boyunca, her yıl yüz bin Franklık cirodan, bu toplamın yüzde yedisini kazanmış ve bunun yarısıyla da geçinmişti. İşte bilançosu buydu Pillerault'nun. Ticaretini oldukça küçük bulan komşuları, pek de anlamadan saygı duyarlardı ona. La Monnaie Sokağı'yla Saint–Honoré Sokağı'nın kavşağındaki David'in kahvesine giden eski tüccarlar arasında akşamları, Pillerault'ya da rastlanırdı; yanındaki aşçı kadının oğlunu evlat edinmesi konusunda, kahvede ufak tefek şakalar yapılıyordu ama bunlar, saygı duyulan bir adama yapılabilecek bir şakanın ölçüsünü aşmazdı. Çünkü hırdavatçı, hiç de kendi aramadığı halde, çevresinde saygı uyandırmıştı. Bunun için Pillerault, bu zavallı çocuğu kaybettiği zaman cenazesine, iki yüz kişi kadar gelmiş ve ta mezarlığa kadar gitmişti. Bütün bu felaketleri o, dirençle karşılamıştı. Gösterişten uzak bütün güçlü insanlar gibi, Pillera-

ult'nun da kederini içine gömmesi, bu mert adama karşı mahallesinde, duyulan sevgiyi arttırmıştı. Pillerault, bu mert adam sözünü, anlamını genişleten ve daha da soylulaştıran bir sesle söylerdi. Claude Pillerault alışkanlık halini alan bu ölçülü yaşayışı sayesinde, ticaretten ayrıldıktan sonra birçok Parisli burjuvayı çökerten aylakça bir yaşayışın zevklerine kaptırmamıştı kendini; yine eski yaşayışını sürdürmüş, ihtiyarlık günlerini, siyasal görüşleriyle canlandırmıştı; bu görüşlerin, aşırı solun görüşleri olduğunu söylemeliyiz. Pillerault devrimin burjuvaziye kattığı emekçilerdendi. Kişiliğinin tek zayıf tarafı, bağlandığı fikirlerin üstünlüğüne fazla önem vermesiydi. Haklarına, özgürlüğüne, devrimin sonuçlarına çok değer veriyordu. Rahatının, siyasal bütünlüğünün, liberallerin gizli güçlerini açığa vurduğu Cizvitler'le *Le Constitutionnel*'in[55] kralın kardeşine bağladığı fikirlerinin tehdit edildiğini söylerdi. Ama hiçbir zaman politikacılık gütmez, karşıtı olan kimselere hiçbir zaman küfretmezdi, dalkavukluktan korkardı; Cumhuriyetçiliğin erdemine inanırdı: Ona göre Manuel, her türlü aşırılıktan uzak bir insandı, General Foy, büyük bir adamdı; Casimir Périer'nin de hiçbir hırsı yoktu, La Fayette bir siyaset peygamberiydi; Courier de iyi adam. Bundan başka soylu birtakım hülyaları vardı. Bu tatlı ihtiyar yalnızdı ama yine de aile hayatı yaşıyordu. Ragonlara, yeğeninin evine, Yargıç Popinot'nun, Joseph Lebas'nın ve Matifatların evine giderdi. Bin beş yüz Frankla bütün gereksinmelerini karşılayabiliyordu; gelirinin kalanıyla da iyilik yapar, yeğeninin kızına hediyeler alırdı. Yılda dört kez ahbaplarına, Hasard Sokağı'ndaki Rolard lokantasında yemek verir, sonra da onları tiyatroya götürürdü. Evli kadınların havai heveslerine kapılıp açık poliçe çektikleri yaşlı

55 Yüz Gün sırasında 30 Marttan 8 Temmuza kadar yayınlanan, bağımsızların organı gazete.

delikanlı rolünü oynar, onları kır gezintisine, operaya, Montagnes–Beaujon'a götürürdü. Böyle zamanlarda başkalarına zevk verdiği için mutluluk duyardı. Başkalarının sevinci onu da sevindiriyordu. Mağazasını sattıktan sonra alışık olduğu mahalleden ayrılmak istemedi. Bourdonnais Sokağı'nda eski bir evin bir katını satın aldı. Dördüncü kattaki bu küçük dairede dört oda vardı. Molineux'nün karakteri nasıl mobilyasının acayipliğinden okunuyorsa, Pilleraut'nun sade ve temiz hayatı da evinin iç düzeninde göze çarpıyordu. Büyüklüğü bakımından odaları, bir manastır hücresi kadardı. Tertemiz, kırmızı döşemeli holde bir pencere vardı; bu pencereye kenarı kırmızı işlemeli keten perde asılmıştı, meşin minderli, sarı çivili akaju ağacından birkaç iskemle sıralanmıştı; koyu yeşil kâğıt kaplı duvarlarda *Amerikalıların Yemini* tablosuyla Napoléon'un birinci konsüllüğü sırasında yapılmış bir portresi, bir de *Austerlitz Savaşı* tablosu vardı. Döşemecinin düzelttiği belli olan salonda, gül motifleriyle süslü sarı bir masa vardı, şöminenin süsleri yaldızsız bronzdandı. Ayrıca bir konsol, konsolun üstünde kristal bir vazo, üzeri çuha kaplı bir yuvarlak masanın üstünde likör takımı vardı. Bu odadaki eşyanın yeniliği, kendisine pek seyrek misafir gelen ihtiyarın, zamanın modasına uymak için epey parayı gözden çıkarttığını göstermekteydi. Yatak odası bir rahibin ya da bir eski askerin odası kadar sadeydi, yatağının başucundaki haçla bir kutsal su kabı göze çarpıyordu. Bu koyu Cumhuriyetçinin dine bağlılığı heyecan verici bir şeydi. İhtiyar bir kadın gelip temizlik yapardı. Kadınlara o kadar büyük bir saygısı vardı ki kadına ayakkabılarını boyatmazdı. Bunun için bir boyacıya abone olmuştu. Kıyafeti sadeydi, hep aynı elbiseyi giyerdi: Genel olarak lacivert bir redingot ile yine aynı renkte pantolon giyer, beyaz kravat takardı. Bayram günleri madeni düğmeli frak giymek âdetiydi. Yatması, kalkması, kahvaltısı, sokağa çıkışı, yemekleri, gece misafirlikleri, eve

dönüşü büyük bir titizlikle ayarlanmıştı; çünkü düzenli yaşamanın, her şeyi saatinde yapmanın sağlığa yararlı olduğunu, ömrü uzattığını bilirdi. César'la Ragonlarla, Abbe Loraux'yla hiçbir zaman politikadan söz etmezdi, çünkü bu çevredeki insanlar, particilik gütmeyecek kadar dosttur birbirleriyle. Yeğeninin kocasıyla, Ragonlar gibi Pillerault'nun da Roguin'e büyük güveni vardı. Ona göre Parisli noter son derece saygıdeğer bir adam, bir doğruluk örneğiydi. Arsa işinde, Pillerault da incelemede bulunmuştu. César'ın karısının kuşkularına kulaklarını tıkamasına bu neden oldu. Parfümcü, amcasının katına giden yetmiş sekiz basamak merdiveni tırmanırken, her gün gık demeden bu merdiveni çıkan ihtiyarın ne kadar dinç olduğunu düşünüyordu. Pillerault'nun, dışarıdaki portmantoya asılı redingotuyla pantolonunu gördü; eve bakan Bayan Vaillant bunları fırçalarken bu gerçek filozof, sırtında yünlü kumaştan gri sabahlığıyla ocağın yanına oturmuş kahvaltı ediyor, bir yandan da *Le Constitutionnel* gazetesinde, parlamento görüşmelerini okuyor ya da *Journal de Commerce*'e göz gezdiriyordu.

César:

"İş sonuca bağlandı, amca," dedi. "Sözleşmeler hazırlanıyor. Ama yine de bir şeylerden çekiniyorsanız ya da pişmansanız, vakit varken, ayrılabilirsiniz."

"Neden ayrılacakmışım? İyi bir iş bu ama gerçekleşmesi uzun sürüyor, bütün sağlam işlerde olduğu gibi. Elli bin Frankım bankada, mağazanın satış bedeli taksidi olan beş bin Frankı dün aldım. Ragonlar ise ellerindeki avuçlarındaki bütün parayı koyuyorlar bu işe."

"Peki, nasıl yaşayacaklar?"

"Üzülme, yaşarlar işte!"

Bu sözlerden çok heyecanlandı Birotteau, ihtiyarın elini kuvvetle sıkarak:

"Ne demek istediğinizi anlıyorum amcacığım," dedi.

Pillerault birden:

"İş nasıl olacak?" diye sordu.

"Sekizde üçünü ben alacağım, siz ve Ragonlar da sekizde birini. Noterlikteki sözleşmeler hazırlanıp imzalanıncaya kadar ben size kredi vereceğim."

"Güzel! Ama bu işe üç yüz bin Frank yatırdığına göre çok zengin olmalısın? Bana öyle geliyor ki ticaretinin dışında biraz fazla açılıyorsun, işin sarsılmayacak mı bundan? Eh, bu seni ilgilendiren bir şey elbet. Bak, tahvillerin değeri seksene çıktı, bir başarısızlığa uğrarsan, benim konsolide tahvillerden iki bin Franklık satabilirim. Aman dikkatli ol evladım: Bana başvurursan bil ki kızının parasına el atmış olacaksın."

"Bu kadar güzel şeyleri ne kadar da sadelikle söylüyorsunuz amcacığım. Beni çok duygulandırdınız!"

"General Foy[56] az önce başka bir nedenden duygulandırmıştı beni! Peki, git, işi bitir: Arsalar kaçacak değil ya, yarısı bizim olacak, altı yıl beklemek gerekse bile yine de kazançlı çıkarsın bu işten, şantiyelerden kira alınır, kaybımız yok demektir. Yalnız bir tehlike var, o da Roguin'in, bizim paraların üstüne yatması..."

"Karım da bunu söyledi bu gece, korkuyor ki..."

"Roguin paralarımızın üstüne mi yatacak? Ama neden?" dedi gülerek Pillerault.

"Karım, kadınları elde edemeyen bütün erkekler gibi azmış bu adam, diyor."

Pillerault önce inanmıyormuş gibi gülümsedi, sonra bir defterden bir kâğıt koparark paranın miktarını yazıp imzaladı.

"Al, işte Ragon'la benim için bankaya kırdırılmak üzere yüz bin franlık bir senet. Zavallıcıklar, gereken parayı tamamlamak için,

---

56 General Foy (1775–1825) Waterloo'da yaralanmıştı.

şu senin du Tillet serserisine Wortschin madenlerinin on beş hisse senedini sattılar. Bu namuslu adamları böyle sıkıntı içinde görmek, insanın yüreğini sızlatıyor. Öyle onurlu öyle soylu insanlar ki eski burjuvazinin en seçme örnekleri! Kardeşleri Popinot hiçbir şey bilmiyor, fakirlere yardım etmesine engel olmamak için, durumlarını gizliyorlar ondan. Onlar da benim gibi otuz yıl çalıştıktan sonra..."

"Tanrı yardım etse de Komajen Yağı tutsa!" diye bağırdı Birotteau. "Mutluluğum iki kat olacak. Hoşça kalın amcacığım; pazar günü bize yemeğe buyrun; Ragonlar ile Roguin ve Bay Claparon gelecekler. Çünkü sözleşmeler yarından sonra imzalanacak, yarın cuma, ben iş..."

"Sen de böyle batıl şeylere inanıyor musun yoksa?"

"Tanrı'nın oğlunun insanlar tarafından öldürüldüğü günün, uğurlu bir gün olduğuna hiçbir zaman inanmam amcacığım. Bütün işleri 21 Ocağa bırakıyoruz."

Pillerault birden:

"Pazara görüşürüz," dedi.

Birotteau merdivenden inerken kendi kendine:

"Şu siyasal görüşleri de olmasa, eşi yoktur bence amcamızın," diye söyleniyordu. "Siyasetle de ne ilgisi var sanki? Hiç ilgilenmese o kadar iyi olacak ki. Bu yolda ayak diremesi de kusursuz bir insan bulunamayacağını gösteriyor."

César evinin kapısından girerken de:

"Saat üç olmuş," dedi.

Célestin, şemsiyecinin kâğıtlarını göstererek:

"Bu senetleri alıyor musunuz efendim?" diye sordu.

"Evet, yüzde altıyla... Komisyon yok. Elbiselerimi filan hazırla karıcığım; beyaz kravatımı da koy. Biliyorsun Bay Vauquelin'e gideceğim."

Birotteau tezgâhtarlarına bazı emirler verdi; Popinot'yu göremeyince ileriki ortağının giyindiğini anladı; doğru odasına

çıkınca *Dresten Bakiresi* tablosunu gördü; resme çok güzel bir çerçeve geçirilmişti.

Kızına:

"E, nasıl tatlı değil mi?" diye sordu.

"Aman baba, güzel değil mi denir; böyle söylersen alay ederler seninle!"

"Hele bakın şu kıza, babasını azarlıyor!.. Bana sorarsan Héror ile Léandre'ı daha çok seviyorum. Meryem dinsel bir konu, böyle bir resim kiliseye yakışır; ama Héror ile Léandre başka, ah, alacağım onu, çünkü yapacağım Komajen Yağı'nın şişesi bana..."

"Söylediklerinden bir şey anlamıyorum baba."

César'ın sesi gürledi:

"Virginie, bir araba!"

Tıraşını bitirdiği sırada Popinot, Césarine orada olduğu için, utana utana ayağını sürüyerek geliyordu.

Âşık, sevgilisinin, sakatlığını görmediğini fark etmemişti. Bu da talihin cilvesi olarak, vücutlarında bir kusur olan kimseler için tatlı bir sevgi kanıtıydı.

"Pres yarın işleyecek efendim," dedi. Anselme'in yüzünün kızardığını gören César:

"Nen var Popinot?" diye sordu.

"Talihimiz varmış efendim, Cinq–Diamants Sokağı'nda çok güzel bir dükkân buldum; mutfağı, depoları, üstünde de birkaç oda var. Yıllık kirası bin iki yüz Frank."

"On sekiz yıllık bir kontrat yapmalı. Haydi şimdi Bay Vauquelin'e gidelim. Yolda konuşuruz."

César'la Popinot arabaya bindiler. Öteki tezgâhtarlar César'la Popinot'nun böyle bayramlıkları giyerek arabaya kurulup gidişlerini hayretle seyretmişlerdi. Ama Reine des Roses mağazası sahibinin kafasındaki büyük fikirlerden haberi yoktu bunların.

César:

"Şimdi fındık işinin içyüzünü öğreneceğiz," dedi.

"Fındık mı dediniz?" diye sordu Popinot.

Parfümcü:

"Sana sırrımı açmış bulunuyorum. Ağzımdan fındık sözcüğü çıkıverdi, her şey buna bağlı. Yalnız fındık yağının saçlar üzerinde etkisi var. Hiçbir parfümcü düşünmüş değil bunu. Héror ile Léandre'ın resmine bakarken, kendi kendime şöyle dedim: 'Eskilerin saçlarına bu kadar yağ sürmeleri nedensiz olmamalı, çünkü eskiler, eskilerdir!' Şimdikiler ne derse desin, eskiler hakkında ben de Boileau gibi düşünüyorum. Bu noktadan hareket edip şu senin akraban olan tıp talebesi küçük Bianchon'un sayesinde, fındık yağına ulaştım; Bianchon bana okuldaki arkadaşlarının bıyıklarını ve favorilerini kuvvetlendirmek için fındık yağı kullandıklarını söylemişti. Şimdi bir de Bay Vauquelin'in bunu doğrulaması kaldı. Ondan bilgi edindikten sonra, halkı aldatmış olmayacağız. Az önce hale gitmiştim. Hammadde işini bitirmek için fındık satan bir kadının mağazasına uğradım; biraz sonra da, Fransa'nın en büyük bilginlerin birinden fındık özünün nasıl çıkarılacağını öğreneceğim. Boşuna söylenmemiştir atasözleri. 'Uçlar kavuşur,' diye bir söz vardır. Bak evladım, ticaret bitkisel ürünlerle bilim arasında aracı olmakta, bunları birleştirmektedir. Angélique Madou, fındıkları topluyor. Bay Vauquelin yağını çıkartıyor, biz de esans yapıp satıyoruz. Fındığın kilosu on meteliğe; Bay Vauquelin bunun değerini yüz katına çıkartacak ve biz de belki insanlığa hizmette bulunacağız; güzel görünmek isteği insanlara büyük azaplar verdiğine göre, iyi bir kozmetik büyük bir iyilik olacaktır."

Popinot'nun, sevgili Césarine'in babasını büyük bir hayranlıkla dinleyişi, Birotteau'nun güzel konuşma hevesini kamçılamıştı, bunun için bir burjuvanın icat edebileceği en duyulmamış tümceleri döktürmeye başladı.

Vauquelin'in oturduğu sokağa saptıkları zaman:

"Saygılı ol Anselme," dedi. "Bilim mihrabına girmek üzereyiz. Öyle yapmacıklık filan yapmadan ama görünecek biçimde, salondaki bir sandalyenin üstüne koy Meryem'i. Tanrı vere de söyleyeceklerimi birbirine karıştırmasam!" diye büyük bir saflıkla Birotteau bağırdı. "Popinot, bu adam kimyasal bir etki yapıyor benim üzerimde. Sesini duyunca karnımın içi yanmaya başlıyor, hafif bir sancı bile duyuyorum, benim velinimetim bu adam, birkaç dakika sonra senin için de böyle olacak."

Bu sözler bütün vücudunu ürpertti. Popinot'nun; duvarlara kaygıyla bakarak karıncaları ezmemek istiyormuş gibi yürüyordu. Bay Vauquelin çalışma odasındaydı; kendisine Birotteau'nun geldiğini haber verdiler. Akademi üyesi, parfümcünün, Belediye Başkan Yardımcısı ve büyüklerin gözdesi olduğunu bildiği için kendisini karşıladı.

Bilgin:

"Bu kadar yükseldiğiniz halde beni unutmuyorsunuz demek?" dedi. "Ama büyük fark yok kimyacıyla parfümcü arasında."

"Ne yazık ki böyle değil, efendim! Sizin dehanızla benim gibi basit bir adamcağız arasında enginlikler var. Yükselmem dediğiniz şeyleri size borçluyum: sizi bu dünyada da öteki dünyada da unutamam."

"Oh! Öteki dünya dedikleri yerde hepimiz eşit olacağız, kral da eskici de."

"Yani dine uygun olarak yaşamış krallar ve eskiciler," diye görüşünü açıkladı Birotteau.

Vauquelin'in çalışma odasında dev gibi makineler, uçuşan maddeler göreceğini uman ve olağanüstü bir şey göremeyince, şaşkın şaşkın bakınan Popinot'yu göstererek:

"Oğlunuz mu?" diye sordu.

Birotteau kurnazca:

"Hayır, efendim, ama severim bu delikanlıyı, buraya, dehanıza denk olan iyiliğinizi dilemeye geldi, o sonsuz iyiliğinizi," dedi. "On altı yıldan sonra ikinci kez, önemli bir madde için size danışmaya geldik. Bu şey üzerinde bir parfümcü olarak hiçbir bilgim yok."

"Neymiş bakalım?"

"Geceyi gündüze katıp saçları incelediğiniz ve bunların çözümüne girişti̇ğinizi biliyorum! Siz şeref için bunlar üzerinde düşünürken, ben ticaret amacıyla düşünmekteyim."

"Azizim Bay Birotteau, benden ne istiyorsunuz? Saçların çözümünü mü?" diyerek eline küçük bir kâğıt aldı.

"Bilimler Akademisi'nde bu konuda bir çalışmamı okuyacağım. Saçlar, çok sayıda müküs ile az miktarda beyaz yağ, bol yeşilimtrak kara yağ, demir, birkaç atom oksijen, manganez, kalsiyum fosfat, çok az miktarda kalsiyum karbonat, silis ve pek çok da kükürdün birleşmesinden oluşur. Bu maddelerin ayrı ayrı oranlarda bulunuşu, saçların ayrı ayrı renkte oluşunu meydana getirir. Örneğin kırmızı saçlarda, ötekilerden daha çok yeşilimtrak kara yağ vardır."

Birotteau ile Popinot'nun gözleri gülünç biçimde açılmıştı.

Birotteau:

"Tam dokuz şey!" diye bağırdı. "Nasıl? Bir saç telinde yağlar ve madenler var, öyle mi? Sizin gibi çok saydığım bir kimse söylemeseydi inanmazdım buna! Olur sey değil!.. Tanrı büyüktür Bay Vauquelin."

Büyük kimyacı sözünü sürdürdü:

"Kesemsi bir organ tarafından oluşturulmuştur, iki ucu açık bir çeşit torbayı andırır, bir ucu sinirlere ve kılcal damarlara bağlıdır, öteki ucundan da saç çıkar. Meslektaşlarımızdan bazı bilginlere, bu arada Bay Bainville'e göre, saç, içi macunumsu bir madde ile dolu bir torbacığın dışa uzanan ölü bir bölümüdür."

Popinot;

"Desenize; çubuk olup fırlamış ter!" diye bağırınca, parfümcü, topuğuna bir tekme indirdi.

Popinot'nun düşünüşü Vauquelin'i güldürdü. Birotteau, Popinot'ya bakarak:

"Kafası işliyor, değil mi?" dedi. "Ama eğer saçlar ölü doğuyorsa, bunları diriltmek olanaksız. Mahvolduk! Prospektüsün hiçbir anlamı kalmadı, halkın ne kadar acayip olduğunu bilmezsiniz; kalkıp ona..."

Vauquelin'i yine güldürmek hevesine kapılan Popinot:

"Kafasının üstünde gübre olduğunu söyleyemezsiniz..." dedi.

Kimyacı da yine şaka ederek:

"Havai bir mezarlık," diye takıldı ona.

"Ya satın aldığım fındıklar ne olacak şimdi?" diye bağırdı Birotteau. Zararının ne olduğunu hissetmişti. "Peki ama o halde ne diye satıyorlar..."

Vauquelin gülerek:

"Sakin olun," dedi. "Anladığıma göre saçların dökülmesini ya da beyazlaşmasını önleyecek bir sır söz konusu. Dinleyin, bu konudaki görüşümü, yani çalışmalarımın sonucunu anlatayım size."

Popinot, ürkütülmüş bir tavşan gibi kulaklarını dikti.

"Bu ölü ya da canlı maddenin rengini kaybetmesi, renk veren maddelerin salgılanmasının durmasından ileri gelmektedir. Bu da, soğuk iklimlerde, güzel kürklü hayvanların tüylerinin sararıp ağarmasını açıklar."

"Hım! Popinot..."

Vauquelin:

"Şurası açık ki saçların bozulması, çevre ısısının birden değişmesinden ileri gelmektedir..."

"Çevre! Popinot... Aklında tut bunu, aklında tut!" diye bağırdı César.

"Evet," dedi Vauquelin. "Soğukla sıcağın birbiri ardından gelişi ya da iç olaylar aynı etkiyi yapar; belki de baş ağrıları ya da beyin hastalıkları, besleyici sıvıların dağılıp kaybolmasına ya da yer değiştirmesine neden olmaktadır. İnsanın içi hekimleri ilgilendirir, dışa gelince, sizin merhemler işe yarar burada."

"Ah efendim, beni yeniden hayata kavuşturdunuz. Eskilerin saçları için yağ kullandıklarını düşünerek ben de fındık yağı satmaya karar verdim, eskiler eskilerdir, ben de bu konuda Boileau gibi düşünüyorum. Atletler neden yağ ile ovarlar vücutlarını?"

Birotteau'yu dinlemeyen Vauquelin:

"Zeytinyağı da fındık yağının işini görür. İçin için kemirilen, kimya diliyle çözülme halinde bulunan saç kökünü kötü etkilerden korur. Belki de haklısınız: Dupuytren, fındık yağında uyarıcı bir nitelik olduğunu söylemişti. Kayın kozalağının, kolzanın, zeytin ve fındığın ve bunlar gibi daha birçok şeyin yağları arasındaki farkları araştırmak istiyorum."

Birotteau zafer kazanmışçasına:

"Aldanmamışım; büyük bir adama rastladım. Makassar battı demektir! Efendim, Makassar, saç çıkarmak için satılan bir kozmetiktir."

"Sevgili Bay Birotteau," dedi Vauquelin. "Avrupa'ya iki dirhem bile Makassar yağı gelmemiştir. Makassar yağının saçlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur; fakat Malezyalılar, balina yağının da aynı nitelikte olduğunu bilmeden, bu yağı saçları kuruduğu için alırlar; ne kimyasal ne Tanrısal, hiçbir etki..."

"Oh! Tanrısal... Bunu söylemeyin, Bay Vauquelin."

"Ama sayın bayım, Tanrı'nın uyguladığı ilk yasa, kendi ilkelerine aykırı düşmemektir. Bütünlük olmaksızın hiçbir güç..."

"A, evet orası öyle..."

"Hiçbir kuvvet dazlakların kafasında saç çıkartmayacağı gibi siz de tehlikesizce, kızıl ya da ak saçları boyayamazsınız. Ama

yağ kullanmanın faydalarını övmekle hiç de yanlış ya da yalan bir şey söylemiş olmayacaksınız. Kullananların, saçlarını korumuş olacaklarını kabul ediyorum."

"Kraliyet Bilimler Akademisi'nin onaylayacağını?.."

Vauquelin:

"Burada hiçbir yeni buluş yok. Kaldı ki şarlatanlar, akademinin adını o kadar kötüye kullandılar ki sizin bir şey elde edebileceğinizi sanmıyorum. Fındık yağının bir harika olduğunu söylemeye vicdanım izin vermez."

"Fındığın yağını çıkarmak için kullanılabilecek en iyi yöntem nedir?" diye sordu Birotteau.

"Fındıklar, iki sıcak levha arasında ezilirse, daha bol yağ elde edilir; ama soğuk levhalar arasında ezilerek elde edilen yağın kalitesi daha üstün olur. Bunu dikkatle deriye sürmeli, saçlara bulaştırmamalı, yoksa etkisiz kalır."

Birotteau'nun yüzü, heyecandan kıpkırmızı kesildi:

"Aklında iyi tut bunu Popinot," dedi. "Bakın efendim, şu genç bugünü her zaman hayatının en güzel günlerinden biri olarak hatırlayacak. Sizi görmeden tanıyor, saygı duyuyordu. Eh, bizim evde sık sık adınız geçer. Yalnız gönlümüzde taşımakla kalmıyoruz, dilimizden düşürmüyoruz adınızı. Velinimetimiz olan sizin için karım, kızım ve ben her gün dualar etmekteyiz."

Parfümcünün minnetini anlatmak için yaptığı bu ağız kalabalığı karşısında Vauquelin'in canı sıkılmıştı.

"Bu kadar az bir şey için değmez bunlar..."

Birotteau:

"Hele, hele, hele!" diye bağırdı. "Benden hiçbir şey kabul etmiyorsunuz? Ama sizi sevmeme engel olamazsınız. Güneş gibisiniz siz; ışık saçıyorsunuz ama aydınlattıklarınız buna karşılık size bir şey vermiyorlar."

Bilgin gülümseyerek ayağa kalktı. Parfümcü ile Popinot da kalktılar.

"İyi bak, Anselme, iyi bak bu çalışma odasına. İzin verir misiniz efendim? Vaktinizin çok kıymetli olduğunu biliyorum ama belki bir daha buraya gelemez."

Vauquelin:

"E, söyleyin bakalım işleriniz iyi gidiyor mu?" diye sordu.

"Eh, ikimiz de tüccar sayılırız..."

Birotteau yemek odasına doğru yürüdü; Vauquelin de arkasından geliyordu.

"Fena değil," dedi. "Ama bu yağı Komajen Esansı adı altında tanıtmak için çok para dökmek lazım..."

"Esans ve Komajen kelimeleri insanın kulağını tırmalıyor. Kozmetiğinize Birotteau Yağı adını verin. Adınızı ortaya atmak istemezseniz başka bir ad bulun... O, Dresten Bakiresi... Ah! Bay Birotteau bozuşacağız bu gidişle sizinle."

Parfümcü kimyacının ellerini tutarak:

"Bay Vauquelin," dedi. "Güçlükle bulunan bu yapıtın bütün değeri, benim onu bulmak için yorulmadan, bıkmadan aramış olmamdır. Çin kâğıdına basılmış ilk kopyalarından birini bulabilmek için Almanya'nın altını üstüne getirmek gerekti, bu resmi istediğinizi biliyordum ama işiniz için komisyoncunuz gibi çalıştım. Bunun için bir resim parçası değil, size sunduğumuz, size olan saygımız, ilgimiz, sarsılmaz bağlılığımızı gösteren uğraşıp didinmelerimizdir. Derin bir uçurumun dibinde bulunan bir şeyleri istemenizi dilerdim; gider bulup getirir ve 'İşte buyrun!' derdim. Bu küçük hediyemi reddetmeyin. Bizi çabucak unutabilirsiniz; bırakın da beni, karımı, kızımı ve müstakbel damadımı size anımsatabilecek bir şey bulunsun gözlerinizin önünde. Bakire'ye bakarken, 'Beni düşünen iyi insanlar var,' deyiniz."

Vauquelin:

"Kabul ediyorum," dedi.

Akademi üyesi bu sözcüğü öylesine tatlılıkla söylemişti ki Birotteau ile Popinot'nun heyecandan gözleri yaşardı.

Parfümcü:

"İyiliğinizi tamamlamak ister misiniz?" diye sordu.

Vauquelin:

"Nedir?" dedi.

"Bazı ahbaplarımı biraraya..."

Topuklarını kaldırmıştı ama yine de alçakgönüllülükle:

"Memleketin kurtuluşu için olduğu kadar bana Légion d'Honneur nişanı verilmiş olmasını da kutlamak üzere..."

"Ya!" dedi Vauquelin.

"Krallıkça bu şerefe layık görülmemde Ticaret Mahkemesi'nde yargıç bulunmamın ve 13 Verdèmiaire'de Saint–Roche merdivenlerinde Napoléon tarafından yaralanmış olmamın rolü olmuştur... Karım yirmi gün içinde, pazar günü bir balo veriyor!.. Siz de buyrun ve o gün bizimle yemekte bulunmak şerefini bağışlayın bize. Benim için bu, iki kez nişan almak olacaktır. Size daha önce yazarım."

Vauquelin:

"Peki gelirim," dedi.

Parfümcü sokakta:

"İçim içime sığmıyor sevincimden," diye bağırdı. "Bizim eve geliyor, dur bakayım, şu saçlar hakkında söylediklerini unutmayayım; sen anımsıyor musun Popinot?"

"Evet efendim, yirmi yıl sonra bile anımsarım."

"Büyük adam! Büyük adam! O ne keskin bakış!" dedi Birotteau. "Daha ilk sözde şıp diye anladı ne istediğimizi ve elimize Makassar Yağı'nı yıkacak silahları verdi. Ah! Hiçbir şey saç çıkartamaz! Ey Makassar! Palavra senin söylediklerin! Popinot, elimizin altında bir hazine var. Bunun için yarından tezi yok saat

yedide fabrikada olalım, fındıklar gelecek. Hemen yağ çıkartmaya başlarız; Vauquelin istediği kadar her yağın iyi olduğunu söylesin, eğer halk bunu öğrenirse mahvolduk demektir. Yağımızın içine biraz fındık biraz da koku karışmazsa dört dirhemini üç ya da dört Franka nasıl satarız?"

"Nişan alacaksınız, bu ne büyük şeref..." dedi Popinot.

"Ticaret için değil mi evladım?"

César Birotteau'nun bir zafer kazanmışçasına sevinçli hali tezgâhtarlarının gözünden kaçmamıştı; birbirlerine işaret ettiler. Çünkü arabayla gidişleri, patronla veznedarın giyinişleri bir sürü acayip öykü uydurmalarına yol açmıştı. César'la Anselme'in zaman zaman kurnazca birbirlerine bakışları Popinot'nun iki kere Césarine'e umutsuzca göz atışı, tezgâhtarlara önemli bir şeylerin geçmekte olduğu yolundaki önsezilerinde aldanmadıklarını gösteriyordu. Bu, içine kapanık manastır hayatına benzeyen yaşayış içinde, tıpkı bir tutuklunun en küçük davranışının, öteki tutukluların gözünde büyümesi gibi önem kazanıyordu. Bayan César'ın kocasının zafer sevinciyle parlayan bakışları karşısında kuşkulu bir tavır takınışı, tutumu yeni bir işe girişilmek üzere olduğunu göstermekteydi. Çünkü başka zamanlarda Bayan César dükkândaki alışverişlerin iyi gitmesi karşısında sevincini saklamazdı. Üstelik o günkü ciro altı bin Frankı bulmuştu, olağanüstü bir şeydi bu. Müşterilerden bazıları gelip gecikmiş borçlarını ödemişlerdi.

Şimdi yemek salonuyla küçük bir avluya açılan mutfak asma kattaydı; buraya dükkânın arka tarafından bir merdivenle çıkılıyordu. Eskiden César'la Constance bu asma katta oturuyorlardı, balayılarını geçirdikleri yemek odası da küçük bir salona dönüşmüştü. Yemek zamanı dükkânı, güvendikleri çırak Raguet beklerdi, sofraya soğukluk geldiği sırada tezgâhtarlar mağazaya inerlerdi. O zaman César, karısı ve kızı ocağın yanında yemeklerini baş başa bitirirlerdi. Bu âdet Ragonlardan kalmıştı. Eski

ticaret gelenek ve göreneklerine bağlıydı bu insanlar. Eskiden, ustalarla çıraklar arasında gözetilen büyük mesafeyi Ragonlar da tezgâhtarlarla kendi aralarında sürdürmüşlerdi. Yemekten sonra ya Constance ya da Césarine ocağın yanındaki bir koltuğa gömülen César'a kahvesini getirirlerdi. Orada oturduğu bir saat içinde Birotteau karısına günün ufak tefek olaylarını, Paris'te gördüklerini, Temple Mahallesi'nde olup bitenleri, fabrikasında karşılaştığı kimi güçlükleri filan anlatırdı.

Tezgâhtarlar aşağıya inince:

"Karıcığım, hiç kuşku yok hayatımızın en önemli gününü yaşıyoruz bugün," dedi. "Fındıkları aldım, hidrolik pres yarın işlemeye hazır, arsa işi sonuca bağlandı."

Sonra Pillerault'nun verdiği çeki karısına uzatarak:

"Al bunu sakla. Evimizi genişletmeye karar vermiştik, bu iş de oldu. Aman Tanrım, Batave Meydanı'nda çok acayip bir adam gördüm!"

Böyle diyerek Molineux'yü anlattı.

Karısı, César'ın söylevini yarıda keserek:

"Görüyorum ki iki yüz bin Frank kadar bir borca girmişsin."

Parfümcü yapmacık bir alçakgönüllülükle:

"Öyle oldu karıcığım," dedi. "Bunu nasıl ödeyeceğiz öyle mi? Bir gün Paris'in en güzel mahallelerinden olacak, şu Madeleine'deki arsaları hesaba katmasak bile..."

"Bir gün ha, César?"

Kocası şakasını sürdürerek:

"Ne yazık ki şu sekizde üç hisse bana altı yılda sadece bir milyon getirecek. Peki iki yüz bin Frankı nasıl ödemeli?" César bunu ürkmüş gibi bir jest yaparak söyledi. Sonra cebinden Bayan Madou'nun mağazasından alıp çok değerli bir şeymiş gibi sakladığı fındıkları çıkartarak:

"İşte bununla ödeyeceğiz," dedi.

Fındığı iki parmağının ucu ile tutarak karısına ve Césarine'e gösterdi. Karısı bir şey söylemedi ama Césarine kahvesini verirken merakla babasına sordu:

"Bununla mı dedin baba? Alay mı ediyorsun?"

Parfümcünün de, tezgâhtarları gibi, yemekte Popinot'nun Césarine'e bakışı gözünden kaçmamıştı. Şüphelerinin yerinde olup olmadığını anlamak istedi:

"Peki öyleyse, söyleyeyim tatlı kızım, bu fındık bir devrim yaratacak yaşamımızda. Bugünden sonra çatımızın altında, bir kişi eksilecek."

Césarine 'bana ne' der gibi babasına baktı.

"Popinot gidiyor."

César insanların duygularını, düşüncelerini sezmekte pek yaya olmasına karşın son tümceyi hem kızının ağzından laf almak hem de POPINOT VE ORTAĞI firmasının kurulacağını çıtlatmak için söylemişti ama yine de kızına olan sevgisiyle, Césarine'in gönlündeki belirsiz duyguları sezmişti. Babası Popinot'nun adını söyleyince genç kızın yanakları gül gibi pembeleşmiş, önüne bakarken gözleri parlamıştı. Bunu gören César çocukların aralarında bir şeyler konuşmuş olduklarını sanmıştı. Ama böyle bir şey yoktu; bu iki çocuk da bütün utangaç sevgililer gibi tek kelime söylemeden anlaşmışlardı.

Bazı ahlakçılar, ana sevgisi bir yana aşkın en irade dışı, en çıkardan uzak, hiç hesapçı olmayan bir tutku olduğunu düşünürler belki; bu görüş kaba bir yanlışa dayanmaktadır. Her ne kadar insanların çoğu niçin sevdiklerini bilmezlerse de, maddi ya da manevi hiçbir sevgi yoktur ki buna bağlı duygu ve düşüncelerin altında gizli bir hesap bulunmasın ya da kabaca bir hesaba dayanmış olmasın. Sevgi temelden bencil bir duygudur. Kim ki bencillik der, derin bir hesap demiş olur. Yalnız sonuçlara bakan kimselere, Césarine gibi güzel bir kızın, kızıl saçlı, topal, zavallı

bir çocuğa tutulması anlaşılmaz bir şey gibi görünebilir. Bununla beraber bu olay burjuva duygularına uygundur. Bunu açıklamak için boylu boslu güzel kadınların kısa ve çirkin erkeklerle, ufak tefek çirkin kadınların da yakışıklı delikanlılarla evlendiklerini düşünmek yeter. Bacak sakatlığı, topallama, kamburluk, çil, yüzdeki kara lekeler, Roguin gibi burnu akanlar ve daha bunun gibi irade dışı birtakım kusurlarla doğmuş olanlar şu iki yoldan birini seçmek zorundadırlar: Ya korkunç bir tip ya da yumuşak huylu ve iyi bir insan olmak. Birincisi gibi olabilmek için bir kimsenin ya yeteneğe, ya dehaya ya da üstün bir güce sahip olması gerekir. Bir insan ancak kötülüğünün şiddetiyle korku, dehasıyla saygı, ya da çok ince düşünüşlü olmasıyla çekinme duygusu verebilir. İkinci durumda ise kendisini sevdirir, bir kadının zulmüne kuzu gibi boyun eğer ve hiçbir kusuru olmayanlardan çok daha derin bir sevgiyle sever. Ragonlar ve amcası Yargıç Popinot gibi erdemli, örnek denilecek onurlu burjuvalar tarafından iyi yetiştirilmiş olan Anselme vücudundaki hafif kusuru karakterinin iyiliğiyle örtüyordu. Gençleri o kadar sevimli gösteren bu özelliği gözlerinden kaçmayan Constance'la César birçok kereler Anselme'i Césarine'in yanında övmüşlerdi. Bu dükkâncı karı koca aslında basit olmakla birlikte ince ruhlu insanlardı ve gönül işlerinden iyi anlıyorlardı. Saf bir kız olmakla birlikte Césarine, Anselme'in o saf bakışlı gözlerinde şiddetli bir duygu parıltısını sezmekten de geri kalmamıştı. Sevenin yaşı, sosyal durumu ve görgüsü ne olursa olsun bu duygu her zaman hoşa gider. Küçük Popinot'nun bir kadın sevmesi için, güzel bir erkeğin sevmesinden daha kuvvetli nedenler vardır. Kadın güzelse, ömrünün sonuna kadar çılgınca sever onu; sevgisi yükselme hırsı verir kendisine, karısının mutluluğu uğruna canına kıyabilir; evde onun egemen olmasına boyun eğer. İşte Césarine de belki pek farkında olmadan böyle düşünüyordu; bunu öyle katı bir şekilde aklından geçirmiyordu

herhalde ama bu sevginin kendisine neler kazandıracağını şöyle karşılaştırmalı bir düşünüşle görüyordu: Annesinin nasıl mutlu olduğunu görüyordu; o da böyle bir hayata kavuşmaktan başka bir şey özlemiyordu: içgüdüsüyle Anselme'in de daha kültürlü bir César olduğunu kestirmişti; kendisinin de daha kültürlü olduğu gibi. Popinot'nun bir gün Belediye Başkanı olacağını tasarlıyor, kendisini de, annesinin Saint–Roche'da yaptığı gibi, bir kilisede, fukaralar için sadaka toplarken gözünün önüne getirerek keyifleniyordu. Böylece, sonunda, Popinot'nun sağ bacağıyla sol bacağı arasında bir ayrılık göremez olmuştu. "Topallıyor mu?" diye sorabilirdi de. Bu çocuğun o berrak gözlerini seviyor, içine baktığı zaman birden utangaç bir parıltıyla parlayarak önüne bakışından hoşlanıyordu. Roguin'in başkâtibi Alexander Crottat, iş hayatının verdiği o vaktinden önce tecrübelenmiş, hem yırtık hem de bön hali ve beylik sözleriyle tiksindiriyordu Césarine'i. Popinot'nun az konuşması, sakin huylu bir insan olduğunu göstermekteydi. Genç kız, delikanlının ufak tefek bayağılıkları karşısında hüzünlü bir gülümsemeyle gülüşünden hoşlanıyordu. Popinot'nun dudak büktüğü budalalıklara karşı Césarine'in içinde de her zaman bir tepki uyanırdı. Böylece olaylar karşısında birlikte gülüyor, birlikte üzülüyorlardı. Ama bu üstünlük Anselme'in canla başla çalışmasına engel olmamıştı. Onun bu yorulmak bilmez ateşli hali hoşuna gidiyordu Césarine'in. Çünkü öteki tezgâhtarların, "Césarine, Bay Roguin'in başkâtibiyle evlenecek!" demelerine karşın fakir, topal, kırmızı saçlı Popinot'nun kendisiyle evlenmekten umudunu kesmemiş olduğunu sezmişti. Büyük bir umut, büyük bir aşkın belirtisidir.

Césarine, ilgisiz görünmeye çalışarak, babasına:

"Nereye gidiyor?" diye sordu.

"Cinq–Diamants Sokağı'na yerleşti! Çok şükür Tanrı'ya..." diyen Birotteau'nun neden böyle söylediğini karısı da kızı da

anlamamışlardı. Birotteau bir engele rastladığı zaman, karıncalar gibi sağa sola başvurup bocalar dururdu; şimdi de, karısına, Césarine hakkında seninle görüşeceğim deyip lafı değiştirmişti.

"Senin korkularını, Roguin hakkındaki düşüncelerini amcana anlattım, güldü," dedi karısına.

Constance:

"Aramızda konuştuklarımızı, başkalarına söylememelisin!" diye bağırdı. "Bu zavallı Roguin belki de dünyanın en iyi adamıdır. Elli sekiz yaşına gelmiş; belki aklından hiçbir..."

Césarine'in dikkatle kendilerini dinlediğini görerek sustu, kocasına işaret etti.

Birotteau:

"İşi bitirmesini söyledim."

Kadın:

"Söz sahibi sensin; ne istersen onu yaparsın," dedi.

César karısının ellerini tutarak alnından öptü. Bu yanıt her zaman kocasının tasarılarını sessizce kabul ettiğini gösterirdi.

Mağazasına inen parfümcü tezgâhtarına:

"Dükkân saat onda kapanacak. Geceleyin, birinci kattaki eşyalar ikinci kata taşınacak! Gösterin kendinizi bakayım baylar! Burayı boşaltalım da mimar rahat çalışsın yarın."

Veznedarı göremeyince:

"Popinot izinsiz çıkmış, ha unuttum, başka yerde yatacaktı. Herhalde Bay Vaquelin'in söylediklerini yazıyordur şimdi ya da dükkân peşindedir!" dedi.

Célestin arkasında sıralanıp duran öteki tezgâhtarlar adına:

"Bu taşınmanın nedenini biliyoruz," dedi. "Bütün dükkâna ışık saçan bir şereften ötürü sizi... Kutlayabilir miyiz efendim? Popinot'nun dediğine göre..."

"Evet, çocuklarım, işte böyle, nişan verildi bana! Yalnız memleketin kurtuluşu için değil, fakat bize Légion d'Honneur

verilmiş olmasını da kutlamak üzere ahbaplarımızı biraraya getireceğiz. Herhalde bu şerefe Ticaret Mahkemesi'nde üye olduğum ve sizin yaşınızdayken 13 Vendémiaire'de Saint–Roche merdivenlerinde krallık davasını savunduğum için layık görülmüş olacağım; şunu da söyleyeyim ki imparator denilen Napoléon beni yaralamıştı orada! Budumdan yaralanmıştım da, Bayan Ragon bakmıştı bana. Cesur olun, ödülünü görürsünüz! İşte böyle evlatlarım, insanın katlandığı bir özveri unutulmaz..."

Célestin:

"Ama bundan sonra sokak savaşları olmayacak herhalde," dedi.

César da yargıçlar toplantısında çekilen söylevleri hatırlatan bir söylev çektikten sonra adamlarını da baloya çağırırken:

"Böyle olmasını dileyelim," dedi.

Balo hayali üç tezgâhtarla Raguet ve Virginie'yi de canlandırmıştı. Üçü de cambaz gibi becerikli oluvermişlerdi birden. Hiçbir şeyi devirip kırmadan, merdivenlerden yük taşıyarak inip çıkıyorlardı. Sabahın saat ikisinde, taşınma sona erdi. César'la karısı ikinci katta yattılar. Popinot'nun odası Célestin'le ikinci tezgâhtara verildi; üçüncü kat geçici olarak yük yapıldı. Bir yükselme hırsının ya da bir sevginin etkisiyle sinir sistemindeki bir akımın ve büyük tasarıların, kanını tutuşturan heyecanının sonucu olarak o sakin, kendi halindeki Popinot sofradan kalkıp dükkâna girerken, cins bir yarış atı gibi burnundan soluyordu.

Célestin:

"Nen var?" diye sordu.

"Aman öyle bir gün geçirdim ki dostum!" dedikten sonra kulağına, "Benim de dükkânım oluyor artık. Bay César'a da nişan verildi," diye fısıldadı.

"Çok mutlusunuz, patron size yardım eder," diye Célestin bağırdı.

Popinot yanıt vermeden, fırtınaya tutulmuş gibi, uçarcasına çıkıp gitti. Başarı fırtınasıydı bu!

Eldiven düzinelerini yerleştiren bir tezgâhtar, etiketleri gözden geçiren arkadaşına:

"Mutlu mu dedin? Patron, Césarine'de gözü olduğunu çaktığı için Anselme'i uzaklaştırıyor buradan, ne kurnaz adamdır o! Akrabalarını düşünerek kovamazdı onu. Célestin bu oyunu iyi yüreklilik sanıyor."

Anselme Popinot, Saint–Honoré Sokağı'ndan inip koşarcasına Deux–Ecus Sokağı'na saptı, birini arıyordu. Popinot o keskin tüccarlık sezgisiyle, bu gencin kendisine zengin olma yolunda en büyük yardımı yapacağını anlamıştı. Yargıç Popinot, komisyonculuk eden bu gence bir iyilikte bulunmuştu; bu adam şapka ve Paris işi denilen eşya satışıyla uğraşıyordu. Çenesinin kuvveti ve becerikliliği onun ünlü olmasını sağlamıştı. O zamanlar bu gezginler kralının adı sadece Gaudissart'dı. Daha yirmi iki yaşındayken ticaret alanındaki büyük çekiciğiliyle kendini göstermişti. Tığ gibi, canlı bakışlı, zekâsı yüzünden okunan, belleği çok kuvvetli bir işadamı olmuştu. Bir bakışta karşısındakinin zevkini anlardı. Böylece komisyoncular kralı adını hak etmişti; yani tam bir Fransız'dı. Gaudissart, görüştükleri zaman, Popinot'ya yolculuğa çıkmak üzere olduğunu söylemişti. Bizim âşık onun hâlâ Paris'te olabileceği umuduyla kendini Deux–Ecus Sokağı'na attı; burada yolcunun acenteden biletini aldığını öğrendi. Gaudissart çok sevdiği başkentten ayrılmadan önce Vaudeville tiyatrosunda oynanan son piyesi görmek istemişti. Popinot onu beklemeye kararlıydı. Fındık yağını, en zengin ticaret evlerinin bile, şimdiden baş tacı ettikleri Gaudissart'ın eliyle piyasaya sürmek, zenginliğin yolunu tutmak demekti. Ticaret alanındaki yeni buluşları tanıtmada eşi yoktu onun. Popinot, Gaudissart'ı elde etmişti. En ters adamları, taşralı esnafı kafese koymakta çok usta

olan genç komisyoncu Yüz Gün'den sonra Bourbonlara karşı düzenlenen ayaklanmaya katıldığı için kendisi de kafese girmişti. Açık havaya alışık olan Gaudissart, çok ağır bir suçla suçlanarak hapishaneyi boyladı. Bu işin soruşturulmasıyla görevlendirilen Yargıç Popinot, bu budalaca işte, kendisinden başka kimseye zararı dokunmadığını görerek, hakkında takipsizlik kararı aldı. İktidara yaranmak isteyen ya da aşırı kralcı bir yargıcın eline düşseydi, giyotini boylardı zavallı komisyoncu. Hayatını, sorgu yargıcına borçlu olduğuna inanan Gaudissart, kurtarıcısına kuru kuruya minnet duymaktan başka bir şey yapamadığı için kahroluyordu. Bir yargıca, adaleti yerine getirdiği için teşekkür edemeyerek, Ragonlara gidip Popinot'nun körü körüne sadık bir adam olduğunu bildirmişti. Onunla buluşacağı zamana kadar Popinot, dükkânını bir kez daha görmek için Cinq-Diamants Sokağı'na gitmiş, kontrat yapmak üzere mal sahibinin adresini öğrenmişti. Büyük halin karanlık, dar sokaklarında dolaşırken bir an önce başarıya ulaşmanın yollarını düşünen Popinot, Aubry-le-Boucher Sokağı'ndan geçerken eşsiz ve uğurlu bir belirti sayılabilecek bir fırsat ele geçirmişti. Ertesi gün bunu açıklayarak César'ı sevindirecekti. Geceyarısına doğru, Deux Ecus Sokağı'nın sonundaki Hôtel du Commerce'in kapısının karşısında durup çevreyi gözlerken, uzaktan uzağa Grenoble Sokağı'ndan, tiyatroda duyduğu bir şarkıyı söyleyerek gelen Gaudissart'ın bastonunun sesine uygun şekilde kaldırım taşlarına çarparak yaklaştığını duydu.

Birden kapının önünden fırlayan Anselme, karşısına çıkarak:

"Bayım, iki sözcük konuşabilir miyim sizinle?" dedi.

Gezgin komisyoncu, içi kurşunlu bastonunu saldırgana doğru kaldırarak:

"İsterseniz on bir sözcük bile konuşuruz," diye yanıt verdi.

Zavallı Anselme:

"Popinot'yum ben," dedi.

Gaudissart onu tanıyarak:

"Tamam," dedi. "Bir şey mi gerekiyor? Para mı? Taze bitti; ama bir çaresini buluruz. Bir düelloda kullanmak üzere kolumu mu istiyorsunuz? Tepeden tırnağa kadar emrinizdeyim!"

Sonra:

"İşte, işte gerçekten bir Fransız askeri!" diye bir türkü tutturdu.

"Gelin de on dakika kadar konuşalım sizinle; ama odanızda olmaz; duyarlar ne konuştuğumuzu. Horloge rıhtımına gidelim, bu saatte kimse yoktur orada... Önemli bir şeyler söz konusu..." dedi Popinot.

"İşler açıldı desenize? Peki gidelim."

On dakika sonra Popinot'nun sırlarını öğrendiği için işin önemini anlamıştı.

Gaudissart, Cid[57] rolünü oynayan aktör gibi:

"Hey parfümcüler, berberler, satıcılar, ortaya çıkın bakalım!" diye bağırdı. "Fransa'nın ve Navarre'ın bütün dükkâncılarını kafese koyacağım. Birden bir fikir doğdu kafamda! Gitmekten vazgeçtim; kalıp Paris'teki parfümcülerin komisyonculuğunu üstüme alacağım."

"Neden?"

"Rakiplerinizi batırmak için, toy delikanlı! Onların komisyonculuğunu da aldıktan sonra, o rezil kozmetiklere boş verip sizin malınızı sürmeye çalışacağım! Komisyoncu oyunu derler buna! Ticaretin diplomatlarıyızdır bizler. Güzel! Prospektüsünüzü de ben hazırlarım. Şu, Coq Sokağı'ndaki ihtiyar şapkacının oğlu Andoche Finot var ya, eski arkadaşımdır benim. Şapka komisyonculuğuna babası itmişti beni. Çok akıllı oğlandır bu Finot, babasının şapka giydirdiği kafaların içindekileri kendi

57 Cornoille'in bir trajedisinin kahramanı.

kafasında toplamış. Edebiyatla uğraşır. *Courier des Spectacles* gazetesine ufak tefek tiyatro oyunları yazar. Buluş dedin mi, bitirmiştir. İhtiyar Finot, küçük Finot'yu açlıkla adam etmek istiyor. Becerikli adamdır bu Andoche, hem sonra arkadaşımdır da. Ben ticarette yalnız budalalarla düşer kalkarım. Finot paraya kıyan Fidel Berger'e reklam yapar. Gelgelelim bu kadar emek verdiği gazetelerde boğaz tokluğuna çalışır. Gazetecilikte de Paris işi malların ticaretinde olduğu gibi kıskançlık almış yürümüş! Finot, Matmazel Mars için nefis bir komedi yazdı. Ha bak, en sevdiğim artisttir bu Matmazel Mars. Piyesini oynatabilmek için Gaité tiyatrosuna başvurdu. Andoche bir prospektüsün nasıl yazılacağını bilir, tüccarın neler anlatmak istediğini sezer. Üstelik kendini beğenmişliği de yok. Bedava şişirir bize prospektüsümüzü. Bir bardak punçla iki çöreğe fit olur. Bak Popinot: Masrak değil, sizden masraf da komisyon da alacak değilim. Komisyonuma rakiplerimiz bayılacak, kaz gibi yolacağım onları. İyi anlaşalım. Bu başarı bir onur sorunu benim için. Düğününüzde hizmet etmek, işte bu benim ödülüm olacak. İtalya'ya, Almanya'ya, İngiltere'ye gideceğim! Yanımda her dilden afişler götürüp köylerde duvarlara, kilise kapılarına, taşra şehirlerinde bildiğim en iyi yerlere yapıştıracağım! Parlayacak, ışık saçacak şu bizim fındık yağı, herkes alıp başına sürecek. Césarine'le evlenmezseniz bana da ÜNLÜ demesinler! O gri renkli şapkalarını tanıttığım için Finot baba takmıştı bu adı bana. Yağınızı satmakla yine kendi iş alanımda kalmış oluyorum: Yani insan kafası! Yağ da şapka da saç korumak için kullanılıyor."

Popinot, başarı hülyaları içinde öylesine coşkun bir heyecana kapılmıştı ki yanında kalacağı halasının evine gelirken, yollarda yağ dereleri aktığını görür gibi oluyordu. Pek az uyuyabildi, rüyasında saçlarının fışkırıp yerlere kadar uzadığını gördü. İki melek, melodramlarda olduğu gibi, üzerinde "Césarine Yağı" ya-

zılı bir ilan tutuyorlardı karşısında. Uyandığı zaman, bu rüyasını anımsadı ve bunda bir uğur görerek fındık yağına bu adı takmaya karar verdi.

César'la Popinot, Temple Mahallesi'ndeki atölyelerinde, daha fındıklar gelmeden buluştular. Bayan Madou'nun hamallarını beklerken, Popinot, Gaudissart'la yaptığı anlaşmayı bir zafer sevinci içinde anlattı.

César elini kasadarına uzatarak:

"Ünlü Gaudissart'ı elde ettik, milyoner olduk demektir!" diye bağırdı. "XIV. Louis de Mareşal de Vilars'ı Denain'den döndüğü zaman böyle karşılamıştı herhalde."

Mutlu tezgâhtar, cebinden helvacı kabağı şeklinde, iki yanı basık bir şişe çıkartarak:

"Daha başka şeyler de var," dedi. "Bunun örneği iki bin şişe buldum, hepsi hazır; tanesi dört metelikten, altı ay vadeli senetle alabileceğiz."

Birotteau bu görülmemiş biçimdeki şişeye bakarak:

"Anselme," dedi. "Tuileries'de dün, evet daha dün. 'Başaracağım!' demiştin. Bugün ben de diyorum ki 'Başaracaksın!' Dört meteliğe ha! Hem de altı ay vadeyle! Görülmemiş bir iş! Makassar sallanıyor; ne ağır bir tekme inecek Makassar Yağı'na! Ne kadar iyi ettim de Paris'te ne kadar fındık varsa hepsini aldım! Nereden buldun bu şişeleri?"

"Gaudissart'la buluşacağımız saati beklerken dolaşıyordum..."

"Tıpkı vaktiyle benim de yaptığım gibi..."

"Aubry-le-Boucher Sokağı'ndan baş aşağı inerken, toptancı bir züccaciye mağazası gördüm; burada bombeli camlarla, kafes satılıyordu. Büyük bir deposu vardı bu mağazanın... Birden bu şişeler, gözümü bir ışık gibi kamaştırdı. Bir ses, 'İşte arayıp da bulamayacağın bir şey!' diyordu."

"Anasından tüccar doğmuş! Kızı verdim gitti!" diye César ağzının içinde geveledi.

"İçeri girince, sandıklar içinde, bu şişelerden binlercesini gördüm."

"Hemen sordun, değil mi?"

"Beni o kadar enayi mi sandınız?" diye Anselme, üzülerek bağırdı.

César:

"Tüccar doğmuş herif!" diye tekrarladı.

"Balmumundan yapılmış küçük İsa heykelcikleri koymak için kafes istediğimi söyledim. Pazarlık ederken bir yandan da şişelerin biçimlerini kötülüyordum. Mağaza sahibi bana tamamıyla açıldı: Faille ile Bouchot, son zamanlarda işleri kötü gittiği için, piyasaya yeni bir kozmetik ürünü sunmaya hazırlanmışlar ve bunun için de acayip biçimli bir şişe yaptırmışlardı, yalnız camcı onlara güvenmediği için paranın yarısını peşin istemiş, Faille ile Bouchot başarı kazanacaklarını umarak parayı sökülmüşler; ama imalat sırasında iflas patlak vermiş; alacaklı vekilleri, camcı ile anlaşarak şişelerle, peşin aldığı parayı bu gülünç ve müşteri bulması olanaksız malın yapımına karşı ödenti olarak adama bırakmışlar. Şişeler sekiz meteliğe mâl olmuş, dört metelik veren olsa, sevincinden göbek atacak. Bu biçimdeki şişeler, Tanrı bilir, satılmadan ne kadar kalacaktı deposunda? Dört metelikten on binlik partiler halinde satarsanız, sizi kurtarırım bu şişelerden; Bay Birotteau'nun tezgâhtarıyım ben, dedim, sonra lafı evirdim çevirdim; ağzından girip burnundan çıktım, tavladım herifi."

Birotteau:

"Dört meteliğe ha!" dedi. "Yağı da üç Franka mâl ederek, perakendeciye yirmi metelik bırakarak kendimiz de otuz metelik kazanabiliriz, değil mi?"

Popinot:

"Césarine Yağı!" diye bağırdı.

"Césarine Yağı!.. Ah, âşık efendi, hem babasının hem kızının gönlünü almak istiyorsunuz. Pekâlâ öyle olsun. Haydi kolları sıva bakalım, ortaya çıkar Césarine Yağı'nı. Césarlar dünyayı zaptetmişlerdi, çok güzel saçları vardı herhalde!"

"César dazlaktı," dedi Popinot.

"Bizim yağdan kullanmadı da onun için, diyecekler! Üç Franka, Césarine Yağı! Makassar Yağı iki kat daha pahalı. Gaudissart da bizimle olduktan sonra yılda yüz bin Franka para demeyiz, çünkü kendisine saygısı olan bütün kafalara yılda on iki şişe satacağız, bu da eder on sekiz Frank! Diyelim ki bin sekiz yüz kelle kullansın bizim yağı, bu da eder yüz seksen bin Frank. Milyoner olduk demektir."

Fındıklar geldikten sonra Raguet, işçiler, Popinot, César yeteri kadar ayıkladılar, dört saat içinde birkaç kilo yağ çıkarıldı. Popinot, ürünü götürüp Vauquelin'e gösterdi. Kimyacı da ona, fındık esansını ucuz tarafından yağlı maddelere karıştırabilmek ve koku vermek için bir formül armağan etti. Popinot derhal patent almak üzere harekete geçerek mahkemeye başvurdu. Harçlar ve vergiler için gerekli parayı Popinotlara candan bağlı olan Gaudissart ödedi. Popinot, kuruluş masraflarının yarısını ödemek istiyordu.

Zenginlik, öyle bir sarhoşluk verir ki sade insanlar karşı koyamazlar buna. Bu coşkunluğun nasıl bir sonuç verdiğini sezmek kolaydır. Grindot, güzel mobilyalarla dayalı döşeli salonun alacağı güzel görünüşü gösteren renkli bir kroki getirdi. Kendinden geçer gibi olan Birotteau, olduğu gibi kabul etti. Bunun üzerine dülgerler, kazmaları indirmeye başladılar ama her kazma indiğinde evle birlikte, Constance'in yüreği de inliyordu. Zengin bir müteahhit olan yağlıboyacı Bay Lourdois hiçbir şeyi savsaklamamaya söz verdiği için, salonu yaldızlamaktan söz ediyordu. Bu sözcüğü duyan Constance lafa karışarak:

"Bay Lourdois," dedi. "Sizin otuz bin Franklık geliriniz var, kendi malınız olan evde oturuyorsunuz, siz istediğinizi yapabilirsiniz ama bizler..."

"Ticaretin parlaması ve aristokrasinin önünde ezilmemesi gerekir efendim, hem sonra Bay Birotteau, bir devlet görevlisi oldu, herkesin gözü onun üstünde..."

"Evet ama hâlâ daha dükkâncı. Ne ben, ne kendisi, ne dostları, ne de düşmanları unutabilir bunu."

Constance bu sözleri tezgâhtarların ve orada bulunan beş kişinin önünde söylemişti.

Birotteau birkaç kez ayaklarının burnunu basıp kendini yükselttikten ve topuklarının üstüne çıktıktan sonra, ellerini arkasına kavuşturarak:

"Karımın hakkı var," dedi. "Refah içinde, alçakgönüllüce yaşamalıyız. Hem sonra ticaret hayatında bulunan bir kimse düşünerek masrafa girmeli, kendini lükse kaptırmamalı, kanun gereğince aşırı masraflara girmemelidir. Şayet evimi genişletmem ve süslemem için yapılan masraflar sınırı aşıyorsa, bunu göze almam ihtiyatsızca bir hareket olur; siz de o zaman beni yerersiniz Lourdois. Bütün mahallenin gözü üstümde. Başarı kazananları kıskanan çok olur."

Grindot'ya dönerek:

"Ah, siz de bunu çok geçmeden anlayacaksınız; bize iftira etseler bile, hiç olmazsa dedikodumuzu yapmalarına meydan vermeyin."

Lourdois:

"Ne iftira ne dedikodu sarsabilir sizi," dedi. "Üstün bir durumunuz var. Sonra o kadar tecrübeli bir tüccarsınız ki yaptığınız işi düşünerek yaparsınız; kurnaz adamsınızdır."

"Doğrudur; az çok tecrübem vardır iş hayatında; neden genişletiyoruz evimizi biliyor musunuz? Bu işin vaktinde bitmesini isteyişimin nedeni..."

"Hayır."

"Şu ki karımla ben, memleketin kurtuluşunu olduğu kadar, bana Légion d'Honneur nişanının verilmesini kutlamak üzere birkaç dostumuzu davet edeceğiz."

"Nasıl, nasıl!" dedi Lourdois. "Size nişan mı verdiler."

"Evet; krallıkça bu şerefe layık görülmemin sebebi, Ticaret Mahkemesi'nde bulunmam ve 13 Vendémiaire'de Saint–Roche merdivenlerinde krallık davasını savunurken, Napoléon tarafından yaralanmamdır. Siz de karınız ve kızınızla buyrun..."

Liberal Lourdois;

"Bana verdiğiniz şereften ötürü pek mutluyum. Ama siz çok şakacı birisiniz Birotteau baba, sözümde durup durmayacağımdan emin olmak için, beni davet ediyorsunuz. Görürsünüz öyleyse, en usta işçilerimi çalıştıracağım ben de; boyaları, badanaları kurutmak için evin içini cehenneme çevireceğiz; boya ve badanaları sabitleştirmek için, bazı yöntemlerimiz var. Alçı buharları arasında dans etmek hiç de hoş olmaz. Hiç koku kalmaması için iyice cila süreriz."

Üç gün sonra çarşı balo haberiyle çalkalanıyordu.

Merdivenin durumu çabucak değiştiği için, herkes dışarıdan dayanan destekleri, molozları, el arabalarına akıtmak için, tahtadan yapılan dört köşe olukları görüyordu. Gece gündüz işçi çalıştırıldığı için, gece işçilerinin meşalelerini gören meraklılar durup seyrediyorlardı. Pek şatafatlı bir şeyler yapıldığı yolundaki dedikodular almış yürümüştü.

İşin bitirilmesi için kararlaştırılmış olan pazar günü saat dörtten sonra Bay ve Bayan Ragon ile Pillerault Amca gelmişlerdi. Evde onarım olduğunu söyleyerek o gün yalnızca Charles Claparon'u, Crottat'yı ve Roguin'i çağırmıştı. Noter, *Journal des Débats*'yı getirmişti. Gazetenin bu sayısında Mösyö de la Billardière şu yazıyı yayımlamıştı:

"Memleketin kurtuluşunun, bütün Fransa'da coşkun bir heyecanla kutlanacağını öğrenmiş bulunuyoruz. Bundan başka Paris Belediyesi yetkilileri, düşman işgali sırasında, yerinde bir anlayışla, sona erdirilmiş olan Paris'in eski parlaklığının, yeniden canlandırılmasına karar verildiğini söylemekteler. Bütün Belediye Başkanları ve Yardımcıları, birer balo vermek konusunda anlaşmış bulunmakta. Bu kış, pek parlak geçeceğe benziyor; bu ulusal hareket sürüp gidecektir. Bütün bu balolar arasında, Légion d'Honneur nişanının şövalyelik rütbesi verilmiş olan ve krallık davasına bağlılığı ile tanınmış bulunan Bay Birotteau'nun vereceği balo, günün en çok konuşulan konularından biridir. Bay Birotteau 13 Vendémiaire olayında, Saint–Roche'da yaralanmış olup, Ticaret Mahkemesi yargıçlarından bulunmakla bu şerefi, iki kez hak etmiş sayılır."

"Ne güzel bir yazı!" diye Pillerault'ya bağırdı César.

"Bizden söz ediliyor gazetede," dedi.

Journal des Débats'dan hiç de hoşlanmayan Pillerault Amca:

"Peki, ne olmuş yani?" dedi.

Kocası gibi kendinden geçmeyen Bayan César, Bayan Ragon'a yavaşçacık:

"Bu yazı şu bizim Sultan Merhemi ile Allık Suyu'nu sattırır belki," diye fısıldadı.

Bayan Ragon, uzun boylu, kuru ve buruşuk yüzlü bir kadındı. Çekme burnu, ince dudaklarıyla eski devirden kalma yapmacıklı bir markizi andırıyordu. Gözlerinin etrafı, çok acı çekmiş yaşlı bir kadının gözleri gibi geniş bir mor halkayla çevrilmişti. Nazik bir kadındı, ciddi ve soyluca davranışlarıyla etrafındakilere saydırırdı kendini. Halinde, gülünçlüğe düşmeden acayip, anlatılmaz bir şeyler vardı; yarım eldiven takar eline, her havada Maire–Antoinette'in Trianon'da kullandığı şemsiyesini andıran uzun saplı bir şemsiye taşırdı. Yüksek sosyeteden yaşlı kadınların

giydikleri kuru yaprak renkli, kalçalarından sarkan bol pilili bir giysi giyerdi; yakası, kolları dantelli siyah pelerin atardı omzuna. Eski çevçevelerdeki oymaları anımsatan yırtmaçlı başlıklar takar, imrendirici bir titizlikle enfiye kullanırdı. Enfiye çekerken, büyükannelerinin ya da büyük teyzelerinin, yanlarına altın tabakaları koyup, tüllerinin üstüne sıçrayan enfiye zerrelerini silkişlerini görme mutluluğuna ermiş olan delikanlıların anımsayabilecekleri jestler yapardı.

Ufak tefek, muşmula suratlı, yalnız gözleri, çıkık elmacık kemikleri ve burnu görülebilen bir adamdı Bay Ragon. Sözcükleri, dişsiz ağzının içinde yuvarlayarak hızlı hızlı konuşurdu. Eskiden dükkânına gelen güzel kadınları kapıdan karşıladığı gibi, güleryüzlü, zarif tavırlıydı her zaman. Saçlarına serptiği pudra, alnının çevresinde, kenarları çok düzgün bir yarım ay oluşturmuştu. Ortasından ikiye ayrılmış bir tutam saçına kurdele bağlardı. Mavi balık sırtı bir ceket giyer, bacaklarına külot ve ipek çoraplar, ayaklarına altın tokalı ayakkabı geçirir, ellerine siyah eldiven takardı. Karakterinin en göze çarpan yanı, sokakta yürürken, şapkasını elinde tutmasıydı. Âyan Meclisi hademesine, krallık divanı kapıcısına, kendisi silik olmakla birlikte, bulunduğu yerin önemini hareketleriyle anlatan bir hali vardı.

Yüksekten bakan bir tavırla:

"E, söyle bakalım Birotteau. vaktiyle bizim sözümüzü dinlediğin için pişman mısın evladım? Sevgili hükümdarlarımızın, kendilerine bağlı olanları unutmayacaklarından kuşku duymamıştık, değil mi?"

Bayan Ragon da Bayan Birotteau'ya:

"Çok mutlusunuzdur herhalde, değil mi sevgili kuzum?" dedi.

Bayan Ragon'un giyinişine bayılan güzel kadın:

"Elbette," diye yanıt verdi.

Ragon koruyucu bir tavırla:

"Ne kadar da güzelleşmiş Césarine, gel bakayım cici yavrum," diye genç kızı yanına çağırdı.

Pillerault Amca:

"İşimizi yemekten sonra mı yapacağız?" diye sordu.

Roguin:

"Bay Claparon'u bekleyelim. Ben gelirken giyiniyordu," dedi.

"Bay Roguin," dedi César. "Ona söylemişsinizdir herhalde külüstür küçük bir asma katta yemek yiyeceğimizi..."

Constance ağzının içinden kocası için:

"On altı yıl önce pek güzel buluyordu burayı," diye mırıldandı.

"... Moloz içinde ve işçilerin arasında..."

Roguin:

"Göreceksiniz, çok iyi çocuktur, hiç öyle çiğ hali yoktur," diye yanıt verdi.

César notere:

"Raguet'yi dükkâna nöbetçi olarak bıraktım. Artık bizim kapıdan işlenmiyor, gördünüz her şeyin nasıl olduğunu..." dedi.

Pillerault, Bayan Ragon'a:

"Yeğeninizi neden getirmediniz?" diye sordu.

Césarine:

"Gördüğünüz var mı onu?" diye sordu.

Bayan Ragon:

"Hayır, hayatım," dedi. "Anselmecik, kendini harap edercesine çalışıyor. Şu havasız, güneş görmeyen, pis kokulu Cinq–Diamants Sokağı öyle ürkütüyor ki beni, bu sokaktan hep ya masmavi ya da kapkara sular akıyor. Çocuk, bu sokakta mahvolacak diye korkuyorum. Ama bu gençler akıllarına bir şey koymasınlar bir kez!" Bu sözleri "akıl" sözcüğünün "gönül" olarak anlaşılmasını sağlayacak bir tavırla söylemişti Césarine'e.

César:

"Kontrat yapmış mı?" diye sordu.

Bay Ragon:

"Dün, noterde on sekiz yıllık bir süreyi kabul ettirdi ama altı aylık peşin istiyorlar."

"Eh, Bay Ragon, memnun musunuz benden. Ona bir icadımın sırrını öğrettim..."

Ufak tefek adam, César'ın ellerini tutup derin bir dostlukla sıkarak:

"Size bütün kalbimizle teşekkür ediyoruz César," dedi.

Roguin, Claparon'un tavırları ve konuşmasıyla, bu ciddi burjuvaları yadırgatmasından çekiniyordu; bunun için havayı hazırlamayı uygun görmüştü.

Ragon'la, Pillerault'ya ve kadınlara:

"Göreceksiniz, ilk bakışta çok yadırgatır insanı kaba tavırlarıyla bu Claparon," dedi. "Ama bu görünüşünün altında cevherli bir çocuk yatar; herkese de benzemeyen bir hali var, çünkü çok aşağı bir durumdayken, kafasını kullanarak, kendini yükseltti. Bankerlerle düşe kalka o da şüphesiz kibarca hareket etmeyi öğrenecek. Ona caddelerde kılıksız dolaşırken ya da bir kahvede oturup bilardo oynarken rastlarsanız, aylağın biri dersiniz belki içinizden. Ama hiç de öyle değil. Durmadan kafasını işletip endüstriyi kalkındırmanın yollarını araştırır."

Birotteau:

"Çok iyi anlıyorum; bana en güzel düşünceler sokakta dolaşırken gelmiştir; öyle değil mi nonoşum?" diye karısına sordu.

Roguin sözünü sürdürerek:

"Claparon," dedi. "İşte böyle bütün günü araştırmayla, kombinezonlar kurmakla geçirdikten sonra, geceleyin de, bunun acısını çıkartmaktadır; çok yetenekli insanların anlaşılmaz, acayip yaşayışları var. İşte o da bu düzensiz yaşamın içinde amacına varmıştır; buna tanığım ben: Yılmadan, usanmadan, şu bizim

mal sahiplerinin peşine düştü; adamlar naza çekiyorlardı kendilerini; mırın kırın ediyorlardı, allem etti, kallem etti, adamları bıktırıncaya kadar her gün gitti; işte sonunda da arsaları kazandırdı bize."

Bu sırada aşağıdan, kuvvetli içkilere düşkün akşamcıların, genizden öksürüğü duyuldu. Roguin'in anlattığı öykünün acayip kişisi ve César'ın geleceğine hükmedecek olan adamın geldiği anlaşılıyordu. Parfümcü hem Raguet'ye dükkânı kapamasını söylemek hem de Claparon'dan kendisini yemek odasına aldığı için özür dilemek üzere, karanlık dar merdivene koştu.

"Boş ver! Dalavereye... Yani iş yapmaya çok elverişli bir yer..." dedi içinden.

Roguin daha önceden, çok ustaca, nasıl bir adamla karşılaşacaklarını anlatmıştı ama yine de Ragonlarla, bu kibar burjuvalarla, gözünden bir şey kaçmayan Pillerault, Césarine'le annesi, önce bu yükseklerde uçan uydurma bankerin, tutumu karşısında çarpılmışlardı.

Henüz yirmi sekiz yaşındayken, bu eski gezgin komisyoncunun tepesinde saç kalmamıştı; bunun için kafasına kıvırcık bir peruka geçirmişti. Böyle bir baş tuvaletine, bakir bir tazelik, bembeyaz bir ten, çok ince bir kadın güzelliği uygun düşerdi ancak. Ama bu peruka adamın sivilceli yanık derisini, bir posta arabası sürücüsünün suratı gibi morarmış, hovardalıkla geçen bir yaşayış sonunda, vaktinden önce kırışmış yüzünün bütün çirkinliğini ortaya koymaktaydı. Adamın sıkıntılı yaşayışı, dişlerinin bozukluğundan, pürtüklü derisindeki siyah noktalardan belli oluyordu. Claparon, her role çıkan, tiyatro kapısının önünde müşteri çekmek için soytarılık yapan, suratı boya tutmaz olmuş, yorgunluktan bitkin, sarkık dudaklı, sarhoşken bile dili dolaşmadan konuşan, hayasız bakışlı, ne mal olduğunu hareketleriyle belli eden bir gezgin tiyatro oyuncusunu andırıyordu. İçkinin

etkisiyle parlayan sırıtkan suratı, hiç de öyle ciddi işlere elverişli görünmüyordu. Bunun için, uydurma konumunun yüksekliğine denk düşen ve kılığına uygun bir yüz takınması için kendisine mimik dersi vermek gerekmişti. Du Tillet, Claparon tuvaletini yapıp giyinirken yanında bulunmuştu. Baş aktörün sahneye ilk çıkışından önce kaygı duyan bir tiyatro müdürü gibi, o da, bankerin avare yaşayışından gelen kaba alışkanlıklarının depreşip ortaya çıkıvermesinden korkuyordu.

"Elinden geldiği kadar az konuş," dedi. "Bir banker hiçbir zaman gevezelik etmez: İş yapar, düşünür, dinler ve söylenenleri tartar. Sen de bir banker gibi görünmek için hiçbir şey söyleme ya da önemsiz şeyler söyle. Öyle keyifli keyifli gözlerini parlatmaktan vazgeç. Biraz aptalca da görünsen, bakışlarını ciddileştir. Politika konusunda hükümetten yana görün ve şu çeşit yuvarlak laflar et: Bütçe ağır, partiler, uzlaşma olanağı görmüyor; liberaller tehlikeli adamlar; Bourbonlar her türlü çatışmadan çekinmelidir; liberalizm, birtakım çıkarların örtüsüdür; Bourbonlar bizi refaha kavuşturdular; sevmesek bile tutmalıyız onları; Fransa epey siyasi deney geçirdi filan gibi. Her gördüğün sofraya çökme, bir milyoner gibi ağırdan sat kendini; bir savaş yaralısı gibi hemen çekme enfiyeyi burnuna, bir şeye yanıt vermeden önce tabakanla oyna, ayaklarının burnuna ya da tavana bak. Şöyle derin düşünceli bir adam tavrı takın. Hele şu her şeyi elleme huyundan vazgeç. Bir banker, bir toplantıda bulunurken her şeyi ellemez. Ha, bir de geceleri sabahlara kadar çalıştığını, bir işe girişmek için ne kadar çok sorunu çözümlemek zorunda kaldığını, uğraşıp didindiğini söyleyeceksin. Sonra işlerin ağırlığından yakınmalısın. Ama bunun dışına çıkıp ayrıntılara girişme. Sofrada Béranger'nin alaylı türkülerini söylemeye kalkma; çok içme. Sarhoş olursan, bütün geleceğini mahvetmiş olursun. Roguin seni göz altında bulunduracak. Ağırbaşlı insanların, namuslu burjuvaların arasına

gireceksin. Şu meyhanelerde savurduğun tekerlemelerini ortaya atıp ürkütme onları."

Bu uzun söylev, Charles Claparon'un üzerinde, terzinin kazık gibi durdurarak prova ettiği yeni elbiselerininkine benzer bir etki yapmıştı. Herkesle ahbap olan, hırpaniliğe alışkın, bu dünyaya metelik vermeyen hovardanın vücudu, alışık olduğu eski elbiselerinin içinde nasıl rahatsa, keyfince konuşmak o kadar kafasına uygun düşüyordu. Konuşurken birden, bir tümcenin yarısında durmasındaki, boş bulunup bir şişeye ya da bir kutuya elini uzatırken birden çekmesindeki gülünçlük, Pillerault'nun gözünden kaçmamıştı. Kırmızı suratı, kıvırcık perukası giysisine nasıl uymuyorsa, sözleri de düşüncesine uygun değildi. Ama bu iyi yürekli adamlar, onun bu sürekli patavatsızlıklarını, dalgınlığına verdiler.

Roguin:

"İşi başından aşkın," dedi.

Ragon, Césarine'e:

"İşlerinin çokluğu yüzünden eğitimi yarına kalmış olacak," dedi.

Bay Roguin bunu duymuştu; parmağını dudaklarına götürerek, Bayan Ragon'a:

"Zengin, becerikli ve son derece de doğru bir adamdır," dedi.

Pillerault da Ragon'a:

"Eh, bu erdemleri göz önünde tutularak bazı kusurları hoş görülebilir," diyordu.

Roguin:

"Yemekten önce anlaşmaları okusak, yalnızız," dedi.

Bayan Ragon, Césarine ve Constance sözleşmecileri baş başa bıraktılar. Şimdi Aleksandre Crottat okuyor; anlaşmaları imzalayacak olan Pillerault, Ragon, César, Roguin ve Claparon dinliyorlardı. César, Roguin'in bir müşterisinin lehine, arsaları

ve Temple Sokağı'ndaki fabrikasının ipoteği karşılığında, alacağı kırk bin Frank için bir senet imzaladı; Pillerault'nun verdiği bonoyu Roguin'e verdiği gibi, kendisindeki müşteri senetlerinden yirmi bin Franklık senetle, yüz kırk bin Franklık bonoyu Claparon'un emir ve havalesine makbuz almadan ciro etti.

Claparon:

"Size makbuz verecek değilim," dedi. "Siz de bizim gibi, Bay Roguin'le iş yapmış oluyorsunuz. Mal sahipleri arsa bedellerini para olarak ondan alacaklar; ben de yüz kırk bin Franklık senediniz karşılığında, sadece hissenize düşen paranın tamamını karşılayacağım."

Pillerault:

"Doğru," dedi.

Claparon bunun üzerine:

"Eh, baylar," dedi. "Artık hanımları da çağıralım. Onlarsız üşüyor insan."

Bunu söylerken de, şakanın yerinde kaçıp kaçmadığını anlamak için Roguin'e baktı. Sonra:

"Bayanlar!.. Oh, bu küçükhanım. Herhalde kızınız olacak," dedi.

Dimdik durup César'a bakarak:

"Görülüyor ki hiç de beceriksiz değilmişsiniz. Suyunu aldığınız hiçbir gül onunla karşılaştırılmaz ve belki de gül suyunu çıkardığınız içindir ki..."

Roguin sözünü keserek:

"Çok acıktım ben," dedi.

Birotteau:

"Öyleyse buyrun sofraya."

Claparon tıkınırken:

"Noter huzurunda yemek yiyoruz," dedi.

Sofrada isteyerek yanında oturan Pillerault, Claparon'a:

"Çok iş yapıyor musunuz?" diye sordu.

"Hem de ne çok. Büyük büyük işler. Üstelik hepsi de ağır, çözülmesi güç işler. Bir kanal işi var ki sormayın! Ah, bu kanallar! Kanalların bizi ne kadar uğraştırdığını düşünemezsiniz! Anlıyorsunuz herhalde... Hükümet kanal ister. Kanal öyle bir gereksinmedir ki genel olarak kendini her vilayette hissettirir ve her türlü ticareti ilgilendirir! Pascal, 'Nehirler yürüyen yollardır' demişti. Pazarların kurulması için setler gerek, bir yandan da sular, toprakları sürükleyip başka bir yere yığıyor; bu da fakir olan sınıfı ilgilendirir, haydi bakalım bu iş için hükümet borçlanma yoluna gider; bu da fakirlerin sırtına yüklenir. Voltaire, 'Canaux, canards, canailles!'[58] demişti. Elbet hükümete bilgi veren mühendisler var, onları, anlaşmadan işe sokmak olanaksız, çünkü meclis!.. Ah, bayım, bu meclisten çektiğimizi bir bilseniz! Parasal sorunların altındaki politik sorunu anlamıyor bir türlü! İki tarafta da kötü niyet var. Bir şey söylesem inanır mısınız? Kellerler, yani şu François Keller, güzel konuşur, ödenek sorunu ve kanal sorunu yüzünden hükümete saldırdı. Bizim ahbap evine gelince, elimizde önerimizle bizi buldu karşısında. Der ki; bu öneriler uygundur, hükümetle anlaşmak gerek ama az önce bu hükümete saldırmıştı. Hatiple bankerin çıkarları çatışınca, iki ateş arasında kalmıştık böylece! Anlıyorsunuz, değil mi? Herkesi memnun etmek gerek: Komisyoncuları, meclisi, kulisleri, bakanları..."

Bu ortağını daha yakından tanımak isteyen Pillerault: "Bakanlar mı?" diye sordu.

"Evet, efendim, bakanlar..."

---

58 Kano, Kanar, Kanay diye okunur, sırasıyla kanallar, ördekler, ayak takımı, demektir. Claparon ses benzerliğinden yararlanarak ortaya attığı bu birbirleriyle hiç ilgisi olmayan sözcükleri Voltaire söylemiş diye uydurarak bilgiçlik taslamaktadır.

Pillerault:

"Gazetelerin hakkı var o halde," dedi.

Birotteau:

"İşte amcam politikadan söz etmeye başladı. Bay Claparon kışkırtıyor onu."

"Ah ne kâfir palavracılardır şu gazeteler!" dedi Claparon. "Bayım, gazetelerin aklımızı karıştırmaktan başka iş yaptığı yok, arada bir yararlı olmuyor değiller ama bana korkunç geceler geçirttikleri oldu, bu gazetelerin, ah elime hiç almasaydım şunları, okumaktan, hesap yapmaktan gözlerim mahvoldu."

Pillerault, bazı sırlar koparmak umuduyla:

"Bakanlara dönelim," dedi.

"Bakanlar tümüyle hükümet bakımından isteklerde bulunuyorlar."

Claparon sözünü yarıda bırakarak:

"Ne nefis şey bu yediğim!" dedi. "İşte bakın şu salçalara, sadece burjuvaların sofrasında rastlarsınız. Hiçbir zaman şu çarşıdaki meyhaneciler..."

Bu sözcük üzerine Bayan Ragon'un başlığının çiçekleri birden dikiliverdi. Claparon, bu sözcüğün çirkin olduğunu anlayarak, düzeltmeye çalıştı.

"Yüksek bankacılık çevrelerinde, Véry, taşralı kardeşler gibi kibar lokantaların başgarsonlarına 'meyhaneci' denir. Ne bu alçak meyhaneciler, ne de şu bizim aşçıbaşılar böyle ilik gibi salça yapmasını bilir; öncekiler sade suya limon sıkıp sürerler önümüze, ötekiler de zehir gibi bir şeyler yapıp sürerler önümüze..."

Bütün yemek boyunca Pillerault bu adamı anlamak için kurcaladı durdu ama boşluktan başka bir şeye rastlayamadı, artık ona tehlikeli bir adam gözüyle bakıyordu.

Roguin, Claparon'un kulağına:

"İşler yolunda!" dedi.

Claparon:

"Sıcaktan fenalık geldi, nerdeyse soyunacağım!" diye yanıt verdi.

Birotteau:

"Yemek odasını salon yapmak zorunda kalışımızın nedeni şu ki on sekiz güne kadar bazı dostlarımızla yalnız memleketin kurtuluşunu kutlamak için değil..."

Claparon da:

"Güzel! Ben de hükümetin adamıyım, efendim, görüşlerimle Avusturya Hanedanı'nın kaderini elinde tutan büyük adamın, şu babacan statükosundan yanayım. Kazanmak için elindekini tutmak; özellikle elde tutmak için kazanmak... İşte Prince de Mötternich'le paylaşmak şerefine erdiğim düşüncelerim bunlardır," dedi.

César:

"Fakat aynı zamanda bana Légion d'Honneur nişanının verilmesini..." diyecek oldu.

"A, evet biliyorum. Durun bakayım kim söyledi bana bunu? Kellerler mi, yoksa Nucingen mi?"

Onun birden bu kadar parlak konuşması karşısında hayret içinde kalan Roguin, hayranlığını belirten bir hareket yaptı.

"Yo, hayır, mecliste söylemişlerdi."

César:

"Mecliste mi, sakın Mösyö de la Billardière söylemiş olmasın?" diye sordu.

"Ta kendisi..."

César, amcasına:

"Ne sevimli adam," dedi.

Pillerault:

"Hep laf, laf, laf... Lafa boğuyor insanı," diye yanıtladı.

Birotteau sözünü bıraktığı yerden alarak:

"Belki de bu şerefe layık görülüşümün nedeni..."

"Parfümcülük alanındaki çalışmalarınızda; Bourbonlar erdemli insanları ödüllendirmeyi bilirler. Ah! Bu büyük ruhlu meşru prenslere sıkı sıkıya bağlanalım, bizi görülmemiş bir zenginliğe kavuşturacak onlar... Çünkü inanınız ki Restorasyon, imparatorlukla boy ölçüşmek zorunda olduğunu anlamıştır. Barış içinde zaferler kazanacak; öyle zaferler ki..."

Bayan César:

"Balomuza onur verirsiniz herhalde?" diye sordu.

"Sizinle bir gece birlikte olmak için milyonlar feda edebilirim."

César, amcasına:

"Gerçekten çok konuşuyor, bu adam," dedi.

Parfümcülüğün sönmek üzere bulunan parlaklığı son kıvılcımlarını saçarken, ticaret ufkunda, belli belirsiz bir yıldız doğmaktaydı. Küçük Popinot tam o saatte Cinq Diamants Sokağı'nda zenginliğinin temelini atmış bulunuyordu. Yüklü arabaların zorlukla geçebildiği, Cinq Diamants Sokağı dar ve karanlık bir sokaktı; bir ucuyla Lombards Sokağı'na, öteki ucuyla da Aubry–le–Boucher Sokağı'na bağlanıyordu. Karşısında da eski Paris'in o ünlü Quincampoix Sokağı vardı. Fransa tarihinde böyle ün kazanmış nice sokaklar vardı. Bu elverişsiz durumuyla birlikte, bu sokağı elverişli duruma getiren, ecza depolarının burada toplanmış olmasıydı. Bu bakımdan Popinot burayı seçmekle yanlış bir iş yapmamıştı. Lombards Sokağı tarafından ikinci bina olan dükkân öyle karanlıktı ki kimi günler, günün ortasında ışık yakmak gerekiyordu. Yeni tüccarın bir akşam önce sahip olduğu dükkân tiksindirici, karanlık bir yerdi. Ondan önce burada melas ve ham şeker ticareti yapan adam, duvarlarda, avluda ve depolarda işinin izlerini bırakmıştı. Şöyle geniş bir dükkân düşünün:

Neftiye boyalı dar ve uzun demir levhalarla sağlamlaştırılmış, mantar gibi başlı çivilerle süslü demir kapılar. Bu kapıların alt yanına tıpkı eski fırınlarda olduğu gibi ortası şişkince tel kafes geçirilmiş. Yerler büyük beyaz taşlarla döşeliydi. Çoğu kırıktı bu taşların. Duvarlar, kışla duvarları gibi çıplaktı ve sarı badanalıydı. Dükkânın arkasında bir oda ve penceresi avluya açılan mutfak, arka taraftaki dönemeçte de ikinci bir depo vardı. Herhalde vaktiyle ahırmış burası. Dükkânın arkasındaki odadan merdivenle sokağa bakan, aydınlık iki odaya çıkılmaktaydı. Popinot, buraya kasasını, yazıhanesini ve defterlerini yerleştirmeyi tasarlıyordu. Depoların üstünde de, avluya bakan, yan yana üç küçük oda vardı. Popinot, burada oturmayı düşünmekteydi. Sıvaları dökülmüş duvarlar o kadar rutubetliydi ki en kuru havalarda bile, yeni badanalanmış gibi görünüyordu bu odalar. Etrafı duvarlarla çevrili, loş, ham şeker ve melas artıklarıyla kararmış kaldırım taşlarından pis bir koku yayılan biçimsiz avludan başka bir yer görülmüyordu buradan. Bu odalardan yalnız birinde şömine vardı. Hiçbirinin duvarı kâğıt kaplı değildi, yerler de çini döşeliydi. Sabahtan beri Gaudissart ve Popinot, gezgin komisyoncunun bulup getirdiği işçinin kola sürdüğü duvarlara, on beş meteliğe alınmış kâğıtları yapıştırıyorlardı. Bütün eşya yargıç amcasının, Popinot'ya verdiği şikeli bir kırmızı kerevetle eski bir komodin, bir masa, iki koltuk ve altı iskemle. Gaudissart, şöminenin üstüne, kelepir düşürdüğü çerçeveli kötü aynayı koymuştu. Akşam sekize doğru bir demet çalı yakılan ocağın karşısında, iki ahbap, öğle yemeğinin kalıntısını yemeye koyulmuşlardı.

"Soğuk söğüş de açılış töreni şölenine hiç gitmiyor doğrusu!" diye Gaudissart bağırdı.

Popinot, prospektüs için sakladığı yirmi Franklığı göstererek: "Ama ben..." dedi.

"Ne olmuş sana?" diyerek gözüne doğru kırk Frank uzattı.

Bu sırada avludan, kapı tokmağının vurulduğu duyuldu. Pazar günü ve avlunun boş olması nedeniyle bu ses çın çın çınlamıştı. O gün bütün ecza deposu sahipleri laboratuvarlarını kapayıp gitmişlerdi.

"İşte Poterie Sokağı'nın sadık bekçisi. Ben demem; benim var derim ben!" diye sözünü tamamladı ünlü Gaudissart. Gerçekten de az sonra bir garsonla iki aşçı yamağı üç tepsi dolusu yemekle altı şişe özene bezene seçilmiş iyi cins şarap getirmişlerdi.

"Bu kadar şeyi nasıl yeriz?" diye Popinot sordu.

"Bizim edebiyatçıyı unuttun galiba?" diye Gaudissart bağırdı. "Finot şatafattan hoşlanır. Neredeyse gelir saf oğlan! Hem de görülmemiş bir prospektüsle. Güzel laf değil mi? İlan dediğin çok susuzluk duyar. Çiçek almak istersen tohumu sulamalısın!" dedi.

Sonra kurumlanarak aşçı yamaklarına:

"Haydi basın köleler! İşte altın!" diyerek, çok sevdiği Napolèon'a yakışır bir tavırla onar metelik verdi.

Paradan çok, bu şakadan hoşlanan çocuklar:

"Sağ olun Bay Gaudissart," diyerek gittiler.

Servis yapmak için orada kalan garsona:

"Sen de evladım dinle beni, bir mağaranın derinliklerinde yaşayan bir kapıcı kadın vardır, arada bir yemek pişirir orada, tıpkı vaktiyle Nucingen'in vakit geçirmek için çamaşır yıkadığı gibi. Var git onun yanına, yalvar, yakar, sevdir kendini delikanlı, bu yemeklerin sıcaklığıyla. Ve ona, ataları çok eskiden yoksul ırgatlar olan Jean François Gaudissart'ın oğlu Felix Gaudissart'ın kendisi için dua edeceğini ve saygılarını sunduğunu söyle. Git ve dediğimi yerine getir, yoksa Saint Luc'üne bir *ut majeure*[59] yersin benden!" dedi.

Kapı tokmağı bir kez daha vuruldu. Gaudissart:

---

59 Kıçına tekmeyi yersin. Gaudissart bilgiçlik taslamak için böyle konuşmuş.

"Hah! Geldi bizim ince fikirli Andoche!" dedi.

Orta boylu, tombul yanaklı şişman bir çocuk içeri girdi. Tepeden tırnağa dek bir şapkacının oğlu olduğu okunuyordu her halinden. O yapmacıklı ağırbaşlılığının altında belli belirsiz bir incelik vardı. Yoksulluktan kedere bürünen yüzü, kurulu sofrayı ve ağzını sulandıran şişeleri görünce birden aydınlanıvermişti. Gaudissart'ın bağırmasını duyunca, soluk mavi gözleri birden kıvılcımlandı; kalmuk suratı, koca kafası sağa sola sallandı. Popinot'ya dalkavukluktan da saygıdan da uzak acayip bir şekilde selam verdi: Kendini bulunduğu yere yabancı hisseden ama hiç de ödün vermeyen bir adam hali vardı. O sırada kendinde hiç edebiyat yeteneği olmadığını anlıyordu. Edebiyat alanında bir sömürücü olarak kalıp, ince düşünüşlü adamların omzuna basarak yükseleceğine ve bu alanda karşılığında az para verilen eserler yazılacağına, iş çevirmenin daha uygun olacağını düşünüyordu. Oraya buraya küçülerek başvurup bu yoldaki bütün olanakları tükettikten sonra, şimdi parasal güçleri yüksek olan insanlar gibi geri dönüp işi küstahlığa dökmeye karar vermişti. Ama bunun için sermayeye gereksinimi vardı. Gaudissart, Popinot'nun yağını ortaya çıkararak bunu elde etmek yolunu göstermiş oluyordu ona.

"Popinot'nun adına, gazetelerde pazarlık edeceksiniz. Ama sakın kazık atmaya kalkmayın, yoksa ölesiye düelloya girişiriz; aldığınız parayı hak edin."

Popinot yazarı kaygılı bir gözle süzüyordu. Gerçekten tüccar kafalı kimseler bir yazara korku, acıma ve merak karışımı bir duyguyla bakarlar. Her ne kadar Popinot, iyi yetişmiş bir genç idiyse de ailesinden edindiği alışkanlıklar, büyüklerinin düşüncelerinin etkisi, dükkândaki ve bir kasa başındaki o insanı sersem eden çalışmaları, onu mesleğinin göreneklerine ve âdetlerine uydurarak, kafasını değiştirmişti. Bu olaya, aynı okulda okuduktan

sonra, az çok birbirine benzeyen çocuklarda on yıl sonra görülen farklılıkta rastlanır. Andoche, Popinot'nun kendisini görünce heyecanlanmış olmasını derin bir beğeni sanmıştı.

Gaudissart:

"Şimdi yemekten önce el ilanını iyice gözden geçirelim. Sonra hiç tasasız kafaları çekeriz. Yemekten sonra iyi okunmaz. Dile ağırlık gelir," dedi.

Popinot, Andoche'a:

"Bir el ilanı çoğu kez bir servet demektir," dedi.

Şapkacının oğlu da:

"Benim gibi ipsiz sapsızlar için de zenginlik prospektüs demektir," diye karşılık verdi.

"Güzel!" dedi Gaudissart. "Şu Andoche maskarası, hani Kırklar[60] kadar ince düşünüşlü..."

Bu söze şaşan Popinot:

"Yüzler kadar," dedi.

Gaudissart sabırsızlanarak müsveddeyi alıp yüksek ve tumturaklı bir sesle okumaya başladı:

HUILE CÉPHALIQUE[61]

"Huile Césarienne (Sezaryen Yağı) olmasını daha çok isterdim," dedi Popinot.

Gaudissart:

"Dostum," diye yanıt verdi. "Sen tanımazsın şu taşralıları: Bir ameliyat[62] vardır ki bu adla anılır; öyle budaladır ki bu insanlar, senin yağının doğumları kolaylaştıracağına inanırlar, onlara saç

60 Fransız akademisi üyesi.

61 Kafa yağı.

62 Güç doğan çocukları doğurmak için uygulanan "sezeryan" ameliyatı. Komisyoncu Césarine (Sezarin)le bir sözcük oyunu yapıyor.

için kullanılacağını anlatıncaya dek çok fazla basmak gerekir bu el ilanını," dedi.

"Bulduğum adı savunmak gibi olmasın ama şunu söylemek isterim ki Huile Céphalique kafa için yağ anlamına geldiğinden, sizin düşüncenizi daha iyi özetlemiş olacaktır," diye de Andoche görüşünü açıkladı.

Popinot:

"Ne yazdınız bakalım?" diye sordu sabırsızlıkla.

Bu el ilanının binlerce örneği bugün de ticarette dağıtılmaktadır. (Yeni bir kanıtlayıcı belge daha.)

1824 SERGİSİNDEN ALTIN MADALYALI

HUILE CÉPHALIQUE
İHTİRA BERATI

Hiçbir kozmetik saç çıkarmadığı gibi, hiçbir kimyasal bileşim de insanın beynine zarar vermeden saçları boyayamaz. Son zamanlarda bilim, saçların ölü bir madde olduğunu, bunun için de hiçbir etkenin, dökülmesine ve ağarmasına engel olamayacağını ispat etmiş bulunmaktadır. Dazlaklığı ve saçların kırlaşmasını önlemek için, bunların köklerini bütün dış hava koşullarının etkilerden korumak ve başın kendine özgü ısısının değişmemesini sağlamak gerekir. Bilimler Akademisi tarafından konulan bu ilkelere göre hazırlanmış bulunan HUILE CÉPHALIQUE, çok güzel saçları olan eski Romalıların, Yunanların ve Kuzey uluslarının çok önem verdikleri bu sonuçları sağlamaktadır. Bilginlerin yaptıkları araştırmalar, saçlarının uzunluğu ile ayırt edilen soyluların, eskiden, bundan başka bir şey kullanmadıklarını göstermiştir. Yalnız, onların uyguladıkları yöntem kaybolmuştu. Huile Céphalique'i icat eden A. POPINOT bunu büyük bir ustalıkla yeniden bulmuştur.

Saç çıkarmanın olanaksızlığından ve bu yolda kullanılacak şeylerin, saç köklerinin bulunduğu derm tabakasına zararlı olması yüzünden, Huile Céphalique'in işlevi, saçları korumaktır. Gerçekten

de Huile Céphalique kepeğe ve saç dökülmesine engel olur; güzel bir koku yayarak, bileşimindeki başlıca öğesi fındık esansı olan maddelerle havanın baş üzerindeki etkisini önleyerek, başın iç ısısının değişmemesini sağlamak suretiyle nezleden ve ağrılı hastalıklardan korur. Böylece, içinde besleyici sıvılar bulunan saç kökleri, soğuktan ya da sıcaktan zarar görmez. Erkeklerin ve kadınların bu kadar değer verdikleri saçlar –bu güzel ürünün– ileri yaşlarda bile, Huile Céphalique kullanan kimselerde, çocukların başlarını o kadar güzelleştiren saçların parlaklığını, yumuşaklığını, cilasını korur. Yağın kullanılışı, her şişesinin zarfında gösterilmiş bulunmaktadır.

HUILE CÉPHALIQUE'İN KULLANILIŞI

Saçları yağlamanın hiçbir faydası yoktur; bu, sadece gülünç bir önyargı olmakla kalmayıp kozmetiğin her yere bulaşmasından kaynaklanan rahatsızlık verici bir alışkanlıktır. Her sabah saçları tarayıp fırçaladıktan sonra, tarakla yol yol ayırıp, diplerine küçük bir sünger parçasıyla yağı sürmek ve böylece derinin üstünde ince bir tabaka meydana getirmek yetecektir.

Bu yağ, taklitlerinden sakınılması için, üzerinde icat edenin imzası bulunan şişelerde üç Frank fiyatla şu adreste satılmaktadır:

A. POPINOT, Cinq–Diamants Sokağı, Lombards Mahallesi– Paris.

Gönderme masrafı satıcıya aittir.

Not: A. Popinot ticarethanesinde bundan başka, ilaç yapımında kullanılan turunç yağı, lavanta çiçeği yağı, tatlı badem yağı, kakao yağı, kahve yağı, Hint yağı gibi yağlar da bulunur.

Ünlü Gaudissart, Finot'ya:

"Döktürmüşsünüz dostum!" dedi. "Ey Tanrım! Yüksek bilim dediğin böyle olur! Lafı gevelemiyoruz ağzımızda, doğrudan

doğruya konuya giriyoruz. Ah! Dostum, candan kutlarım sizi, işte faydalı edebiyat diye buna derler!"

Popinot da coşarak:

"Çok güzel olmuş bu reklam," diye bağırdı.

Gaudissart:

"Daha ilk sözcüğü Makassar'ı bastıracak!" diyerek, kurumlu bir davranışla ayağa kalktı, parlamentoda söylev çekiyormuş gibi hareketlerle sözcüklerin üstünde dura dura okumaya başladı: "Hiç–bir–koz–me–tik–saç–çıkartmadığı–gi–bi–hiç–bir–kimya–sal–bileşim–de–insan–beynine–zarar–vermeden–saçları–boyaya–maz. Oh, oh! İşte bütün başarı bu noktada. Çağdaş bilimle, eskilerin âdetleri tıpatıp birbirine uymaktadır. Bu bakımdan hem yaşlıları, hem gençleri ilgilendirebiliriz. Karşınızda bir ihtiyar mı var: 'Eskiler, Romalılar, Yunanlar haklıymışlar; sanıldığı kadar budala olmadıkları anlaşıldı' diyeceksiniz. Alışverişiniz bir genç adamlaysa ona da: 'Sevgili yavrum, işte bilimlerin gelişmesinin, yol açtığı bir buluş daha, ilerliyoruz. Buhardan, telgraftan ve buna benzer bütün öteki buluşlardan bir şeyler bekliyoruz. Bu yağ Vauquelin'in bir raporundan yararlanılarak elde edildi!' Bay Vauquelin'in Bilimler Akademisi'ne sunduğu raporun bir parçasını da bastırsak nasıl olur dersiniz? Enfes değil mi? Haydi, Finot sofraya! Mezeleri atıştıralım, genç dostumuzun şerefine yuvarlayalım şampanyayı!"

Yazar alçakgönüllülükle:

"Hafif ve alaylı reklam dönemi geçti diye düşündüm; bilim çağına girmiş bulunuyoruz, söylediklerini halka inandırmak için bilgince bir tutumda görünmek, üst perdeden bir dil kullanmak gerekir," dedi.

"İyi satacağız bu yağı! Hani ayaklarım da, dilim de gidiyor. Bütün saç ilacı yapanların komisyoncusuyum. Hiçbiri perakendeciye yüzde otuzdan fazla vermiyor, biz yüzde kırk bırakırsak, bahse girerim ki altı ayda yüz bin şişe satarız. Bütün eczanelere,

berberlere, bakkallara vereceğim! Onlara yüzde kırk bıraktık mı, bizim yağa bularlar bütün müşterilerini!"

Şimdi üç genç adam, aç kurtlar gibi yiyip, kırk yıllık ayyaşlar gibi şampanya şişelerini boşaltıyorlardı birbiri ardınca ve Huile Céphalique'in şerefine kafayı tütsülüyorlardı.

Finot gülerek:

"Başını döndürüyor bu yağ insanın!" dedi.

Gaudissart, yağ, saç, baş üzerinde bir sürü sözcük oyunu yaptı. Üç ahbap çavuşun gürültülü kahkahaları arasında sokak kapısının vurulduğu duyuldu.

Popinot:

"Amcamdır, beni görmeye gelmiştir!" diye bağırdı.

"Amcası mı gelmiş? Ama fazla bardağımız yok ki..."

Gaudissart, Finot'ya:

"Popinot dostumun amcası, sorgu yargıcıdır," dedi. "Onu kafese koymak söz konusu değil. Canımı kurtardı benim." Sonra giyotinin satırının inişini eliyle taklit ederek: "Hop! Kopsi kefali olup gidecekti az kalsın bizim kelle; saçlara filan veda edecektik o zaman! Şu şampanyayı akıttığım gırtlağı kurtardığından ötürü erdemli yargıcı asla unutamam! Kör kütük sarhoş olsam bile hatırlarım onu. Bilinmez Finot, belki bir gün sizin de işiniz düşer Bay Popinot'ya. Tanrı bilir ya, onu yerlere kadar eğilerek selamlamalıyız."

Gerçekten de erdemli sorgu yargıcı yeğenini kapıcı kadına soruyordu. Anselme sesinden tanıyarak, eline bir şamdan alıp aşağıya indi.

Yargıç içeri girerken:

"Merhaba baylar!" dedi.

Ünlü Gaudissart yerlere kadar eğildi. Finot sarhoşluktan baygın bir bakışla yargıcı süzdü ve onu oldukça avanak buldu.

Yargıç odayı gözden geçirerek:

"Lüks denecek bir şey yok ama büyük işler başarabilmek için insanın sıfırdan başlaması gerekir."

Gaudissart, Finot'ya:

"Ne derin adam!" diye fısıldadı.

Gazeteci:

"Makale konusu olacak bir görüş," dedi.

Yargıç, gezgin komisyoncuyu tanıyarak:

"O, siz misiniz? Ne yapıyorsunuz burada?" diye sordu.

"Bütün varlığımla yeğeninizin zengin olmasına yardım etmeye çalışıyorum. Bay Anselme'in yağı için hazırlanan ilan üzerinde konuşuyorduk. Bu Bay da adı geçen ilanın yazarıdır. Bence, peruka edebiyatının en güzel parçalarındandır bu ilan."

Yargıç, Finot'ya baktı.

Gaudissart:

"Sayın yargıç," dedi. "Bay Andoche Finot, en seçkin genç edebiyatçılarımızdandır. Hükümeti tutan gazetelerde yüksek politika makaleleriyle, ufak tefek tiyatro yazıları yazar. Yazarlığa heves etmiş bir bakan da diyebiliriz ona."

Finot, Gaudissart'ın redingotunun eteğini çekti. Bu sözler, hoş görülebilecek bir şölenin artıklarıyla dolu sofranın görüntüsünün neden böyle olduğu konusunda daha iyi bir fikir verebilirdi.

"Peki, çocuklarım," dedi. Sonra Popinot'ya: "Haydi dostum giyin, bu akşam Bay Birotteau'nun evine gideceğiz; kendisini görmem gerek. Büyük bir dikkatle incelediğim ortaklık sözleşmesini imzalayacaksınız. Şu sizin yağı çıkaracağınız fabrika, Temple Mahallesi'ndeki arsalarda bulunduğu için Bay Birotteau'nun seninle bir kira kontratı yapmasının gerektiğini düşünüyorum, sonra temsilcileri de olabilir; her şey önceden iyi düzenlenirse tartışma olmaz. Bu duvarlar rutubetli gibi göründü bana Anselme, yatağının yanına hasır sersen iyi edersin."

Gaudissart dalkavukça yaltaklanarak:

"İzin verirseniz söyleyeyim, sayın sorgu yargıcı," dedi. "Daha bugün kendi elimizle kâğıtladık... Henüz... Kurumadı da..."

"Fazla masrafa girmek istemiyorsunuz, güzel," dedi.

Gaudissart, Finot'nun kulağına:

"Dinleyin beni," diye fısıldadı. "Dostum Popinot ciddi çocuktur, amcasıyla gidiyor; biz ikimiz birer kız bulup bu akşamın keyfini tamamlayalım."

Gazeteci yelek cebinin astarını gösterdi. Popinot, onun bu hareketini görerek ilanı yazma ücreti olan yirmi Frankı avcuna sıkıştırdı. Yargıcın arabası, sokağın sonunda bekliyordu; yeğenini Birotteau'nun evine götürdü. Yargıç Popinot'yla Anselme içeri girdikleri sırada, Pillerault ile Bay ve Bayan Ragon ve Roguin boston oynuyorlardı; Césarine dantel işliyordu. Noter, Anselme içeri girince yanında oturan Césarine'in sevindiğini fark etmişti. Yanakları nar gibi kızaran genç kızı, başkâtibine gösterdi.

Parfümcü, misafirlerine:

"Hoş geldiniz," dedi. Yargıç gelişinin nedenini söyleyince: "Demek bugün sözleşmeyi imzalayacağız?" dedi.

César, Anselme ve amcası parfümcünün ikinci kattaki geçici odasına çıkıp yargıcın hazırladığı kira ve ortaklık sözleşmesi üzerinde konuştular. Cinq-Diamants Sokağı'ndaki dükkânın kirasına denk getirmek üzere, atölyenin kira süresinin on sekiz yıl olmasında anlaştılar. Önemsiz şey gibi görünen bu durum sonradan Birotteau'nun işine yaradı. Yargıç, César'la birlikte asmakata indiği zaman ortalığın altüst olduğunu, parfümcü gibi dindar bir adamın, pazar günü evinde işçi çalıştırdığını görünce büyük bir şaşkınlığa kapılarak bunun nedenini sordu. Parfümcünün de beklediği buydu:

"Her ne kadar salon hayatından hoşlanmasanız da, memleketin kurtuluşunu kutlamamızı kötü karşılamazsınız herhalde," dedi. "Bazı dostlarımızı biraraya toplamak isteyişimizin bir

nedeni de bana Légion d'Honneur nişanı verilmiş olmasını kutlamaktır."

Yargıca nişan verilmemişti:

"Ya!" dedi.

"Belki de krallıkça bu onura değer görülmemin nedeni mahkemeye... yani Ticaret Mahkemesi'ne üye olmam ve de... Bourbonlar uğrunda Saint..."

"Evet," dedi yargıç.

"... Roche merdivenlerinde, 13 Vendémiaire'de Napoléon tarafından yaralanmış olmamdır..."

Yargıç:

"Memnuniyetle, ben de gelirim balonuza; rahatsız olmazsa karımı da getiririm," dedi.

Roguin, kapının önünde, başkâtibine:

"Xandrot," dedi. "Césarine'le evlenmeyi aklından çıkar. Altı hafta sonra bu öğüdümün yerinde olduğunu anlayacaksın."

"Neden?" diye Crottat sordu.

"Azizim, Birotteau balosuna yüz bin Frank harcıyor. Öğüdümü tutmayarak servetini şu arsa işine bağladı. Altı hafta sonra yiyecek ekmek bulamayacaklar. Yapı boyacısı Lourdois'nın kızını al, üç yüz bin Franklık drahoması var. Kötü bir duruma düşmekten korudum seni! Bana yüz bin Frank verirsen yarından tezi yok noterliğe sahip olursun."

Parfümcünün hazırladığı balonun parlaklığını gazeteler Avrupa'ya ilan ederken, evde gece gündüz işçi çalıştırılarak yapılan değişiklikler de ticaret çevrelerinde çeşitli söylentilere yol açıyordu. Orada burada çeşitli söylentiler dolaşıyor, César'ın üç ev kiraladığı, salonunu yaldızlattığı, ilk kez bu balo için yapılmış özel yemekler yenileceği, tüccarların çağırılmayacağını, balonun yalnız hükümet adamları için verildiği ileri sürülüyordu. Kimilerine göre de parfümcünün hırsı fena halde yeriliyor, siyaset

alanında rol oynamaya kalkmasıyla alay edilerek, yaralandığının doğru olmadığı ortaya atılıyordu. Balo ikinci belediye dairesi çevresinde büyük bir çalkantı yaratmıştı. César'ın dostları rahattı. Ama şöyle uzaktan tanıdığı birçok kimseden baloya katılmak isteyenler pek çoktu. Gözde olanların etrafında daima birtakım dalkavuklar ortaya çıkar. Birçokları şuna buna başvurarak kendilerini çağırttırmışlardı. Birotteaular, hiç tanımadıkları dostlarının bu kadar çok oluşuna şaşakalmışlardı. Bu büyük ilgi Bayan Birotteau'yu ürküttü. Tören günü yaklaştıkça keyfi kaçıyor, gittikçe kederli bir hal alıyordu. César'a ne yapacağını şaşırdığını söyledi. Böyle bir eğlencenin bin bir işi karşısında dehşete kapılmıştı. Gümüş, kristal takımlarını, soğuk içkileri, tabak, peçete filan gibi şeyleri nereden bulacaklardı? Sonra kim yönetecekti bütün işleri? César'a evin kapısında durup çağrılılardan başkasını içeri bırakmaması için yalvardı. Adı sanı bilinmedik kişilerin iyi ailelerin balolarına, ev sahiplerinin ahbabıyım diye geldikleri hakkında korkunç şeyler duymuştu; on gün öncesinden Braschone, Grindot, Lourdois ve yapı müteahhiti Chaffaroux'nun, apartmanın ünlü On Yedi Aralık Pazar'a kadar hazır olacağını söyledikleri günün akşamı César, karısı ve kızıyla beraber asmakattaki o sade küçük salonda davetlilerden listesini hazırlamak üzere gülünç bir toplantı yaptılar. Bir yandan da sabahleyin matbaacının güzel Anglaise[63] harflerle pembe kâğıtlara basıp gönderdiği davetiyeleri dolduracaklardı. Bu davetiyeleri görgü kurallarına uygun olsun diye çocukça ve safça bir üslupla yazılmıştı.

Birotteau:

"Aman! Kimseyi unutmayalım," dedi.

Constance da şunu ekledi:

63 Elyazısını andıran basımevi harfi.

"Biz birini unutsak bile o kendini unutmaz, şimdiye değin, bize bir kerecik bile gelmemiş olan Bayan Derville dün akşam, yel yeperek, yelken kürek çıkageldi."

Césarine:

"Çok güzel kadın, hoşuma gitti benim," dedi.

Constance da:

"Ama evlenmeden önce benim kadar güzel değildi; Montmartre Sokağı'nda çamaşır diken bir dükkânda çalışıyordu. Babana gömlek dikmişti," dedi.

"Haydi, listeyi yapmaya başlayalım," dedi Birotteau. "Başa en kalantorları alalım. Yaz bakalım Césarine: Duc ve Duchesse Lenoncourt..."

Constance:

"Sadece mal sattığın için tanıdığın kimselerin bir tekine bile davetiye gönderme Tanrı aşkına César!" dedi. "Rahmetli vaftiz annen Marquise d'Uxelles'e Duc de Lenoncourt'dan daha yakın olan Prenses Blamont–Chanury'yi de çağıracak mısın yoksa? Sonra Mösyö de Vandenesse ve kardeşleri; Mösyö de Marsay'i, Mösyö de Ronquerolles'u, Mösyö d'Aiglemont'u, yani müşterilerini çağıracak mısın? Delisin sen; büyüklük başını döndürüyor..."

"Evet çağıracağım! Conte de Fontaine'le ailesine ne dersin? 13 Vendémiaire'deki büyük olaydan önce Reine des Roses'da Büyük Jacques adıyla tanınmıştı. Marquis Montauran'ın le Gars Mösyö de la Billardière'in de Nantelı diye tanındığı gibi. O zaman elimi sıkarak, 'Aziz dostum Birotteau! Siz de bizim gibi dava uğrunda canınızı feda edin!' diyorlardı bana. Eski ayaklanma arkadaşıyız onlarla!"

Constance:

"Koy bari onu da! Mösyö de la Billardière ile oğlu gelirse konuşacak birini bulsunlar."

"Yaz, Césarine," dedi Birotteau. "Başa: Sayın Seine Valisi. İster gelsin ister gelmesin. Belediye memurları onun emrinde. Büyüklere saygı göstermeli. Belediye Başkanı Mösyö de la Billardière ve oğlu. Her davetlinin sırasına da bir numara koy. Sonra, meslektaşım Başkan Yardımcısı Bay Granet ve karısı. Çirkin kadındır ama zararı yok. Çağırmamazlık edemeyiz onları. Milli Muhafız Albayı Kuyumcu Mösyö Curel, karısı ve iki kızı. İşte benim yüksek memurlardan çağıracaklarım. Gelelim aristokratlara, Conte ve Contesse de Fontaine, kızları Emilie de Fontaine."

Bayan César:

"Hava nasıl olursa olsun, konuşmak için beni dükkândan arabasına kadar çağıran terbiyesizin biridir bu kız," dedi. "Gelirse bizimle alay etmek için gelecektir."

Balonun kalabalık olmasını isteyen Birotteau:

"Gelir belki," dedi. "Devam et Césarine, Conte ve Contesse Granville, bizim mal sahibi. Kral sarayının en kafalı adamı, diyor Derville onun için. Ha unutuyordum az kalsın! Mösyö de Billardière yarın Légion d'Honneur'ü Conte, Lacipède'e verdirecek bana. Büyük Chancelier'yi[64] hem baloya hem de yemeğe davet etmem çok yerinde olacak. Bay Vauquelin için, balo ve yemek diye yaz Césarine. Sonra şimdiden yaz da unutulmasın: Bütün Chiffreville ve Protez aileleri. Seine Mahkemesi yargıçlarından Bay Popinot ve eşi. Krallık divanının baş hademesi Bay Thiron ve eşi. Ragonların ahbabıdır bunlar, denildiğine göre kızları Bay Camusat'nın ilk karısından olan oğlu ile evlenecekmiş."

Costance:

"César, Bay Popinot'nun yeğeni ve Anselme'in amcasının oğlu küçük Horace Bianchon'u unutma," dedi.

---

64 Fransız akademisinin ikinci başkanı.

"Vay be! Césarine, Popinotların yanına dört yazdı. Mösyö de la Billardière'in kalem şeflerinden Bay Rabourdin ve eşi. Aynı daireden Matifatların ortakları Bay Cochin, eşi ve oğulları. Bay ve Bayan Matifat ile kızlarını da yaz bari."

Césarine:

"Matifatlar ahbaplarından Bay ve Bayan Colleville ile Bay ve Bayan Thuillier'yi ve Saillardları çağırmamızı istediler," dedi.

"Düşünürüz," dedi César. "Şu bizim sarraf Bay Jules Desmarets'yle eşini de yaz bakalım."

Césarine:

"Balonun en güzel kadını olacak, o kadar seviyorum ki onu!"

"Derville'le karısı."

Constance:

"Bay ve Bayan Coqueline'i de yaz, amcamın mağazasını devralmışlardı. Baloya çağırılacaklarına o kadar güveniyorlardı ki kadıncağız terzime şahane bir balo elbisesi diktirdi, beyaz saten üzerine çiçek işlemeli bir tül elbise. Biraz daha gayret etseydi, saraya gider gibi lame bir elbise diktirecekti. Çağırmazsak can düşmanı kesilirler bize."

"Yaz Césarine, ticaret âlemine de layık olduğu önemi vermeliyiz; şimdi sıra bunda. Bay ve Bayan Roguin."

Césarine:

"Anne, Bayan Roguin kolyesini, bütün elmaslarını takar ve o Malines dantelleriyle süslü elbisesini giyer de gelir herhalde," dedi.

César:

"Bay ve Bayan Lebas," dedi. "Sonra Sayın Ticaret Mahkemesi Başkanı, eşi ve kızları. Bak, yüksek memurları yazdırırken unutmuşum onları. Bay ve Bayan Lourdois ve kızları, Banker Bay Claparon, Bay Grindot, Bay Molineux, Pillerault'yla ev sahibi Bay ve Bayan Camusot, şu zengin ipek tüccarları ve bütün

çocukları. Politeknik okuluna giderlerdi. Bir de avukat olan Bay Thirion'un kızlarıyla evlendiği için yargıçlığa getirilecek."

Césarine:

"Ama o taşrada," dedi.

"Cardot, Camusot'nun kaynatası ve bütün çocukları. Bak hele! Yaz şu Colombier Sokağı'nda oturan Guillaumeları da, Lebas'nın kaynatası. Bu iki ihtiyar da baloda seyirci rolü oynayacak; Alexandre Crottat ile Célestin'i de yaz."

"Baba, Bay Andoche Finot'yla Bay Gaudissart'ı da unutmayın," dedi Césarine. "Bu iki genç çok yararlı oluyor Anselme'e."

"Gaudissart mı? Ama mahkemelik olmuştu bu adam. Olursa olsun, birkaç güne kadar bizim yağ için yola çıkıyor. Yaz! Peki ama şu Andoche Finot efendiyle ne ilgimiz var bizim?"

"Bay Anselme onun büyük adam olacağını söyledi. Voltaire gibi akıllıymış."

"Yazar değil mi? Hepsi dinsizdir bunların."

"Onu yazın babacığım, zaten dans edecek erkek o kadar az ki. Hem o güzel ilanınızı da yazan o."

"Madem ki bizim yağa inanıyor, öyleyse onu da yaz yavrucuğum."

Césarine:

"Şu yardım ettiğim çocukları da yazıyorum."

"Şu benim icra memuru Bay Mitral'i de koy bakalım listeye, doktorumuz Bay Handry'yi yaz, gelmez ama bizim çağırmamız gerekir."

"Bir parti iskambil oynamak için gelir," dedi Césarine.

Constance:

"Ha, bak umarım ki César, Abbé Loraux'yu yemeğe davet edersin..." dedi.

César:

"Yazdım kendisine," diye yanıt verdi.

Césarine:

"Lebas'nın yengesi Madame Augustine de Sommervieux'yü unutmayalım. Zavallı kadıncağız çok acı çekti, Lebas kahrından ölecek demişti."

Parfümcü:

"İşte artistle evlenenin sonu bu olur!" diye bağırdı. "Bak, bak annen uyuklamaya başladı..." dedi yavaşça kızına. "Hoppala! İyi geceler Bayan César. E peki annenin giysisi ne oldu?"

"Evet baba, hepsi hazır olacak. Annem yalnız benimki gibi krepdöşin bir giysinin yeteceğini düşünüyor. Terzi provaya gerek görmedi."

César, karısının gözlerini açtığını görerek yüksek sesle sordu: "Kaç kişi oldu?"

"Tezgâhtarlarla yüz dokuz," dedi Césarine.

Bayan Birotteau:

"Nereye sığdıracağız bu kalabalığı?" dedi. "Eh, çok şükür şu pazarın bir de pazartesisi var," diye safça ekledi.

Bir sosyal katmandan öbürüne geçen insanlar için işler hiç de kolay değildir. Ne Bayan Birotteau ne César ne de başka bir kimse, herhangi bir bahaneyle birinci katmana girebilir. César, dükkândaki çırağı Raguet'ye bekçiliği iyi yapar, buyruklarını da yerine getirirse balo için kendisine yeni bir giysi yaptıracağını söylemişti. Birotteau da Avusturya hanedanından Marie Louise'in le Compiégne'deki düğünü için şato onarılırken hiçbir şeyi bölük pörçük görmek istemeyen İmparator Napoléon gibi bir sürprizle karşılaşmak istiyordu. İşte bu iki düşman, bir kez daha bilmeden karşılaşıyorlardı ama savaş alanında değil, burjuva gösterişçiliği alanında. Bay Grindot'nun César'ı elinden tutup bir rehberin meraklı birine müze gezdirmesi gibi apartmanını gezdirmesi gerekiyordu. Kaldı ki herkes evde kendi sürprizini hazırlamıştı. Césarine, o sevgili çocuk, biriktirdiği yüz Louis'yi

babasına kitap almak için harcamıştı. Bay Grindot, bir sabah ona, babasının odasında iki kitaplık bulunacağını, böylece buranın bir çalışma odası olacağını söylemişti. Bu da mimarın sürpriziydi. Césarine, biriktirdiği bütün parayı babasına Bossuet Racine, Voltaire, Jean-Jacgues-Rousseau, Montesquieu, Molière, Buffon, Fenelon, Delille, Bernardin-de Sanit Pierre, La Fontaine Corneille, Pascal ve La Harpe'in yapıtlarını armağan etmek için bir kitapçının kasasına yatırmıştı. Her yerde bulunabilen ve herkesin bildiği bu kitapları César hiç okuyacak değildi elbet. Kitaplarının cilt parası da çok yüklü olacaktı herhalde. Césarine kitapları ciltletmek için Thouvenin'e vermişti, işinin ehli bir adamdı ama sözünde pek durmazdı. Ayın on sekizinde öğleüstü teslim edeceğini söylemişti. Césarine sıkıntısını Pillerault Amcaya açtı, o da ciltçinin faturasını ödemeyi üstüne aldı. César karısına vişne çürüğü, kadifeden, dantelli bir giysi alarak sürpriz yapacaktı. Bayan Birotteau'nun bu yeni Légion d'Honneur şövalyesine sürprizi de bir çift altın toka ile tek taş bir iğneydi. Sonunda bütün aile için sürpriz, yeni apartmandı ama asıl sürpriz on beş güne kadar gelecek faturalardaki rakamlar olacaktı.

César hangi davetiyeleri kendisinin götürmesinin gerekeceğini, hangilerini akşama kadar Raguet ile gönderebileceğini uzun uzadıya düşündü. Bir araba tutarak karısını da yanına aldı, Bayan César o tüylü şapkası ve on beş yıldır istedikten sonra en sonunda kavuştuğu kaşmir atkısıyla çirkinleşmişti biraz. Pek şık giyinmiş karı koca parfümcüler, öğleye kadar yirmi iki kapının ipini çekip davetiyeleri dağıttılar.

César, eğlencelerin parlaklığına uygun, burjuvalara layık yemeklerin evde hazırlanmasının zahmetlerinden karısını kurtarmak istedi. Bu konuda ünlü Chevet'yle Birotteau arasında diplomatça bir anlaşmaya varıldı. Chevet, Birotteau'ya bir tarla kirası kadar gelir sağlayan çok güzel gümüş sofra takımını, ye-

mekleri, şarapları gönderecekti. Servisi gösterişli bir metrdotelin yönetiminde birkaç garson yapacaktı, Chevet yirmi kişilik akşam yemeğiyle sabahın birindeki nefis büfeyi hazırlarken tedirgin olmamak için karargâhını asmakattaki mutfakla yemek odasına yerleştirmek istiyordu. Foy gazinosu da gümüş tepsilerle güzel fincanlar içinde karışık dondurma gönderecekti; soğuk içkiler de ünlü Tanrade'dan getirtilecekti.

Baloya iki gün kala karısını kaygılı gören César:

"Ferah tut yüreğini," dedi. "Chevet, Tanrade ve Foy gazinosu asmakata yerleşiyor. Virginie ikinci katta bulunacak. Dükkânı da sıkı sıkıya kaparız. Biz de rahatça birinci kata yerleşiriz."

Ayın on altısında saat ikide Mösyö de la Billardière, César'ı Légion d'Honneur dairesine götürmek üzere geldi. O gün Comte Lacépède, öteki şövalyelerle birlikte parfümcüye de nişan takacaktı. Belediye Başkanı'nı karşıladığı sırada parfümcünün gözleri yaşarmıştı: Karısı ona sürprizi olan altın tokalarla, tek taşlı iğneyi vermişti. Arabaya binerken:

"Böyle sevilmek ne denli tatlı şey!" dedi. Tezgâhtarlar, karısı, kızı kapıda toplanmış onun gidişini seyrediyorlardı.

César siyah ipekli bir pantolon, açık mavi bir frak giymişti; biraz sonra Molineux'nün kana bulanmış dediği kırmızı kurdele takılacaktı göğsüne.

César eve akşam yemeği zamanı, sevinçten yüzü sapsarı gelmişti. Her aynanın karşısına geçip göğsündeki nişanı seyrediyordu. Çünkü ilk sevinç sarhoşluğu içinde, yalnız kurdeleyi takmakla yetinememiş, yapmacıklı bir alçakgönüllülüğe sapmadan kazandığı şerefin bütün zevkini tatmak istemişti.

"Karıcığım, büyük şövalye, çok sevimli bir insan; Billardière'in bir sözü üzerine çağrımı kabul etti: Bay Vauquelin'le gelecek. Mösyö de Lacépède de büyük adam; Vauquelin kadar; kırk cilt kitap yazmış! Hem de Ayan Meclisi Üyesi bir yazar.

Onunla konuşurken 'Efendimiz' ya da 'Kont Cenapları' demeyi unutmayalım sakın."

Karısı:

"Peki canım, yemeğini ye şimdi," dedi. Kızına dönerek: "Çocuktan beter şu baban!" diye ekledi.

Césarine, babasına:

"Ne kadar da güzel duruyor düğmenin iliğinde bu kurdele. Askerler sana selam duracaklar, sokağa birlikte çıkmak isterim seninle."

"Hangi nöbetçi görse selam duracak bana."

Bu sırada Grindot ile Braschon aşağıya inmişlerdi. Yemekten sonra, evin beyi, hanımı ve küçükhanım apartmanlarına şöyle bir göz atıp keyiflenebilirlerdi. Braschon'un kalfası duvara perde askısını asarken üç işçi de şamdanları yakıyordu.

Braschon:

"Yüz yirmi mum gerek," dedi.

Bayan Birotteau:

"Bu, Turudon'a iki yüz Franklık bir fatura ödemek demektir," dedi. Ama şövalye Birotteau bir bakışıyla susturdu kadını.

Braschon:

"Eğlenceniz pek parlak olacak sayın şövalye," dedi.

Birotteau, kendi kendine söylendi:

"Şimdiden dalkavuklar sarmaya başladı çevremi. Abbé Loraux bunların tuzaklarından sakınmamı, alçakgönüllülüğü elden bırakmamam için söz verdirtmişti, aslımı unutmamalıyım!"

Saint–Antoine Sokağı'ndaki zengin döşemecinin ne demek istediğini anlamamıştı. Braschon kendisini, karısını, kızını, baldızını ve teyzesini baloya çağırmak için boşuna uğraşmış durmuştu. Çağrılmayınca, Birotteau'ya düşman kesildi. Kapıdan çıkarken, "Sayın Şövalye" demiyordu ona artık.

Genel prova başladı. César, karısı ve Césarine dükkândan çıkıp evlerine gittiler. Evin kapısı, güzel bir stilde yeniden yapılmıştı. Her iki kanadı kare biçiminde tablolara ayrılmış, bunların ortasına da yağlıboyayla boyanmış dökme demirden süsler konulmuştu. Sonraları pek yaygın bir hale gelen bu kapı biçimleri o zaman bir yenilikti. Kapıdan girince karşıya gelen iki yanı dik merdivenin arasındaki, César'ı o kadar kaygılandırmış olan dolabın olduğu yere yaşlı bir kadın kapıcı oturtulabilirdi. Beyaz ve siyah mermerler döşenmiş olan kapı aralığının duvarları mermer deseni üzerine boyanmıştı. Burası dört fitilli eski zaman işi bir lambayla aydınlatılıyordu. Mimar, zenginlikle sadeliği kaynaştırmasını bilmişti. Dar kırmızı bir halı, pırıl pırıl parlayan merdiven taşlarının beyazlığını büsbütün arttırıyordu. Birinci sahanlıktan doğruca asmakata girilmekteydi. Dairelerin kapıları da sokak kapısının biçimindeydi, ama tahtadandı.

"Aman ne kadar güzel!" dedi Césarine. "Göze batan hiçbir şey yok."

"Elbet efendi; bu güzellik sütun tabanları, sütunlar, sütun başlıkları ve süslemeler arasında doğru bir orantı bulunmasından geliyor; bundan başka hiçbir yeri yaldızlamadım, mat, göz almayan renkler kullandım."

Césarine:

"Başlı başına bir bilim bu," dedi.

Hep birlikte bir hole girdiler. Burası geniş, parke döşeli, sade dekorlu bir yerdi. Buradan, sokağa bakan üç pencereli, beyaz ve kırmızı mobilyalı, duvarları hafifçe boyanmış, yandan pek hoş görünen sütun başlıklı bir salona giriliyordu. Öyle göz kamaştırıcı bir şey yoktu burada. Sütunlu mermer şöminenin üzerinde de zevkle seçilmiş, gülünçlüğe düşmeden, bütün öteki şeylerle uyumlu birkaç kollu bir şamdan vardı. Bu salonda yalnız, en küçük ayrıntıları bile göz önünde tutarak bir dekorasyan sistemi

uygulayan artistlerin yarattığı nefis bir uyum vardı. Bunun karşısında, anlamadan hayranlık duyuyorlardı burjuvalar. Tavandan sarkan yirmi dört mumlu bir avize, kırmızı ipek kumaşlı mobilyaları parlatıyordu. Yerin, göz alıcı pırıl pırıl cilalı parkesi, dans etmek isteği veriyordu Césarine'e. Yeşil ve beyaz kumaş kaplı mobilyalı bir tuvalet odasından, César'ın odasına geçiliyordu. Grindot, ustalıkla gizlediği iki kitaplık arasındaki girintili yerin kapısını açarak:

"Buraya bir karyola yerleştirdim, siz ya da bayan, hasta olursanız, burada yatabilirsiniz," dedi.

César:

"Aman ne güzel bu kitap dolu kitaplıklar! Ah! Sevgili karıcığım..." dedi.

"Hayır," dedi Constance. "Césarine'in sürprizi bu sana."

Birotteau kızını öperek, mimara:

"Bir babanın heyecanını hoş görürsünüz herhalde," dedi.

Grindot:

"Aman efendim, rica ederim... İstediğiniz gibi hareket edersiniz, kendi eviniz," dedi.

Bu çalışma odasında daha çok kahverengi ağır basıyordu. Yalnız yer yer yeşil süsler, daha bir canlılık katıyordu buna. Evin bütün odaları, en uyumlu değişikliklerle bağlıydı birbirine. Bunun için bir odanın temel rengi, öteki odanın rengini canlandırıyordu. Héro ve Léandre resmi, César'ın çalışma odasında, göz alıyordu oymalı bir çerçevenin içinde.

Birotteau pek keyiflenmişti:

"Demek bütün bunların parasını sen vereceksin," dedi.

"Bu güzel resmi size Bay Anselme armağan etti," dedi Césarine.

"Zavallı çocuk, benim Bay Vauquelin'e yaptığımı yapıyor."

Sıra Bayan Birotteau'nun odasına gelmişti. Mimar burada, gözünü boyamak istediği saf insanların hoşuna gidecek bütün göz alıcı şeyleri biraraya getirerek, bu restorasyonu incelerken verdiği sözü tutmuştu. Odanın duvarlarına beyaz işlemeli, mavi ipekli kumaş gerilmişti; mobilyaların kumaşıysa mavi işlemeli beyaz kaşmirdendi. Beyaz mermerden şöminenin üstünde, güzel bir mermer sütuna dayanan, çömelmiş bir Venüs heykelciği vardı; Türk motifleriyle örülmüş güzel bir ipek halı bu odayı, Césarine'in duvarlarına Hint kumaşı kaplanmış pek cici odasıyla birleştiriyordu. Bu odada bir piyano, güzel bir aynalı dolap, sade perdeli bir genç kız karyolası vardı. Gençlerin sevecekleri hafif mobilyalarla döşenmişti. Yemek salonu Birotteau'nun odasıyla karısınınkinin arkasına düşüyordu; merdivenden girilmekteydi buraya. Yemek odası XIV. Louis stilinde döşenmişti. Şöminenin üstünde Boulle biçimi dedikleri şamdan, bakır kabartmalı ve bağa kaplı büfeler vardı, duvarlarda da sırma benekli kumaş gerilmişti. Şimdi bu üç kişilik aile, anlatılmaz bir sevinç içindeydi. Hele Bayan Birotteau odasına dönüp de, yatağının üstünde, Virginie'nin ayaklarının ucuna basarak getirdiği vişne çürüğü rengindeki dantelli kadife giysiyi görünce sonsuz bir sevince kapılmıştı.

Constance, Grindot'ya:

"Bu apartman size çok ün kazandıracak," dedi. "Yüzden fazla davetli gelecek buraya, herkes sizi övecek."

César da:

"Sizi tanıdıklarıma salık vereceğim. Burada en büyük tüccarlarla tanışacaksınız. Bir akşamda, yüz ev yapmıştan çok tanınacaksınız," dedi.

Sevinçten kabına sığamayan Constance'ın, kocasını eleştirmek aklından geçmediği gibi, yapılan masrafı da düşünmüyordu şimdi. Bakın, neden? Sabahleyin Hero ile Leandre'ı getirmiş

olan Anselme Popinot –ki Constance çok akıllı ve yetenekli bir genç olduğuna inanıyordu– kendini tüketircesine çalışarak hazırladığı Huile Céphalique'in başarı kazanacağını söylemişti. Césarine'in âşığı, Birotteau'nın çılgınlıkları ne kadar büyük masrafa mâl olmuş olursa olsun altı ayda bu masrafların yağdan edilen kârla karşılanacağına söz vermişti. On sekiz yıl korkular içinde yaşadıktan sonra, tek bir gün insanın kendisini böyle zevke, eğlenceye vermesi o kadar tatlıydı ki Constance, kocasının mutluluğunu bozacak tek bir sözcük söylemeyeceğine dair kızına söz verdi, onu tamamıyla kendi haline bırakacaktı. Bay Grindot gider gitmez kocasının boynuna atılarak tatlı gözyaşlarıyla:

"César," dedi. "Bilsen beni deliye çevirdin sevinçten; o kadar mutluyum ki...'

César gülerek;

"Bunun böyle sürüp gitmesini dileyelim..." dedi.

"Bu hep böyle gidecek... Hiç kuşkum yok artık."

Parfümcü:

"Oh, ne iyi, ne iyi! Artık bana değer veriyorsun demek."

Zaaflarını kabul edecek kadar büyük olan insanlar on sekiz yıl önce Saint–Louis Adası'ndaki Petit–Matelot mağazasında tezgâhtarlık eden fakir bir öksüz kızla, Touraine'den Paris'e, elinde bir sopa, ayaklarının altı demirli pabuçlarla yaya gelen bir köylü, ne kadar övülmeye değer nedenle, böyle bir balo verdikleri için ne kadar övünseler, ne kadar mutlu olsalar yeridir demekten çekinmezler.

César:

"Şimdi bir misafir gelecek olsa yüz Frank kaybetmeyi göze alırdım," dedi.

Virginie tam bu sırada:

"Abbé Loraux geldi," diye haber verdi.

Abbé Loraux içeri girdi. Bu rahip o vakitler Saint–Sulpice Kilisesi'nde papaz yardımcısıydı. Eşsiz bir ruh yüceliği okunurdu papazın yüzünden, kendisini tanıyanların üstünde derin bir iz bırakırdı. İnsanın güvenini kıracak kadar çirkin, yüzü Katolikçe erdemlerin etkisiyle yüce bir anlam kazanmıştı. Kutsallık parlıyordu yüzünde. Yüreğinin temizliğini dışarı vuran duyguları, çirkinliğini örtüyor, derin acıma duygusu yüzünün çarpık çizgilerini belirsizleştiriyordu. Claparon'daysa tam bunun tersiydi; alçalmış, hayvanlaşmış bir insan olduğu okunuyordu yüzünden. Rahibin, yüzünün buruşukları arasında insanoğlunun üç erdemi okunuyordu. Umut, inanç, acıma. Ağır ağır tatlı bir sesle konuşur, sözleri yüreğe işlerdi. Paris rahipleri gibi giyinir, kahverengi bir redingot giyerdi. Meleklerin hiç şüphesiz Tanrı'ya ulaştıracakları bir çocuk ruhu kadar ruhunda hiçbir hırs yoktu. Paris'te bir papazlık alması için XVI. Louis'nin küçük kızının, dostça baskı yapması gerekmişti. César'ın evinde gördüğü bütün bu lükse kaygılı bir göz attıktan sonra, parfümcü ailesine gülümseyip ak saçlı başını sallayarak:

"Çocuklarım, benim görevim, eğlencelerde bulunmak değil, yalnız kederli insanları avutmaktır. Hem Bay César'a teşekkür etmeye hem de sizi kutsamaya geldim. Buraya yalnız bir şenlik için gelmek isterim; bu güzel çocuğun düğün şenliğine," dedi.

Bir çeyrek kadar oturduktan sonra gitti. Parfümcü de karısı da apartmanlarını gezdirmeye cesaret edememişlerdi. Bu ciddi adamın gelişi, César'ın ateşli sevincinin üstüne biraz soğuk su serpmişti. Her biri, lüks içindeki güzel mobilyalı odalarına çekilip yattılar. Césarine annesini, beyaz mermerden, aynalı bir tuvalet masasının karşısında soydu. César, odasına hemen kullanmak istediği ıvır zıvır bir şeyler almıştı. Üçü de ertesi günün nasıl zevkli geçeceğini düşünerek uykuya daldılar. Kiliseye gidip dua ettikten ve asmakatı Chevet'nin adamlarına bıraktıktan sonra giyindiler.

Hiçbir kıyafet, bu dantelli, işlemeli, kısa kollu, koyu kırmızı kadife giysi kadar yakışmamıştı Bayan César'a. Hâlâ taptaze duran güzel kollarını, göğsünün göz alıcı beyazlığını, gerdanını, omuzlarının güzelliğini bu zengin kumaş ve canlı renk büsbütün canlandırmıştı. Böyle bir anda her kadının duyabileceği candan sevinç, parfümcü kadının yüzünün o ahenkli çizgilerine büyük bir incelik ve tatlılık vermişti.

Beyaz krep giysisini giyen Césarine, başına beyaz güllerden bir taç takmıştı, bir eşarpla da örtmüştü omuzlarını; Popinot onu görünce, güzelliğinin karşısında kendinden geçti.

Bayan Roguin kocasına:

"Bunlar bize üstünlük taslıyorlar," dedi.

Bayan César'ın, kendisinden daha güzel olması, çileden çıkartıyordu noterin karısını. Çünkü her kadın, rakibinin hangi noktada kendinden daha üstün ya da aşağı olduğunu çok iyi bilir.

Roguin sesini alçaltarak karısına:

"Aldırma..." dedi. "Uzun sürmez bu, yoksul düşüp sokakta yaya giderken senin arabandan sıçrayan zifosa tutulacak zavallı kadın!"

Vauquelin büyük bir saygıyla ağırlandı. Baloya, kendisine uğrayan Akademi arkadaşı Mösyö de Lacépède'in arabasıyla gelmişti. Parfümcünün karısının güzelliği karşısında gözleri kamaşan iki bilgin, bilgince komplimanlara giriştiler.

Kimyager:

"Bu kadar genç ve güzel kalmanızda, bilimin elde edemediği bir sır var herhalde," dedi.

Birotteau:

"Sayın akademi üyesi, burada biraz da kendi evinizde sayılırsınız," dedikten sonra Légion d'Honneur Kurulu'nun büyük şansölyesine dönerek:

"O, Kont Cenapları," dedi. "Zenginliğimi, Bay Vauquelin'e borçluyum. Efendimize, Ticaret Mahkemesi Sayın Başkanı'nı tanıtmakla şeref duyarım."

Mahkeme Başkanı'nın yanında duran Josephe Lebas'ya da: "Mösyö le Conte Lacépède," dedi. "Fransa'nın en büyük adamlarından Âyan Meclisi Üyesi. Kırk ciltlik kitap yazmış."

Bütün davetliler tam vaktinde geldiler. Yemek, bütün tüccar sofralarında olduğu gibi büyük bir babacanlık içinde, kaba saba şakalar ve fıkralar, kahkahalar arasında, son derece neşeli geçti. Nefis yemekler, güzel şaraplar çok beğenildi. Saat dokuz buçukta sofradan kalkıp kahvelerini içmek üzere salona geçtiler.

Bir an önce dansa başlamak isteyen kimi kadınlar, erkenden arabalarla gelmişlerdi. Bir saat sonra salon tıklım tıklım doldu, balo bir bayram şenliği havasına bürünmüştü. Vauquelin ile Conte Lacépède gittiler; Birotteau son derece üzülmüştü buna, kalmaları için boşuna yalvarıp yakardı, ünlü misafirlerini ta merdivenin aşağısından uğurladı. Ama yargıç Bay Popinot'yla Mösyö de la Billardiere'in gitmelerini önleyebildi. Aristokrasiyi, mali çevreleri, hükümete yakın çevreleri temsil eden Mösyö de Fontaine, Bayan Jules ve Bayan Raboudin, göz alıcı güzellikleri, giyinişleri ve davranışlarıyla bütün bu kalabalığın arasında seçiliyorlardı.

Bütün öteki kadınların, zenginliklerini ortaya vurmak için giydikleri süslü püslü, ağır kumaştan giysileri, burjuva tabakasının bayağılığa kaçan özentileri, o üç kadının inceliği, zarifliği karşısında, pek acı bir biçimde sırıtmaktaydı.

Saint–Denis Sokağı burjuvazisi, şatafatlı görünmek merakıyla, saçılıp dökülerek, budalaca maskara etmişti kendini. İşte çocuklarını mızraklı süvari ya da muhafız kıtası askeri kıyafetine sokan Victoires et Conquètes, *Le Soldat Laboureur* gibi gazeteleri okuyan Convoi du Pauvre geçerken hayran olan, nöbet tutacağı günler sevinen, pazar günü kendi malı olan bir kır evine giden,

kibar görünmeye özenen, belediyede bir göreve geçmek onuru peşinde koşan, her şeyi kıskanan burjuvaziydi bu. Ama yine de iyi, yardımsever, sadık, duygulu, güleryüzlü insanlardı bu burjuvalar. General Foy'un çocukları için, ne korsan şeyler olduklarını bilmedikleri Yunanlar için, artık yerinde yeller esen Düşkünler Çiftliği için para verirlerdi bunlar. Kendi gözünde erdemlerini büyütürken, kendine denk olmayan bir toplum bu burjuvazinin kusurlarını ileri sürerek kötüler onu; bunun nedeni de yürekli ama görgüsüz olmasıdır. İşte yine bu erdemli burjuvazidir ki kızlarını pek hamarat, yetenekli kadınlar olarak yetiştirirler ama bunlar daha yüksek sınıflara katılmaya kalkınca, yitirirler değerlerini, babacan Chrysale[65] bunlardan biriyle evlenmiş olabilirdi. Altmış yıldır La Reine des Roses mağazasına hammadde veren ecza deposunu işleten Matifatlar, çok iyi temsil etmekteydi bu burjuvaziyi. Soylu görünmek isteyen bir eda ile dans eden Bayan Matifat, başına bir türban sarmış, koyu kırmızı, sırma işlemeli ağır bir elbise giymişti, onun, o kurumlu haline, Romalı burnuna, al al yanaklarının parlaklığına pek uygun düşmüştü bu giyiniş. Muhafız birliğinin bir geçit töreninde yürürken, yuvarlak göbeğiyle, saatinin kösteği ve ucundan sarkan madalyonu ta elli adımdan görülebilen heybetli Bay Matifat, bu ezici tezgâh kraliçesinin elinde oyuncaktı. Bu gözlüklü, yakası kafatasının yarısını kaplayan küt yapılı adam, kalın sesi ve renkli konuşmasıyla kendini gösterirdi. Corneille demez, "Ulu Corneille," der; Racine onun ağzında, "Tatlı Racine," olur; Voltaire, "Ah şu Voltaire!"dir. Her türde ikinci gelen bu Voltaire dâhi olmaktan çok ince fikirli bir adamdı ama yine de dâhi sayılırdı. "Rousseau"ya gelince, "Karanlık ruhlu, kendini beğenmişin," biriydi, sonunda da kendini asmıştı ona göre. Burjuvalar arasında, olağanüstü bir

65 XVIII. yüzyılda yaşamış, halk türküleri yazan bir Fransız şairi.

adam sayılan Piron'la[66] ilgili bayağı öyküleri kaba kaba anlatırdı. Aktristlere pek düşkün olan Matifat, açık saçık şeylere de oldukça meraklıydı. Babacan Cardot ile zengin Camusot'nun izinden yürüyerek metres tuttuğu söylenirdi. Bayan Matifat, kocasının bir öykü anlatmak üzere olduğunu görünce: "Hey şişkom! Dikkat et anlatacaklarına!" diye avaz avaz bağırarak sustururdu. Ona, işi içtenliğe dökerek, "Şişkom!" diyordu. Bu iri kıyım ecza deposu kraliçesi, Bayan Fontaine'in aristokratikçe ağırbaşlılığını elden bırakmamasına neden oldu.

Kadının Matifat'ya; "Dondurma gelince hemen saldırma, emi şişkom! Çirkin düşer bu!" dediğini duyunca, o kurumlu genç kız gülümsemekten alamamıştı kendini.

Yüksek sosyeteyle, burjuvazi arasındaki ayrılığı açıklamak, burjuvazinin, bunu yok etmek için gösterdiği çabayı anlatmaktan daha güçtür. Yeni giysilerinin içinde rahatsızlık duyan bu kadınlarda bayramlıklarını giymiş gibi bir hal vardı; balonun, çalışıp didinmeyle geçen yaşantılarında seyrek rastlanan bir olay olduğunu açığa vuran coşkun bir neşeye kaptırmışlardı kendilerini, oysa her biri yüksek sosyetenin ayrı bir çevresini temsil eden öteki üç kadın, o gün için giyinmiş gibi görünmüyorlardı hiç; sanki her günkü gibi giyinmişlerdi o gün de. O göz alıcı süsleri, her gün görmeye alışık oldukları şeylermiş gibi, birbirlerini süzmüyor, çevrelerinde etki yapmayı düşünmüyorlardı. Balo tuvaletlerine ayna karşısında son kez çekidüzen verdikten sonra, her şey bitmişti onlar için, yüzlerinden hiçbir taşkınlık okunmuyordu; büyük bir zariflik ve rahatlıkla dans ediyorlardı. Her hareketlerinden, çalışan insanlar oldukları belli olan öteki kadınlar, bayağı tavırlarını bırakamamışlardı ve gürültülü bir biçimde eğle-

66 Moliere'in Bilgiç kadınlar komedisinin erkek kahramanı. Karısıyla, kızının soyluluğa özenmelerinden bıkmıştı.

niyorlardı, her şeyi düşüncesizce bir merakla süzüyor, bir baloya bulunmaz çekiciliğini veren fısıldaşmalar yerine, bağıra çağıra konuşuyorlardı. Çevrelerindekilere, dudak büker gibi takındıkları kurumlu bir ciddiliği beceremedikleri gibi, davranışlarında, o kendine hâkim olmaya alışık olanlardaki rahatlık da yoktu. Bunun için parfümcünün balosunun tadını çıkarmaya karar vermiş olan Bayan Rabourdin. Bayan Jules ve Bayan Fontainelerin kızı, bütün bu burjuvalar arasına, o rahat zariflikleri, giyinişlerindeki ince zevk ve dans edişlerinin güzelliğiyle göze çarpıyorlardı. Operada üç baş artistin, silik figüran takımı arasında parladığı gibi. Ötekiler sersem sersem, kıskançlıkla seyrediyorlardı onları. Bayan Roguin, Constance ve Césarine tüccar karılarıyla bu üç aristokrat kadın tipi arasında bir bağ kurmuş gibiydiler. Bütün balolarda olduğu gibi, öyle bir an geldi ki ışık, neşe ve müzik dalgaları arasında, herkes kendini dansın temposuna kaptırmışken, gittikçe kabaran coşkunluğun verdiği sarhoşlukla, bu ince ayrımlar silindi. Balo gittikçe gürültülü bir havaya bürünüyordu. Mösyö de Fontaine gitmek istiyordu. Ama saygıdeğer Vendémelinin koluna gireceği sırada Birotteau ile karısı ve kızı toplantılarındaki bütün aristokrasinin kaçıp gitmesini önlemek için koşuştular.

Pervasız kız César'a:

"Bu evde öyle ince bir zevk kokusu var ki hayrete düşürdü beni... Sizi kutlarım," dedi.

Her yandan yağan kutlamalarla Birotteau öylesine kendinden geçmişti ki bu sözlerin altındaki alayı anlamadı. Ama karısının yüzü kızarmıştı, ne diyeceğini bilemiyordu.

Camusat da:

"Size onur veren ulusal bir şenlik oldu bu," dedi.

Resmî olmayan bir yalanda hiçbir zarar görmeyen Mösyö de la Billardière de:

"Bu denli güzel bir baloyu çok az gördüm," diyordu.

Birotteau bütün bu pöh pöhlemeleri ciddiye almıştı.

Bayan Lebas da:

"Bu güzelliğe bakmaya doyamıyor insan! Hele orkestraya diyecek yok. Sık sık balo verecek misiniz?" diye sordu.

Bayan Desmaret de:

"Ne güzel döşenmiş bu ev," dedi. "Siz mi seçtiniz bütün bunları?" diye sordu.

Birotteau, düzenleyenin kendisi olduğu kanısını vermek isteyerek yalan söylemekte bir sakınca görmemişti. Her dansa kaldırılan Césarine bu arada, Anselme'in, ne ince ruhlu bir insan olduğunu da yakından görmüştü.

Sofradan kalkarken, kulağına şunları fısıldamıştı:

"İçimden gelen isteğe boyun eğseydim, benimle dansa kalkmak lütfunda bulunmanızı rica edecektim. Ama, mutluluğumun, ikimizin de onurunun kırılmasına mâl olacağını düşündüm."

Bacaklarının üstünde dimdik durabilen erkeklerin, hiç de zarif adım atmadıklarını düşünen Césarine, baloyu Popinot'yla açmak istedi. Halasının da baskısıyla cesaretlenen Popinot, dans ederken, bu tatlı kıza sevgisini açtı; ama bütün utangaç âşıklar gibi, dolambaçlı sözlerle:

"Mutluluğum size bağlı..." dedi.

"Peki, ama nasıl?"

"Bana umut vererek."

"Umut edebilirsiniz."

Popinot:

"Bu bir tek sözcükle bana ne söylemiş olduğunuzu biliyor musunuz?"

Césarine şeytanca bir gülümseyişle:

"Mutlu olmayı umut edin."

Dans bittikten sonra Popinot, arkadaşının kolunu acıtırcasına sıkarak:

"Gaudissart! Gaudissart! Başar bu işi, yoksa beynimi parçalarım," dedi. "Başarı kazanmak, Césarine'le evlenmek demek. Bunu kendi söyledi bana. Hele bak, ne güzel kız!"

Gaudissart:

"Hem kıyak, hem zengin! Merak etme, çantada keklik bil, bizim yağda kızartırız onu," dedi.

Lourdois'nın kızıyla, Alexandre Crottat'nın aralarının sıkı fıkı oluşu, Bayan Birotteau'nun gözünden kaçmamıştı. Kızını Parisli bir notere vermeyi tasarlayan kadıncağız, çok üzülmüştü buna. Cüce Molineux'yle selamlaşan Pillerault Amca, gidip kitaplığın yanındaki koltuğa oturdu. Kâğıt oynayanları seyrediyor, konuşmalara kulak kabartıyordu, zaman zaman da kapıya gidip, dans eden, başları çiçekli kadınlara bakıyordu. Filozofça bir ağırbaşlılığı vardı bu adamın. Yüksek sosyeteden kişilerin tavırlarını benimsemiş olan du Tillet'nin, La Billardière'in, kibar delikanlı olan oğlunun, Bay Jules Desmarets'nin ve resmî kişilerin dışındaki erkekler pek kaba saba şeylerdi. Bu toplantıya rengini veren bütün o az çok komik yüzler arasında, yüz Franklık bir cumhuriyet parası gibi, silik yüzlü biri vardı ama giyinişiyle, bakışları kendine çekiyordu bu adam. Batave Meydanı'ndaki küçük tirandan söz ettiğimiz anlaşılmıştır herhalde. Dolapta dura dura sararmış gömleği, göğsüne akik bir iğneyle tutturulmuş dantelli jabosu, bacaklarının ve kalçalarının kemiklerini meydana çıkartan dar külot pantolonuyla acayip bir tipti bu ihtiyar. César, büyük bir iş başarmış olmanın sevinciyle, mimarın, evin birinci katında yaptığı odaları gösterdiği zaman Molineux:

"Oh! Oh! Bu sizin bileceğiniz bir iş," dedi. "Benim bu birinci kat böyle genişletildikten sonra bin ekü eder."

Birotteau, buna bir şakayla yanıt verdi. Ama ihtiyarın, bu tümceyi söylerken sesinin aldığı keskinlik, bir bıçak gibi saplanmıştı beynine. Molineux'nün bir pençe atar gibi ağzından fırla-

yan bu "bin ekü eder" sözünün anlamı: "Şemsiyeci iflasa gidiyor, birinci kata yakında kendim gireceğim"di.

Bina sahibinin soluk yüzü, o hain bakışları, du Tillet'nin dikkatini çekmişti. Daha önce de, kösteğinden sarkan madalyonunun yanında sallanan incik boncuklarla, çıngıraklı bir yılanı andırışı gözüne çarpmıştı. Banker, küçük tefecinin keyfinin neden ileri geldiğini anlamak için yanına gelip konuşmak istedi.

Molineux, bir ayağını tuvalet odasının eşiğinden içeri atarken: "Orası, Conte de Granville'in mülkü," dedi. Sonra bulunduğu yeri göstererek: "Ama burası benim; çünkü bu evin sahibiyim."

Kendini dinleyen birini bulunca o kadar candan bir yakınlık duyardı ki du Tillet'nin kendisini dikkatle dinleyişi pek hoşuna gitmişti. Kendini tanıttı; parfümcüyle anlaşmaya varmamış olsaydı, bu balonun yapılamayacağını söyledi.

"Kirasını ödedi demek Bay César?" dedi du Tillet. "Pek âdeti değildir de."

"İstedim kendisinden. Kiracılarımla çok iyi geçinirim."

Du Tillet sonra içinden:

"Eğer Birotteau baba iflas ederse bu gülünç ihtiyarcık mükemmel bir icra memuru olur, iyi bir şeydir böyle kılı kırk yarması. Herhalde, evinde yalnızken Donitien[67] gibi parasını çoğaltmayı düşünerek vakit geçiriyordur!" dedi.

Du Tillet de gidip kâğıt oynayanlara karıştı. Onun emriyle daha önce Claparon oynamaya başlamıştı. Du Tillet, oyunun harareti içinde, kendisi gibi bir tip olan Claparon'un ne mal olduğunu anlamaya kimsenin pek fırsat bulamayacağını düşünüyordu. Birbirine karşı öylesine yabancı gibi durmuşlardı ki en kuşkulu adam bile, bunların daha önceden anlaşmış olduklarını sezemezdi. Clapa-

67 Donitien (İS 51–96) Roma İmparatoru. Hazinesini doldurmak için ağır vergiler ve haraç almakla tanınmıştı.

ron'un ne mal olduğunu bilen Gaudissart'ın yüzüne bu sonradan-görme gezgin komisyoncu öylesine soğuk bir bakışla bakmıştı ki kendisiyle konuşmak istemediğini hissederek, yanına sokulamadı. Balo, tıpkı parlak bir yıldızın sönüşü gibi, sabahın saat beşinde sona erdi. Bu saate kadar Saint–Honoré Sokağı'nı dolduran yüz şu kadar arabadan kırk tane kalmıştı. Bu saatte birbiri ardınca "boulangère", "cotillon", "galop anglaise" dansları oynandı. Du Tillet, Roguin, Cardot'nun oğlu, Conte de Granville, Jules Desmarets kâğıt oynuyorlardı. Du Tillet üç bin Frank kazanmıştı. Gün ağarınca, mumların ışıkları sönükleşti; kumar oynayanlar da, salona gelip son dansta bulundular. Bu çeşit burjuva evlerinde, böyle eğlenceler birtakım aşırılıklarla sona erer. Kalantor kimseler gitmişlerdir; oyunun verdiği coşkunluk, havanın herkesi saran sıcaklığı, en hafif ikilerde de bulunan baş döndürücülük, ihtiyar kadınları nasır tutmuş duygularını bile yumuşatarak keyfe getirmişti, onlar da kendilerini, bu ânın çılgınlığına kaptırarak dansa katılmışlardı.

Erkekler iyice kızışmışlardı, kıvırcık saçları yüzlerine dökülmüş, gülünç bir görünüş vermişti onlara; genç kadınlar hoppalaşmışlardı; saçlarındaki çiçekler yerlere dökülüyordu. Artık bütün burjuva alayları dökülmüştü ortalığa. Herkes, ertesi gün işe başlanacağını düşünerek şaka etmekte birbiriyle yarış ediyor gibiydi. Kahkahadan geçilmiyordu. Matifat kafasına bir kadın şapkası geçirmiş, öyle dans ediyordu; yapmadığı maskaralık kalmıyordu Célestin'in. Bu bir türlü sonu gelmeyen dansın figürleri gerektirdiği zaman, bazı kadınlar aşırı bir gürültüyle el çırpıyorlardı.

Birotteau mutluydu:

"Nasıl da eğleniyorlar!"

Constance da amcasına:

"Bir şey kırmasalar bari..." diyordu.

Du Tillet, ayrılırken eski patronuna:

"Şimdiye değin bunca baloya gitmiştim, bu denli güzelini görmedim," dedi.

Beethoven'in sekiz senfonisi içinde, bir şiir kadar yüce bir fantazi var; ut minör senfoninin finaline[68] egemendi bu parça. Habeneck'in[69] çok iyi kavradığı, bu yüce sihirbazın ağır nağmelerinden sonra coşkun orkestra şefi, elinin bir hareketiyle, bu dekorasyonu örten parlak kumaşı kaldırır, yayıyla en güçlü müzik nağmelerinin birleştiği motifi canlandırır; ancak, bütün öteki müzik başyapıtları arasında ut minör senfoniye üstünlüğünü kazandıran bu motifin titreşimlerini, ruhlarının derinliklerinde duyan şairler bu balonun, Birotteau'nun yaşamı üzerindeki etkisini anlayabilirlerdi. Işık saçan bir peri, çubuğunu havaya kaldırarak ortaya çıkıvermişti birden. Meleklerin ağır ağır kaldırdığı erguvan renkli perdelerin hışırtısı duyuluyordu. Floransa'daki kutsal yerlerin kapılarını andıran altın kakmalı kapılar, ağır ağır elmas rezelerin üstünde dönerek açılıyordu. Göz kamaştıran parıltılar içinde, sıra sıra görülmemiş güzellikte saraylar beliriyor ve bunlardan, üstün varlıklar girip çıkarıyorlardı. Refah buhurdanları tütüyor, mutluluk mihrabından alevler yükseliyor, nefis kokulu bir meltem esiyordu. Mavi işlemeli beyaz pelerinler giymiş periler, dudaklarında Tanrısal bir gülümseyişle uçar gibi geçip giderler gözlerinizin önünden; onların yüzlerinin güzelliği, hareketlerinin zarifliği, inceliği ile büyülenmiş gibi olursunuz. Aşk perileri, meşalelerinden alevler saçarak uçuşurlar! Sevildiğinizi duyarsınız, bu engin dalgaların arasında yüzerken,

---

68 Beethoven'in 1808'de bestelediği bu fantazi, piyano, koro ve orkestranın birarayа gelişiyle IX. senfonisinin ilk örneği sayılıyordu. Bu yapıtın finali, Dokuzuncunun "Neşeye övgü"sünün havasında bir coşku haykırışıdır. Balzac, romanın sonunda bu final ile Birotteau'nun sonu arasında bir benzeyiş bulmaktadır.

69 François Habeneck (1781–1849) Fransız Kemancı ve orkestra şefi. Beethoven'in senfonilerini Fransa'da tanıttı.

özlemini duyduğunuz mutluluğa erer, bütün dileklerinize kavuşmuş olursunuz. Bir an için gerçekleşen umutlarınız kalbinizin ta derinliğinde saklı bir heyecan yaratır. Bas seslerin derin ve esrarlı dalgalanışları arasında böylece göklere uçarken, birden soğuk gerçeğin bataklığına gömülüverir, sonra yine o Tanrısal nağmelerin susuzluğuyla yanarak, "Biraz daha!" diye bütün gönlünüzce haykırırsınız.

İşte Constance'la César da bu güzel finalin en parlak noktasının ruhlardaki etkisine denk bir heyecan duymuşlardı bu şenlikten. Collinet onların tüccarca senfonilerinin finalini kavalıyla çalmıştı.

Birotteaular yorgun ama mutluydular. Bu balo gecesinin uğultuları içinde, sabaha doğru uykuya daldılar. Yapı, onarım, döşeme, yenilip içilen, giysi parası, Césarine'in faturasının ödendiği kitaplık filan, César'a farkına varmadan altmış bin Franka patlamıştı. Bir parfümcünün yakasına kralın iliştirdiği uğursuz kırmızı kurdele, bu kadar pahalıya mâl olmuştu işte. César Birotteau'nun başına bir felaket gelirdi borcunu ödeyemezse, bu çılgınca masraf yüzünden ceza koğuşturmasına uğrayabilirdi. Bir tüccar aşırı masrafa boğulursa, adi iflas halinde sayılır. Herhalde saçma sapan meraklar ya da beceriksizlikler yüzünden, Sulh Mahkemesi'ne düşmek, büyük bir kaçakçılık suçundan, Asliye Mahkemesi'ne düşmekten daha kötü bir şeydir. Kimilerine göre suçlu olmak, budala olmaktan yeğdir.

II

CÉSAR FELAKETLE BOĞUŞUYOR

Bu eğlenceden bir hafta sonra, on sekiz yıllık bir refahın sönmek üzere olan bir saman alevine benzeyen bu son parıltısından sonra, César, dükkânının vitrinlerinin arkasından, sokaktan gelip geçenleri seyrediyor, kendisine gittikçe ağır gelen işlerinin genişliğini düşünüyordu. O zamana kadar bütün yaşamı ne kadar sadeydi: Ya bir şeyler yapıp satıyor, ya alıp satıyordu. Şimdi arsa işleri ve A. POPINOT ve ORTAĞI firmasına ilişkin, sokağa attığı yüz altmış bin Frankın ödenmesi zorunluluğu vardı. Bu da ancak, ya karısının hiç istemediği senet oyunları, ya da Popinot'nun görülmemiş bir başarı kazanmasıyla gerçekleşebilirdi.

Bütün bunlar korkutuyordu zavallı adamı; bin bir düşünce sarmıştı zihnini. İpin ucunu kaçırmaya başladığını anlamıştı, Anselme, gemisini nasıl yürütecekti? Bir güzel konuşma öğretmeninin gözünde öğrencisi neyse, César'ın gözünde de Popinot oydu, onun yeteneklerine karşı güvensizlik duyuyor, yanında olmayışına üzülüyordu. Vauquelin'in evinde sözünü kesmek için ayağına indirdiği tekme, parfümcünün, genç tüccara olan güvensizliğini açığa vur-

maktaydı. Birotteau kafasından geçenleri karısının, kızının ya da tezgâhtarının anlamamasına çok dikkat ediyordu. Yalnız şimdi bir bakanın, rastgele bir filo komutanlığı verdiği basit bir kayıkçıya benziyordu. Derin düşünmeye pek de elverişli olmayan zekâsında beliren sisli düşünceleri berraklığa kavuşturabilmek için, böylece ayakta durarak kafasını patlatıyordu. Bu sırada sokakta çok nefret ettiği birini gördü; ikinci evinin mal sahibi Molineux'ydü bu. Herkes, bütün yaşamını kucaklayan birtakım olaylarla dolu bir rüyaya verir kendini. Bu rüya içinde de sık sık karşısına korkunç bir yaratık çıkar; bu birtakım kötülükler yapmakla görevli, piyesteki hain tipidir. Molineux de César'a göre, yaşamında buna benzer bir rol oynamış gibiydi. Eğlence sırasında, çevresini saran göz alıcı parlak güzelliklere kinle bakarak şeytanca bir gülümsemeyle sırıtmıştı.

Böylece hayal kurarken, bu cüce pintiyi hatırlamasının, içinde uyandırdığı tiksinti, onu böyle birden karşısında görüverince büsbütün kuvvetlenmişti.

O, insanı çileden çıkaran tatsız sesiyle:

"Bayım," dedi. "Biz işi o kadar el çabukluğuna getirdik ki kontratı imzalamayı unutmuşsunuz."

Birotteau, kontratı alıp imza etti. Bu sırada mimar içeri girdi, selam verdikten sonra parfümcünün çevresinde diplomatça döndü ve kulağına:

"Bir mesleğin başlangıcında bulunan bir kimsenin, ne büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunduğunu bilirsiniz," dedi. "Benden memnun kalmıştınız, ücretimi verirseniz beni çok sevindirirsiniz." Elindeki bütün bonoları ve nakit parasını tüketmiş olan César, Célestin'e üç ay vadeli, iki bin Franklık bir senetle bir makbuz hazırlamasını söyledi.

Molineux sinsi bir alayla:

"Komşunuzun borcunu da kendi hesabınıza geçirtmiş olmanız pek sevindirdi beni. Bu sabah kapıcı gelerek, Bay Cayron'un

ortadan kaybolduğunu, sulh yargıcının gelip kapısını mühürlediğini haber verdi."

"Bu sefer de beş bin Franktan olmasam bari!" diye içinden geçirdi Birotteau.

İçeri girip elindeki faturayı parfümcüye veren Lourdois:

"İşini sağlam tutmakla tanınırdı," dedi.

Küçük Molineux, kontratı özene bezene katlayıp cebine koyarken:

"Bir tüccar ancak iş hayatından çekildikten sonra kendini sarsıntılardan kurtarmış olur," dedi.

Mimar, bu ufak tefek ihtiyarı, burjuvalar için beslediği düşüncelere uygun gelen bir karikatürü gören her artistin duyduğu zevkle seyrediyordu.

"İnsan bir şemsiyenin altına sığınmışsa, yağmurdan korunduğunu düşünür," dedi.

Molineux mimarın yüzünden çok bıyıklarıyla sakalını gözden geçirirken, Grindot'ya karşı onun kendisine duyduğu gibi nefret duyuyordu; biraz durduktan sonra, genç mimara bir pençe atarak çıkıp gitti; kedilerle birarada yaşaya yaşaya onların huyunu kapmıştı.

Bu sırada Ragon'la Pillerault içeri girdiler.

Ragon, César'ın kulağına:

"Bizim işi yargıca açtık. Dediğine göre gerçekten iştirak halinde mülkiyete sahip olabilmemiz için, satıcılardan makbuz alıp sözleşme yapmamız gerekirmiş."

Lourdois:

"Şu Madeleine'deki arsalardan mı söz ediyorsunuz? Epey yapı işi olacak orada herhalde!" dedi.

Alacağını hemen istemek için geldiği halde boyacı, César'ı sıkıştırmamayı çıkarına daha uygun görmüştü.

César'ın kulağına:

"Yıl sonu olduğu için, faturayı veriyorum ama paraya gereksinimim yok," dedi.

Faturayı görünce şaşkınlığından Ragon'a da Lourdois'ya da yanıt veremeyen parfümcünün bu halini gören Pilleroult:

"E, nen var César?" diye sordu.

"Önemli bir şey değil. Şu bitişikteki şemsiyeciden beş bin Franklık bono almıştım, adam iflas etmiş. Şayet verdiği senetler çürükse, enayi gibi tavlandım demektir."

"Ama, size ta ne kadar zaman önce söylemiştim; boğulan insan kendini kurtarmak için babasının bile bacağına sarılır, diye. O kadar çok iflas gördüm ki! Felaketin başında kimse dolandırıcılık yapmaz ama sonra zorunluluklar altında, bu yola sapar."

Pillerault:

"Doğru," dedi.

"Ah bir gün milletvekili olursam ya da hükümet üzerinde nüfuz kazanabilirsem..." diyerek César, ayaklarının burnuna basıp kendini yükseltti, sonra topuklarının üstüne çöktü.

Lourdois:

"Ne yapardınız?" diye sordu. "Merak ediyorum, çok akıllı insansınızdır da..."

Hukuk konusundaki her çeşit tartışmaya ilgi duyan Molineux dükkânda kalmıştı. Ötekilerin dikkat kesildiğini gören Ragon'la Pillerault, César'ın düşüncelerini bilmekle beraber, öteki üç yabancı gibi, büyük bir ciddilikle, söylediklerine kulak verdiler.

"Teminatlı yargıçlarla ceza işlerine bakan bir savcı bulunan bir mahkeme isterdim. Bugünkü icra memurlarının, sendikaların yerini tutacak bir yargıç tarafından yapılan soruşturmadan sonra tüccar ya iade itibar edebilmeli ya da doğrudan doğruya müflis ilan edilmelidir. Birinci halde bulunan tüccar, bütün borçlarını ödemekle yükümlüdür. Kendisinin ve karısının malları için yediemin tayin olunur; çünkü bütün hakları ve mirası alacaklıların-

dır; bir denetim altında onların hesabına, bütün bunları yönetir, işlerini yine sürdürmekle birlikte, bütün borçlarını ödeyinceye kadar, imzasını müflis filan diye atar. Müflis ise, eskiden olduğu gibi, borsa salonunda teşhir cezasına mahkûm edilir; iki saat süreyle, başına yeşil takke geçirilerek herkese gösterilir. Kendisinin ve karısının bütün mallarına ve haklarına el konularak, alacaklılarına verilir ve memleketten sürülür."

Lourdois:

"Böyle olursa ticarete güven gelir," dedi. "Sonra bir işe girişen kimse de, yapılan işlemleri gözünü dört açarak inceler."

César büyük bir öfkeyle:

"Bugünkü yasanın uygulandığı yok," dedi. "Yüz tüccardan ellisinin, yüzde altmış beşinin gücü, yaptıkları işin altındadır, ya da mallarını mâliyetinden yüzde yirmi beş eksiğine satmaktadır ki bu da onları mahvetmektedir."

Molineux:

"Bay César doğru söylüyor," dedi. "Bugünkü yasa,' çok açık kapı bırakmaktadır. Ya ticareti tamamıyla bırakmak ya da namussuzluk yoluna sapmak gerekiyor."

"Hay Tanrı cezasını versin! Bu gidişle bir tüccar, sicilli bir hırsız olup çıkar. Bir imzayla soymadık kasa bırakmaz," diye sözünü sürdürdü César.

Lourdois:

"Hiç de merhametli değilsiniz, Bay César," dedi.

İhtiyar Ragon:

"Haklı," dedi.

Uğradığı bu küçük ziyanla, avcının borusunun sesini duyan geyiğe dönen César, daha büyük bir öfkeyle:

"Bütün müflisler şüphelidir," dedi.

Bu sırada metrdotel, Chevet'nin faturasını getirmişti. Ardından da Felix Pastanesi'nde çalışan bir çırak, Foy Gazinosu gar-

sonlarından biri ve Collinet'nin klarnetçisi, ellerinde, çalıştıkları yerlerin faturalarıyla birbiri ardından sökün ettiler.

Ragon gülümseyerek:

"Rabelais'nin çeyrek saati..."[70] dedi.

Lourdouis:

"Doğrusu ya balonuz çok güzeldi," dedi.

Faturaları bırakan çıraklara César:

"Şimdi işim var," dedi.

Lourdois mimarın, Birotteau'nun imzaladığı bir senedi katlayıp cebine koyduğunu görerek:

"Bay Grindot," dedi. "Hesabımı inceleyip ödeyiniz; şöyle bir göz gezdirmek yeter; fiyatları Bay Birotteau adına siz kabul etmiştiniz."

Pillerault, Lourdois ile Grintdot'ya bakarak César'a:

"Fiyatlarda uyuşmuşlar, seni çarpıyorlar," dedi.

Grindot dükkândan çıktı, arkasından yürüyen Molineux:

"Dediklerimi işittiniz ama dinlemediniz. Size de bir şemsiye dilerim," dedi.

Grindot'nun içine korku düştü. Bir kazanç ne kadar az hak edilmişse, insan buna o kadar daha kuvvetle sarılır, insan ruhu böyledir. Gerçekten de genç sanatçı apartmanın projesini içten bir sevgiyle hazırlamış, bütün bilgisini ve vaktini buna harcamıştı; bütün bu zahmetinin karşılığında on bin Frank kazanmayı hak etmişti ama onurunu okşayarak, kapıya koymuşlardı onu; müteahhitler onu tuzağa düşürmekte hiç güçlük çekmediler. Lourdois'nın, Birotteau'nun Madeleine'deki arsalara ev yaptırmayı düşünmediği, sadece spekülasyon yapmak amacıyla bunları aldığını söylemesi, iftira ederek zarar vermesi tehdidinden daha kuvvetli oldu. Mimarlarla kalfaların birbirleriyle olan ilişkileri, yazarlarla

70 Sıkıntılı anlar için söylenir.

aktörlerinkine benzer; karşılıklı olarak birbirlerine bağlıdırlar. Birotteau tarafından, fiyatları kararlaştırma ile görevlendirilen Grindot, burjuvalara karşı, zanaatçıların tarafını tuttu. Bunun için de o üç büyük müteahhit, Lourdois, Chaffaroux ve Dülger Thorein, kendisiyle zevkle çalışılabilecek iyi çocuk olarak ilan ettiler. Grindot, içinde kendisine de bir pay ayrılmış olan faturaların da, ücretinin de bonoyla ödeneceğini sezmişti. Ama ihtiyarın sözleri, içinde kuşku uyandırmıştı. Burjuvalara en çok düşman olan bütün artistler gibi, Grindot da bu yüzden Birotteau'ya karşı acımasızca davranacaktı. Aralık ayının sonunda César'a altmış bin Franklık fatura çıkardı. Félix, Foy Gazinosu, Tanrade ve daha birkaç ufak tefek alacaklı, üç kez adamlarını gönderdiler. Önemsiz gibi görünen bu durum, ticarette, büyük bir felaket kadar zarar verir, bu durum böyle bir sonucun habercisidir. Uğranılan zararlar bellidir; ama paniğe sınır yoktur. Birotteau, kasasının bomboş olduğunu gördü. Ticaret yaşamı süresince başına hiç böyle bir şey gelmemiş olan parfümcü korkuya kapılmıştı. Uzun süre yoksullukla savaşmak zorunda olmadıkları için, zayıf olan kimselerde her zaman olduğu gibi, Paris'teki esnafın sık sık başına gelen bu durum, César'ın kafasını altüst etmişti.

Parfümcü, Célestin'e bu faturaları müşterilerine göndermesini emretti. Ama baştezgâhtar bu emri yerine getirmeden önce bir kere daha yinelettirdi. César'ın soylu kimseler dediği müşterileri zengin insanlardı; karısı bunlar için, "Ne ad verirsen ver bunlara, yeter ki borçlarını ödesinler!" derdi. Bu müşterilerinden her zaman, elli altmış bin Frank kadar alacağı bulunurdu parfümcünün, akıllarına estikçe hesap görürlerdi ama hiçbir zaman zarara uğratmazlardı onu. İkinci tezgâhtar fatura defterini açıp, en kuvvetli müşterilerin listesini çıkardı. César karısından çekiniyordu. Felaket samının esintisiyle nasıl bitkin hale geldiğini ona göstermemek için sokağa çıkmak istedi.

Bu sırada Grindot içeri girdi. Artistlerin hiç ilgili görünmedikleri kimi çıkarlardan söz edişleri gibi kayıtsız bir hali vardı.

"Günaydın Bay Birotteau," dedi. "Senedinizi hiçbir yerde paraya çeviremedim; bunu alıp yerine bana para vermenizi ricaya geldim. Bu işten çok zararlı çıktım ben ama tefecilere başvurmadım. İmzanızı ortaya düşürmek istemiyorum; bunun insanı küçük düşüreceğini bilecek kadar işten anlarım, bunun için sizin çıkarınız da..."

Birotteau şaşkın şaşkın:

"Daha yavaş konuşun, rica ederim, beni şaşırtıyorsunuz," dedi.

İçeri Lourdois girdi.

Birotteau gülümseyerek:

"Bakın Lourdois..." diyecek oldu ama durdu. Mimarla alay eder gibi bir tavır takınarak, kendine güvenen bir tüccarın iyi niyetiyle. Grindot'daki senedi almasını söyleyecekti ama Lourdois'nın yüzünden bir gölge geçtiğini görerek, ihtiyatsızlığından pişman oldu. Bu masumca alay, zaten kuşku duyulan itibarını büsbütün sarstı. Böyle bir durumda zengin bir tüccar senedini geri alır ve başkasına vermez. Derin bir uçurumun içine bakıyormuş gibi Birotteau'nun başı dönüyordu.

Lourdois, onu mağazanın dip tarafına götürerek:

"Azizim Bay Birotteau," dedi. "Mimar yaptığım işleri ölçtü, biçti, faturalarımı inceledi, hesaplarımı doğru buldu. Yarına kadar hazırlamanızı rica edeceğim. Kızımı küçük Crottat ile evlendiriyorum, ona para gerek, noterler pazarlık sevmezler, kimseye de senet vermiş değilim şimdiye dek."

Müşterilerinden gelecek parayı düşünerek César, onurlu bir tavırla:

"Yarından sonra gönderin," dedi. Sonra Grindot'ya: "Siz de efendim," diye ekledi.

Mimar:

"Peki ama neden hemen şimdi vermiyorsunuz?" diye sordu.

"Fabrikamdaki işçilerime para vereceğim de..." diyen Birotteau, ilk kez böyle bir yalan söylüyordu.

Adamlarla birlikte sokağa çıkmak üzere şapkasını giydi. Ama tam kapıyı kaparken Dülger Thorein ve Chaffroux dikildiler karşısına.

"Bayım, paraya çok gereksinmemiz var..." dediler.

Birotteau hızla adamların yanından uzaklaşarak:

"Ama, Peru'da maden ocaklarım yok benim!" dedi. Giderken de: "Bunun içinde bir iş var," diye söylendi. "Hay uğursuz balo! Herkes beni milyoner sanıyor. Ne olursa olsun şu Lourdois'nin davranışı doğal değil. Dilinin altında bir şey var gibi," diye düşündü.

Nereye gittiğini bilmeden Saint–Honoré Sokağı'nda gelişigüzel yürüyordu, çöküntü haline gelmişti, birden sokağın köşesinde, bir problemi çözmek için derin düşüncelere dalmış bir matematikçi ya da bir koç gibi Alexandre'a tosladı.

Crottat, César'a:

"Ah! Bay Birotteau," dedi. "Size bir şey soracağım! Roguin dört yüz bin Frankınızı Bay Claparon'a verdi mi?"

"Bu iş sizin gözünüzün önünde olmuştu. Bay Claparon bana hiçbir makbuz vermedi. Senetlerim... Ciro edilecekti... Roguin ona vermiş olmalıydı... İki yüz kırk bin Frankını... Ama satış sözleşmelerinin yapılacağı söylenmişti... Yargıç Bay Popinot diyordu ki... Makbuz!.. Peki ama neden soruyorsunuz bunu bana?"

"Size neden mi soruyorum? İki yüz kırk bin Frankınız Roguin'de mi, Claparon'da mı; öğrenmek için. Roguin'in uzun zamandan beri sizinle ilişkisi var, belki hatır sayıp Claparon'a vermiştir de kurtarmışsınızdır diye! Ama ne kadar budalayım ben! Bu parayı da, Bay Calaparon'un parasıyla birlikte yürüttü,

bereket versin o yalnız yüz bin Frank göndermişti. Roguin kaçtı, benden de noterliği devir karşılığı olarak yüz bin Frank aldı ama makbuz yok elimde; nasıl kesemi size emanet edebiliyorsam, ona da böyle verdim bu parayı. Size arsayı satacak olanların eline metelik geçmedi, benim yanımdaydılar. Arsalarınızın karşılığı olarak ödünç aldığınız para, şimdi sizin için de, size bunu ödünç veren için de yok artık... Tıpkı yüz bin Frankınız gibi bunu da Roguin cebe indirdi. Bu parayı çoktan elinden çıkarmıştır... Böylece son yüz bin Frankınız da gitmiş oluyor... Bu parayı almak için Roguin beni bankaya göndermişti."

César'ın gözbebekleri öyle büyüdü ki artık kızıl bir alevden başka bir şey görmez olmuştu.

"Sizin bankadaki yüz bin Frankınız, noterliği elde etmek için benim verdiğim yüz bin Frank, Bay Claparon'un yüz bin Frankı; işte böylece üç yüz bin Frankı yürütmüş oluyor; sonradan meydana çıkacak olan hırsızlıkları da ayrı," diye sözüne devam etti genç noter. "Bayan Roguin'in durumu çok kaygı uyandırıyor, Bay du Tillet geceyi onun yanında geçirdi. Du Tillet yakayı iyi kurtardı doğrusu! Roguin onu da bu arsa işine bulaştırmak için tam bir ay başının etini yedi durdu. Bereket versin bütün parasını Nucingen bankasıyla birlikte giriştiği bir işe yatırmıştı. Roguin karısına tüyler ürpertici bir mektup yazmış! Okudum bu mektubu. Beş yıldır, müşterilerinin paralarını tırtıklıyormuş. Hem de niçin? Şu güzel Hollandalı denilen metresine yedirmek için. Son marifetini göstermeden on beş gün önce ayrılmış bu kadından. Bu har vurup harman savurarak yaşayan kadının meteliği kalmamış. Eşyalarını satmışlar, borçlarına karşılık senet vermiş. Koğuşturmadan kurtulmak için Port-Royal'de sığındığı evde dün akşam bir yüzbaşı tarafından öldürülmüş. Roguin'in servetini yiyip tükettikten sonra böylece Tanrı'dan cezasını bulmuş oluyor! Böyle kadınlar için dünyada kutsal hiçbir şey yoktur. Bir

noterliği mahvetmek ne demek! Bayan Roguin yasal ipoteğini kullanarak parasına sahip olabilecek. Kocası olacak serserinin malı mülkü değerinin üstünde ipotek edilmiş. Noterlik üç yüz bin Franka satıldı! İyi bir iş yaptığını sanarak, yazıhaneye yüz bin Frank daha fazla vermiştim; makbuz da almadım. Satış harçları filan da, hem noterlik gelirini hem de kefalet için yatırılan parayı yutacak. Yüz bin Frankımı istemeye kalksam, alacaklılar onun suç ortağı olduğumu sanırlar. İnsan böyle bir işe başlarken adının kötüye çıkmamasına dikkat etmelidir. Siz de ancak yüzde otuz kadar bir şey kurtarabilirsiniz. Benim yaşımda bir insanın oyuna gelmesi çok acı! Elli dokuz yaşında bir adamın varını yoğunu bir kadına yedirmesi inanılır şey değil. Tanrı'nın cezası ihtiyar! Yirmi gün kadar önce, Césarine'le evlenmememi söylemişti, bir dilim ekmeğe muhtaç olacağımızı söylemişti. Canavar herif!"

Alexandre daha uzun zaman konuşabilirdi. Birotteau, öylece taş kesilmiş gibi olduğu yerde duruyordu. Noter kâtibinin her tümcesi balyoz gibi inmişti beynine. Şimdi kulaklarında yalnız cenaze çanları çalıyordu; gözlerinin de içine düştüğü yangının alevlerinden başka bir şey görmediği gibi. Namuslu parfümcünün, güçlü ve becerikli olduğuna inanan Alexandre Crottat, onun böyle sararıp solduğunu ve kımıldayamaz hale geldiğini görünce fena halde korkmuştu. Noterin yerine gelmeyi tasarlayan genç adam, Roguin'in, Birotteau'nun parasından daha değerli bir şeylerini de götürdüğünün farkında değildi. O kadar dine bağlı olan bu tüccarın kafasından, hemen kendini öldürüvermek geçti. Böyle bir anda intihar, bin kere ölmekten daha yeğdi; bir kere ölümü göze almak daha akıllıca bir şey olurdu. Alexandre Crottat, César'ın koluna girerek yürütmek istedi ama olanaksızdı bu; sarhoşmuş gibi bacaklarına hükmedemez olmuştu.

"Neniz var?" diye Crottat sordu. "Metin olmalısınız Bay Birotteaucuğum! Ortada ölüm yok ya! Kaldı ki kırk bin Fran-

kınızı ele geçirebilirsiniz. Size ödünç verende bu para yoktur, almamıştınız. Bunun için mahkemeye başvurarak sözleşmenin bozulmasını isteyebilirsiniz."

"Balom, nişanım, sokağa atılan iki yüz bin Franklık senetlerim... Kasam tam takır... Ragonlar, Pillerault'lar... Ah, karım nasıl da her şeyi olduğu gibi görüyormuş!"

Ezici, ağır düşünceleri ve görülmemiş acıları açığa vuran bir laf yağmuru, şimdi parfümcünün ağzından, tıpkı La Reine des Roses'un bütün çiçeklerini yerlere seren bir dolu gibi dökülüyordu.

"Ah, ne iyi olurdu şu kafamı uçursalardı," dedi Birotteau. "Çekilmez bir yük artık benim için, bir işe yaradığı yok..."

"Zavallı Birotteau; yoksa bir tehlikeyle mi karşı karşıyasınız?"

"Evet, bir tehlikeyle!"

"Ama metin olun canım; mücadele etmek gerek."

Parfümcü:

"Mücadele etmek gerek," diye tekrarladı.

"Du Tillet, tezgâhtarınızdı, namuslu bir insandı; size yardım eder."

"Du Tillet mi?"

"Haydi, gidelim."

"Aman Tanrım! Bu halde eve girmek istemem," dedi Birotteau. "Eğer şu dünyada dost varsa, siz ki benim dostumsunuz, bana çıkarımın nerede olduğunu gösterdiniz. Karımın adına rica ediyorum size, bir arabayla gezdirin beni Xandrot, benimle gelin," dedi.

Noter adayı, César adındaki bu cansız külçeyi arabaya yerleştirmek için epey sıkıntı çekti.

Gözlerinden yaşlar boşanıyordu César'ın. Ağlamak, kafatasını sıkan demir çemberi gevşetmişti biraz. Boğuk bir sesle:

"Xandrot," dedi. "Benim dükkânın önünden geçelim; benim yerime Célestine'le konuşun. Benim ve karımın yaşamının söz

konusu olduğunu söyleyin. Kimse gevezelik edip Roguin'in kaçtığını ağzından kaçırmasın. Césarine'i aşağıya çağırtarak annesine bu işten söz etmelerini önlemesini rica edin. Ragonlar, Pillerault'lar gibi en yakın dostlarımızdan bile sakınmak gerek..."

Birotteau'nun sesindeki değişiklik Crottat'nın dikkatinden kaçmadı, yapmasını istediği bu şeyin önemini anlıyordu. Saint-Honoré Sokağı yargıcın evinin oraya giderdi. Célestin'le Césarine onu arabanın dibinde sapsarı, sersemlemiş gibi, konuşmadan oturur görünce, parfümcü:

"Kimseye bu işi söylemeyin," dedi.

Xandort:

"Ah! Kendine geldi; öldü zannetmiştim onu," dedi kendi kendine.

Alexandre Crottat ile yargıcın bu konudaki konuşmaları uzun sürdü. Noterler Birliği Başkanı'nı aratmalar. César'ı oradan oraya bir denk gibi taşıdılar, tek kelime konuşmuyor, kımıldamadan oturuyordu. Akşamın yedisine doğru Alexandre Crottat parfümcüyü evine götürdü. Constance'ın karşısına çıkacağını düşünerek, César kendisini toparladı. Genç noter acıyarak önden gidip, Bayan Birotteau'ya, kocasının beynine kan hücum ettiğini haber verdi.

Eliyle, zihin bozukluklarını anlatmak için işaret yaparak: "Karışık fikirleri var; sülük tutup kan aldırmak gerek," dedi.

Bir felaketin yaklaştığını aklından geçirmeyen Constance:

"Beklenirdi böyle bir şey," dedi. "Hiç kendine baktığı yok. Kışa girerken sağlığı için gerekli şeyleri yapmalıydı. Üstelik yiyecek ekmeği kalmamış gibi iki aydır kürek mahkûmu gibi çalışmaya verdi kendini."

Karısıyla kızı, César'dan yatağa girmesini rica ettiler. Birini gönderip César'ın hekimi ihtiyar Doktor Haudry'i çağırttılar. Doktor Haudry tam Molière'in komedilerindeki hekim tiplerindendi; eski ilaç formüllerine bağlı tecrübeli bir hekim olduğu

halde, sahte hekimler gibi ilaca boğardı hastalarını. César'ın yüzünü iyice gözden geçirdikten sonra, tabanlarının altına hemen hardal lapası koymalarını salık verdi. Beyne kan oturmasının belirtilerini görmüştü.

Constance:

"Neden ileri gelmiş olabilir bu?" diye sordu.

Doktor:

"Rutubetli havadan..." dedi.

Césarine yanına sokulup bir şey söylemişti.

Hekimler çoğu kez hastanın yakınlarının onurlarını ya da yaşamlarını korumak için budalaca şeyler söylemek zorunda kalırlar. Görmüş geçirmiş bir insan olan doktor da Césarine'in yarım yamalak söylediğinden ne demek istediğini anlamıştı. Césarine merdivene kadar arkasından giderek hasta için ne yapmak gerektiğini sordu.

"Sükûnet ve sessizlik," dedi. "Bakalım başı hafifledikten sonra kuvvet verici bir şeyler düşünürüz."

Bayan César iki gün zaman zaman sayıklayan kocasının yatağının başucundan ayrılmadı; onu karısının güzel mavi odasına yatırmışlardı. Anlaşılır anlaşılmaz bir şeyler söylüyor, sayıklamaları arasında mobilyalardan, ağır örtülerden, bu odadaki pahalı lüksten söz ediyordu. Constance ne dediğini anlayamamıştı.

Bir keresinde César yatağının içinde oturup da ticaret yaşamının maddelerini, tumturaklı bir sesle yarım yamalak ezbere okumaya başlayınca Constance kızına:

"Çıldırmış olmalı," dedi.

Bir aralık:

"Masraflar çok geliyorsa kumaşları sökün, diye bağırmıştı.

Korkunç sarsıntılar içinde üç gün geçiren César, bir aralık aklını kaybedecek gibi olduktan sonra, o sağlam Touraneli köylü yapısıyla hastalığı yendi, kafası yerine geldi. Bay Haudry, kalbine

kuvvet getirecek ilaçlar verdi; kuvvetli yemekler yedirtti; arada da bir fincan kahve içen tüccar yataktan kalktı. Onun ardından da yorgunluktan bitkin bir hale gelen Constance yatağa düştü.

Uyurken karısını seyreden Birotteau:

"Zavallı kadın!" diye mırıldanmıştı.

Césarine:

"Kendinizi toplayın babacığım," dedi. "Siz üstün yaradılışlı bir insansınız, bu sıkıntıları yenebilirsiniz. Bütün bunlar geçecek. Bay Anselme size yardım eder."

Césarine bu belirsiz sözleri, öylesine yürekten, öylesine tatlı bir sesle söylemişti ki büyük bir çöküntü halinde bulunan bir insan bile kendini toparlayabilirdi; tıpkı, diş çıkaran bir çocuğun acısını dindiren bir anne ninnisi gibi.

"Evet, yavrum," dedi César. "Mücadele edeceğim ama kim olursa olsun tek kelime söylemeyeceksin. Bizi o kadar seven Popinot ile Pillerault Amcana bile. Önce kardeşime bir mektup yazacağım. Sanırım bir katedralde ya papaz ya da papaz yardımcısı olacak, hiçbir masrafı yok, parası olmalı. Yirmi yıldır, yılda bin ekü biriktirse şimdi yüz bin Frankı olmuştur. Hem sonra taşrada, papazların kredisi de vardır."

Césarine hemen koşup babasının önüne bir masa koydu, hokka kalem getirdi, davetiye basılan pembe kâğıtlardan verdi. César:

"Yak şunların hepsini!" diye bağırdı. "Ne diye şeytana uydum da verdim bu baloyu! Geberirsem arkamdan düzenbaz diyecekler. Haydi lafı bırakalım!"

CÉSAR'IN FRANÇOIS BIROTTEAU'YA MEKTUBU:

Sevgili kardeşim,

Ticaret hayatım bir kriz geçiriyor, elindeki bütün parayı ve gerekirse ödünç de alarak bana göndermeni rica ederim.

Seni çok seven César.

Not: Karım uyuyor; sana bu mektubu yazdığımı gören Césarine, sana saygı ve sevgilerini sunuyor.

Césarine babasına rica ederek bu notu da koydurttuktan sonra, mektubu götürüp Raguet'ye verdi. Yeniden yukarı çıkınca:

"Babacığım, Bay Lebas gelmiş, sizinle konuşmak istiyor," dedi.

"Bay Lebas ha! Şu yargıç!" diye, korkuyla bağırdı. Felaketi sanki kendisini suçlu yapmıştı.

Şişko kumaş tüccarı içeri girince:

"Azizim Bay Birotteau," dedi. "Size ne kadar ilgi gösterdiğimi bilirsiniz. Uzun zamandır tanışırız; ilk kez birlikte yargıçlığa seçildik. Bunun için Gigonnet diye anılan Bay Bidault adlı bir tefecide bonolarınız varmış; Claparon müessesesi tarafından emrine verilen bu bonoların üstünde garantisiz olduğu yazılıymış. Bu sözcük size bir hakaret olmakla kalmaz, itibarınızı da mahveder."

Bu sırada içeri giren Célestine:

"Bay Claparon sizinle konuşmak istiyor, yukarı çıkarayım mı?" diye sordu.

Bay Lebas:

"Bu hakaretin nedenini anlarız," dedi.

Claparon'un içeri girdiğini görünce parfümcü:

"Bakın," dedi. "Ticaret Mahkemesi yargıçlarından Bay Lebas."

"Ya; demek Bay Lebas, öyle mi?" dedi. "Çok memnun oldum, Yargıç Bay Lebas. O kadar çok Lebas var ki; *les hauts* ve *les bas*'yı[71] hesaba katmıyorum."

Birotteau geveze herifin sözünü keserek:

---

71 Claparon burada (*les hauts*) yüksekleri ve (*les bas*) alçakları derken "Alçak, aşağı" anlamına gelen "bas" üzerinde Lebas'nın adını andırdığı için bir sözcük oyunu yapmak istiyor.

"Bay Lebas size verdiğim senetleri görmüş, bunları piyasaya sürmeyeceğinizi söylemiştiniz; üzerinde garantisiz yazılı olarak görmüş bu senetleri..."

Claparon:

"Gerçekten de piyasaya sürülecek değildi, kendisiyle çok iş yaptığım Bidault Baba adlı birinin elindedir. Bakın neden garantisizdir diye yazdım! Eğer senetler piyasaya sürülecek olsaydı bunları doğrudan doğruya onun emrine yazmış olurdunuz. Sayın yargıç benim durumumu anlar. Bu senetler neyi temsil etmektedir? Satın alınacak bir mülkün bedeli mi? Kimin tarafından ödenecek? Bay Birotteau tarafından. Peki, ne diye imzamı atıp Bay Birotteau için garanti vereyim? Bu bedelden her birimiz, payımıza düşeni ödeyeceğiz. Bize arsaları satanlara karşı birbirimize kefil olmamız yeterli değil mi? Benim bağlı olduğum ticaret kuralları kesindir: İleride alacağım bir para için makbuz vermediğim gibi, boşuna garanti de vermem. Her şeyi hesaba katarım. İmzayı basan parayı verir. Üç kez para ödemek durumunda kalmak istemem."

"Üç kez ha!" dedi César.

"Evet efendim," diye Claparon yanıt verdi. "Bize arsaları satanlara Birotteau için garanti vermiştim, neden bir de bankere garanti vereyim? Çok güç bir durumdayız, Roguin yüz bin Frankımı alıp götürdü. Böylece arsalardan alacağım yarı hissem şimdiden bana dört yüz bin Frank yerine, beş yüz bin Franka mâl oluyor. Benim yerimde olsaydınız ne yapardınız, Bay Lebas? Benim yerimde olduğunuzu düşünün. Tutun ki benim Bay Birotteau'yu tanımadığım gibi siz de beni tanımıyorsunuz? Yarı yarıya ortak olarak bir işe giriştik. Siz hissenize düşen parayı verdiniz. Ben, hissemi bonolarla ödüyorum, size veriyorum bunları, büyük bir iyilik göstererek bunları paraya çevirmeyi üstünüze alıyorsunuz. Zengin itibarlı –dünyanın bütün erdemlerine sahip olduğumu kabul ediyorum– banker Claparon'un altı milyonluk bir borcu

ödeyememek yüzünden iflas etmek üzere olduğunu öğreniyorsunuz, şimdi kalkar da bana kefil olur musunuz? Deli olmalısınız böyle bir şey yapmak için. İşte Bay Lebas; Birotteau, Claparon'un içinde buluduğunu varsaydığım bu durumdadır. Birbirimize kefil bulunmamız dolayısıyla mal sahiplerine para ödemek zorunda kalacak, bir de bu senetlerin vadesinin bitiminde bu bonolara kefil olarak, bunları ödemek zorunda kalacaktım, üstelik de..."

Parfümcü sözünü keserek:

"Kime?" diye sordu.

Claparon onun bu sorusunu işitmezlikten gelerek:

"Üstelik bu arsaların yarısına sahip olmadan, Birotteau'nun payına düşen borcu da ödemek zorunda kalacaktım. Çünkü benim bu işte hiçbir kazancım olmayacak, arsalardaki hissemi bir kez daha satın almak zorunda kalacaktım ve böylece üç kez para ödemiş olacaktım."

Birotteau yine sordu:

"Kime ödeyecektiniz?"

"Kime olacak, iflas ederseniz, eğer kefil olmuşsam bu senetleri elinde bulunduran üçüncü şahıslara..."

"Ben borcumu ödemekten geri kalmazdım efendim," dedi Birotteau.

"Peki öyle olsun," dedi Claparon. "Yargıçlık ettiniz; tecrübeli bir tüccarsınız, her şeyi önceden hesaba katmak gerektiğini bilirsiniz herhalde. Benim de mesleğimin gereğini yapmamda şaşılacak bir şey görmemelisiniz."

Joseph Lebas:

"Bay Claparon'un hakkı var," dedi.

"Haklıyım," dedi Claparon. "Ticaret bakımından haklı. Ama bu bir arazi işi, öyleyse ne almalıyım ben? Para, değil mi? Çünkü bize arsaları satanlara para vermek gerek."

Claparon, Lebas'ya bakarak:

"Bırakalım Bay Birotteau'nun bulacağı iki yüz kırk bin Frankı bir yana..." dedi. Sonra da Birotteau'ya bakarak:

"Sizden yirmi beş bin Frank gibi önemsiz bir para istemeye geldim," diye ekledi.

"Yirmi beş bin Frank ha!" diye bağırdı. Bir anda damarlarındaki kanın donduğunu hisseder gibi olmuştu. "Peki ama ne karşılığı olarak?" diye sordu.

"Ah sayın bayım! Satış işlemini noter önünde yapmak zorundayız, ödenecek bedel oranında biz aramızda anlaşırız. Gel gelelim, kölenize müsaade buyurursanız arz edeyim ki mâliye söz dinlemez, onun pençesinden yakayı kurtarmak için keseye davranmak gerek. Bu hafta kırk bin Frank vergi vermemiz gerekiyor. Hani doğrusu ya buraya gelirken böyle karşılanacağımı ummuyordum. Çünkü, bu yirmi beş bin Frankın size ağır geleceğini düşünmüştüm de, büyük bir talih eseri olarak sizi kurtardığımı..."

Herkesin anlayabileceği bir ümitsizlik feryadıyla César:

"Ne?" diye bağırdı.

"Evet sizi bundan kurtardım. İsteyeceğim çok önemsiz bir şey. Roguin ciro edilmek üzere bana yirmi beş bin Frank tutarında birkaç bono vermişti. Bunları kırdırarak tapu masraflarını ve bazı harçları ödedim. Bunun hesabını gönderirim sonra size. Küçük bir ciro farkı kalıyor. Yani bana altı yedi bin Frank kadar ödemeniz gerekiyor."

Lebas:

"Bütün bunların hepsi doğru görünüyor," dedi. "İşten çok iyi anladığı belli olan Bay Claparon'un yerinde olsam ben de böyle yapardım."

Claparon:

"Bu öldürmez Bay Birotteau'yu!" dedi. "Bir kez ateş etmek yetmez ihtiyar kurdu öldürmeye. Ben öyle kurtlar gördüm ki kafalarında kurşunla koşuyorlardı. Tanrı bilir ya kurt gibi!"

"Kim şu Roguin'in böyle bir alçaklık yapacağını sezinleyebilirdi," diyen Lebas'yı hem César'ın sususu hem de parfümcülüğe aykırı düşen böyle bir spekülasyon ürkütmüştü.

Claparon:

"Az kalsın bu Bay'a dört yüz bin Franklık çek verecektim, işte hapı yutmuştum o zaman. Bir gün önce Roguin'e yüz bin Frank vermiştim. Karşılıklı güvenimiz kurtardı beni. Sermaye, sözleşmenin imzalanacağı güne kadar ya bende kalmalı ya noterlikte. Bunun hiçbirimiz için önemi yok."

Lebas:

"En iyisi ödeme zamanına kadar herkes parasını bankada tutsun."

César:

"Roguin benim için bankadır," dedi. Sonra Claparon'a bakarak: "Ama bu işte o da var," diye kekeledi.

"Evet, sözüne güvenilerek, dörtte birle. Paramı kaptırmak enayiliğini yaptıktan sonra yeniden ona para vermek daha sunturlu bir enayilik olurdu. Hele benim yüz bin Frankla kendi payıma düşen iki yüz bin Frankı göndersin bir! Bu işin meyvesini yiyebilmek için beş yıl hava alması gerekecek. Bunun için bu parayı göndermez bana. Denildiği gibi üç yüz bin Frankla toz olmuşsa, başka bir ülkede keyfince yaşayabilmesi için ona on beş bin Franklık bir gelir yeter."

"Haydut herif!"

Claparon:

"E, Tanrı bilir ya Roguin'i bu yola düşüren bir tutku oldu. Hangi ihtiyar ömrünün sonunda tutulduğu kadının boyunduruğuna girmeye karşı durabilir? Aklı başında insanlar olan bizlerden kimse sonunun nasıl geleceğini söyleyemez. Son aşk en ateşli aşktır. Bakın şu Cardotların, Camusotların, Matifatların haline... Hepsinin metresi var. Tongaya basmışsak, kabahat

bizde, değil mi? Dalavereli bir işe karışan bir notere karşı neden uyanık olmadık? Tüm noterlerden, tüm simsarlardan, tüm para işiyle uğraşanlardan kuşkulanmak gerek. Bunların iflası aslında hileli iflastır. Kendi ülkelerindeki Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaktansa, yabancı bir ülkede yargılanmayı yeğler bunlar. Ben böyle kişilerle bir daha iş yapmam. Eh, zayıf insanlarız bizler. Sofralarına oturduğumuz, bize güzel balolar veren kişileri, yani kibar insanları gıyap kararıyla mahkûm ettirmekten çekiniyoruz. Kimsenin yakındığı yok. Yanlış!"

"Çok yanlış bir iş! İflas yasalarını yeniden ele almak gerek," dedi Birotteau.

Lebas, Birotteau'ya:

"Bana ihtiyacınız olursa, emrinizdeyim," dedi.

Çenesi düşük Claparon:

"Bay Birotteau'nun kimseye ihtiyacı yok," diye yapıştırdı.

Du Tillet iyice kulağını doldurmuştu onun. Claparon, du Tillet'nin ustaca ezberlettiği dersi tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyordu. "Durum açık," diye sürdürdü sözünü. "Küçük Crottat'nın bana dediğine göre, Roguin'in iflası yüzde elli garame veriyor. Bu garameden başka Bay Birotteau ödünç verecek olanın vermediği kırk bin Frankı da elde etmiş olacak, sonra da mülklerinin karşılığında borç para alabilir. Oysa, arsa sahiplerine iki yüz bin Frankı dört aya kadar vermemiz gerek. Bugünden o vakte kadar Bay Birotteau senetlerini öder. Çünkü Roguin'in alıp götürdüklerine bel bağlayamazdı. Bay Birotteau, yine de biraz sıkıntıya düşecek. Bunu da birkaç bonoyu piyasaya sürerek atlatır..."

Parfümcü, Claparon'un durumunu açıklayışını, böylece bundan sonraki hareket planını özetleyişini dinlerken cesaretini toplamıştı. Metin ve kararlı bir tavır takındı; bu eski gezgin komisyoncu da gözünde çok büyümüştü. Du Tillet, Roguin'in kurbanı

olduğuna Claparon'un inanmasını çıkarına uygun bulmuştu. Roguin'e Claparon'la yüz bin Frank göndermişti ama noter bunu kendisine geri verdi. Kaygıya düşen Claparon rolünü pek doğal biçimde oynuyor, kiminle konuşsa Roguin'in kendisinden yüz bin Frank vurduğunu söylüyordu. Du Tillet, Claparon'un yeteri kadar kuvvetli olmadığına hükmetmişti. Onun hâlâ birtakım onur ilkelerine ve nezaket kurallarına fazlaca bağlı olduğunu gördüğü için planlarını bütün genişliğiyle açmayı uygun görmemişti, bundan başka bunu keşfedemeyeceğini de biliyordu. Simsarın kendisine itiraz edecek olduğu bir gün:

"İlk dost olduğumuz kimseye kazık atmazsak bir ikincisini bulamayız," diyerek paçavraya çevirmişti onu.

Bay Lebas ile Claparon birlikte gittiler.

"Bu işin içinden sıyrılabilirim," diye düşündü Birotteau. "Borcum iki yüz otuz beş bin Frank. Bunun altmış bin Frankı evim için, yüz yetmiş beş bin Frankı da arsa borcum. Oysa bu borçları karşılamak için elime Roguin'in iflas parasından belki yüz bin Frank geçecek. Arsalar üzerinden alacağım ödünç paradan vazgeçerim, hepsi yüz kırk bin eder. Huile Céphalique'den de yüz bin Frank kazanırsam aradaki farkı da müşteri bonosuyla ya da bir banka kredisiyle kapatırım; böylece ziyanımı çıkarmış olurum ya da o vakte kadar arsaların artan değerinden yararlanırım!"

Felakete düşen bir insan, doğru ya da yanlış birtakım düşüncelerle kendine bir umut romanı yaratır da kulaklarını bunlarla doldurarak kafasını dinç tutarsa çoğu kez kendini kurtarabilir. Birçok kimse hayale kapılarak elde ettikleri güveni, enerji sanırlar. Belki de umut cesaretin yarısıdır. Bunun için de Katolik dini bunu bir erdem saymıştır. Umut birçok zayıf insana yaşamın rastlantılarını bekleyecek kadar zaman kazandırmış değil midir? Başkalarından yardım istemeden önce, karısının amcasına gidip durumunu olduğu gibi anlatmaya karar veren Birotteau, Saint–

Honoré Sokağı'ndan Bourdonnais Sokağı'na gidinceye kadar içinde o zamana kadar duymadığı öyle bir sıkıntı duymuştu ki hasta olduğunu sandı. Karnının içi ateş dökülmüş gibi yanıyordu. Gerçekten de diyaframları ile duyan insanların, acıları da burada toplanır, kafası işleyenlerse beyin ağrısına uğrarlar. Büyük kriz zamanlarında, bir insanın mizacına göre can evi neresiyse, vücudu o noktadan sarsılır, zayıf insanların karnı ağrır, Napoléon uyuklar, gururun bütün setlerini aşarak güvene atılmadan önce bütün onur sahibi insanlar, zorunluluk denilen zalim binicinin mahmuzunun acısını duyarlar yüreklerinde! Bunun için de Birotteau ancak iki gün boyunca böyle mahmuzlandıktan sonra amcasının evine gidebilmişti, dahası bu kararını da ancak bir aile sorununun da söz konusu olduğunu düşünerek verebilmişti. Ne olursa olsun durumunu, sert hırdavatçıya açıklamak zorundaydı. Bununla birlikte, kapıya gelince, her çocuğun bir dişçi muayenehanesinin önüne geldiği zaman duyduğu o içten korkuyu duymuştu ama bu duygu yanılması, geçici bir acıyı değil, bütün bir yaşamı kucaklamaktadır. Birotteau ağır ağır yukarı çıktı. İhtiyar, ateşin yanına oturmuş *Constitutionnel*'i okuyordu. Önündeki küçük masanın üstüne de hafif kahvaltısı konulmuştu. Bir iki dilim ekmek, tereyağı, Brie peyniri ve bir fincan kahve.

Birotteau amcasının yaşayışına imrenerek:

"İşte gerçek bilge," dedi.

"E, anlat bakalım," dedi Pillerault gözlüklerini çıkararak. "Dün David'in kahvesinde şu Roguin işini ve metresi güzel Hollandalıyı öldürdüklerini duydum. Umarım ki arsaların gerçek sahibi olabilmeyi istediğimize göre gidip Claparon'dan makbuz almışsındır."

"Yazık ki almadım amcacığım. İşin kötüsü, yaraya parmak bastınız."

Pillerault'nun gazetesi elinden düştü:

"Hay salak hay! Mahvoldum..." dedi.

Bu gazete *Constitutionnel*'di ama Birotteau yine de yerden kaldırdı.

Pillerault, bir anda kafasından geçen düşüncelerle öylesine sarsılmıştı ki o kabartma resimleri andıran yüzü kararıverdi; hiç kımıldamadan gözlerini camın arkasından evin karşısındaki duvara dikmiş, Birotteau'nun uzun söylevini dinliyor. Şüphesiz ki söylenenler üzerinde düşünüyor, ölçüyor biçiyordu. Şimdi, elini eteğini ticaretten çekmiş, ununu elemiş eleğini duvara asmış bir adamın hatır gönül tanımaz hali vardı üzerinde.

Sözlerini, Pillerault'nun altmış bin Franklık tahvil satmasını rica ederek bitiren Birotteau, bir yanıt bekleyerek:

"Ne diyorsunuz amcacığım," diye sordu.

"Ne yazık ki yapamayacağım bunu, zavallı yeğenim. Bu işe çok batmışsın. Ragonlarla ben elli biner Frank kaybediyoruz. Bu namuslu insanlar benim sözümü tutarak Votschin madenlerindeki hisse senetlerini sattılar; bunun için, ziyana girmeleri halinde ana parayı geri vermesem bile, onlara ve yeğenimle Césarine'e yardım etmek zorunda olduğuma inanıyorum. Belki de ekmeğe muhtaç duruma düşeceksin, bunu ben verebilirim size..."

"Ekmek mi dediniz amcacığım?"

"Evet, öyle, ekmek dedim. Her şeyi olduğu gibi gör. Sen bu işin içinden çıkamayacaksın! Beş bin altı yüz Franklık gelirimden, dört bin Frankı ayırıp Ragonlarla sizin aranızda pay edebilirim. Ben Constance'i bilirim. Senin başına bu felaket gelince, dişini tırnağına takıp çalışır, hiçbir şey istemez kendisi için. Sen de öylesindir César!"

"Bütün umutlar kaybolmuş değil amcacığım."

"Senin gibi düşünmüyorum ben."

"Düşündüğünüzün aksini ispat edeceğim."

"Hiçbir şey beni bunun kadar sevindirmez."

Birotteau yanıt vermeden Pillerault'nun yanından ayrıldı. Buraya avunmak ve cesaret bulmak için gelmişti ama ilkinden daha hafif olmakla birlikte ikinci bir sille daha yedi; yalnız kafasına değil kalbine de inmişti bu sille. Çünkü bu adamcağızın yaşamına, düşünceden çok duygu egemendi. Merdivenden birkaç basamak indikten sonra geri dönerek, boğuk bir sesle:

"Constance bir şey bilmiyor efendim; hiç olmazsa size verdiğim sırrı kimseye açmayın. Sonra Ragonlara da evimin huzurunu bozmamalarını rica edin benim tarafımdan. Uğradığım felaketle savaşabilmek için gereksinmem var buna."

Pillerault, dediğini yerine getireceğini belirten bir işaret yaptı.

"Cesaret, César," dedi. "Görüyorum ki bana gücendin ama karını ve kızını düşününce hak vereceksin."

Görüşlerinin ne kadar keskin olduğunu bildiği amcasının düşüncesini öğrenince cesaretini kaybeden César, umutsuzluk içinde bir kararsızlık bataklığına yuvarlandı. Ticaret hayatında uğradığı korkunç krizler sırasında, Pillerault kadar metin ruhlu olmayan bir insan, olayların oyuncağı olur, başkalarının düşüncelerine uyar, kendi düşünceleri kararsızdır. Yatıp da kasırganın geçmesini bekleyecek ya da kendini kurtarıp yönünü izleyecek yerde kendini ona kaptırır. Kederinin arasında, Birotteau şu ödünç alma işiyle ilgili davayı hatırladı. Vivienne Sokağı'na gidip avukatı Derville'e uğrayarak eğer kontratı bozdurmak olasılığını görüyorsa bir an önce davayı açmasını söyledi. Derville, beyaz yünlü sabahlığına sarınmış, şöminenin yanında oturuyordu. Görünüşünde en korkunç sırları öğrenmeye alışık bir avukatın sakin ve rahat hali vardı.

Birotteau, ilk kez bu gerekli soğukluğu fark etti. Böyle bir hal tutkulu, çıkarının tehlikede olduğunu görerek yanıp tutuşan, yaşamının onurunun sarsıldığını görerek, karısını çocuklarını düşünerek ürperen bir insanı iliklerine kadar dondurur. İşte Birotteau başına gelen felaketi anlatırken böyleydi.

Derville kendisini dinledikten sonra:

"Ödünç verecek olanın Roguin'de, Roguin'in size ödeteceği kadar parası olmadığını ve hiçbir para da alınmadığı ispat olunabilirse sözleşme bozulabilir, sizin yüz bin Frankınız için yaptığınız gibi ödünç veren de kefalet akçasına başvuracaktır. Bu koşullarla davada kazanmak için elinden geleni yapacağını söyleyebilir. Yoksa bu davanın önceden kazanılacağını söylemek olanaksızdır."

Bu bilgili hukukçunun görüşü parfümcüye biraz cesaret verdi. Derville'den on beş güne kadar mahkemeden bir karar çıkartmasını rica etti. Avukat, belki üç ayda sözleşmenin feshi hakkında bir karar alınabileceğini söyledi.

Bir olanak bulduğunu sanmış olan parfümcü:

"Üç ayda ha!" dedi.

Derville gülerek:

"Biz işe hemen başlasak bile, davalıyı bizim tempomuza uyduramayız. Prosedürün gerektirdiği sürelerden yararlanabilirler, avukatlar her zaman duruşmada bulunmazlar, belki de haşinimiz, gıyaben hüküm giyme yoluna gidecektir. Her şeyi istediğimiz gibi yürütemeyiz ki üstadım!" dedi.

"Ama Ticaret Mahkemesi'nde böyle değil ki?"

"Oh! Ticaret Mahkemesi yargıçlarıyla, Asliye Mahkemesi yargıçları arasında fark vardır. Sizler; işleri kesip atarsınız! Ama adliye sarayında uymak zorunda olduğumuz şekiller vardır. Şekil, hukukun koruyucusudur. Size kırk bin Frankınızı kaybettirecek bir işte hemen karara varılmasını ister misiniz? Bu paranın tehlikeye girdiğini gören davalı kendini savunacaktır. Bir davada süre, taraflarca kullanılan bir silahtır."

Birotteau:

"Hakkınız var," dedikten sonra Derville'in yanından yüreği kan ağlayarak ayrıldı.

Parfümcü, çağdaş bir şairin "şarap fıçısı" dediği bu uğultulu, gürültülü Paris'in sokaklarında bütün işi başından aşkın adamlar gibi kendi kendine: "Herkes haklı! Para! Para!" diye bağırarak gidiyordu.

Para toplamaya çıkan tezgâhtar, onun içeri girdiğini görünce, müşterilerin, yılbaşının yakın olduğunu ileri sürerek sadece faturaları aldıklarını belirten bir alındı verdiklerini ve faturaları alıkoyduklarını söyledi.

Dükkânın ortasında duran parfümcü yüksek sesle:

"Hiçbir yerde para yok!" dedi.

Dudaklarını ısırdı, tezgâhtarlarının hepsi başlarını kaldırıp ona baktılar.

Böylece beş gün geçti. Bu sürede, Braschon, Lourdois, Thorein, Grindot, Chaffaroux gibi, paralarını alamamış bütün alacaklılar, her alacaklı gibi, değişik ağızlar yaparak uğradıktan sonra, kafaları kızıp da gözlerini kan bürüyünceye kadar parfümcünün eşiğini aşındırdılar. Paris'te güvensizlik, güvenden daha hızlı yayılır. Ticaret, ihtiyatlılık ve korkuların dar sistemi içine giren alacaklı, iğrenç, aşağılık hareketlere başvurarak borçludan daha çok alçalır. Alacaklılar tatlımsı bir nezaket gösterdikten sonra, fena halde sabırsızlanmaya başlar, söylenir, bağırıp çağırır, soğuk davranmaktan başlayarak işi en azgınca bir terbiyesizliğe kadar vardırırlar. Saint–Antoine Mahallesi'ndeki zengin döşemeci Braschon, baloya davet edilmemişti. İlk hücum borusunu öttüren bu onuru kırılmış alacaklı oldu. Yirmi dört saate kadar parasının verilmesini istiyordu. Eşyaların haczedilmesine razı olmayarak, daha sağlam garanti arıyor, kırk bin Franka ipotekli olan fabrika arsalarına ikinci derecede ipotek konulmasını istiyordu. Şiddetle atıp tutmakla beraber, bu adamlar yine de Birotteau'ya soluk alacak kadar vakit bıraktılar. Birotteau güç bir durumun bu ilk gerginliklerini irade gücüyle yenecek yerde,

bütün zekâsını, kendisine ümit verebilecek tek insan olan karısının bunları öğrenmesini önlemeye verdi. Kapısının önünde, dükkânın çevresinde nöbet tutmaya başlamıştı. Geçici sıkıntısını Célestin'e açtı, bunun için tezgâhtar, patronuna hem merak hem de hayretle bakıyordu. César, gözünde küçülüvermişti onun. Başarıya alışık olan ve bütün gücünü zenginliğinden alan orta zekâlı adamların bir felaket ânında küçülüşleri gibi. Aynı zamanda üstüne yığılan bütün tehlikelere karşı kendini savunmak için gerekli yetenekten yoksun olmakla birlikte, César, durumunu gözden geçirmek cesaretini gösterebilmişti. Aralık ayının sonu ile Ocağın 15'inde vadesi gelen borçları, evinin masrafı, kiraları ve peşin ödemeli borç senetleri için altmış bin Franka gereksinimi vardı. Bunun otuz bin Frankı 31 Aralıkta elinde olmalıydı. Bütün olanaklarını zorladıktan sonra ancak yirmi bin Frank sağlayabiliyordu. Ama hiç de durum umutsuz görünmüyordu ona. Çünkü günü gününe yaşayan maceracılar gibi, yalnız içinde bulunduğu ânı düşünüyordu. İçinde bulunduğu sıkıntı herkes tarafından duyuluncaya dek, kendisince en büyük hamle saydığı ünlü banker François Keller'e başvurmaya karar vermişti. Keller, hatipliği ve derin düşünürlüğüyle olduğu kadar yardımsever bir insan olarak iyilikleriyle de tanınmıştı; sonra da Paris milletvekili olarak meclise girebilmek için de Paris tüccarlarına yararlı olmayı isterdi. Banker liberaldi; Birotteau'ysa kralcıydı. Ama parfümcü onu kalbinin iyiliğine göre değerlendiriyordu: Görüşleri arasındaki ayrılığın kendisine bankasında bir hesap açtırmasına engel olmak şöyle dursun, kolaylaştıracağına inanıyordu. Bono vermek gerekirse Popinot'nun bağlılığını kanıtlayacağından şüphe etmiyordu. Ondan otuz bin Franklık kadar senet almayı tasarlıyordu. Bununla davasını kazanıncaya kadar idare eder, o zamana kadar en çok balta olan alacaklılarının ağzını kapatırdı. Her zaman duygularını açığa vurmaya alışık olan, yatağa girdikleri zaman

sevgili Constance'sına yaşamının en küçük heyecanını aktaran, ondan cesaret alan, en çapraşık işlerde düşüncesinden yararlanan parfümcü ne karısıyla ne amcayla ne de herhangi bir tezgâhtarıyla dertleşebiliyordu. Böyle olduğu için büsbütün tasa çöküyordu üstüne. Ama büyük ruhlu, özverili adam, bu ateşi karısının yüreğine de atmaktansa tek başına acı çekmeyi yeğliyordu; tehlike geçtikten sonra bütün bunları anlatacaktı ona.

Bu korkunç sırrı açmaktan korkuyordu belki de. Karısından korkusu ona cesaret vermişti. Her sabah Saint–Roche Kilisesi'ne giderek ayinde bulunuyor ve Tanrı'yı sırdaş ediniyordu kendisine.

"Eğer Saint–Roche'dan dönünce dükkânda bir jandarma bulmazsam dileğim yerine gelecek," diye düşünüyor, kendisine yardım etmesi için Tanrı'ya dua ediyordu.

Dükkânda jandarma filan da görmeyince pek mutlu hissediyordu kendini. Ama yüreği çok daralıyordu. Rahatça inleyebilmek için bir yüreği daha olmalıydı. Acı haberi aldığı zaman kendisine bir şeyler çıtlatmış olduğu Césarine artık bütün sırlarını biliyordu. Baba kız zaman zaman kaçamaktan bakışıyorlardı. Umutsuzlukla ve sönen umutlarla doluydu bu bakışları. Birbirlerinin gözlerinden ateşli duyguları, sevgi dolu soru ve yanıtlar okuyorlardı. Gönülden gönüle dökülen bir aydınlık vardı bu bakışlarda. Birotteau karısının yanında keyifli, sevinçli görünüyordu. Constance kendisine bir şey sorunca, "Pöh! Her şey yolunda," diyordu. César'ın aklından geçirmediği Popinot başarıdan başarıya koşuyordu! Yağ iyi gidiyordu! Claparon'un bonoları ödenecekti, korkulacak hiçbir şey yoktu. Korkunç bir şeydi bu yapmacıktan sevinç. Karısı şahane yatakta uyur uyumaz, Birotteau bağdaş kurup oturuyor, acı acı, içine yuvarlandığı felaketi düşünüyordu. Bazen Césarine beyaz omuzlarına bir şal atarak, çıplak ayaklarıyla yanına gelir:

"Baba, duyuyorum ağlıyorsun," diye kendi de ağlamaya başlardı.

Birotteau'ya, büyük François Keller'e mektup yazarak randevu istediği günden beri öyle bir uyuşukluk gelmişti ki kızı kendisini Paris'te gezdirme gereğini duydu. İşte ancak o zaman duvarlarda, üzerinde HUILE CÉPHALIQUE yazılı kocaman afişler gözüne çarptı.

La Reine des Roses felaket içinde yüzerken A. Popinot Ticarethanesi başarı yolunda yeni doğan güneş gibi ışıklar saçarak yükseliyordu. Caundissart'la Finot'nun akıl hocalığı ettikleri Popinot, yağını cesaretle piyasaya sürmüştü. Üç gündür Paris'in en göze görünen yerlerine iki bin afiş asıldı. Huile Céphalique'le karşı karşıya gelmemek ve altındaki yazıyı okumamak olanaksızdı. Finot'nun kaleminden çıkan bu az ama öz yazıda saç çıkarmanın olanaksızlığı, saçları boyamanın tehlikeleri anlatılıyordu. Bunun yanı sıra Vauquelin'in Bilimler Akedemisi'ne sunduğu rapordan da bir parça alınmıştı; Huile Céphalique'i kullananlara da böylece ölü saçları için bir yaşam belgesi verilmiş oluyordu. Paris'in bütün berberleri, perukacıları dükkânlarının kapılarını yaldız çerçeveli güzel kâğıda basılmış bir ilanla süslemişlerdi. Bunun üst tarafında Héro ile Léandre'ın küçültülmüş bir resmi vardı, altında da şunlar yazılıydı: "İlkçağda yaşayan halklar HUILE CÉPHALIQUE kullanarak saçlarını korurlardı."

Birotteau, Cloche d'Argent mağazasının vitrinini ağzı açık seyrederken:

"Çerçeveli afişi icat ederek sürekli ilan sağlamış oluyor!" diye söylendi.

Césarine:

"Bay Anselme'in üç yüz şişe yağı ve Célestin'e verdiği afişi dükkânda görmemiş miydin?" diye sordu babasına.

"Hayır," diye yanıt verdi César.

"Célestine şimdiden, yoldan geçenlere elli, müşterilerimize de altmış şişe sattı."

"Ya!" dedi César.

Felaket ve yoksulluk çanlarının uğultusuyla serseme dönen parfümcü, baş döndürücü bir hareket içinde yaşıyordu; bir gün önce Popinot onu bir saat beklemiş. Constance ve Césarine'le konuştuktan sonra gitmişti; kendisine César'ın o büyük işe kendini verdiğini söylemişlerdi.

"Ya, evet arsa işleri," demişti Anselme.

Bereket versin iki aydır gece gündüz çalışan, pazarları bile Ling–Diamontus Sokağı'ndan çıkmayan Popinot ne Ragon'la ne Pillerault'yla, ne de yargıç amcasıyla konuşmuştu. Geceleyin iki saat bile uyumuyordu zavallı çocuk! İki tezgâhtarı vardı, işler böyle giderse dört kişi çalıştırmak gerekecekti. Ticarette fırsat her şeydir. Gözünü açıp da başarının üstüne yürümeyen kimse, zengin olamaz. Popinot altı ay sonra halasıyla eniştesine, "Kurtardım kendimi, zengin oldum!" diyebilirse, kendisini nasıl sevinçle karşılayacaklarını, Birotteau'ya da altı ay sonra, otuz-kırk bin Franklık payını verdiği zaman onun da kendisini çok iyi karşılayacağını düşünüyordu. César'ın içinde çırpındığı sıkıntıları bilmediği için Bayan Birotteau'ya ihtiyatsızca bir şeyler söyleyemezdi. Popinot, Finot'ya büyük gazetelerde çıkacak her yazı için beş yüz Frank, küçük gazetelerde ayda üç kere Huile Céphalique adı geçerse üç yüz Frank vermeyi vaat etmişti. Oysa on büyük, on küçük gazete vardı. Finot bu sekiz bin Frankın üç bin Frankının kendisinin olduğunu anlayınca, spekülasyonun yeşil çuhasına zarlarını attı. Arkadaşlarının bütün tanıdıklarının zağar gibi peşine düştü; gazete yazı kurullarından çıkmaz oldu; sabahları yazı işleri müdürlerinin yatak odalarına damlıyor, akşamleyin tiyatro salonlarını arşınlayarak rastladığı tanıdıklarına çektiği nutukların ilk ve son cümlesi şuydu: "Şu benim yağ için

bir şeyler yap, benim bunda bir çıkarım yok, arkadaşlık hatırı için! Şu bizim Gaudissart'ı bilirsin; hovarda oğlandır." Gazetelerin son sütunlarına el atarak, buralara yazdığı yazıların parasını gazetenin sürekli yazarlarına bırakıyordu. Aktör olmak isteyen bir figüran kadar kurnaz, ayda altmış Frank kazanan noter çırağı kadar ayağına çabuktu; şuna buna dalkavukluklarla dolu mektuplar yağdırıyor, herkesin nabzına göre şerbet veriyor, gazetelere bir yazı sokturabilmek için başyazarların en kirli işlerine aracılık ediyordu. Bu uğurda para vermek, yemek yedirmekten tutun da en aşağılık şeylere kadar yapmadığı yoktu. Geceyarısına doğru sayfa bağlayan işçilere tiyatro bileti verip ayartarak her gazetede el altında bulunan günlük olaylarla ilgili haberler arasına yazı sıkıştırıyordu. Bu sırada Finot yazısı varmış da gözden geçirmek istiyormuş gibi matbaada bulunmaktaydı. Herkesle dost olduğu için, Pâte de Regnauld ve Mixture Berèsilienne gibi ilk kez, gazetelerin etkisini ve tekrarlanan yazıların halkın zihnine bir şeyi nasıl yerleştirdiğini anlamak dehasını göstermiş olan icatları alt ederek, bunların yerine Huile Céphalique'i geçirtti. Daha o bilgisizlik döneminde gazetecilerin çoğu öküz gibiydi; Florine, Tullia, Mariette gibi aktristlerdeydi akılları fikirleri, herkese akıl hocalığı ediyor ama bunun meyvesini devşirmiyorlardı. Andoche'un istediği ne bir aktristi alkışlatmak ne tiyatrolara piyeslerini kabul ettirmek ne de yazıları için para almaktı. Aksine, yerine göre ya para veriyor ya da yemek yediriyordu: böylece Huile Céphalique'den söz etmeyen gazete kalmamıştı. Bütün bu yazılarda bu yağın, Vauquelin'in raporuna uygunluğu belirtiliyor, dökülen saçların yerine saç çıkartılabileceğine inananlarla alay ediliyor ve saç boyamanın tehlikesi üzerinde duruluyordu.

Bu yazılar kendinden geçiriyordu Gaudissart'ı. Bunların çıktığı gazeteleri yerleşmiş düşünceleri yıkmak için silah gibi kullanarak, var gücüyle taşraya saldırmıştı. O zamanlar taşra şe-

hirlerinde yalnız Paris gazeteleri okunurdu; hiçbir organları yoktu zavallıların! Buralarda, gazeteler ta başlığından, matbaacının adına kadar inceden inceye gözden geçirilir, hükümetin baskısı altındaki kamuoyunun, iktidara karşı bir alayının gizli olup olmadığı araştırılırdı. Basının da desteklediği Gaudissart, daha ilk konuştuğu şehirlerde büyük bir başarı elde etmişti. Bütün taşra dükkâncıları çerçeveli Héro ile Léandre resminden istiyorlardı. Finot, Funambules'de[72] seyircileri kahkahadan kırıp geçiren şu güzel alayı Makassar Yağı'na karşı kullandı: Pierrot elinde bir süpürge ile sahneye girer. Süpürgenin bütün telleri dökülmüştür. Yalnız dibindeki delikler görünür; sonra Makassar Yağı'nı sürünce birden çalı gibi teller fışkırıverir. Bu alaylı sahne herkesi çok güldürüyordu. Daha sonraları, Finot kazandığı parayı anarak, "Bu bin ekü olmasaydı, açlıktan geberirdim," demişti. Bin ekü büyük paraydı onun için. Bu reklam kampanyasında gazete ilanının büyük gücünü ilk anlayan Finot olmuştu; bunu da büyük bir bilgiyle kullandı. Üç ay sonra küçük bir gazetenin başyazarı oldu, sonra da bu gazeteyi satın aldı. İşte zenginliğin temeli bu olmuştu. Nasıl, zengin komisyoncuların Murat'sı[73] Gaudissart, illere ve sınırlara karşı yıldırım savaşı yaparcasına hücuma geçerek, A. Popinot ve Ticaret evine ticaret alanında zafer sağlamışsa, Finot da gazetelere büyük bir açgözlülükle saldırarak, meydana getirdiği bu canlı reklamla halk oyununda önceleri Mixture Brésillienne ile Pâte de Regnauld'nun kazanmış olduğu zaferi kazandırdı HUILE CÉPHALIQUE'e. Başlangıçta kamuoyuna yöneltilen bu saldırı üç başarı meydana getirdi, üç zenginliğin doğmasına yol açtı, bunun ardından da basın alanında, paralı ilan basma yolunun açılması pek çok kimsenin hırsını kamçıladı; bu

72 Paris'te kukla tiyatrosu.

73 Napoléon'un kahramanlığıyla tanınmış generallerinden biri.

ilanlar, gazetecilikte büyük bir devrim yaratmıştı böylece! Artık A. POPINOT ve ORTAĞI Ticaretevi'nin adı bütün duvarları ve vitrinleri kaplamıştı. Böyle bir reklamın önemini anlamak yeteneğinden yoksun olan Birotteau, Césarine'e: "Benim izimde yürüyor şu küçük Popinot!" demekle yetinmişti. Ama zaman farkını hesaba katmıyor, çabukluğu, genişliğiyle eskisinden daha çok ticaret dünyasını kaplayan yeni araçların gücünü değerlendiremiyordu. Birotteau balodan beri fabrikasına adım atmamıştı. Popinot'nun burada nasıl canlı bir çalışma ortamı yarattığının farkında değildi. Anselme, Birotteau'nun bütün işçilerini yanına aldı, kendisi de orada yatıyordu. Nereye baksa gözünün önüne Césarine geliyor gibi oluyor ya da resmini bütün faturalara basılmış olarak görüyor; tezgâhtarları dışarıda olduğu zaman kolları sıvayıp, sandıkları çivilerken içinden de: "Karım olacak!" diyordu.

Bütün gece neyi söylemesi, neyi söylememesi gerekeceğini düşündükten sonra, César, ertesi sabah, haklı olarak Bourbonneların düşmesine başlıca neden olanlardan biri diye tanınan, yüksek bankacılık âleminin en büyük kişilerinden biri olan liberal bankerin Houssaye Sokağı'ndaki konağının önüne geldiği zaman yüreği şiddetle çarpıyordu. Parfümcü, Paris'teki bütün küçük tüccarlar gibi, yüksek bankacılık çevrelerinin âdetlerini bilmiyor, bu çevrenin insanlarını da tanımıyordu. Paris'te yüksek bankacılık çevresi ile ticaret alanı arasında ikinci derecede işyerleri vardı; bunlar bankaya, fazladan bir garanti sağlayan faydalı aracılardı. Hiçbir zaman olanaklarının ötesine geçmemiş olan, kasaları hiçbir zaman boş kalmayan, aldıkları müşteri bonolarını da ellerinde tutan Constance'la Birotteau hiçbir zaman bu ikinci derecedeki işyerlerine başvurmamışlardı, elbet yüksek banka çevrelerini de tanımazlardı. Belki de, önemsiz de olsa bir kredi açmakta yarar vardı. Bu noktada ayrı ayrı görüşler ileri sürülmektedir. Ne olursa olsun Birotteau, şimdi imzasını tanıtmamış olduğu için pişman-

dı. Ama Belediye Başkan Yardımcısı ve politikacı olarak bilindiği için adını söyler söylemez kendisini tanıyacaklarını sanmıştı, bu bankerin, kralmış gibi sayısız ziyaretçisi olduğunu bilmiyordu. Birotteau, bunca unvanı olan ünlü adamın çalışma odasına bitişik salona alınınca, kendini büyük bir kalabalığın içinde buldu. Bekleyenler arasında milletvekilleri, yazarlar, gazeteciler, sarraflar, büyük tüccarlar, işadamları, büyük mühendislerle bankerin yakın dostları vardı ki bunlar kapıya ayrı bir şekilde vurup ayrıcalıklı olarak giren kimselerdi.

César içinden:

"Bütün bu insanlar arasında ben neyim ki?" diye düşündü.

Şimdi, muhalefet kazanının kaynatıldığı, meclisteki sol grup tarafından oynanan trajikomik oyunun provasının yapıldığı, fikirlerin kalıplara döküldüğü bu yerde serseme dönmüştü.

Sağında bayındırlık yönetiminin yapılmasını istediği kanal işi tartışılıyordu, milyonlar gerekir bu işe! Sol yanda bankeri pöh pöhleyip bir şeyler koparmayı tasarlayan birkaç gazeteci de, patronun bir gün önce hazırlıksız olarak söylediği nutku göklere çıkarıyorlardı. İki saat boyunca beklediği sırada, Birotteau, politikacı bankeri üç kez görmüştü. Önemli üç kişiyi çalışma odasının kapısından üç adım öteye kadar ilerleyerek uğurlamıştı. François Keller, bunlardan sonuncusu olan General Foy'ü sokak kapısına kadar geçirdi.

Birotteau, yüreği daralarak:

"Mahvoldum," dedi.

Banker, odasına dönerken o dalkavuklar, dostlar, çıkarcılar sürüsü, erkek köpekler güzel bir dişi köpeğe nasıl saldırırsa öyle atıldılar üstüne. Kimi gözü pek finolar, adam engel olmak istediği halde, kutsal odaya dalıverdiler. Konuşmalar, beş dakika, on dakika, çeyrek saat kadar sürüyordu. Kimileri asık suratla çıkıyor, kimileri keyifli görünüyor ya da önemli kişilermiş gibi pozlar

takınıyorlardı. Vakit ilerliyor, Birotteau kaygılı kaygılı duvardaki saate bakıyordu. Kimsenin, şu şöminenin yanındaki yaldızlı koltuğun içinde yüreği kan ağlayarak kıvranan zavallıya dikkat ettiği yoktu. O şimdi herkesin, önünde eğildiği, her derde deva kredinin kaynağı olan adamın kapısının dibinde bekleyip duruyordu. César, bu adamın her gün kral olduğu gibi kendisinin de bir zamanlar, kendi evinin kralı olduğunu düşünerek içine yuvarlandığı uçurumun derinliğini anlıyordu. Acıydı bunu düşünmek! Beklemekle geçen bu bir saat boyunca gözünün yaşını içine akıtmıştı. Kaç kez Tanrı'ya yalvarmıştı Keller'in kendisine güleryüz göstermesi için. Çünkü bankerin, babacan bir halk adamı görünüşünün altında, öfkeli, karşısındakini ezen, kaba bir kişilik saklı olduğunu düşünüyordu, bu düşünce, bu kendi halindeki adamcağızı fena halde ürkütmekteydi. Sonunda, çalışma odasının dış kapısı gıcırdayınca, ayağa kalkıp büyük hatibin yanına giderek: "Ben Birotteau'yum" demeye karar verdi. Moskova tabyalarına saldıran ilk bombacı[74] parfümcünün bu manevraya atılmak için gösterdiği cesaret kadar cesaret göstermemişti herhalde.

Adını söylemek üzere ayağa kalkarken içinden:

"Sonunda onun oturduğu bölgenin Belediye Başkan Yardımcısıyım," dedi.

François Keller'in yüzünde tatlı bir gülümseme belirdi, nazik davranmak istediği belliydi, parfümcünün yakasındaki kırmızı kurdeleyi görünce geri döndü, odasının kapısını açarak ona yol gösterdi; sanki şiddetli bir hortumla savrulup atılmış gibi, merdivenden fırlayan iki kişiyle bir süre konuştu.

Bu iki adamdan biri:

"Decazes[75] görüşmek istiyor sizinle," dedi.

---

74 Napoléon'un Rusya seferi sırasında.

75 Fransız devlet adamı.

Öteki de:

"Kral işleri berrak olarak görmeye başladı, bize yaklaşıyor!" diye bağırdı.

Banker, öküze bakan kurbağanın tavrını takınarak:

"Meclise beraber gideriz," dedi.

Birotteau sarsılmıştı.

"Bütün bunlar arasında kendi işlerini nasıl düşünebiliyor?" dedi içinden.

Yücelik güneşi parıldayarak parfümcünün gözlerini kamaştırıyordu şimdi. Hafif aydınlıktan ya da alacakaranlıktan hoşlanan böceklerin gözlerinin ışıktan kör olduğu gibi. Geniş bir masanın üstünde duran bütçe tasarısını, meclise ait bir sürü bülteni, açık duran *Moniteur*[76] ciltlerini gördü. Keller, zaman zaman bunlara bakıp not alıyordu. Bu notları, bir bakanı bundan önce söylediğleriyle şimdi söylediklerinin birbirine uymadığını yüzüne çarparak bozmak için kullanacak, böylece olayların durmadan değiştiğini anlamayan bir sürü budalanın alkışlarını toplayacaktı. Başka bir masanın üzerine yığılmış dosyalarda da muhtıralar, projeler vardı. Bunlarda yeni kurulan bütün sanayi işletmelerinin, kasasına el uzattıkları bu adama bir sürü bilgiler verilmekteydi. Tablolar, heykellerle dolu olan bu odada şahane bir lüks göze çarpıyordu. Şöminenin üstüne varıncaya kadar, yerli ve yabancı hisse senetleri paketleriyle tıklım tıklım dolu olan bu odanın görünümü karşısında Birotteau küçülmüş, korkusundan bütün vücudu buz kesilmişti. François Keller'in masasının üstünde demet demet bonolar, poliçeler, ticari sirküler sıralanmıştı. Keller yerine oturup gözden geçirmesi gerekmeyen mektupları imzalamaya başladı.

"Hangi amaçla bana onur vermiş bulunuyorsunuz efendim?" diye sordu.

---

76 Fransız hükümetinin resmî gazetesi.

O hırslı eli kâğıdın üstünde sekerken, bütün Avrupa'ya ulaşan bu sesin yalnız kendisi için konuştuğunu duyunca zavallı parfümcü karnı kızgın demirle dağlanmış gibi oldu. Sevimli bir anlatım verdi yüzüne. Banker, yalnız kendileri için önemli bir iş kıvırmak isteyenlerin yüzünde on yıldır bunu görerek alışmıştı buna ve onlara karşı bir üstünlük kazanmıştı.

François Keller, beynini delen bir bakışla, Napoléonvari bir bakışla baktı César'a. İmparatorların bastırttığı bozuk paralar kadar bile değeri olmayan bazı sonradangörmeler, hafifçe gülünç olmayı bile göze alarak Napoléon'un bakışını taklide yeltenirler. Sağcı, iktidara körü körüne bağlı, seçimlerde krallık için çalışan Birotteau'nun yüzüne bu bakış gümrük memurunun bir mala vurduğu kurşun damga gibi inmişti.

"Vaktinizi almak istemem efendim, kısa konuşacağım. Tamamıyla iş için bankanızdan bir kredi alıp alamayacağımı öğrenmek için geldim. Ticaret Mahkemesi'nde eski bir yargıç olduğum ve bankaca da tanındığım için, portföyümde alınmış bonolar olsaydı, İdare Meclisi Başkanı bulunduğunuz bankaya başvurmak yeterdi. İskonto komitesi şefi Baron Thibon'la Ticaret Mahkemesi'nde beraber bulunmak şerefine ermiştim. Herhalde vereceğim bonoları kırmamazlık etmezdi. Ama hiçbir zaman ne kredi açtırttım ne de imza verdim, imzam bakirdir, hem sonra bu ciro işlerinin ne kadar güçlüklerle dolu olduğunu da bilirsiniz."

Keller başını salladı, Birotteau bu hareketi bir sabırsızlık belirtisi sandı:

"İşte, sorun şu efendim," diye sürdürdü sözünü. "Ticaretimin dışında bir arsa işine giriştim..."

César'ı dinlemiyormuş gibi görünerek önündeki kâğıtları okuyup imzalayan François Keller, başını çevirip dediklerini onayladığını anlatan bir işaret yapınca cesareti yerine gelen Birotteau, işinin iyi bir yola girdiğini sanarak derin bir soluk aldı.

Keller babacanca:

"E, anlatın bakalım, dinliyorum sizi," dedi.

"Ben Madeleine yakınlarındaki arsaların yarısını satın alıyorum."

"Evet, Nucingen ve Claparon Ticarethanesi tarafından girişilen bu büyük işi öğrenmiştim."

"İşte bu işteki yarı hissemin ya da ticaretteki mal varlığımın karşılığında açılacak yüz bin Franklık bir kredi; tamamıyla parfümcülükle ilgili yeni bir buluşumun getireceği kazanca kadar işimi görür. Gerekirse, garanti alarak size yeni kurulan bir ticaretevinin, Popinot Ticaretevi'nin senetlerini de verebilirim..."

Keller'in Popinot Ticaretevi ile pek ilgilenmediğini görünce, bundan söz etmekle iyi yapmadığını anlayarak sustu, sonra sessizlikten ürkerek:

"Faize gelince, biz..."

"Evet, evet," dedi banker. "Anlaşırız bunun üzerinde, size faydalı olmak istediğimden emin olabilirsiniz. O kadar çok işim var ki; bir yandan Avrupa mâliyesinin işleri, bir yandan meclis, bütün vaktimi alıyor. Birçok işin incelenmesini yardımcılarıma bırakıyorum, dersem şaşırmayınız. Aşağıya inip kardeşim Adolphe'u görün; garantilerinizin neler olduğunu anlatın ona; eğer bu işlemi uygun görürse, yarın ya da öbür gün onunla birlikte, işleri iyice incelediğim zaman, sabah saat beşte gelirsiniz buraya. Sizin güveninizi kazanmış olmakla mutlu olur ve öğünürüz; koyu bir kralcısınız; politikada hasmımız olsanız bile bize değer vermiş olmanız koltuklarımızı kabartır..."

Kürsü söylevini andıran bu sözlerle coşan parfümcü:

"Sizin bana verdiğiniz bu onurla, kralın göstermiş olduğu ilgi kadar... Buna Ticaret Mahkemesi'ne yargıç seçildiğim ve de... Saint–Roche..."

"Temiz ününüz, sizin önünüzde bütün kapıları açan bir pasaporttur, Bay Birotteau, yardımımıza güvenebilirsiniz."

Fransa Âyan Meclisi üyelerinden Conte de Gondreville'in kızı olan Bayan Keller, bir kapıyı aralayarak:

"Meclise gitmeden seni görürüm herhalde, değil mi dostum," dedi.

Banker:

"Saat ikiye gelmiş," diye bağırdı. "Savaş başlıyor, özür dilerim bayım. Bir bakanı düşürmek söz konusu da... Kardeşimle konuşun."

Parfümcüyü salonun kapısına kadar götürdü, sonra adamlarından birine:

"Bu beyi Bay Adolphe'a götürün," dedi.

Kendisine yol gösteren üniformalı bir hademenin arkasında, dolambaçlı merdivenlerden inerek giden Birotteau; ünlü adamın pöh pöhlemelerini uğur sayarak tatlı bir umutla çenesini sıvazlıyordu. Bir Bourbonne düşmanının bu denli nazik, akıllı, çok güzel konuşan biri oluşuna üzülmüştü.

Bütün bu hayallere gömülmüş olarak çıplak bir çalışma odasına daldı. Üstü açılıp kapanır iki yazı masası, bir iki külüstür koltuk vardı bu odada, pencerelerdeki kirli perdelerle, yerdeki ince halı tamamlıyordu bu odanın mobilyasını. Ötekinin yanında bu oda, yemek salonunun yanında mutfak, mağazanın yanında imalathane neyse, oydu. Bankada ticaret işlerinin içyüzü burada deşilir, işletmelerin durumu incelenir, kârlı olduğu düşünülen bütün sanayi işletmelerinden bankanın alacağı kâr hissesi burada kararlaştırılırdı. Kederlerin büyük ticaret alanında kendilerini gösterdiği atılımlar burada hazırlanır ve birkaç günde işletmeye konulan tekel burada kurulurdu. Burada yasaların boşlukları incelenir; borsada yağlı lokma denilen vurgunlar sağlama bağlanırdı; bir işletmeyi adlarıyla desteklemek ya da kredi açmak gibi en küçük hizmetlerin

bile komisyonu burada alınırdı. Yasallık perdesi altında kuşkulu işletmelerle, hiçbir yükümlülük altına girmeden burada dalavereli ortaklıklar kurulur; sonra bunlar başarı kazanınca da kritik bir anda yatırılan sermaye çekilerek öldürülüp ele geçirebilirdi: Bu korkunç manevra ile birçok hissedar soyulup soğana çevrilmişti.

İki kardeş aralarında rollerini paylaşmışlardı. Yukarıda François, parlak ve politikacı bir adam olarak bir kral gibi hüküm sürüyor, lütuflar ve vaatler dağıtıyor, herkese şirin görünüyordu. Onunla anlaşmak pek kolaydı, işleri soyluca yönetiyor, karşısına ilk çıkanları ve çiçeği burnunda tüccarları dostluk şarabı ve pöh pöhleyici sözleriyle ve düşüncelerini benimseyerek büyülüyordu. Aşağıda Adolphe, kardeşinin politika işlerinin çokluğundan ötürü özür diler ve işi ustaca çevirirdi; adı kötüye çıkmış, güçlük çıkaran kardeşti. Bu hayırsız bankayla iş görebilmek için bir iki kişiden de söz almak gerekirdi. O süslü odadan koparılan nazik bir evet, Adolphe'un odasında kuru bir hayır olurdu. Bu işleri uzatma manevrası, düşünmek için vakit kazandırdığı gibi, çoğu kez de beceriksiz rakipleri oyalamaya yarıyordu. Parfümcü içeri girdiği sırada, Adolphe Keller, bankasının özel danışmanı Palma'yla konuşuyordu; bu adam Birotteau'yu görünce çekildi. César, niçin geldiğini açıkladıktan sonra kardeşinden daha kurnaz, keskin bakışlı, ince dudaklı, soluk benizli bir kurt olan Adolphe, başını eğip gözlüklerimi üstünden, tam banker bakışı denilebilecek bir bakışla süzdü onu; ancak akbabalarla avukatlarda görülebilir böyle, hem hırslı, hem ilgisiz, hem berrak hem karanlık, parlak ve aynı zamanda donuk bakışlar.

"Lütfen bana Madeleine işinin dayandığı anlaşmaları gönderiniz; açılacak hesabın garantisi bundadır; size hesap açmadan ve faiz üzerinde anlaşmadan önce bu anlaşmayı gözden geçirmemiz gerek. Eğer iş iyiyse, sizi fazla yük altına sokmamak için iskontadan vazgeçerek sadece kârdan bir pay alırız."

Birotteau evine dönerken:

"Eh, haydi bakalım," diyordu içinden. "Avcının kovaladığı kunduz gibi, benim de postumdan bir parça bırakmam gerekiyor. Ölmektense kırkılmak yeğdir."

O gün gülerek yukarı çıktı, keyfine diyecek yoktu; Césarine'e:

"Kurtuldum," dedi. "Kellerler kredi açıyor."

Birotteau ancak 29 Aralıkta Adolphe'un yazıhanesinde bulunabildi. Bir kez geldiği zaman Adolphe, kardeşinin satın almak istediği Paris'ten altı fersah ötedeki arsayı görmeye gitmişti. İkinci kez gelişindeyse Keller kardeşler bir iş için bir yere gitmişlerdi, meclise önerilen bir ödünç verme işinin sonuca bağlanması söz konusuydu; Bay Birotteau'dan gelecek cumaya gelmesini rica ettiler. Bu aralıklar parfümcüyü mahvediyordu. Sonunda cuma günü geldi çattı. Birotteau, çalışma odasındaki şöminenin bir kenarında pencereye karşı oturuyordu, öteki köşeye de Adolphe Keller yerleşmişti.

Banker ona anlaşmaları göstererek:

"Pekâlâ, bayım," dedi. "Yalnız arsa bedeline mahsuben ne ödediniz?"

"Yüz kırk bin Frank!"

"Nakit mi?"

"Senet."

"Ödendi mi bunlar?"

"Vadeleri gelmek üzere."

"Fakat siz arsalara şimdiki değerinden daha fazla bir para verdinizse biz nasıl garanti elde edeceğiz? Bu garanti sadece hakkınızda edineceğimiz iyi düşünceye ve kişiliğinize karşı gösterilen saygıya dayanacak. Para işi duyguya dayanmaz. Eğer iki yüz bin Frank ödemişseniz, arsaları elde etmek için daha yüz bin Frank ödenmesini varsayarsak, iskonto edilen yüz bin Franka karşılık, yüz bin Franklık bir garantimiz olacaktır. Bunun sonucu da,

bunu sizin yerinize ödeyerek arsa hissenizdeki bu kısmın sahibi olmamızdır; böyle olunca da bunun iyi bir iş olup olmadığını bilmeliyiz. Yatırılan paranın iki katını elde etmek için beş yıl beklemektense, bunu bankada işletmek daha iyidir. Öyle şeyler oluyor ki! Vadesi gelen bonoları ödeyebilmek için borçlanmak istiyorsunuz. Tehlikeli bir manevra! Daha iyi sıçramak için geri çekilmek gerek; bize gelmez bu iş."

Bu tümce, sanki cellat kızgın demirle omzunu dağlamış gibi aklını başından almıştı Birotteau'nun:

"Ama durun bakalım," dedi Adolphe. "Kardeşim size büyük bir ilgi gösteriyor; öteki işlerinizi de gözden geçirelim." Bunu, kirasını bir an önce ödemek isteyen bir kötü kadın bakışıyla bakarak söylemişti.

Birotteau, şimdi o kadar yüksekten bakarak alay ettiği Molineux olmuştu. Banker kendisini oyalayarak, düşüncelerinin örgüsünü çözmekle eğleniyor, tıpkı Yargıç Popinot'nun bir suçluyu, sorguya çektiği gibi, bir tüccarı sorguya çekmeye kalkıyordu. César giriştiği işleri anlattı: Sultan Merhemi'yle Tuvalet Suyu, Roguin işi, ipotek karşılığı ödünç para almak isterken bir şey anlamayınca açtığı dava filan hep ortaya döküldü. Keller'in gülümseyerek düşünceye daldığını görünce içinden: "Beni dinliyor, ilgileniyor benimle, krediyi verecek," diyordu. Adolphe Keller, Birotteau'ya parfümcünün Molineux'ye güldüğü gibi gülüyordu. Felaketle başı dönerek, çenesi düşen adamlar gibi César, gerçek Birotteau'yu olduğu gibi göstererek kendini ortaya koymuş, son kozu olan Huile Céphalique'le Popinot Ticaretevi'ni ileriye sürmüştü. Adamcağız aldatıcı bir umuda kapılarak, Adolphe Keller'in şuradan buradan kurcalayarak, içini dışını öğrenmesine ve kendisinin iflas halinde bulunan salak bir kralcı olduğunu anlamasına yol açmıştı. İlçelerinin bir Belediye Başkan Yardımcısı'nın, kraldan nişan almış, hükümeti tutan bir adamın

iflası karşısında pek keyif duyan Adolphe, César'a hesap açamayacağı gibi kendisi için kardeşine, büyük hatibe bir şey söyleyemeyeceğini açıkça bildirdi. François kendi görüşüne karşıt görüşleri savunanlara ve siyasi düşmanlarına yardım ederek enayice iyilikseverlik gösterse bile Adolphe, kendisi, Napoléon'un eski bir düşmanına, Saint–Roche'da yaralanmış birine yardım etmesine engel olarak, bu budalalığın sürdürülmesine bütün gücüyle karşı koyacaktı. Tepesi atan Birotteau, ağzını açıp yüksek banka çevrelerinin açgözlülüğü, taş yürekliliği, yalancı iyilikseverliği üzerine bir şeyler söyleyecekti ama öylesine derin bir kedere kapılmıştı ki ancak Kellerlerin para çektikleri Merkez Bankası'nın tüzüğü üzerine kekeleyerek birkaç kelime söyleyebildi.

Adolphe Keller:

"Fakat," dedi. "Herhangi bir bankerin yapmak istemediği bir iskonto işlemini bu banka asla kabul etmez."

"Banka her zaman kâr hesabını verirken, destek olduğu Paris ticaret çevresinde yalnız yüz ya da iki yüz bin Frank kaybettiğini açıklarken övünmekle amacından uzaklaşmış gibi görünür bana," diye yanıt verdi Birotteau.

Adolphe, canı sıkılmış bir halde ayağa kalktı, gülümseyerek:

"Eğer banka, para piyasasının en düzenbaz ve en kaypak alanında sıkışık duruma düşmüş olanlara para vermeye kalkmış olsaydı, bir yıl sonunda iflas borusunu çalardı. Sahte senetlere karşı kendini korumakta güçlük çekerken bir de kendisinden yardım isteyenlerin, iş durumlarını incelemeye kalkarsa hali nice olur!"

César avludan geçerken:

"Yarın ayın otuzu, cumartesi; eksik olan on bin Frankı nereden bulacağım?" diyordu kendi kendine.

Âdet gereğince ayın otuz biri bir tatil gününe rastlarsa ödemeler otuzunda yapılırdı. Gözleri yaş içinde, araba kapısının önüne gelince; kapının önünde, o sırada Paris sokaklarında dolaşan en

güzel arabalardan birinin durduğunu gördü; güzel bir İngiliz atı koşuluydu bu arabaya; hayvan kan ter içindeydi. Bu arabanın altında kalıp can vermeyi ne kadar isterdi! Kazaya uğrayarak ölmüş olur ve işlerinin bozulması da bu olaya bağlanırdı. Çok şık giyinmiş, tığ gibi, arabadan atlayıp dizginleri uşağına verdikten sonra saf kan atının sırtına bir örtü atan du Tillet'yi tanımamıştı.

Du Tillet eski patronuna:

"Hangi rüzgâr attı sizi buralara?" diye sordu.

Du Tillet biliyordu bunu: Kellerler, Claparon'dan Birotteau hakkında bilgi istemişlerdi. O da du Tillet'nin isteğine uyarak parfümcünün itibarını sıfıra indirmişti. Zavallı tüccar gözyaşlarını içine akıtmıştı ama ne halde olduğu anlaşılıyordu.

Du Tillet:

"Yoksa bu imansızlardan bir yardım filan istemeye mi geldiniz?" dedi. "Ticaretin cellatlarıdır bunlar. Çevirmedikleri alçakça manevra yoktur. Çivit toplayıp istif ettikten sonra fiyatını yükseltir, piyasaya hâkim olmak için pirinci düşürerek en aşağı fiyata toptancının elinden satın alırlar; ne yasa, ne vicdan tanır bu haydutlar! Bunların ne mal olduklarını bilmiyor musunuz ki? İşiniz iyi gidiyorsa kredi açarlar size; sonra da, sizi tam işin içine soktuktan sonra krediyi keserek, ölü fiyatına kendilerine devretmeye zorlarlar. Havre'a, Bordeaux'ya, Marsilya'ya gidin de sorun bunları. Ne mal olduklarını söyleyeceklerdir size. Politika, pisliklerini örtüyor bunların, haydi oradan! Bunun için ben de gözlerinin yaşına bakmadan vuruyorum bunları! Haydi biraz dolaşalım dostum Birotteau. Josephe atı dolaştırın, çok terledi... E, kolay değil bin eküye mâl oldu bana."

Böyle diyerek bulvara doğru yürüdü.

"Söyleyin bakalım sevgili patronum; evet vaktiyle patronumdunuz benim; paraya gereksinmeniz var mı? Sizden garanti istediler, değil mi alçaklar! Sizi tanıyorum ben, adi senetle para

verebilirim size. Çok sıkıntı çekerek namusumla zengin oldum. Bunun için Almanyalara kadar gittim. Şimdi size bunu söyleyebilirim: Devlet bonolarını yüzde altmış indirimle aldım; o vakit sizin kefil oluşunuz çok işime yaradı. Yapılan iyiliği unutmam ben! On bin Frank gerekiyorsa avcunuzda bilin!"

César:

"Ne diyorsun du Tillet; doğru mu bu? Evet, biraz sıkıntıdayım; ama geçici bir şey..."

"Biliyorum, şu Roguin işi," diye du Tillet yanıtladı. "Evet ben de bu dalavereci ihtiyara on bin Frank kaptırdım; ödünç alıp sıvıştı; ama Bayan Roguin topladığı paralardan ödeyecek bana bunu. Bu kadıncağıza, kocasının bir orospuya yedirmek için yaptığı borçları ödemeye kalkarak elindekini avcundakini tüketmek budalalığını göstermemesini salık verdim. Borçların hepsini karşılayabilse iyi bir şey olurdu ama alacaklıların bazılarının ötekilerden daha çok nasıl kayırabilir ki? Siz Roguin gibi bir adam değilsiniz; bana bir metelik ziyan vermektense beyninizi parçalamayı yeğlersiniz. İşte Chaussie–d'Antin Sokağı'na geldik; haydi bize çıkıp oturalım biraz."

Sonradangörme herif eski patronunu doğrudan doğruya yazıhanesine götürecek yerde, apartmanından ağır ağır geçirip güzel, pırıl pırıl, duvarları Almanya'dan aldığı tablolarla süslenmiş yemek salonuyla Birotteau'nun eşine ancak Düc de Lenoncourt'un evinde rastladığı kadar lüks içinde iki salonu göstermekten büyük bir zevk duymuştu. Yaldızlı süsler, sanat eserleri, birçok tuhaf biblo, değerli vazolar, bin bir ıvır zıvırla gözleri kamaşmıştı bizim burjuvanın. Bu salonların göz alıcılığı yanında Constance'ın evi pek sönük kalırdı. Kendi çılgınlığının neye mâl olduğunu bildiği için:

"Nereden bulmuş bu milyonları?" diye içinden geçirdi.

Bu sırada bir yatak odasına girmişti. Bir opera baş artistinin konağının yanında, bir figüranın üçüncü kattaki odası nasıl ka-

lırsa, bu odanın yanında da karısının odası öyle kalırdı. Tavana kaplanan mor saten, ayrıca beyaz satenden kıvrımlarla büsbütün belirgin hale gelmişti. Karyolanın önüne mor renkli bir Anadolu halısının üstüne serilen bir hermin postu göz alıyordu. Bütün mobilyalarda, takımlarda özenmiş bir yenilik merakı göze çarpmaktaydı. Parfümcü şöminenin üstünü süsleyen bir aşk tanrısı Psykhe heykeliyle süslü saati uzun uzun seyretmekten kendini alamadı. Bu saat ünlü bir banker için, yalnız iki tane yapılmıştı. Du Tillet bunlardan birini meslektaşından isteyip almıştı. Sonunda eski patronla tezgâhtarı çok şık, cicili bicili, paradan çok aşk kokan güzel bir çalışma odasına girdiler. Hiç şüphe yok ki Bayan Roguin'in çıkarlarını korumak için gösterdiği çaba du Tillet'ye minnet borcunu ödemiş olmak için, altın kakmalı bir kâğıt keseceği, oymalarla süslü bakır taşından kâğıt tutacakları ve daha bunun gibi çılgınca bir lüks merakının belirtisi olan bir sürü pahalı ıvır zıvırla doldurmuştu bu odayı. Çok zengin bir Belçika halısı, renkleriyle göz kamaştırırken kaim tüylerinin yumuşaklığıyla da ayakları okşuyordu. Du Tillet, gözleri kamaşan, gördüğü lüks karşısında ezilen zavallı parfümcüyü şöminenin yanına oturttu.

"Benimle yemek yer misiniz?" dedi. Çıngırağı çaldı. Birotteau'dan daha iyi giyinmiş bir uşak içeri girdi.

"Bay Legras'ya söyleyin, yukarı çıksın, sonra gidip Josephe'e de buraya dönmesini söyleyin. Keller bankasının kapısının önünde bulursunuz onu; sonra içeri girip Adolphe Keller'e oraya gidemeyeceğimi, borsa saatine kadar kendisini burada bekleyeceğimi söyleyin. Çabuk sofrayı kurun. Ama çabuk."

Bu sözleri dinleyen parfümcü şaşkına dönmüştü, içinden:

"Bu korkunç Adolphe Keller'i ayağına getirtiyor: Bir köpek çağırır gibi çağırıyor adamı bu du Tillet olacak!"

İçeri giren cüce bir garson, daha önce Birotteau'nun gözüne çarpmamış olan açılır kapanır küçük bir masayı kurdu; kazci-

ğeriyle bir şişe Bordeaux şarabı getirdi. Böyle şeyler ancak üç ayda bir, bayram günlerinde görülürdü Birotteau'nun evinde. Du Tillet pek keyifliydi. Kendisini hor görebilecek tek insana karşı duyduğu kin öylesine kabarıyordu ki içinde, Birotteau'ya bakarken bir kaplanın pençesinden kurtulmaya çalışan bir koyunun karşısındaymış gibi hissediyordu kendini. Bir an, içinde, iyi bir duygu uyandı: "Bu adamdan öcümü almış değil miyim!" diye sordu kendi kendine. Şimdi, içinde canlanan yardım duygusuyla yatışan kininin etkisi altında bocalıyordu.

"Ticaret alanında bu adamı yok edebilirim," dedi içinden. "Kendisinin de, beni pataklayan karısının da, bir zamanlar kendisiyle evlenmeyi en büyük mutluluk saydığım kızının da yaşamı ve ölümü benim elimde. Parasını aldık; öyleyse, bu zavallı budalanın yularını elimizde tutmakla yetinelim."

Namuslu insanlar duygularını gizlemezler, çünkü iyilik bir hesaba dayanmaz onlar için; çünkü onlar için dolambaçlı yollar, art düşünceler yoktur. Birotteau, felaketini kendi hazırladı; kaplanı kızdırdı, bilmeden yüreğini deldi; bir tek kelimeyle, bir tek övgüyle, bir tek erdemlilik ifadesiyle, hatta namusluluğundan gelen saflığıyla onu çileden çıkardı. Veznedar geldiği zaman, du Tillet, César'ı göstererek:

"Bay Legras, bana on bin Frank getirin; Bay Birotteau tarafından ödenmek üzere benim emir ve havaleme on bin Franklık doksan gün vadeli bir bono hazırlayın. Bay Birotteau'yu tanırsınız, değil mi?"

Du Tillet, parfümcünün tabağına kazciğeri koydu; bardağına Bordeaux şarabından doldurdu, César şimdi kurtulduğunu görerek, kesik kesik kahkahalarla gülüyor, saatinin kösteğiyle oynuyordu. Eski tezgâhtarı: "Bir şey yemiyorsunuz!" demedikçe ağzına lokma kovmuyordu. Böylece Birotteau. Du Tillet'nin kendisini daldırdığı, sonra çıkardığı, daha sonra da yeniden

daldırabileceği uçurumun derinliğini ortaya koymuş oluyordu. Veznedar, César'a getirdiği senedi imza ederek on tane binlik banknotu cebinde hissedince yerinde duramaz oldu artık. Bir saniye önce oturduğu mahallede, bankada borcunu ödeyemeyeceği öğrenilecekti; bunun için de karısına iflas ettiğini anlatması gerekecekti; ama şimdi her şey düzelmişti! Kurtuluş mutluluğu da, bozgunun işkenceleri ölçüsünde kuvvetli olmuştu. Adamcağızın gözleri, elinde olmadan yaşardı.

Du Tillet:

"Ne oluyorsunuz sevgili patronum," dedi. "Yarın gerekirse, benim size yaptığımı, siz de bana yapmaz mıydınız? Bu çok basit bir şey, değil mi?"

Adamcağız ayağa kalkıp eski tezgâhtarının elini tutarak, tumturaklı bir sesle:

"Seni beğenmeye başladım yine..." dedi. Pek keyiflenmişken du Tillet, bu sözle birden can evinden vurulmuşa döndü; yüzü kıpkırmızı kesilerek:

"Nasıl? Beğenmekten vaz mı geçmiştiniz?" diye sordu.

Yaptığı budalalığın farkına vararak, yıldırımla vurulmuşa dönen parfümcü:

"Yani... Öyle değil... Bayan Roguin'le ilişkilerinizle ilgili olarak bir şeyler anlattılar da. Evli bir kadınla düşüp kalkmak, doğrusu ya!"

Du Tillet:

"Abuk sabuk konuşmaya başladın, dostum," dedi içinden. Bunu düşünürken yine bu doğru adamı yıkmak, ayaklarının altına almak, kendini suçüstü yakalamış olan bu erdemli ve namuslu adamı Paris piyasasına rezil etmek yolundaki tasarısı tekrar canlanmıştı kafasında. Siyaset alanında olsun, özel yaşamda olsun, kadın kadına ya da erkekler arasında doğan kinlerin nedeni, geçici birtakım olaylardır. Bozulan çıkarlar için ya da bir

kırgınlık. Dahası atılan bir tokat yüzünden insanlar sürekli olarak kin tutmazlar birbirlerine. Zamanla her şey unutulur. Ama bir alçaklık yaparken suçüstü yakalanan adamın kini asla sönmez... Suçluyla, bu suça tanık olan arasındaki düello, birinin ya da ötekinin ölümüyle sona erer ancak.

Du Tillet alaylı bir sesle:

"Bayan Roguin ha!" dedi. "Ama tam tersine böyle bir kadın, bir gencin başına dert, değil mi? Anlıyorum ne demek istediğinizi aziz patronum: Bu kadının bana ödünç para verdiğini söylediler herhalde size. Eh, şunu söyleyeyim ki bunun tam tersi oldu: Kocasının işleri yüzünden son derecede sarsılan durumunu düzelttim; paralarını, malını mülkünü kurtardım. Zenginliğimi, dediğim gibi tamamıyla namusluca elde ettim. Biliyorsunuz, meteliğim yoktu benim! Gençler kimi zaman korkunç sıkıntılar içinde çırpınırlar. Yoksulluğun etkisiyle insan bir şeyler yapmak zorunda kalır. Cumhuriyet Hükümeti'nin yaptığı gibi, ödünç para almak zorunda kalır ama bir gün aldığını geri verir ve böylece Fransa'dan daha dürüst olduğunu göstermiş olur."

Birotteau:

"Doğru söyledin yavrum," dedi. "Kimindi acaba... Voltaire'indi, değil mi? Tanrı'nın ölümlülere verdiği en büyük erdem, pişmanlıktır..."

Bu söz üzerine büsbütün kahrolan du Tillet:

"Ne var ki alçakça, aşağılıkça, kendisine yardım edenin parasını alıp götürmesin ödünç alan. Örneğin siz üç aya kadar iflas ederseniz de, benim on bin Frankım yanarsa..."

Üç bardak şarap yuvarlayıp keyfe gelen César:

"Ben mi iflas edeceğim ha!" dedi. "Benim iflas konusunda ne düşündüğümü herkes bilir! İflas, ölümüdür bir tüccarın. Ölürüm iflas edecek olsam..."

"Sağlığınıza!" dedi du Tillet.

"Mutluluğuna!" diye parfümcü bardağını kaldırdı. "Neden benden alışveriş etmiyorsunuz?"

"Biliyor musunuz?" dedi du Tillet. "Bayan César'ın öyle bir etkisi var ki her zaman üstümde! Hani, patronum olmasaydınız, Tanrı bilir ya, ben..."

"Ah! Onu güzel bulan sen değilsin yalnız; kaç kişi ele geçirmek istedi onu. Ama beni sever! Eh, dostum du Tillet, bir işi yarım bırakmayın," dedi parfümcü.

"Ne gibi?"

César, arsa işini anlattı. Du Tillet gözlerini kocaman kocaman açarak dinliyordu, César'ın ileri ve derin görüşlülüğünü övdü; işin çok iyi bir iş olduğunu söyledi.

"Senin de bu işi beğenmen beni çok sevindirdi," dedi Birotteau. "Siz bankacılık alanında çok güçlü görüşleri olan bir adam olarak tanınıyorsunuz du Tillet! Sevgili yavrum, Huile Céphalique'in gelirini elde edinceye kadar bana Banque de France'dan bir kredi sağlayabilirsiniz."

Kurbanına iflas dansının bütün figürlerini yaptırmaya karar vermiş olan du Tillet:

"Sizi Nucingen Bankası'na gönderebilirim," dedi.

Ferdinand, masasının başına geçip şu mektubu yazdı:

SAYIN BARON DE NUCINGEN PARİS

Azizim baron,

"Size bu mektubu getiren Bay César Birotteau, İkinci Daire Belediye Başkan Yardımcısı'dır ve Paris'in tanınmış parfüm sanayicilerindendir. Sizinle ilişki kurmak istiyor: Her bakımdan kendisine güvenebilirsiniz; ona yapacağınız yardım, bana yapılmış olacaktır."

Dostunuz
"F. du Tillet"

Du Tillet, adının üstündeki i'ye nokta koymamıştı. İş yaptığı kimselerle, bu isteyerek yapılan yanlış üzerinde anlaşmıştı. Böyle imzaladığı bir mektupla birini ne kadar hararetle salık vermiş olursa olsun, bunun anlamı, "karşındakine aldırma" demekti. İçinde bol bol ünlemlerle yalvarışlar bulunsa bile, du Tillet'nin adeta karşısındakinin önünde diz çökmüş gibi görünerek yazdığı böyle bir mektup, çok kuvvetli birtakım nedenlerle elinden koparılmış ve du Tillet yazmamazlık edememiş demekti; hiç yazılmamış gözüyle bakmak gerekirdi bu mektuba. Bunu alan dostu, i'nin üzerinde noktayı görmeyince, kendisine başvuranın ağzına bir parmak bal çalıp başından savardı. Birçok sosyete adamını, biri ölü biri canlı çift imza kullanan işadamları, bankerler, avukatlar böylece çocuk gibi atlatırlardı. En kurnaz kimseler bile düşerdi bu tuzağa. Bu hilenin içyüzünü anlayabilmek için, böylece sıcak bir mektupla, soğuk bir mektubun etkisini duymuş olmak gerekir.

César bu mektubu okuduktan sonra:

"Beni kurtardınız du Tillet!" dedi.

"Haydi gidin, alın paranızı. Bu mektubu okuyunca, istediğiniz kadar para verir Nucingen. Ne yazık ki paramı birkaç gün için bir işe bağlamış bulunuyorum, yoksa sizi bankacılık âleminin prensi sayılan Nucingen'e göndermezdim; evet, Kellerler, Baron Nucingen'in yanında cüce kalırlar. Onun kişiliğinde Law yeniden dünyaya gelmiş. Bu mektupla paranızı 15 Ocak'ta alır, işinizi yoluna koyacak hale gelmiş olursunuz; sonra yine görüşürüz. Nucingen'le can ciğer dostuzdur; bir milyon istesem bile hatırımı kırmaz benim."

Birotteau, du Tillet'ye içinden derin bir minnet duyarak giderken kendi kendine:

"Teminat mektubu gibi bir şey bu..." diyordu. "E, yapılan iyilik hiçbir zaman karşılıksız kalmaz elbet!.."

Böylece felsefe yapıp duruyordu. Bununla birlikte, bir düşünce, mutluluğuna gölge düşürmüştü. Birkaç gündür, karısının defterleri gözden geçirmesine engel olmuş, kasayı Célestin'e bırakmıştı; kendisi de ona yardım ediyordu. Karısıyla kızının, onlar için hazırlattığı, dayayıp döşettiği güzel evin iyice keyfini çıkarmalarını istiyordu ama bu küçük mutluluklar da sona erince, Bayan Birotteau, ölse mağazanın işlerini bütün ayrıntılarıyla görmekten, kendi deyimiyle dizginleri ele almaktan vazgeçmezdi. Birotteau şimdi ne yapacağını bilemiyordu; bütün numaralarını tüketmişti artık, içine düştüğü sıkıntının belirtilerini karısının görmemesi için her türlü uydurmaya başvurmuştu. Constance, müşterilerden hesap istenmesine şiddetle karşı çıkmıştı; tezgâhtarları haşlamış, bu işin onun kafasından çıktığını sanarak Célestin'e çatmıştı. Célestin, Birotteau'nun buyruğuna uyarak hiç ses çıkarmamıştı. Tezgâhtarların gözünde parfümcüyü yöneten Bayan César'dı; başkalarını aldatmak kolaydı ama kan koca arasında gerçek üstünlüğün kimde olduğunu evin içindekilerin gözünden saklamak olanaksızdı. Birotteau durumu karısına açıkça anlatmak zorundaydı. Çünkü, du Tillet ile arasındaki hesap, bunu belli edecekti. César dükkâna gelip de karısının, senetlerin vadelerini incelediğini görünce ödü koptu; hiç kuşku yok kasayı sayıyordu.

César yanına oturduğu zaman:

"Yarın borcunu nasıl ödeyeceksin?" diye sordu.

Birotteau, cebinden banknotları çıkartıp Célestin'e uzatırken:

"Parayla..." dedi.

"Nereden geliyor bu para?"

"Akşam anlatırım sana. Célestin, du Tillet emrine mart sonu hesabıyla on bin Franklık bir bono doldurun."

Constance yıldırımla vurulmuş gibi:

"Du Tillet ha!" diye bağırdı.

César:

"Gidip Popinot'yu göreyim," dedi. "Gidip çocuğu yerinde görmemekle iyi yapmadım. Yağı satılıyor mu?"

"Bıraktığı üç yüz şişe bitti."

Constance kocasının kolundan tutup öyle bir hızla kendi odasına sürükledi ki başka bir durumda gülmekten kendilerini alamazlardı bunu görenler.

"Birotteau, gitme, sana söyleyeceklerim var," dedi. Kocasıyla yalnız kalıp da yanlarında Césarine'den başka kimsenin olmadığını anladıktan sonra: "Şu paralarımızı aşıran du Tillet ha!" diye ekledi. "Bu du Tillet canavarıyla iş yapıyorsun öyle mi?.." Sonra kulağına eğilerek: "Bana göz koyan şu adamla..." dedi.

Birotteau birden ince fikirlilik taslayarak:

"Gençlik çılgınlığı..." dedi.

"Dinle beni Birotteau, iyice pusulayı şaşırdın sen. Fabrikaya gittiğin yok. Bir şeyler var, hissediyorum bunu. Söylemelisin bana; her şeyi bilmeliyim."

"Peki öyleyse söyleyeceğim," dedi Birotteau. "İflas etmek üzereydik; bu sabah bile hâlâ bu tehlike vardı; ama atlattık." Constance'a bu son on beş günün korkunç öyküsünü anlattı.

Constance:

"Şimdi anlaşıldı hastalığının nedeni!" diye haykırdı.

"Evet anne," dedi Césarine. "Ama ne dersen de babam çok cesur, bütün dileğim, senin de onu, seni sevdiği kadar sevmen. Hep senin üzülmenden korkuyordu."

Kadıncağızın yüzü sapsarı kesilmişti, büyük bir korkuya kapılarak kendini şöminenin yanındaki koltuğa bıraktı:

"Rüyam çıktı!" dedi. "Bunun böyle olacağını önceden görmüştüm ben. Sana bunu, yıktırdığın eski odamızda, o uğursuz gece söylemiştim; elimizde, avcumuzda bir şey kalmayacak diye... Zavallı Césarine! Ben..."

Birotteau:

"İşte yine başladın!" diye bağırdı. "Böyle yapmakla cesaretimi kıracaksın benim! Oysa ne kadar gereksinimim var buna..."

Constance, César'ın elini tutup, adamcağızın ta yüreğine kadar giden bir şefkatle sıkarak:

"Affedersin sevgilim," dedi. "Doğru yapmadım. Felaket gelince, katlanıp ses çıkarmadan kuvvetli olmaya çalışmalıyım; ağzımı açıp yakındığımı duymayacaksın bir daha."

Kendini César'ın kolları arasına bıraktı, ağlayarak:

"Cesaret sevgilim, cesaret! Bütün varlığımla sana destek olacağım."

"Benim yağ, karıcığım şu benim yağ kurtaracak bizi!"

"Tanrı yardımcımız olsun."

"Peki, Anselme yardım etmez mi babacığım?" diye sordu Césarine.

On dokuz yıl sonra bile, tamamıyla anlayamamış olduğu karısının sesindeki o yürek parçalayıcı titreyişle heyecan içindeki César:

"Şimdi gidip göreceğim onu," diye bağırdı. "Al oku du Tillet'nin H. de Nucingen'e yazdığı şu mektubu. Yüzde yüz bir kredi alacağız. O zamana kadar da davamı kazanırım."

Sonra gerekli bir yalana başvurarak:

"Amcamız da var arkamızda," diye ekledi. "Şimdi sadece cesaret gerek."

Constance gülümseyerek:

"Ah, sadece bu yetseydi!" dedi.

Büyük bir yükten kurtulmuşçasına rahatlayan Birotteau şimdi özgürlüğüne kavuşmuş bir insan gibi yürüyordu sokakta. Ama aslında anlatılmaz bir bitkinlik duyuyordu. Her gün gerekenden fazla enerji ve irade gücü harcayarak, içinde çalkandığı aşırı manevi mücadeleler tüketmişti onu. Birotteau birden ihtiyarlayıvermişti.

Cinq-Diamants Sokağı'ndaki A. Popinot Ticaretevi iki aydır çok değişmişti. Dükkân yeniden badanalanmış, onarılmış, yenilenmişti. Tıklım tıklım şişelerle dolu sandıkların manzarası, bir işin iyi gittiğini anlayan tüccarların gözünü okşuyordu. Dükkânda yerlere ambalaj kâğıtları serilmişti. Depoda fıçı fıçı çeşitli yağlar vardı, bunların satış hakkını Popinot, sadık adamı Gaudissart'ın yardımıyla elde etmişti. Muhasebe ve kasa dükkânın üstündeki odayla dükkânın arkasındaki odada bulunuyordu. İhtiyar bir aşçı kadın, üç tezgâhtarla Popinot'nun işlerini görmekteydi. Popinot, dükkânın bir köşesinde, önü camekânlı bir tezgâhın arkasında oturuyordu. Önüne şayak bir önlük bağlamış, kollarını sıvamış, kulağının arkasında bir kalemle dükkânın içinde dolaşıyor ya da yazıhanesinde oturuyor, postadan çıkan yığın yığın havaleleri, yığın yığın mektupları gözden geçiriyordu. İşte César, dükkâna girdiği zaman, onu böyle bulmuştu.

"Eh, nasılsın bakalım evlat?" diyen eski patronunu görünce ayağa kalkıp, kulübesini kilitleyerek dışarı çıktı sevinçle ona doğru yürüdü. Burnunun ucu kıpkırmızıydı. Dükkânda ateş yanmadığı için kapı açık duruyordu.

Popinot saygılı bir tavırla:

"Hiç gelmeyeceksiniz diye korkuyordum," dedi.

Tezgâhtarlar, patronlarının ortağı, kralın nişan verdiği büyük parfümcüyü görmek için koşuştular. Kendisine sessizce gösterilen bu büyük saygı pek hoşuna gitmişti parfümcünün. Birkaç gün önce Kellerlerin karşısında o kadar süklüm püklüm duran Birotteau, şimdi onlar gibi davranmak hevesine kapılmıştı: Çenesini okşamaya başladı, kendini beğenmişçesine topuklarını yerden kaldırarak şu beylik lafları ortaya attı:

"Eh, söyle bakayım dostum, erken kalkıyor musun?"

Popinot:

"Her vakit yattığımız yok ki... Ne yaparsınız, başarıya ulaşmak için, her şeye katlanmak gerek," diye yanıt verdi.

"Eh, söylememiş miydim ben? Yağın bir hazinedir diye..."

"Elbet efendim, yalnız bunu sürme yollarının da etkisi var, sizin elmasınızı iyi değerlendirdim."

Parfümcü:

"İş ne durumda? Kâra geçti mi?" diye sordu.

"Bir ayda mı?" diye Popinot bağırdı. "Nasıl düşünebiliyorsunuz böyle! Arkadaşım Gaudissart, bana haber vermeden posta arabalarında bir yer tutup gideli daha yirmi beş gün oldu; ah! Bilseniz ne kadar bağlı bana. Amcama da çok şey borçluyuz!"

Sonra Birotteau'nun kulağına:

"Gazetelerdeki yazılar on iki bin Franka mâl olacak bize," dedi.

"Gazeteler mi?" diye başkan yardımcısı bağırdı.

"Okumadınız mı?"

"Hayır."

Popinot:

"Öyleyse bir şey bilmiyorsunuz," dedi. "Afişlere, çerçeveler ve baskı işlerine yirmi bin Frank gitti!.. Yirmi bin şişe satın alındı!.. Şimdilik hep cepten gidiyor. Büyük ölçüde imalata giriştim. Çoğu zaman, geceleri de kaldığım fabrikaya adım atsaydınız icat ettiğim küçük bir fındık kıracağını görürdünüz. Sattığım başka yağların komisyonundan, kendi hesabıma, üç ayda on beş bin Frank kazandım."

Birotteau, elini Popinot'nun başına koyup, küçük bir çocukmuş gibi saçlarını karıştırarak:

"Ne kafalı oğlan!.. Ama böyle olacağını sezmiştim ben!" dedi.

Bu sırada içeriye birkaç kişi girdi.

Birotteau:

"Pazar akşamı Ragon halanda yemekteyiz," dedi.

Buradan kendisine ekmek çıkmayacağını anlayan Birotteau, Popinot'yu işinin başında bırakıp giderken:

"Olur şey değil!" diye düşünüyordu. "Bir tezgâhtar yirmi dört saatte tüccar olsun ha!" Du Tillet'nin lüksüne olduğu kadar Popinot'nun mutluluğuna, kendine güvenine şaşmıştı. Sanki şimdiden François Keller'miş gibi, elini başına koyduğu zaman Anselme'in biraz canı sıkılmıştı.

Birotteau tezgâhtarların, kendisine baktıklarını fark etmemişti; sonra da bir patronun işyerinin efendisi olduğunu da düşünmemişti. Du Tillet'nin yanında olduğu gibi, adamcağız içten gelen bir duygusunu tutamayıp açığa vurarak, iyi yüreklilikle yaptığı bir budalalıkla Anselme'in yerinde olan başka herkesi kırabilirdi.

Pazar günü Ragonlardaki bu akşam yemeği Birotteauların, mutlulukla geçen on dokuz yıllık evliliklerinin son sevinçli olayı olmuştu. Gerçekten de tam anlamıyla neşeli bir gece geçirmişlerdi. Ragon, Petit–Bourbon–Saint–Sulpice Sokağı'nda kibarca görünüşlü, eskiden kalma bir evin ikinci katında oturuyordu. Bu evin duvarlarında XVIII. yüzyıldan kalma tablolarda, koyunlarını otlatırken, kollarındaki sepetleriyle dans eden çoban kızları görülüyordu. İşte bu Ragonlar, bu dekor içinde krala, soylular sınıfına, kiliseye saygılı bir burjuvaziyi çok iyi temsil etmekteydiler. Mobilyalarda, duvar saatlerinde, örtülerde, tabak takımlarında, her şeyde, yeni gibi görünen eski bir hava vardı. Salondaki koltuklara eski şam ipeklisi kaplanmış, pencerelere sırmalı ipek perdeler asılmış, düşesler,[77] bonhördüjurlar[78] dekoru tamamlamaktaydı.

Duvarda Bayan Ragon'un babası Popinot'nun yağlıboya bir resmi vardı. Latour'un fırçasından çıkan bu güzel yağlıboya

77 Kenarlıklı kanepe.

78 XVIII. yüzyılda kullanılan çekmeceli küçük masa.

tabloda, Sancerre Belediye Başkanlığı yapmış olan ihtiyar Popinot, bir sonradangörmenin böbürlenişiyle gülümsüyordu. Bayan Ragon'un, evin içinde, bir de Charles II.'nin köpeklerinin ırkından küçük bir köpeği vardı. Rokoko biçimi bir sedirin üstünde otururdu bu köpek. Ama bu sedirin Crébillon'un öykülerindeki sedirin[79] rolüne benzer bir rolü yoktu. Ragonların en büyük meziyetlerinden biri de iyice dinlenmiş eski şarapları saklamaları ve vaktiyle denildiğine göre hiç yüz bulmadan güzel Bayan Ragon'un peşine düşmüş olan âşıklarının, adalardan getirdikleri içkilere sahip olmasıydı. İşte bunun için de davetliler can atarlardı onların küçük şölenlerine! Jeannette adındaki yaşlı aşçı kadın, candan bir bağlılıkla hizmet ediyordu bu iki ihtiyara: Onlara reçel yapmak için meyve bile çalabilirdi bir yerlerden! Parasını, tasarruf sandığına yatıracak yerde büyük ikramiyeyi kazanıp, efendilerine vermek düşüncesiyle piyango bileti alırdı. Pazarları, misafir varken, mutfakta yemek pişirir, sonra yaşına bakmadan sofraya da hizmet ederdi. İşini öyle bir çeviklikle yapardı ki Matmazel Contat'ya *Figaro'nun Düğünü*'ndeki Suzanne rolü için örnek olabilirdi.

Misafirler Yargıç Popinot, Pillerault Amca, Anselme, Birotteaular, Matifatlar ve Abbé Loraux'ydu. Eskiden dans etmek için başına türban saran Bayan Matifat, o gün mavi kadife bir giysi, kalın pamuklu çoraplar giymişti, ayaklarında da keçi derisinden ayakkabılar vardı; eldivenleri üstleri kadife işleme şamuadandı, güllü şapkası da çuha çiçeği işlemeliydi. Saat onda bu on kişi biraraya toplanmışlardı. İhtiyar Ragonlar, misafirlerine tam saatinde gelmelerini rica etmişlerdi. Bu kibar karı kocayı davet edenler de, bu saatte sofraya oturulmasına dikkat ederlerdi.

79 XVIII. yüzyıl yazarlarından Crébillon (1707–1777) bir öyküsünde Hind'de, üstüne oturan insanların maceralarını seyreden bir sediri söz konusu eder.

Çünkü bu yetmişlik insanların mideleri, son zamanlarda kibarlık satanların benimsedikleri yeni yemek saatlerini bekleyecek durumda değildi.

Césarine, Bayan Ragon'un, kendisini, Anselme'in yanına oturtacağını biliyordu. En sofu ve budala kadınlar bile, sevgi konusunda anlaşırlar. Parfümcünün kızı da, Popinot'nun başını döndürecek gibi giyinmişti. Kızını, bir prens kadar değer verdiği noterle evlendirmek umuduna üzülerek veda eden Constance, kederli düşüncelere kapılmakla birlikte, Césarine'in süslenmesine yardım etmişti. Bu ince fikirli anne, genç kızın omuzlarıyla güzel boynunun azıcık görülebilmesi için, tül eşarbı biraz aşağıya çekmişti. Soldan sağa doğru ilikli beş kıvrımlı korsaj, arada bir hafifçe açılıp genç kızın göğüslerinin nefis yuvarlaklıklarının görülmesine olanak veriyordu. Yeşil süsler işlenmiş farbalalı yünlü robu, endamının bütün güzelliğini meydana çıkarıyordu. Kulaklarına da işlemeli altın küpeler takmıştı. Saçlarını başının üstüne, Çinli kadınlarınki gibi toplamıştı, en mat yerlerinden bile hayat fışkıran teninin o nefis tazeliği, gözü okşuyordu. Césarine o kadar baş döndürücü bir güzellikteydi ki o gün, Bayan Matifat bunu açığa vurmaktan kendini alamadı. Ama, ana kızın küçük Popinot'yu büyülemek istediklerini fark etmiş değildi.

Ne Birotteau ne karısı ne de Matifat, bir kapı aralığında, içeri sızan soğuğa aldırış etmeden, sevgi ateşiyle yanıp tutuşarak yavaş sesle tatlı tatlı konuşan bu iki çocuğu rahatsız etmişti. Kaldı ki Yargıç Popinot, Roguin'in kaçışıyla ilgili bir sözcük söyler söylemez büyüklerin konuşmaları haraketlenmişti. Yargıç, ikinci defadır bir noterin yabancı bir ülkeye kaçtığını, eskiden böyle bir suçun görülmediğini söylüyordu. Bayan Ragon, Roguin'in adı geçince, ayağıyla kardeşinin ayağını dürttü. Pillerault da sesini yükselterek, yargıcın söylediklerinin duyulmasına engel oldu. İkisi de Bayan Birotteau'yu işaret ettiler.

Constance ahbaplarına tatlı ve kederli bir sesle:

"Her şeyi biliyorum," dedi.

Bayan Matifat, ezilip büzülerek başını önüne eğen Birotteau'ya:

"Sizden ne kadar götürdü?" diye sordu. "Dedikodulara inanmak gerekirse iflas halindeymişsiniz."

"İki yüz bin Frankım vardı onda. Sözde bir müşterisi bana kırk bin Frank ödünç verecekti, onun da parasını aşırmış, iş mahkemede."

Popinot:

"Bu hafta karara bağlanacak bu dava," dedi. "Bana gücenmeyeceğinizi düşünerek başkana durumunuzu anlattım; size ödünç verecek adamın paralarını ne zamandan beri zimmetine geçirdiğini ve sizi masraftan kurtarmak için kendi gelip doğrudan doğruya olayla ilgili delilleri ileri süren Derville'in söylediklerinin ne derece doğru olduklarını anlamak için başkan, Roguin'in evrakının incelenmek üzere mahkemeye getirilmesini emretti."

Bayan Birotteau:

"Davayı kazanabilecek miyiz?" diye sordu.

Yargıç Popinot:

"Bilmem," diye yanıt verdi. "Her ne kadar bu işe bakan mahkemede bulunuyorsam da duruşmalara katılmayacağım. Bununla birlikte beni çağıracaklardır herhalde."

Pillerault:

"Ama bu kadar basit bir davanın sonucundan şüphe edilebilir mi?" dedi. "Anlaşmada ödenen paraların yazılması ve noterlerin, ödünç verenin ödünç alana bu paranın ödendiğini gördüğünü beyan etmesi gerekmez mi? Roguin adaletin eline geçse, küreğe mahkûm edilirdi."

Yargıç:

"Bence," dedi. "Ödünç veren Roguin'den masrafları ve kefalet akçasını istemek üzere dava açabilirdi ama krallık mahkemesinde, bazen çok açık davalarda bile yargıçların oyları altıya altı çıkmaktadır."

Anselme, nihayet söylenilenleri duyarak, Césarine'e:

"Nasıl? Roguin kaçmış mı?" diye sordu. "Bay Birotteau, kendisi için canımı bile verebileceğimi bildiği halde, bana söylemedi bunu."

Césarine, aile hayatının bu "kendisi için"e bağlı olduğunu anlamıştı. Şu saf kız, Popinot'nun sesinden anlayamamış olsa da alev saçan gözlerinden kalbini okumuştu delikanlının.

"Bunu biliyordum; size anlatmasını da söylemiştim ona. Ama benden başka, herkesten, annemden bile sakladı bunu."

"Bu meselede ona benim sözümü etmişsiniz. Kalbimden geçenleri okuyorsunuz demek?"

"Belki..."

Popinot:

"Çok mutluyum." dedi. "Eğer umutlarımı kırmazsanız, bir yıla kalmaz o kadar zengin olurum ki sizinle evlenmek istediğim zaman babanız bunu, o kadar fena karşılamaz. Artık gecede beş saatten fazla uyuduğum yok..."

Césarine, Popinot'ya, bütün düşüncesini açığa vuran bir bakışla bakarak çok anlamlı bir sesle:

"Kendinizi yormayın bu kadar," dedi.

César sofradan kalkarken:

"Bu çocuklar birbirlerini seviyorlar gibi geliyor bana," diye fısıldadı.

Constance ciddi sesiyle:

"Ne kadar iyi," dedi. "Kızım; akıllı, çok çalışkan bir adamın karısı olacak demektir. Bir kızı almak isteyen insanda aranacak en büyük zenginlik, böyle meziyetlerdir."

Bunları söyleyerek, telaşla salondan çıkıp Bayan Ragon'un odasına gitti. Sofrada César'ın bazı sözlerine Pillerault ile yargıç bıyık altından gülmüşlerdi. Bu sözler, onun bilgisizliğini açığa vuruyordu. Zavallı kadın, kocasının felaketi karşısında ne kadar güçsüz olduğunu anlamıştı. Constance'ın yüreği kan ağlıyordu. İçgüdüsüyle büyük bir güvensizlik duyuyordu du Tillet'ye karşı.

Üzüntüsünün nedenini anlatmadan, kendini kızının ve Bayan Ragon'un kolları arasına atarak ağladı.

"Sinirim bozuk," dedi.

Yemekten sonra ihtiyarlar iskambil oynarken, gençler de burjuvaların masum aşk cilvelerini maskelediği için, masumca denilen oyunlara vermişlerdi kendilerini. Matifatlar da onlara katıldılar.

Eve dönerlerken Constance, César'a:

"Ayın daha sekizindeyken Baron de Nucingen'e git de, şu on beşinde vadesi gelen bononun parasını önceden sağlama bağla. Bir aksilik olursa bir günde nereden para bulursun?"

Karısıyla kızının ellerini elleri içine alıp sıkan César:

"Gideceğim karıcığım," dedi. Sonra da: "Size çok acı bir hediye verdim nonoşlarım!.." dedi.

Ana kız, arabanın karanlık köşesinde, César'ın yüzünü görmüyorlardı ama birkaç damla gözyaşının sıcaklığını ellerinin üstünde hissetmişlerdi.

Constance:

"Umudunu kırma canım," dedi.

Kızı da:

"Her şey yoluna girer babacığım; Bay Anselme Popinot, senin uğrunda canını bile vereceğini söyledi bana," dedi.

César keyiflenerek:

"Benim uğruma ve bütün aile uğruna," dedi.

Césarine, Anselme'in nişanlısı olduğunu anlatmak ister gibi babasının elini sıktı.

Yeni yılın ilk üç gününde Birotteaulara iki yüz kart geldi. Bu yalancı dostluk gösterisi, bu yakınlık belirtileri, felakete sürüklenen bu insanlar üzerinde korkunç bir etki yaratmıştı. Birotteau, üç kez, bu ünlü bankerin Baron Nucingen'in konağına boşuna gitti. Yılbaşı oluşu ve bu nedenle birçok eğlence tertiplemiş olması, bulunmayışını açıklıyordu. Son kez, bankerin çalışma odasına kadar girdiği zaman, birinci sekreteri olan Alman, Baron Nucingen'in Kellerlerin balosundan, sabahın beşinde geldiğini ve kendisinin dokuz buçuktan önce görülemeyeceğini söylemişti. Birotteau, yarım saat kadar orada oturmuş, bu sırada birinci sekreteri kendi işleriyle ilgilenmişti. O gün Nucingen Bankası'nın bu yüksek memuru, Baron Nucingen'in ertesi günü öğleden sonra kendisini kabul edeceğini bildirdi. Her geçen saat içine zehir akıttığı halde, vakit korkunç bir hızla ilerlemişti. Parfümcü, arabayla gelip konaktan biraz ötede indi; avlu arabalarla doluydu. Adamcağızın yüreği burkulmuştu, bu ünlü evin göz alıcı manzarası karşısında.

Çiçeklerle süslü göz alıcı merdivenden çıkarken:

"Ama, iki kez işlerini tasfiye etmek zorunda kalmıştı da bu sırada karısı Délphine de Nucingen'in adı karışmıştı bu işlere," diye düşündü.

Nucingen'in karısı kendi evinin Saint–Germain Mahallesi'ndeki bütün evlerden daha güzel olmasını istemişti. O zamanlar henüz bu zengin evlere davet edilmiyordu. O sırada baron karısıyla yemek yiyordu. Bürolarda, kendisini görmek için bekleyen birçok kişi olduğu halde, du Tillet'nin ahbaplarının her zaman içeri girebileceğini söyledi. Önce, kendisine karşı kabaca davranmış olan uşağın yüzünde, baronun bu sözü üzerine meydana gelen değişikliği görünce Birotteau'nun yüreği umutla titremişti. Baron, ayağa kalkıp Birotteau'ya başıyla selam verirken, karısına Almanca'yla Fransızca karışımı acayip bir dille:

"Pardon sevgilim," dedi, *"iyi bir kralcı olan bu Bay du Tillet'nin de yakın dostudur. Bundan başka İkinci Daire Belediye Başkan Yardımcısı'dır. Eşine ancak Asya'da rastlanabilecek parlak balolar da veriyormuş. Tanışmak istersin herhalde kendisiyle..."*

"Elbette. Hem Bayan Birotteau'dan ders almak çok sevindirecek beni; çünkü Ferdinand... –hele bak şuna, kısaca Ferdinand diyor, diye düşündü parfümcü– bu baloyu pek övmüştü bize. Öyle her şeyi kolay kolay beğenmediği için bu da, balonuzun ne kadar güzel olduğunu gösteriyor. Ferdinand, çok sert bir eleştiricidir, bir şeyi beğenmesi için mükemmel olması gerekir. Bu yakınlarda bir balo daha verecek misiniz?" diye çok tatlı bir sesle sordu kadın.

Bunun alay mı yoksa laf olsun diye yapılmış bir kompliman mı olduğunu ayırt edemeyen parfümcü:

"Bizim gibi fakir insanlar, her zaman böyle eğlenceler düzenleyemezler," diye yanıt verdi.

Baron:

"Bay Grindot sizin apartmanınızı restore ederken biraz dalavere yapmış, öyle mi?" dedi.

Délphine de Nucingen de:

"Ah! Grindot mu? Roma'dan gelen şu sevimli genç mimar! Bayılıyorum ona! Albümüme öyle güzel resimler çiziyor ki..." Venedik'te işkenceye uğratılan bir suikastçı, o sırada Birotteau'nun duyduğu azabı duymamıştır. Her kelimenin altında bir alay gizli gibi geliyordu ona.

Baron, kafasından geçenleri öğrenmek istiyormuş gibi César'ın yüzüne bir göz atarak:

"Biz de balo filan veriyoruz ama ara sıra. Herkes kendine göre bir şeyler yapıyor," dedi.

Delphine çok zengin sofrasını göstererek:

"Bay Birotteau, bizimle yemek isterler mi?" diye sordu.

"Buraya bir iş için geldim. Hem ben..."

Baron da:

"Evet," dedi. "*Müsaade ederseniz bir iş konuşacağız.*"

Karısı olur der gibi bir işaret yaparak:

"Parfüm mü satın alacaksınız?" diye sordu.

Baron omuz silkip umutsuzluk içinde kıvranan César'a döndü:

"Du Tillet sizinle çok ilgileniyor," dedi.

Zavallı adam:

"*Eh, sonunda soruna gelebildik,*" diye içinden geçirdi.

"*Onun mektuplarından sonra size bankamda, servetim ölçüsünde kredi açabilirim.*"

Bu söz, çölde İsmail'in anasına, melaikenin sunduğu, içeni güldüren suyun verdiği ferahlığa benzer bir ferahlık yaratmıştı. İnce fikirli baronun, Alman Yahudilerinin korkunç aksanıyla ve benzersiz konuşmakla övündüğü bir şiveyle söylediği bu sözle.

Bu büyük, bu iyi yürekli, saygıdeğer Alzaslılarda görülen bir babacanlıkla:

"Bizde bir cari hesabınız olacak. Bakın nasıl hareket edeceğiz," dedi.

Birotteau'nun artık bir şeyden kuşkusu kalmamıştı. Tüccar adamdı; yardımda bulunmak istemeyenler, bir işin uygulanmasıyla ilgili ayrıntılara girmezlerdi hiç.

"Büyük olsun, küçük olsun, bankaların üç imza istediklerini bilirsiniz," dedi. *"Bunun için bütün senetleri dostunuz du Tillet adına yapacaksınız. Ben de imzalayıp hemen o gün bankaya göndereceğim. Buna göre aynı gün o saatte, sabahleyin imzaladığınız senetlerde gösterilen parayı alırsınız. Sadece bankanın faizini ödersiniz. Ben ne komisyon ne de başka bir şey isteyeceğim sizden. Amacım, sadece size yardım etmektir. Yalnız bir koşulla!"* Sol elinin işaret parmağıyla burnunu kaşıyarak, son derece kurnazlıkla söylemişti bunları.

Birotteau, kârından bir miktar hisse istediğini sanarak:

"Sayın baron," dedi. "Bunu önceden kabul etmiş bulunuyorum."

"Bu koşula çok önem veriyorum ben. Bayan Nucingen'in, Bayan Birotteau'dan ders almasını istiyorum, kendisi de söylemişti bunu."

"Sayın baron! Rica ederim alay etmeyin benimle."

Banker ciddi bir tavır takınarak:

"Bay Birotteau," dedi. *"Gelecek balonuza bizi de davet edeceğinize söz verin bana. Evinizi herkes o kadar övüyor ki karım kıskandı, görmek istiyor."*

"Sayın baron!"

"Reddederseniz hesap da açılmaz! Çok gözde bir insan olduğunuzu biliyorum. Seine Valisi de balonuza gelmiş..."

"Sayın baron!"

"Bundan başka yine davetlileriniz arasında La Billardière'in de bulunduğunu biliyorum. Kralın yakınlarından Fontaine de varmış. O da sizin gibi yaralanmış. Sainte..."

"13 Vendémiaire'de sayın baron..."

"Sonra akademi üyelerinden de Lacipède de Bay Vauquelin de varmış..."

"Sayın baron!"

"Yo, bu kadar alçakgönüllü olmayın, sayın başkan yardımcısı; duyduğuma göre kral da balonuza..."

Ne diyeceğini şaşıran Birotteau:

"Kral mı?" diyebildi.

Bu sırada ahbapça bir tavırla içeri genç bir adam girmişti. Güzel Délphine de Nucingen uzaktan tanıyınca kıpkırmızı kesilmişti.

Baron de Nucingen:

"Günaydın dostum Marsay," dedi. "Gelin oturun benim yerime. Dediklerine göre bürolarımda büyük bir kalabalık varmış.

Neden olduğunu biliyorum bunun! Wortschine madenleri iki misli gelir veriyor! Evet, hesapları aldım! Bayan Nucingen, geliriniz yüz bin lira daha arttı. Eğer daha da güzelleşmeye gereksiniminiz varsa, istediğiniz kadar mücevher filan alabilirsiniz."

"Aman Tanrım! Ragonlar hisse senetlerini satmışlardı!" diye Birotteau bağırdı.

"Kimmiş bu baylar?" diye şık genç gülümseyerek sordu.

Kapıya kadar gitmiş olan Mösyö de Nucingen geriye dönerek:

"Bana öyle geliyor ki bunlar... de Marsay, Bay Birotteau'yu tanıtayım size... Parfüm ticareti yapar. Asya'da görülebilecek kadar güzel balolar verir evinde Bay Birotteau, hem kraldan da nişan almıştır."

De Marsay gözlüğünü takarak:

"Ha, evet, yüzü yabancı gelmiyor bana da. İşlerinize bazı etkili kozmetikler kullanarak güzel bir koku vermek, yağlamak istiyorsunuz herhalde..."

Baron bir şeyden memnun kalmamış bir adam gibi yüzünü buruşturarak:

"Evet, bu Ragonların bir hesabı vardı bende. Bir gün daha bekleselerdi zengin olacaklardı ama beklemediler," dedi.

Birotteau:

"Sayın baron!" diye bağırdı.

Adamcağız işini son derecede çıkmazda görüyordu: Baronun karısına da, Marsay'a da hoşça kalın demeden, baronun peşinden koştu. Mösyö de Nucingen merdivenin ilk basamağındayken, bürosuna gireceği sırada yetişti. Mösyö de Nucingen kapıyı açarken, bir uçuruma düşmüş gibi çırpınan bu zavallının umutsuzca yaptığı hareketi görerek:

"Eh, anlaştık değil mi?" dedi. *"Du Tillet'yi görerek, işi onunla bitirin."*

Birotteau, Marsay'ın, bankere sözünün geçtiğini sandığı için, bir kırlangıç hızıyla merdivenden yukarı çıkarak, baronu karısıyla

Marsay'ın bulundukları sandığı yemek odasına daldı. Ayrılırken Délphine, sütlü kahve istemişti. Birotteau sütlü kahvenin getirilmiş olduğunu gördü, ama Délphine'le şık genç ortalarda yoktu. Uşak merdivenden ağır ağır inen parfümcünün hayret edişine gülmüştü. César doğru du Tillet'nin evine koştu. Bayan Roguin'in kır evine gittiğini söylediler. Parfümcü bir arabaya atlayarak, bir posta arabası hızıyla Nogent, Sur–Marne yolunu tuttu. Kapıcı kadın, parfümcüye, onların Paris'e gittiklerini söyledi. Birotteau perişan bir halde geriye döndü. Başından geçenleri karısıyla kızına anlatırken, ticaret hayatında en küçük bir engele rastlayınca bir felaket kuşu halini alan Constance'ın, tatlı bir sesle kendisini avutmaya çalışarak üzülmemesini, her şeyin yoluna gireceğini söylemesi karşısında büyük bir hayrete düşmüştü.

Ertesi gün Birotteau, sabahın yedisinde du Tillet'nin oturduğu sokakta nöbet tutmaya başladı. Du Tillet'nin kapıcısının avcuna on Frank sıkıştırarak, kendisini du Tillet'nin uşağıyla konuşturmasını rica etti. Uşağı görünce, eline iki altın sıkıştırarak kalkar kalkmaz kendisini du Tillet'nin yanına sokmasını istedi. Dalkavuklarla, bir iş peşinde koşanlarda görülen bu küçük fedakârlıklar ve bu büyük alçaklıklarla amacına vardı. Saat sekiz buçukta, du Tillet yataktan kalkıp sırtına ropdöşambırını geçirerek esneyip gerinirken içeri daldı. Du Tillet eski patronundan özür diledi. Birotteau şimdi, o öç almaya susamış canavarın karşısındaydı; oysa onu biricik dostu sanıyordu.

"Rahatınızı bozmayın, işinize bakın," dedi.

Du Tillet:

"Ne istiyorsunuz Césarcığım?" diye sordu.

César, şiddetli çarpıntılar içinde, Nucingen'in yanıtını ve istediklerini anlattı. Du Tillet, körüğü aradı, sonra ocağı iyi yakmadığı için uşağını haşladı; bir yandan da parfümcüye kulak kabartıyordu.

César önce uşağın orada olduğunu fark etmemişti. Anlattıklarını dinlediğini anlayınca utanarak sustu; ancak du Tillet:

"Haydi anlatın, sizi dinliyorum," diye kendisine cesaret verdikten sonra yeniden anlatmaya koyuldu.

Adamcağızın gömleği terden sırılsıklam olmuştu. Du Tillet gözlerini üstüne dikip de yaldızlı gibi parlayan gözbebeklerini kendisine çevirince, vücudundaki terin buz kestiğini hissetti; adamın şeytanca parlayan bakışları kalbine ok gibi saplanmıştı.

Du Tillet:

"Sevgili patronum," dedi. "Banka Claparon'un, üzerine 'garantisiz' yazarak Gigonnet'ye ciro ettiği senetleri kabul etmiyor. Benim ne suçum var bunda? Siz ki eski bir Ticaret Mahkemesi yargıcısınız, nasıl çürük tahtaya bastınız anlamıyorum. Ben her şeyden önce bankerim. Size paramı verebilirim. Ama bankanın reddedeceğini bile bile imzamı tehlikeye sokamam. Ben varlığımı krediye borçluyum. Ben de sizin durumunuzdayım. Para ister misiniz?"

"Peki ama gereksinmem olan parayı verebilir misiniz?"

"Bu, paranın miktarına bakar. Ne kadar gerekiyor size?"

"Otuz bin Frank."

Du Tillet bir kahkaha atarak:

"Eyvah! Dünya başıma yıkıldı sandım!" dedi.

Du Tillet'nin içinde yaşadığı lüks karşısında gözleri kamaşan parfümcü, istediği parayı kendisi için çok önemsiz sayan bir adamın gülüşü gibi kabul ederek ferahladı. Du Tillet çıngırağı çalarak uşağını çağırdı:

"Veznedar yukarı gelsin!" dedi.

"Gelmedi efendim!" diye yanıt verdi uşak.

"Alay mı ediyor bu herifler benimle! Saat sekiz buçuk. Bu saatte bir milyonluk iş çevrilir," dedi.

Beş dakika sonra Bay Legras yukarı çıktı:

"Kasada ne kadar paramız var?"

"Sadece yirmi bin Frank. Parası ayın on beşinde ödenmek üzere otuz bin Franklık bir tahvil almamı emretmiştiniz efendim."

"Doğru ya, unuttum bunu..."

Veznedar, Birotteau'ya yan yan bakarak dışarı çıktı.

"Dünyanın en doğru sözlü adamıdır bu Legras," dedi du Tillet. "Ticarete yeni atılan bu küçük Popinot'nun işinde bir hisseniz yok mu?" Bunu, parfümcüyü perişan eden uzun bir sessizlikten sonra sormuştu, adamcağızın yüzünden ter fışkırıyordu.

"Evet," diye safça yanıt verdi Birotteau. "Büyükçe bir para için bana vereceği senedi kırdırabilir misiniz?"

"Elli bin Franklık bir senet imzalayıp kendisinin ödemeyi kabul ettiğini üstüne yazarak bana göndersin. Bunları Gosbeck adında birine elverişli bir iskonto ile kırdırırım. Okkalı bir yatırım yapacağı zaman pek uysal olur bu adam. Parası da çoktur."

Birotteau, bankerlerin kendisine açacakları krediyi top gibi birbirlerine attıklarını görerek, üzgün bir halde evine döndü: Constance, hiçbir yerden kredi alamadığını sezmişti. Şimdiye kadar üç banker de kredi açmadığına göre, böyle başkan yardımcısı olan önemli bir kişi hakkında, kendilerinden bilgi isteneceğinden, Banque de France'dan da umudu kesmek gerekiyordu.

Constance:

"Verdiğin bonoların vadesini uzatmaya çalış; arsa işinde ortak olduğun şu Claparon'a git," dedi. "Vadesi ayın on beşinde gelen bonoları verdiğin kimselere başvur, vadeyi uzatmalarını iste. Popinot'nun senedini tefecilere kırdırmak için vakit var daha."

Birotteau bitkin bir halde:

"Yarın 13!" dedi.

İcat ettiği tuvalet suyunun el ilanında yazılı olduğu gibi César, kanlı canlı bir adamdı; heyecanlara ya da düşüncelere

kapılarak tüketirdi kendini. Kuvvetini yerine getirmek için mutlaka uyumalıydı. Césarine babasını salona götürerek oyalamak, dinlendirmek için piyanodo "Rousseau'nun Rüyası" adlı parçayı çaldı. Hérold'undu bu güzel parça. Constance da gelip kocasının yanında oturarak nakış işlemeye başladı; adamcağız kendini bir sedire bıraktı, gözlerini ne zaman karısına çevirse, Constance'ın gülümseyerek kendisine baktığını görüyordu; böylece uykuya daldı.

"Zavallı adam!" dedi Constance. "Neler geldi başına!.. Dayansa bari..."

Césarine onun ağladığını görerek:

"Nen var kuzum anne?" diye sordu.

"İflas etmek üzere olduğumuzu görüyorum yavrum. Baban bilançolarını kapayıp iflaslarını ilan ederse, kimseden yardım isteyemeyiz. Bir mağazada tezgâhtar olmaya hazırlan kızım. Senin cesaretle ortaya atıldığını görürsem ben de hayata yeniden başlayacak kuvveti bulurum kendimde. Babanı bilirim ben; alacaklılardan hiçbir şey kaçıramaz; ben haklarımdan vazgeçmek zorunda kalacağım, neyimiz var neyimiz yoksa hepsini satacaklar. Yarın mücevherlerini ve elbiselerini Pillerault'nun evine götür, çünkü sen kimseye borçlu değilsin."

Annesinin derin bir sadelikle söylediği bu sözler Césarine'i büyük bir korku içine atmıştı. Gidip Anselme'le konuşmayı aklından geçirdi ama kibarlığına yediremedi bunu.

Ertesi gün Birotteau, saat dokuzda Provence Sokağı'na geldiği zaman yeniden birtakım güçlüklerle karşılaştı. Ticarette kredi istemek çok doğal bir şeydir. Her gün bir işe girişenlerin sermayeye gereksinimleri vardır ama nasıl ceza hukukunda kabahat, suça giden bir adımsa, ticaret hukukunda da bir senedin vadesinin uzatılmasını istemek iflasa doğru atılmış bir adımdır. Şimdi başkaları da César'ın güçsüzlüğünü ve sıkıntısını öğren-

miş bulunuyordu. Böyle bir tüccar, kendini, başka bir tüccara eli kolu bağlı teslim etmiş olur. Piyasadaysa acıma diye bir erdem bilinmez.

Eskiden Paris sokaklarında etrafına cesaretle bakarak yürüyen parfümcü, şimdi kuşkular içinde çırpınıyordu, banker Claparon'un yanına gitmeye çekiniyordu. Bankerlerde yürek denilen şeyin sadece bir iç organ, bir et parçası olduğunu anlamıştı artık. Neşesini pek kaba saba açığa vuran Claparon'un birçok biçimsiz davranışlarını gördüğü için ona gitmekten korkuyordu.

"Ötekilerinden daha çok bir halk adamı; belki onlardan daha duyguludur," diye düşündü.

İçinde bulunduğu durumun verdiği öfkeyle, ağzından çıkan ilk suçlayıcı söz bu olmuştu.

César, son cesaret kırıntılarını da toparlayıp bir hamle yaparak küçük, berbat bir asmakat merdiveninden çıkmaya başladı. Güneşten solmuş perdeler asılıydı bu katın pencerelerinde. Kapının üstünde yumurta biçimi, bakır bir levha üzerine, siyah boyayla yazılmış BÜROLAR kelimesini okudu. Kapıyı vurdu, yanıt veren olmadı, içeri girdi. Yoksulluk, cimrilik ve pasaklılık kokusu vardı bu yerde. Boyasız, beyaz tahta bölmenin, nikel parmaklıklarının arkasından görünen tahtaları kararmış masaların ve sıraların arkasında tek bir memur görünüyordu. Bu bomboş yazıhanelerde, içindeki mürekkebi kurumuş bir sürü hokka, tüyden sapları bükülüp kıvrılmış yazı kalemleri, işe yaramaz olduğu belli olan dosyalar, kâğıtlar, broşürler oraya buraya yayılmış olarak görünüyordu. Aradaki holün yer döşemesi, bir yatılı okulun konuşma odasının döşemesi gibi aşınmıştı ve rutubetliydi. Kapısında KASA kelimesi yazılı olan ikinci oda, birinci yazıhanenin o kasvetli manzarasına pek uygundu. Bir köşede bakır telli, meşe ağacından, alt tarafında açılır kapanır bir kapak bulunan büyük bir kafesin içinde demirden, büyük bir kasa görülüyordu. Fareler

cirit atıyordu bunun içinde herhalde. Kapısı açık duran bu koca kafesin içinde de, çok acayip bir yazı masasıyla, kirli, iğrenç, delik deşik, dibinden otları fırlamış bir koltuk vardı. Hiç şüphe yok ki banker bürosu yapılmadan önce burası, bu evin salonuydu. Büronun tek süsü, üzeri yeşil çuha örtülü yuvarlak bir masaydı. Bu masanın etrafına eski maroken sandalyeler sıralanmıştı. Oldukça güzel olan şöminede hiçbir is karartısı görülmüyordu; üstü tertemizdi ama aynasına sinekler pislemişti. Eski bir noter yazıhanesinin satışından geldiği belli olan akajudan bir duvar saati, bu külüstür aynaya pek uygun düşmüştü. Mumu takılmamış iki şamdanla bu saatin manzarası kasvet veriyordu insanın içine. Güllerle süslü, kurşuni duvar kâğıdı yer yer sararmıştı, bundan da burada birtakım tütün tiryakilerinin oturduğu anlaşılmaktaydı. Burası tıpatıp gazetelerde "Yazı İşleri" denilen salonları andırıyordu. Birotteau saygısızlık etmiş olmaktan çekinerek girdiği kapının tam karşısında bulunan kapıya üç kez vurdu.

Claparon:

"Giriniz!" diye bağırdı. Adamın sesinin tonundan, bulunduğu yerin uzaklığından, odanın boş olduğu anlaşılıyordu. İçerden gelen çatırtılardan ocağın gürül gürül yandığını anlamıştı parfümcü; ama banker içeride yoktu. Keller'in şatafatlı kabul salonuyla, bu sözde fabrikatörün perişan odası arasında Versailles Sarayı'yla bir Kızılderili kabile başkanının kulübesi arasındaki kadar fark vardı.

Parfümcü, bir banka nasıl olur görmüştü; bir banka karikatürüydü burası. Yazıhanenin arkasındaki dar ve uzun yüklük gibi bir yerin içinde yatan Claparon, Birotteau'yu görünce, hemen yağ lekeleri içindeki ropdöşambırına sarındı, çubuğunu elinden bıraktı. Alındığı zaman güzel oldukları anlaşılan eşyalar, avarece ömür süren bir adamın savrukluğu yüzünden eskimiş, bozulmuş, kir pas içinde kalmış, kırılmış, yırtılmış, harap olmuştu.

Claparon karyolasının perdesini de hemencecik kapatmıştı. Bu da saf parfümcüyü, herifin bir haltlar karıştırdığına dair kuşkuya düşürdü.

Sahte banker:

"Buyrun, oturun efendim," dedi.

Claparon, şimdi perukasız, başına çapraz bağladığı bir boyun atkısıyla olduğu kadar, ropdöşambırının açılan önünden görünen, sırtından uzun zamandır çıkarmadığı için kirden esmerleşmiş beyaz yün örme bir çeşit mayo ile pek iğrenç görünmüştü César'a.

"Benimle yemek yemek ister misiniz?" diye sordu. Böylece hem altta kalmamak hem de buyur ederek onun gözünü boyamak istiyordu. Yuvarlak bir masanın üstünü örten kâğıtları kaldırınca, güzel bir sofra çıktı ortaya: Ciğer ezmesi, istiridye, beyaz şarap ve şampanyada kızartılmış salçalı soğan yahnisi. İçinde odun kömürü yanan ocakta da mantarlı omlet kızarıyordu. İki sofra takımına ve bir akşam önceki yemekte kirlenmiş peçeteleri gören en saf insan bile, Claparon'un güzel bir misafiri olduğunu fark etmekte gecikmezdi. Birotteau kabul etmemekte direndiği halde Claparon, onun aklına gelenin doğru olmadığına inandırmak istiyormuşçasına durmadan sofraya oturması için üstüne düşüyordu.

Bıçkın komisyoncu, yatağın içine sinmiş birine duyurmak istiyormuş gibi sesini yükselterek:

"Beklediğim biri vardı ama sözünde durmadı," dedi.

Birotteau:

"Bayım, ben yalnız iş için geldim buraya; sizi uzun zaman bağlayacak değilim," dedi.

"Çok perişan bir haldeyim," dedi Claparon; üstü kâğıtlarla dolu yazı masasını göstererek. "Bir dakikacık olsun rahat bırakmıyorlar beni. Cumartesi günleri misafir kabul ederim ama size

kapım daima açıktır sayın bay! Ne sevişmeye ne gezip tozmaya vaktim var. İşten de zevk almaz oldum. Kendini canla başla işe verebilmesi için insanın boş zamanları da olmalı. Artık beni aylak aylak bulvarlarda dolaşırken gören yok. Yani biliyor musunuz? Bu iş hayatı sıkmaya başladı beni. Yeteri kadar param var ama neyleyim ki mutlu değilim. Tanrı bilir ya, canım seyahate çıkmak, İtalya'ya gitmek istiyor. Oh! Sevgili İtalya! Uğradığı bunca felaketler içinde hâlâ o kadar güzel ki. Oraya bir gitsem, hiç şüphe yok şöyle tatlı, şahane bir İtalyan kadını elde ederim! Her zaman sevmişimdir İtalyan kadınlarını! Hiçbir İtalyan kadınıyla düşüp kalktınız mı siz? Hayır mı? Peki öyleyse, gelin benimle Venedik'i görürüz, Doçlar ülkesini. Ne yazık ki güzel sanatlardan anlamayan şu kaba Avusturyalıların eline düşmüştü. Adam sende! Boş verelim ticarete filan. Nemize gerek kanal işi! Kamu borçları meselesi! Hükümeti de bırakalım kendi haline! Kesem dolu olunca bey gibi yaşarım ben! Hepsinin canı cehenneme! Hemen yola çıkalım."

Birotteau:

"Bir sözcük söylememe izin verin, sonra gideceğim. Senetlerimi Bay Bideault'ya vermiştiniz."

"Gigonnet demek istiyorsunuz... Şu ufak tefek Gigonnet değil mi? Her şeye yatkın, yumuşak başlı adamdır."

"Evet," diye sözünü sürdürdü César. "İstiyordum ki... Bunun için de sizin şerefinize ve kibarlığınıza güveniyorum..."

Claparon teşekkür ettiğini göstermek üzere eğildi.

"Senetlerimin vadesini uzatmak istiyordum."

Banker:

"Olanaksız!" diye kestirip attı. "Bu işte yalnız değilim, heyet halinde toplandık. Tıpkı meclisteki gibi birbirimizi yeriz konuşurken. Ah konuşulanları bir duysanız: Madeleine'deki arsalar beş para etmezmiş! Biz başka yerde iş yapıyormuşuz. Champs–

Elysées'de bitmek üzere olan borsa yakınlarında, Saint–Lazzare Mahallesi'nde ve de Tivoli'de yatırım yapmamış olsaymışız şişko Nucingen'in de dediği gibi iş yapmış sayılmazmışız. Madelenie'de ne varmış sanki? Küçük, pis bir işmiş bu..."

Sonra Birotteau'nun karnına vurarak: "Biz öyle küçük işlere girmeyiz adamım!" dedi. Birotteau'nun isteğini yerine getirmeyişinin etkisini azaltmak için: "Hele, yiyin yemeğinizi; bir yandan da konuşuruz," diye sözüne ekledi.

Birotteau, "Gelecek misafir hava alsın, şunu bir sarhoş edeyim de, şu şüpheli işteki ortakları kimdir anlayayım," diye düşünerek:

"Peki yiyelim," dedi.

Bunun üzerine banker:

"Güzel..." dedi. Sonra: "Victoire!" diye bağırdı.

İçeri balıkçı kadınlar gibi kaba saba süslenmiş iri yarı bir kadın girdi.

"Memurlarıma söyleyin, kimseyi kabul etmiyorum. Nucingen, Kellerler, Gigonnet gelseler bile!"

"Memurlardan yalnız Bay Lempereur var."

"Öyleyse o gelenlerle konuşsun. Kimse adım atmayacak buraya. Çok önemli bir işim olduğunu söylesinler. Haydi şampanya getir bize."

Eski bir gezgin komisyoncuyu sarhoş etmek olanaksız bir şeydi. César onun böyle abuk sabuk konuşmasını sarhoşluk belirtisi sanarak, ortağının ağzını aramaya kalktı.

"Şu Roguin alçağı hep size bağlı, değil mi? Başını belaya soktuğu bir ahbabına, her pazar sofrasına oturduğu bir adama yardım etmesini yazmaz mısınız kendisine?"

"Roguin ha!.. Budala herif... Onun payı da bizim. Üzülmeyin dostum, her şey yolunda gidecek. Ayın on beşinde vadesi gelen senetleri ödeyin. Ondan sonra bir şeyler yaparız. Bir şeyler yaparız diyorsam, benim bu işe yatırılan parayla hiçbir ilgim

yok. Ama ödemezseniz bile size afur tafur yapacak değilim. Yalnız satış bedelleri üzerinden bir komisyonum var benim, bir de arsalarda ufak bir payım. Asıl, mal sahipleriyle benim işim... Anladınız ya ortağınız sağlam adamdır; bunun için hiç korkum yok sayın bayım. Bugün işler bölünmüştür. Bir işin ucundan tutabilmek için birçok yeteneklerin biraraya gelmesi gerek! Bizimle işe mi girdiniz? Merhem hokkaları ve taraklarla filan uğraşmayı bırakmalısınız. İş yok bunda! Spekülasyona girişin, millete atın kazığı!"

"Spekülasyon mu? Ne biçim bir ticaret bu?" diye parfümcü sordu.

"Soyut ticarettir bu," diye Claparon yanıt verdi. "Para işlerinin Napoléon'u sayılan yüce Nucingen'in dediğine göre, on sene kadar gizli kalacak bir ticaret. Bu yola giren bir adam büyük rakamlarla oynar, henüz gerçekleşmemiş gelirlerin kaymağını toplar. Yani bu iş büyük bir umutla kazancı önceden planlama işidir. Sizin anlayacağınız dolap çevirmenin yeni bir şeklidir. Bu dolap çevirmenin sırrını bilen on, on iki kadar kafası kuvvetli adam varız şunun şurasında."

Bu abuk sabuk laflardan bir anlam çıkarabilmek için César kulak kesilmişti.

Claparon biraz durduktan sonra:

"Böyle büyük işler adam ister. Öyle yüksek fikirli adamlar vardır ki meteliği yoktur cebinde. Bütün yüksek fikirli adamlarda olduğu gibi. Bu gibiler durmadan kafa işletir, boşuna tüketirler kendilerini. Bir mantar tarlasında dolaşan domuz gibi! Ama bakarsınız parası olan herifin birinin iştahı kabarır onun buluşuyla. İşte fikir sahibi adam iyi bir işin üstüne bastı mı parası olan omzuna vurup: 'Sorun nedir?' diye sorar ona; 'Kendinizi ateşe atıyorsunuz dostum, nerede sizde buna dayanacak güç, alın şu bin Frankı da bırakın bu işi ben kıvırayım' der. Bunun

üzerine bizim banker, fabrikatörleri toplar: 'Haydi, ahbaplar! Sıvayın kolları bakalım!' der. 'Reklama başlayın!' Artık palavranın bini bir para! Her yerde yalnız şu duyulur: 'Beş metelikle yüz bin Frank kazanın!' Ya da yüz bin Frank kazanmak için beş metelik; altın madenleri, kömür madenleri... Artık ticaret dolabı dönmeye başlamıştır bütün hızıyla... Bilim ya da sanat adamlarının fikri satın alınır; geçit töreni başlamıştır. Halk parayı verip katılır buna; biz de kârını indiririz cebe! Kimi insanlar bir kemik parçasını kemirmekle ömür tüketirken, kimileri de banknotları istif edip bakarlar keyiflerine! İşte sayın bayım, benden size öğüt, atılın bu işlere. Ne olmak istersiniz? Köpek mi, hindi mi, soytarı mı, yoksa milyoner mi? Şunu iyi düşünün: Modern ödünç verme kuramını öğrettim size. Her zaman beklerim sizi. Daima neşeli bir delikanlı bulacaksınız karşınızda. Yerine göre ciddi, yerine göre şen insanlar olan Fransızların neşesi zarar vermez ticarete. Tam tersi. Kadeh tokuşturan insanlar iyi anlaşır birbirleriyle. Ne dersiniz, birer şampanya daha yuvarlayalım mı? Çok iyidir bu şampanya, çekin bakalım. Epernay'den biri gönderdi bana, iyi fiyatla malını satmıştım. O vakit şarap üzerine çalışıyordum! Minnet duymuştu bana. İyi gününde hatırlar beni. Seyrek rastlanır böylesine."

Herkesin çok kafalı, çok yetenekli saydığı bu adamın abuk sabuk sözleri, vurdumduymazlığı karşısında şaşa kalan Birotteau ona artık bir şey sormaya cesaret edememişti. Şampanyanın verdiği zihin bulanıklığı arasında du Tillet'nin, Bay Gobseck adında bir bankerden söz ettiğini hatırlayarak bu adamın kim olduğu ve nerede oturduğunu sordu.

"Demek bu hale düştünüz öyle mi sayın bayım?" dedi Claparon. "Paris hasiphanesinin celladı ne kadar bir hekim sayılırsa, bu Gobseck de o kadar bankerdir. Yüzde ellidir ağzından çıkan ilk söz. Harpagon Okulu'ndandır kendisi; size kanaryalar, saman

doldurulmuş boa yılanı gösterir, yazın kürk kışın da bez gömlek giydirmeye kalkar. Peki ona hangi senetleri vereceksiniz? Senedinizi ödenmiş olarak geri alabilmeniz için karınızı, kızınızı, şemsiyenizi, şapka kutunuza, ayakkabınızın kalıbına, bel, kürek, kerpeten gibi alet edevatınıza, bodrumunuzdaki oduna varıncaya kadar varınızı yoğunuzu vermelisiniz ona! Gobseck ha, Gobseck! Ne felaket baykuşudur o! Kim salık verdi size bu para celladını?"

"Bay du Tillet."

"Ah, hergele! İyi tanırım onu ben. Dosttuk bir zamanlar. Selamı sabahı kestim artık ama inanın ki haksız değilim, bu heriften iğrendim. Ciğerini bilirim bu çamur herifin. Şu sizin güzel baloda az mı sıkıntıya sokmuştu beni. Bir noterin karısını kafeslediği için böbürlenmesine katlanamıyordum doğrusu. İstesem ben de markizleri elde ederdim. Bir daha dostluğumu kazanamaz benim. Dostluğum öyle güzel bir prensestir ki hiçbir zaman koynuna girerek rahatsız etmeyecek onu! Hani siz de az matrak değilsiniz babalık! Bizi şaşkına çeviren bir balo verdikten iki ay sonra senetlerinizin vadesini uzattırmayı isteyecek duruma düşmüşsünüz! Daha da ileri gidebilirsiniz. Beraber iş yapalım. İyi tanınmış adamsınız, işime yarar bu benim. Oh! Du Tillet, Gobseck'le çok iyi anlaşacak yaradılıştadır. Du Tillet'nin sonu iyi gelmeyecek. Şu ihtiyar Gobseck'e boyun eğerse er geç hapı yutar. Gobseck yaşlı bir örümcek gibi ağıyla sarar bütün dünyayı. Er geç hop! Şu bardağı nasıl ben fırlatıp kırarsam o da avucuna geçirdiği adamı böylece fırlatıp atar. İyi de eder! Öyle bir oyun oynadı ki bana du Tillet! Hem de nasıl kötü bir oyun..."

Claparon'un saçma sapan laflarını dinleyerek bir buçuk saat geçirdikten sonra, eski gezgin komisyoncunun Güzel Arsene rolünü oynayan bir aktriste abayı yakmış olan Marsilyalı bir milletvekilinin serüvenini anlatmaya başladığını görerek gitmeye kalktı. Dediğine göre seyirciler arasındaki kralcılar kadını ıslıklamalardı.

Claparon:

"Bunun üzerine locasında ayağa kalktı," dedi ve sonra Marsilya şivesiyle adamın ağzından konuşmaya başladı:

"Hey, kim ıslık çaldı... Eğer bir kadınsa işini görürüm onun! Erkekse hesaplaşırız onunla... Ne erkek ne kadınsa canı cehenneme... Biliyor musunuz nasıl geldi bu serüvenin sonu?"

"Hoşça kalın efendim," dedi Birotteau.

Bunun üzerine Claparon:

"Arada bir beni görmeye gelirseniz iyi edersiniz," dedi. "Cayron'un ilk senedi protestolu olarak bize geldi, ben ciro ettiğim için ödedim. Size göndereceğim bunları. Dostluk başka alışveriş başka."

Bu soğuk ve sırıtkan nezaket de Birotteau'yu Kellerlerin katılığı ve Nucingen'in Almanvari alayları kadar sarsmıştı. Bu adamın bayağılığı, şampanyayla coşarak anlattığı şeyler zavallı parfümcünün yüreğini büsbütün karartmıştı. Buradan ayrılırken dalavereli para işlerinin çevrildiği bir yerden çıktığını hissetmişti. Merdivenden inip sokağa çıktı. Ama nereye gideceğini bilmiyordu. Bulvarlardan geçip Saint–Denise Sokağı'na varınca Molineux aklına geldi, bunun üzerine Batave Meydanı'na doğruldu. Vaktiyle kendine güvenerek gurur içinde çıktığı o kirli ve biçimsiz merdiveni tırmanmaya başladı. Ama Molineux'nün ne kadar kuru bir pinti olduğunu hatırlayarak şimdi bu adama el açmaya gittiğini düşününce içi sızladı. Tıpkı parfümcünün ilk gelişinde olduğu gibi ev sahibi yine ocağın yanında oturuyordu; ama yemeğini yemişti; Birotteau ne için geldiğini anlattı.

Molineux kulağına inanamıyormuş gibi alaylı bir sesle:

"Bin iki yüz Franklık bir bononun vadesini uzatmak istiyor musunuz?" diye sordu. "Siz bu halde değildiniz bayım. Eğer ayın on beşinde vadesi gelen bu senedi bana ödeyemezseniz, öyleyse kirayı da vermeyeceksiniz demektir?.. A bakın çok kızarım buna

ben. Para işinde hiç şakaya gelmem. Benim gelirim bu kiralar, bunlar olmazsa nasıl geçinirim. Bir tüccar şu kurtarıcı ilkeyi kabul etmemezlik edemez: Paranın dini imanı yoktur, kulağı yoktur, yüreği yoktur paranın! Kış sert bu yıl, odun da pahalı. On beşinde ödemediniz mi on altısında protesto hazırdır. Sizin de benim de icra memurumuz olan babacan Mitral, kapalı bir zarf içinde yüksek konumumuza uygun bir biçimde gönderecektir bu protestoyu."

"Şimdiye kadar hiç protesto olmuş değilim."

Molineux:

"E, her şeyin bir başlangıcı var," dedi.

Bu ufak tefek ihtiyarın bu kadar insafsızlığı karşısında donup kalan parfümcü çöküvermişti birden. Çünkü kulaklarında çınladığını duymaya başlamıştı iflas çanlarının sesini. Her çınlayış da ona bir zamanlar iflas edenlerin cezalandırılmalarını nasıl acımasızca savunduğunu anımsatıyordu kendisine. Şimdi bu görüşü ateşten çizgilerle yazılıyordu beynine.

Molineux:

"Aklıma gelmişken söyleyeyim, senetleriniz üstüne: 'Kira karşılığı alınmıştır' diye yazmayı unutmuşsunuz, bu bana öteki alacaklılar arasında öncelik hakkı kazandırmıştır," dedi.

İflas uçurumunun, önünde bu kadar çabuk açılması karşısında serseme dönen parfümcü:

"Konumum, alacaklılarımın zararına bir şey yapmamı önler," diye yanıt verdi.

"İyi, pekâlâ bayım. Doğrusu ya sayın kiracılarımdan kira konusunda çok şey öğrenmiştim. Şimdi de sizden kira karşılığı senet almamak için ders almış bulunuyorum. Yok! Dava açacağım, yanıtınız bana açıkça imzanızı yadsıyacağınızı gösteriyor. Paris'teki bütün mülk sahiplerini de ilgilendirir bu dava."

Birotteau canından bezmiş haldeydi, sokağa çıktığı zaman. Böyle zayıf ve gevşek ruhlu insanlar nasıl ilk başarıyla cesaretle-

nirlerse, ilk engelle karşılaştıkları zaman da yılgınlık gösterirler. César'ın artık Popinot'nun bağlılığından başka hiçbir şeyden umudu kalmamıştı. Innocentslar çarşısından geçerken o aklına geldi.

"Zavallı çocuk, kendisini altı hafta önce Tuillerie'de ticarete ittiğim zaman kim derdi ki başıma bunlar gelecek!"

Saat dörde geliyordu. Tam yargıçların Adliye Sarayı'ndan çıkma vaktiydi. Sorgu yargıcının yeğenine uğramak aklına esti. Ahlak konusunda çok titiz bir insan olan bu yargıcın bir özelliği de, insanların en önemsiz gibi görünen hareketlerinin anlamını kavramak, en gizli niyetleri sezmek, bir suçun tohumunu bir kabahatin köklerini bulmaktı; kendisine fark ettirmeden Birotteau'yu inceden inceye gözden geçirmişti. Popinot'nun yanında amcasıyla karşılaşınca canı sıkılan parfümcünün sıkıntılı, dalgın, düşünceli hali yargıcın gözünden kaçmamıştı. Kulağının arkasında kalem, oradan oraya koşup duran, işi başından aşkın küçük Popinot, her zamanki gibi, Césarine'in babasının önünde iki büklümdü. César'ın ortağına söylediği beylik sözlerin altından yargıç, önemli bir isteği olduğunu anlamıştı. Kurnaz yargıç, kalkıp gidecek yerde, kendisinin gitmesini sağlamak için, parfümcünün çekilip gideceğini düşünmüştü. Birotteau gittikten sonra, yargıç da çıktı. Ama Birotteau'nun Cinq–Diamants Sokağı'nın, Aubry–le–Boucher Sokağı'yla birleştiği yerde dolaştığını gördü. Bu önemsiz olay César'ın niyetinden kuşkuya düşürdü ihtiyar Yargıç Popinot'yu. Bunun üzerine Lombards Sokağı'ndan yukarı doğru yürüdü ve parfümcünün, Anselme'in dükkânına girdiğini görünce hemen geri döndü.

"Popinotcuğum," dedi César ortağına. "Senden bir yardım istemeye geldim."

Popinot soyluca bir coşkunlukla:

"Ne yapmam gerek?" diye atıldı.

Yirmi beş gündür buzlar arasında dolaştıktan sonra yürekten fışkıran bu ateşli yakınlık karşısında adamcağız derin bir mutlulukla:

"Ah! Hayatımı kurtardın benim," diye bağırdı. "Kâr hisseme mahsuben bana elli bin Frank ver; ödeme üzerinde anlaşırız."

Popinot gözlerini César'dan ayırmıyordu. César, önüne baktı. Bu sırada yargıç içeri girdi.

"Evladım... Ah! Affedersiniz Bay Birotteau! Evladım sana bir şey söyleyecektim..."

Böyle diyerek, yargıç emir verircesine bir hareketle yeğenini dışarı çağırdı. Sırtında bir yelekle, başı açık dışarı çıkan yeğenini Lombards Sokağı'na doğru götürerek kendisini dinlemeye zorladı.

"Yeğenim," dedi. "Eski patronunun işleri çok kötü gidebilir; bu yüzden de iflasını ilan edebilir. Bu noktaya gelmeden, kırk yıl namuslarıyla yaşamış olan insanlar, şereflerini kurtarmak kaygısıyla, en azgın kumarbazların yolundan giderler; yapmayacakları şey yoktur bunların: Karılarını satarlar, kızlarını kiralarlar, en yakın dostlarının başını derde sokarlar, kendi malları olmayan şeyleri rehine koyarlar; işi oyuna döker, aktörlük yapar, yalan söyler, ağlar sızlarlar... Böyle, nice akla hayale sığmaz şeyler görmüşümdür ben. Sen de Roguin'in kendisini ne kadar saf bir adam gibi sattığını gördün. İnsan canını bile emniyet ederdi böyle adama. Bu sert hükümleri, Bay Birotteau hakkında ileri sürecek değilim; namuslu bir adam olduğuna inanırım. Ama kalkar da senden ticaretin yasalarına aykırı bir şeyler, örneğin hatır senedi vermeni ve bir ciro sistemi içine girmeni isterse, ki bence bu dolandırıcılığın başlangıcıdır, çünkü bu kalp bir paradan başka bir şey değildir, bana danışmadan hiçbir şeyi imzalamayacağına söz ver. Düşün ki kızını seviyorsan bile, sevginin çıkarı hesabına geleceğini mahvetme. Eğer Bay Birotteau düşecekse, ne diye iki kişi

birden düşsün? Bu, ikiniz için de ticarethanenizi elden çıkarmak olmaz mı? Sonunda onun için de bir sığınak değil mi burası?"

"Sağ olun amcacığım, öğüdünüzü aklımdan çıkarmayacağım," diyen Popinot, patronunun ağlayıp sızlamalarının anlamını kavramıştı şimdi. Anselme, düşünceli düşünceli karanlık dükkânına döndü. Birotteau ondaki değişikliği fark etmişti.

"Odama kadar gelmek şerefini vermenizi rica ederim bana. Daha iyi konuşuruz. Tezgâhtarlar işlerinde güçlerinde ama yine de duyabilirler konuştuklarımızı."

Birotteau, hakkındaki hükmü yargıtay tasdik etmiş ya da itirazı reddolunmuş bir mahkûm gibi perişan bir halde Popinot'un ardından yürüyerek yukarı çıktı.

"Sevgili velinimetim," dedi Anselme. "Benim size körü körüne bağlı olduğumdan kuşkunuz olmasın. Yalnız izin verirseniz bu paranın, sizi tamamıyla kurtarıp kurtaramayacağını soracağım. Bu, sadece herhangi bir felaketi geciktirmek içinse, beni de sürüklemenin ne yararı var? Size doksan gün vadeli senetler gerek. Üç ay sonra bunları ödemek benim için olanaksız..."

Birotteau sapsarı kesilmişti. Popinot'yu yukarıdan aşağıya süzdü.

Popinot korkuya kapılarak:

"Ama mutlaka istiyorsanız, veririm," diye bağırdı.

Parfümcü, son gücünü de harcayarak:

"Nankör!" dedi. Bu sözcüğü bir şerefsizlik damgası gibi Popinot'nun alnına çalmıştı.

Kapıya doğru yürüyerek dışarı çıktı. Bu korkunç sözcüğün, üzerinde yarattığı etkiden sıyrılarak kendine gelen Popinot, sokağa fırladı ama parfümcüyü bulamadı.

Césarine'in sevgilisi, kulaklarında hep bu suçlamayı duyuyor, gözünün önüne hep zavallı César'ın perişan yüzü geliyordu: Şimdi Hamlet gibi, yanı başında korkunç bir hayaletle yaşamaktaydı.

Birotteau bir sarhoş gibi bu mahallenin bütün sokaklarında dolaşmış durmuştu. Sonunda rıhtımda buldu kendini, oradan Sevres'e giderek geceyi bir otelde geçirdi. Kederden uyuşmuş gibiydi artık. Karısı, César'ın gelmeyişi karşısında büyük bir korkuya kapılmıştı ama aratmaya kalkmadı. Böyle hallerde ortalığı gürültüye vermenin sonu felaketli olabilirdi. İnce düşünceli Constance, kocasının tüccarlık şerefini düşünerek, kaygılarını boğdu, bütün gece merak içinde çırpınarak dua etti durdu. César ölmüş müydü acaba? Yoksa son bir umutla Paris'in dışında bir yere mi gitmişti? Ertesi sabah, kocasının neden gelmediğini biliyormuş gibi davrandı ama saat beş olduğu halde César görünmeyince, amcasından gidip morga bakmasını rica etti. Bu sırada bu cesur yaradılışlı kadın, kasasının başına geçmişti. Kızı da yanında oturup iş işliyordu. İkisi de, yüzlerinden kederlerini belli etmeden ama gülmeden de müşterileriyle konuşuyorlardı. Sonunda Pillerault, César'la birlikte çıkageldi. Borsadan gelirken ona Palais–Royal'de rastlamıştı. O gün ayın on dördüydü. César, sofrada, ağzına lokma koymadı. Birden, büzülen midesi, hiçbir şey almıyordu. Yemekten sonrası daha korkunç oldu. Parfümcü umutla umutsuzluk arasında bocalayıp durmuş, belki yüzüncü kez, en tatlı umuttan, en acı umutsuzluğa yuvarlanmıştı. Bu hal, en sevinçli duygulardan en acı duygulara yuvarlayarak böyle zayıf yaradılışlı insanları yıkar. O sırada, Birotteau'nun avukatı Derville salona daldı. Karısı César'ı bu güzelliğiyle göz alan salonda zorla oturtmuştu. Kocası: "Çılgınlığımın anıtlarını görmek istemem!" diye beşinci kata çıkıp yatmak istiyordu.

Derville:

"Davayı kazandık!" dedi. Bu sözcükleri duyunca César'ın asık yüzü birden gevşedi. Ama onun bu sevinci Pillerault'yu da, Derville'i de ürkütmüştü. Ana kız korku içinde ağlaşarak Césarine'in odasına çıktılar.

Parfümcü:

"Artık ödünç para alabilirim!" diye bağırdı.

Derville:

"Bu, ihtiyatsızca bir şey olur. Karşı taraf temyiz etti, yargıtay, kararı bozabilir ama bir aya kadar ilamı alırız," dedi.

"Bir ay ha!"

César, yeniden derin bir uyuşukluğa gömüldü, kimse onu bu halinden ayırmaya kalkmamıştı. Bu, bir çeşit tersine çevrilmiş katalepsi haliydi ki buna uğrayan insanın vücudu, canlı olduğu ve acı duyduğu halde zekâ işlemleri işlemez duruma gelir: Constance, Césarine, Pillerault, bunu Tanrı'nın bir lütfu olan bir dinlenme saydıkları için iyi karşıladılar. Birotteau böylece, gece sarsıcı heyecanlara katlanabilecekti. Şöminenin yanındaki bir koltuğa gömülmüştü; karısı da öteki tarafta oturmuş onu seyrediyordu, dudaklarında tatlı bir gülümseyiş vardı. Kadınların erkeklerden çok melek yaradılışta olduklarını gösteren bir gülümseyişti bu. O kadınlar ki en derin sevgiyle acıma duygusunu kaynaştırmasını bilirler, bu da insanların, ömürleri süresince ancak birkaç kez rüyalarında görünen meleklerde bulunan bir sırdır. Césarine, annesinin ayağının dibinde bir tabureye oturmuş, zaman zaman başını eğerek babasının elini okşarken, hafifçe saçlarını da değdirerek, onu kendine getireceğini umuyordu. Böyle kriz zamanlarında gürültü etmenin zararlı olacağını düşünmüştü.

Koltuğunda, bir büyük adam heykelinin sükûn ve vakarıyla oturan Pillerault, bu herkese el uzatmaya hazır filozof, alnında Mısır sfenkslerinin zekâ pırıltısıyla, sessizce, Derville'le konuşuyordu. Constance, sır tutacağından şüphe edilemeyecek olan avukat Derville'e danışmanın yerinde olacağını düşündü. Bilançoyu ezbere bildiği için Derville'in kulağına fısıldayarak durumu anlattı. Parfümcünün şaşkın bakışları önünde bir saat kadar süren bu konuşmadan sonra avukat, Pillerault'nun yüzüne bakarak başını salladı.

İşadamlarının o korkunç soğukkanlılığıyla:

"İflası kabul etmek gerek efendim!" dedi. "Diyelim ki şu veya bu şekilde zorlamayla yarın vadesi gelen borcunuzu ödediniz. Bütün arsalarınızı ipotek ederek, ödünç almadan önce, üç yüz bin Frank ödemelisiniz. Beş yüz elli bin Franklık bir pasife karşılık, çok güzel verimli bir aktif gösteriyorsunuz ama paraya çeviremeyeceksiniz bunu, bir süre sonra yıkılacaksınız. Bence merdivenden yuvarlanmadan önce, pencereden atlamak yeğdir."

Pillerault:

"Ben de böyle düşünüyorum yavrum," dedi.

Bayan Birotteau'yla Pillerault, Derville'i kapıya kadar geçirdiler.

Césarine kalkıp Birotteau'nun alnından öperek:

"Zavallı babacığım," dedi.

Annesiyle amcası döndükleri zaman:

"Anselme bir şey yapamamış mı?" diye sordu.

Sanki bir piyanonun tuşuna dokunmuş da tokmak bir tele vurmuş gibi, belleğinin tek uyanık noktasına çarpan bu ad üzerine César:

"... Nankör!" diye bağırdı.

Bu sözcük bir lanetleme gibi, suratına fırlatıldığından beri küçük Popinot'nun gözüne bir an uyku girmemiş, bir an rahat etmemişti. Talihsiz çocuk amcasına lanet okuyarak, gidip kendisiyle konuştu. Bu yıllanmış yargıcı kandırabilmek için sevgisinin şahlandırdığı tüm konuşma yeteneğini kullanarak, duygusal sözlere kulak asmayan bu adama düşüncesini kabul ettirebileceğini umuyordu.

Popinot:

"Sorunu ticaret bakımından ele alırsak," dedi. "Uygulamada, ortaklardan işin başında bulunan, sermayeye katılan ortağa, kâr hissesine mahsup edilmek üzere bir avans verilebilir. Ortaklığı-

mız da bu kadar bir kâr sağlayabilecek durumdadır. Durumumu iyice gözden geçirdikten sonra, kendimi üç ayda kırk bin Frank ödeyebilecek güçte görüyorum. Bay César'ın doğruluğuna da güvenim olduğu için bu parayı senetlerini ödemek için kullanacağına şüphem yoktur. Böylece, iflas ederse alacaklıların, bize hiçbir diyecekleri kalmaz! Hem sonra amcacığım, Césarine'i yitirmektense, kırk bin Frankı yitirmek daha iyi benim için. Şu anda, herhalde babasına, istediği parayı vermediğimi duymuştur da, gözünden düşmüşümdür. Velinimetimin uğruna canımı bile vereceğimi söylemiştim! Ben, kaptanıyla birlikte sulara gömülmek zorunda olan bir gemici, generaliyle yan yana can vermesi gereken bir asker durumundayım."

Yargıç, yeğeninin elini sıkarak:

"Kötü bir tüccarsın ama iyi yürekli bir insansın," dedi. "Ben de bunu uzun uzun düşündüm; Césarine'e çılgınca tutkun olduğunu biliyorum; hem gönül hem de ticaret yasalarının gereklerini yerine getireceğine inanırım."

"Ah! Amcacığım, bana bir yolunu gösteriniz, şerefimi kurtarmış olursunuz."

"Birotteau'ya avans olarak elli bin Frank ver. Yalnız artık bir mülk hükmünde olan yağınız üzerinden, Birotteau'nun kâr payını, senin geri alma hakkını saklı tutan bir sözleşme yaparsın. Sözleşmeyi ben hazırlarım."

Anselme, amcasının boynuna sarılarak öptü, dükkâna dönerek elli bin Franklık senetler hazırladı ve Cinq–Diamants Sokağı'ndan Vendéme Meydanı'na koştu. Césarine'le annesinin ve amcasının, adeta mezardan gelen bir ses tonuyla, "Nankör!" demesi üzerine baktıkları sırada kapı açıldı ve Popinot içeri girdi.

Alnından sızan terleri silerek:

"Sevgili, aziz patronum," dedi. "İşte benden istediğinizi getirdim."

Böyle diyerek parayı uzattı.

"Evet, durumumu iyice inceledim, hiç korkunuz olmasın; ben ödeyeceğim, şerefinizi kurtarın!"

Césarine, Popinot'nun elini tutup bütün gücüyle sıkarak:

"Ona çok güveniyordum zaten..." dedi.

Bayan César, Popinot'yu kucakladı. César, kıyamet günü İsrafil'in borusunu duyup mezardan fırlayan biri gibi yerinde doğruldu, sonra elli bin Franklık senetleri almak için elini uzattı.

Korkunç Pillerault Amca:

"Bir saniye!" diyerek Popinot'nun elinden pullu beş kâğıdı kaptı, odadakiler şaşkına dönmüşlerdi; ama senetleri yırtıp parça parça ettikten sonra ateşe attığını görünce dehşet içinde hepsi bir ağızdan:

"Amca!"

"Amca!"

"Amca!"

"Bayım!" diye bağrıştılar.

Bu sesler tek bir yürekten fırlayan tek bir feryat halinde yükselmişti. Pillerault Amca bundan sonra Popinot'nun boynundan, yakalayarak kendine çekti, kollarının arasında sıkarak alnından öptü:

"Göğsünde yürek taşıyan herkesin sevgisine layık bir insansın," dedi. "Kızımın milyonu olsaydı da onu sevseydin, senin de –ateşte yanan kâğıtların küllerini göstererek– bundan başka bir şeyin olmasaydı da seni sevseydi, sizi on beş güne kadar evlendirirdim." César'ı göstererek: "Senin patronun kaçırmış," dedi, sonra parfümcüye dönerek: "Yeğenim," dedi. "Artık hiç hayale kapılma! Ticaret duyguyla değil, parayla yapılır. Bu, çok yüce bir hareket ama yararsız. İki saat borsada dolaştım, iki paralık kredin kalmamış, herkes senin içinde yuvarlandığın felaketten, senetlerinin vadesini uzatmak için sağa sola başvurmandan, birçok ban-

kerin kapısını aşındırmandan, onların sana kredi açmak istemediklerinden, çılgınlıklarından, geveze bir mal sahibinin gönlünü edip bin iki yüz Franklık bir senedin vadesini uzattırmak için altı kat merdiveni tırmandığından, sıkıntını saklamak için balo verdiğinden söz ediyor... Roguin'de hiç paran olmadığını söyleyecek kadar ileri gidenler bile var. Düşmanlarınıza göre, Roguin'in kaçışı bir bahane. Ahbaplarımdan birini, bütün bunların doğru olup olmadığını anlamak için göndermiştim, o da bütün bunların söylendiğini duymuş. Şimdi herkes, Popinot'nun senetlerinin piyasaya sürülmesini bekliyor, dediklerine göre, onu sen böyle bir senet makinesi yapmak için, isteyerek ticarete sokmuşsun. Yani şu anda, sosyal merdivende bir basamak daha yükselmek isteyen bir adama yöneltilen iftira ve dedikodular piyasayı baştan başa kaplamış. Bir hafta Popinot'nun, bu elli bin Franklık senetlerini kapı kapı dolaştıracaksın, her yerden red cevabı alarak küçüleceksin, kimse almayacak bunları: Senin böyle kaç senedi piyasaya sürdüğünü bilmediklerinden, kendini kurtarmak için bu çocuğu yakacağını düşünüyorlar. Boşu boşuna Popinot Ticaretevi'nin kredisini de mahvedeceksin. En gözü pek tefecilerin bile sana bu elli bin Franklık senet karşılığı ne vereceklerini sanıyorsun? Yirmi bin. Anlıyor musun, sadece yirmi bin! Ticarette öyle zamanlar olur ki insanın sanki bir hazımsızlığa uğramış gibi, ağzına lokma koymadan üç gün aç durması gerekir. Ondan sonra seni, kredi mutfağına buyur ederler. Sen üç gün böyle yaşayamıyorsun. Bütün sorun burada. Zavallı yeğenim, cesur ol, bilançonu vererek, iflasını istemekten başka çare yok. Popinot burada, ben de varım; tezgâhtarların yatar yatmaz, biz beraberce çalışıp seni azaptan kurtarırız."

Parfümcü ellerini kavuşturarak:

"Amcacığım!" dedi.

"César, hiç aktifi olmayan yüz kızartıcı bir bilanço ile ortaya çıkmayı ister misin? Popinot'nun işine ortak oluşun, şerefini kurtarıyor."

César, bu son sözlerin alınyazısı gibi zalim ışığında, korkunç gerçeği bütün enginliğiyle görüyordu şimdi, önce koltuğuna yığıldı, oradan da dizlerinin üstüne yere çöküverdi, birden kafası işlemez oldu, çocuklaşıverdi, karısı can çekiştiğini sanarak kaldırmak için yanında diz çöktü ama sonra ellerini kavuşturduğunu görerek o da kocası gibi yaptı, gözlerini gökyüzüne doğru kaldırarak, derin bir hüzün ve boyun bükülüklükle amcasının, kızının ve Popinot'nun önünde, Katoliklerin en büyük dualarını okudu:

"Ey göklerdeki Babamız, kutsal adını anarak yalvarırım sana, iraden bütün evrene yayılsın; rahmetin yeri ve göğü kaplasın; BİZE GÜNLÜK EKMEĞİMİZİ VER. Nasıl biz, kendimize karşı yapılmış olan kusurları bağışlıyorsak, sen de sana karşı işlediğimiz kusurları bağışla, bizi şeytana uymaktan koru, felaketten kurtar."

Filozof Pillerault'un gözleri yaşarmıştı, perişan olan Césarine başını bir heykel gibi kımıldamadan dimdik tutan Popinot'un omzuna dayanmış ağlıyordu.

Eski tüccar, genç adamın koluna girerek:

"Aşağıya inelim," dedi.

Saat on bir buçukta César'ı karısıyla kızının eline bırakarak, oradan ayrıldılar. Bütün bu gizli fırtına sırasında mağazayı yönetmiş olan Célestin yukarı çıkarak salona girdi. Ayak sesini duyan Césarine, babasının halini görmesin diye koşup kapıyı açtı.

Baştezgâhtar:

"Akşam postasından, adresi yanlış yazdıkları için, geç kalan bir mektup çıktı. Tours'tan geliyor. Patronun kardeşinden geldiğini sanıyorum. Bunun için açmadım," dedi.

César:

"Ah! Kurtuldum! Kardeşciğim! Kardeşciğim" diyerek mektubu öptü.

FRANÇOIS'NIN CÉSAR BIROTTEAU'YA YANITI:

Tours, ayın 17'si.

"Sevgili kardeşim;

Mektubun beni çok kederlendirdi; bunun için de okur okumaz, hemen senin adına ayin yaparak, bizim için kanını akıtmış olan İsa adına, Tanrı'dan sana yardım etmesi için dua ettim. Pro meo fratere Caesare *diye duama başlarken, seni düşünerek gözlerim yaşla doldu, ne büyük bir talihsizliktir ki benim için kardeşim olarak, en çok yardıma muhtaç olduğun bir anda yanı başında değilim. Ama o soylu, saygıdeğer Bay Pillerault'nun benim yerimi tutacağını düşünüyorum. Césarcığım, bütün dertlerin arasında unutma ki bu içinde bulunduğumuz yaşam, geçici bir çile yaşamıdır. Elbet bir gün, Tanrı adına onun Kutsal Kilisesi uğruna acı çekmiş olmamızın,* İncil'*in buyruklarına uymamızın ve erdemli bir ömür sürmemizin mükâfatını göreceğiz. Yoksa bu dünyayla ilgili şeylerin hiçbir anlamı olmazdı. Bu buyrukları söz konusu ederken dine ne kadar bağlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü senin durumunda olup da şu ölümlü dünyanın kasırgalarına tutulup insanlık halinin, çıkarlarının korkunç denizinde bocalayanlar, uğradıkları düşmanlıklar arasında, acılarının etkisiyle günah işleyebilirler. Sana kötülük edenleri lanetleme ve de yaşamına acı katmak istemiş olan Tanrı'ya karşı gelme. Gözlerini topraktan ayırıp göklere çevir; zayıflara teselli oradan gelir, fakirlerin zenginliği orada olduğu gibi, zenginleri bekleyen korkunç son ve akibet de oradadır..."*

Karısı:

"Aman Birotteau geç bunları; bak bakalım ne göndermiş bize?" dedi.

César gözyaşlarını silerek sık sık okuyacağı bu mektubun ortasını açtı. İçinden bir havale kâğıdı düştü. Birotteau, havaleyi elinde tutarak: "Kardeşçiğime güvenmekte haksız değilmişim," dedi. Sesi zaman zaman hıçkırıklarla kesilerek mektubu okumaya devam etti.

Yine de, Listomère'e başvurdum, isteğimin nedenini açıklamadan, biriktirdiğim parayı tamamlayabilmek için, bana ne kadar para verebilirlerse ödünç vermesini rica ettim. Onun cömertliği sayesinde, elimdeki parayı bin Franka tamamlayarak, hazine üzerine çekilen bu havaleyle gönderiyorum."

Constance, Césarine'e bakarak:
"Doğrusu ya büyük yardım!.." dedi.

"Çok gerekli olmayan bazı masraflarımı kısarak, Madam de Listomère'in bana ödünç verdiği dört yüz Frankı, üç yılda öderim kendisine. Bunun için tasalanma Césarcığım. Böylece elimde avcumda ne varsa göndermiş oluyorum sana. Bu paranın, senin ticaret işlerindeki sıkıntılarını, ki geçici olduğuna şüphe yok, gidermesini dilerim. Bunun için itirazlarını önlemek istiyorum. Bu para için bana faiz vermeyi filan sakın düşünme. Bundan başka Tanrı, dualarımı kabul eder de yine işlerin düzelirse bile bana geri gönderme, iki yıl önce aldığım son mektubuna bakarak zengin olduğunu sanıyordum. Bunun için de biriktirdiğim parayla fakirlere yardım etmeyi tasarlıyordum ama şimdi nem varsa senindir, içinde bulunduğun bu sıkıntıyı da atlattıktan sonra bu parayı yeğenim Césarine için sakla. Bu parayla evlenirken, canının istediği ufak tefek bir şeyleri alsın ve kendisi için, sevdikleri için daima dua eden ihtiyar amcasını anımsasın. Sonra

düşün ki Césarcığım, ben kendini Tanrı'ya adamış, onun yolunda onun buyruklarını yerine getirmeye çalışarak yaşayan fakir bir rahibim; bunun için de bana çok az bir şey yetmekte. İçinde bulunduğum sıkıntılar arasında hiçbir tasarı olmasın ve beni, seni her zaman candan seven bir insan olarak anımsa. Sayın dostumuz Abbé Chapeloud, kendisine senin sıkıntılarından söz etmemiş olduğum halde, sana yazdığımı anlayarak, bütün ailene en iyi dileklerini iletmemi söyledi. Hoşça kal sevgili kardeşim; içinde bulunduğunuz şu durumda senin, karının ve kızının sağlığınızı koruması için Tanrı'ya yalvararak bu sıkıntılı günlerinizde size sabır ve cesaret vermesini diliyorum.

François Birotteau
Saint-Gatien de Tours
Katedrali Rahip Yardımcısı"

Bayan Birotteau öfkeyle:

"Bin Frank!" dedi.

César düşünceli bir tavırla:

"İyi sakla bunu," dedi. "Bu kadar parası varmış. Kaldı ki kızımıza göndermiş bunu da; alacaklılarımızdan bir şey istemeden bizi yaşatır."

"Senin, kendilerinden büyük bir para kaçırdığını sanırlar."

"Mektubu gösteririm onlara."

"Uydurma derler."

Birotteau dehşet içinde:

"Aman Tanrım! Aman Tanrım!" diye bağırdı. "Ben de bir zaman hiç şüphesiz, bugün benim bulunduğum durumdaki zavallı insanlar için böyle düşünmüştüm."

César'ın halinden büyük bir kaygıya düşen Constance'la Césarine, yanında oturarak sessizce iş işliyorlardı. Sabahın ikisine doğru Popinot yavaşçacık kapıyı açarak Bayan César'a aşağıya inmesini işaret etti. Pillerault, yeğeni gelince gözlüğünü çıkardı.

"Yavrum," dedi. "Daha umut var. Her şey kaybolmuş değil ama kocan bu işle ilgili işlemlere dayanamaz, Anselme'le biz üstümüze alırız bunu. Yarın mağazandan ayrılma, kendilerine bono verilmiş olanların hepsinin adreslerini çıkart, saat dörde kadar vaktimiz var. Bak ben şöyle düşünüyorum: Bay Ragon'dan da benden de korkunuz olmasın. Tutun ki Roguin'e bıraktığınız yüz bin Frank bugün elinize geçti de bunu arsa sahiplerine verdiniz, bu para şimdi nasıl elinizde değilse o vakit de olmayacaktır. Claparon adına yazılmış yüz kırk bin Franklık senediniz var; ne olursa olsun bunu ödemek zorundasınız; görülüyor ki sizi yıkan Roguin'in dolandırıcılığı değil. Borçlarınızı karşılayabilmeniz için er geç fabrikalarınızı karşılık göstererek kırk bin Frank, Popinot'dan da altmış bin Franklık senet almanız gerekecek. Böyle olursa zorlukları yenebilirsiniz. Eğer en büyük alacaklınız size yardıma razı olursa, ben varımı yoğumu feda etmekten çekinmem, ekmeksiz kalma pahasına da olsa tahvillerimi satarım. Popinot, ölmekle yaşamak arasında sallanır durur; siz de ticaret hayatındaki en küçük bir sarsıntıyla yıkılırsınız. Ama şu sizin yağ büyük bir kazanç sağlar herhalde. Popinot ile baş başa verip danıştık birbirimize, bu mücadelenizde size destek olacağız. Ah, şöyle bir başarı umudu belirse, kuru ekmeğe gönül hoşluğuyla razı olurum ben. Ama her şey Gigonnet ile Claparon'un ortaklarına bağlı. Popinot'yla saat yediyle sekiz arasında Gigonnet'ye gidip niyetlerinin ne olduğunu anlamaya çalışacağız."

Constance tek kelime söylemeden, gözyaşları ve hıçkırıklar arasında amcasının boynuna sarıldı. Popinot da, Pillerault da, Claparon'la Gigonnet arasında du Tillet'nin bulunduğunu ve du Tillet'nin "Küçük İlanlar" gazetesinde şu korkunç yazıyı okumak istediğini bilmiyorlardı:

"Ticaret mahkemesi, Paris'te Saint–Honoré Sokağı'nda No.397'de oturan parfüm tüccarı Bay César Birotteau'nun iflasına karar vermiş olup alacaklıların 16 Ocak 1819'dan başlayarak adlarını yazdırmaları: İflas memuru Bay Gobenheim Keller, acenteleri Bay Molineux."

Anselme'le Pillerault gün doğuncaya kadar César'ın defterlerini incelediler. Biri ihtiyar bir asker, öteki de daha dünkü asteğmen dost, Gigonnet denilen Bidault'nun merdivenini tırmananların azabını, başkasının adına hareket ederek duyacak olan bu iki kahraman dost, hiç konuşmadan Grenétat Sokağı'nda yürüyorlardı. İkisi de üzgündü. Pillerault birkaç kez eliyle alnını sıktı.

Grenétat Sokağı, her binasında birkaç işyeri bulunan çirkin görünüşlü bir yerdi. Burada en çok göze çarpan, fabrikaların pislikleriydi. İhtiyar Gigonnet, her tarafı dökülen, küçücük kirli pencereli bir evin üçüncü katında oturuyordu. Merdiven sokağa kadar inmekteydi. Kapıcı kadın, asmakatta, yalnız merdivenden ışık alan bir kafesin içinde oturuyordu. Gigonnet'den başka, bütün kiracıların bir işi vardı. Binaya durmadan işçiler girip çıkıyordu: Merdivenin basamakları, havanın durumuna göre, cıvık ya da katı bir çamurla kaplıydı, çöp içindeydi. Bu köhne merdivenden çıkarken, her katın sahanlığında bir fabrikatörün, siyah saç üzerine yaldızla yazılmış adı ve yarattığı şaheserlerden örnekler göze çarpıyordu. Çoğu açık duran kapılardan hem ev hem fabrika olan bu acayip yerlerin içi görülüyor, insana hayvanat bahçesindeki hayvanların saat dörtteki halini andıran işitilmemiş sesler, ıslıklar, türküler duyuluyordu. Birinci kattaki pis bir izbede en güzel Paris işi askılar yapılmaktaydı. İkinci katta da, çöplerin, pisliklerin ortasında, yılbaşı günü mağaza vitrinlerini süsleyen karton işleri görülürdü. Gigonnet, bir milyon sekiz yüz bin Frank parası

olduğu halde, işte bu binanın üçüncü katında oturdu ölünceye kadar. Oradan çıkması için söylenilenlere kulak asmadı. Yeğeni Bayan Saillard, kendisine, Royal Meydanı'ndaki konağının bir katını vermek istediği halde yerinden kımıldamamıştı.

Pillerault, Gigonnet'nin kurşuniye boyalı temiz kapısının ipini çekerken:

"Cesaret!" dedi. Kapıyı Gigonnet açtı. İflasın eşiğinde bulunan César'ın iki elçisi, pencereleri perdesiz, temiz ve soğuk bir odadan geçtikten sonra tefecinin yarı yanmış odunlarla dolu bir ocağın karşısına yerleştiği odaya geldiler. Popinot, tefecinin yeşil dosyaları ve bir manastır hücresini andıran odasının manzarası karşısında yüreğinin donduğunu hissetti. Yirmi beş yıldır duvarları süsleyen çiçekli kâğıtlara şaşkın şaşkın baktıktan sonra kederli bakışları şöminenin üstüne konulmuş rebap şeklindeki saatle bunun yanındaki Sèvres işi üzeri yaldızlı bakır kakmalı yumurta biçimli, çok zengin, iki mavi vazoya takıldı. Gigonnet bunları ayak takımının her şeyi kırıp geçirdiği Versailles yağmasından arta kalan döküntüleri arasından kapmıştı. Ama kraliçenin tuvalet odasından gelen bu nefis şeylerin yanı başında da dövme demirden çok aşağılık iki şamdan duruyordu. Bu kaba karşıtlık, o güzel şeylerin buraya kadar düşmesine yol açmış olan olayı anımsatıyordu insana.

Gigonnet:

"Sizin kendiniz için değil de koca Birotteau için buraya geldiğinizi biliyorum... E, ne var söyleyin bakalım, dostlarım," dedi.

"Sizin her şeyi bildiğinizi biliyorum. Bunun için kısa keseceğim," dedi Pillerault. "Claparon emrine yazılmış senetler var sizde, değil mi?"

"Evet."

"Bunlardan vadesi gelen elli bin Franklık senet yerine Bay Popinot'nun bonolarını kabul eder misiniz? İskontasıyla elbet."

Gigonnet, dünyaya gelirken başında getirdiği sanılacak kadar eski o korkunç kasketini çıkararak, taze tereyağı rengindeki dazlak kafasını gösterip, Voltairevari bir sırıtışla:

"Bana bunu saç için yaptığınız yağla mı ödeyeceksiniz, ne işime yarar bu benim!" dedi.

Pillerault:

"İşi alaya döktüğünüze göre bizim için arabayı çekip gitmekten başka yapacak şey yok," dedi.

Gigonnet, dalkavukça bir gülümsemeyle:

"Tam kendinize yakışır şekilde filozofça konuşuyorsunuz," dedi.

Pillerault son bir çaba göstererek:

"Ya peki ben Bay Popinot'nun senetlerini ciro edersem?" diye sordu.

"Siz saf altınsınız, Bay Pillerault, ama benim altına gereksinmem yok, paramı isterim," diye tefeci yanıtladı.

Pillerault'yla Popinot, "Hoşça kal," deyip çıktılar. Merdivenin aşağısına geldikleri zaman Popinot'nun dizleri bükülecek gibi oluyordu.

Pillerault'ya:

"Bu da insan mı?" diye sordu.

İhtiyar:

"Öyle diyorlar," diye karşılık verdi. "Bu kısa sahneyi hiç aklından çıkartma Anselme! İşte para babalarının içyüzünü, o güzel dış görünüşlerinin altından gördük. Umulmayan olaylar ezme makinesinin burgusudur, biz üzüm, bankerler de fıçıdır. Arsa işinin iyi bir iş olduğuna şüphe yok, Gigonnet ya da onun arkasına saklanan başka biri. César'ın postunu yüzüp kendi sırtına geçirmek istiyor. Artık her şey söylendi. İşte bankerlerin içyüzü: Hiçbir zaman bunlara başvurma!"

O sabah Bayan Birotteau, ilk kez paralarını istemeye gelmiş olanların adreslerini aldı ve bankadan gönderilen memuru hiç bir

şey vermeden tersyüz geri çevirdi... Saat on bire doğru, kocasını azaptan kurtardığını düşünerek mutlu olan bu cesur kadın, büyük bir kaygı içinde beklediği Pillerault ile Popinot'nun geldiklerini gördü: Kocasının akıbetini yüzlerinden okumuştu; bilançoyu vermekten başka çare yoktu.

Kadıncağız:

"Kahrından ölür," dedi.

"Ben de onun için bunu dilerdim," dedi Pillerault. "Ama dini bütün bir insandır. İçinde bulunduğu bu durumda onu yalnız, günah çıkartan papazı Abbé Loraux kurtarabilir."

Pillerault, Popinot ve Constance tezgâhtarlardan birini göndererek Loraux'yu çağırttılar. Célestin'in hazırladığı bilançoyu papaz geldikten sonra César'a imzalatacaklardı. Tezgâhtarlar çok üzgündüler, patronlarını severlerdi. Saat dörtte iyi yürekli papaz geldi; Constance, üstlerine çöken felaketi anlattı; papaz hücuma kalkan bir asker gibi yukarı çıktı.

Birotteau:

"Niçin geldiğinizi biliyorum," diye bağırdı.

"Evladım," dedi papaz. "Sizin Tanrı'nın buyruğuna boyun eğen bir insan olduğunuzu nice zamandır bilirim, her zaman böyle olduğunuzu göstermelisiniz, gözlerinizi hiçbir zaman Haç'tan ayırmamak, kurtarıcımız Efendimiz'in ne kadar acı işkencelere katlandığını düşünerek, Tanrı'nın alnınıza yazdığı felaketlere katlanmalısınız..."

César mektubu uzatarak:

"Papaz olan kardeşim beni buna hazırlamış bulunuyor," dedi.

Bay Loraux:

"Ne kadar iyi bir kardeşiniz, ne erdemli ve iyi huylu bir karınız, şefkatli bir kızınız var. Sonra da Bay Pillerault'yla bu sevgili Anselme gibi iki gerçek dostunuz var. Ragonlar gibi hoşgörülü alacaklılarınız var, bütün bu iyi yürekli insanlar, yaranıza merhem

sürecekler, uğradığınız felakete katlanmanıza yardım edecekler. Bana söz verin bütün başınıza gelenlere, hiç bozguna uğramadan bir din şehidi gibi göğüs gereceğinize."

Abbé, salonda bulunan Pillerault'ya haber vermek için öksürdü.

César sükûnetle:

"Sonuna kadar boyun eğeceğim. Bu şerefsizce olay bir kez başıma geldikten sonra, bunu onarmaya çalışacağım," dedi.

Zavallı parfümcünün sesinin tonu karşısında, papaz da Césarine de hayret içinde kalmışlardı. Ama bu da çok doğal bir şeydi. Bütün insanlar, artık kesinleşmiş, belli olmuş bir felakete, insanı coşkun bir sevinçten en derin bir kedere yuvarlayan kararsız bir durumdan daha iyi katlanırlardı.

Şimdi yine o eski Tourslu köylü olan César:

"Yirmi iki yıl rüya gördükten sonra, şimdi sopam elimde uyandım," dedi.

Bu sözleri duyan Pillerault, yeğenini kollarının arasına alıp göğsüne bastırdı. César'ın gözüne karısı, Anselme ve Célestin ilişmişti. Baştezgâhtarın elindeki kâğıtlar çok şey anlatıyordu. César, kendisine dostça, kederli gözlerle bakan bu insanları süzdü.

"Bir dakika!" diyerek, haçını boynundan çıkardı, Abbé Loraux'ya uzatarak:

"Utanç duymadan boynumda taşıyacağım zaman verirsiniz bana onu," dedi. Sonra baştezgâhtarına döndü: "Başkan yardımcılığından çekildiğimi bildiren bir yazı yazın. Abbé Loraux söyler nasıl yazacağınızı. Üzerine 14 tarihini koyarak Raguet'yle Mösyö de la Billardière'e gönderin."

Célestin'le Abbé Loraux aşağıya indiler. Bir çeyrek saat kadar César'ın odasına derin bir sessizlik çöktü. Onun bu metaneti bütün aileyi hayrete düşürmüştü. Célestin'le papaz geri döndü-

ler: César istifa mektubunu imzaladı. Pillerault Amca bilançoyu uzattığı zaman, adamcağız son derecede sinirlice bir hareket yapmaktan alamadı kendini.

"Acı bana Tanrım!" diyerek o korkunç kâğıdı imzalayıp Célestin'e uzattı.

O sırada kederli gözleri birden parlayan Anselme Popinot:

"Sayın Bay ve Bayan Birotteau, kızınız Bayan Césarine'le evlenmemize izin vermenizi rica ediyorum," dedi.

Bu sözü duyanların hepsinin gözlerinden yaş gelmişti, yalnız César'ın gözleri kuruydu; Anselme'in elini tutarak kuru bir sesle:

"İflas etmiş bir adamın kızıyla hiçbir zaman evlenmeyeceksin, yavrum," dedi.

Anselme, gözlerini Birotteau'ya dikerek:

"İflastan kurtulduğunuz gün, eğer Bayan Césarine beni kocalığa layık görürse, onunla evlenmemize razı olacağınıza bütün ailenizin önünde söz verir misiniz?" diye sordu.

Ortalığa derin bir sessizlik çöktü, herkes bitkin haldeki César'ın yüzünde beliren izlenim karşısında heyecanlanmıştı. Sonunda:

"Evet," dedi.

Anselme çok güzel bir jestle Césarine'in kendisine uzanan elini öptü.

Césarine'e de:

"Siz de razı oluyor musunuz?" diye sordu.

Genç kız da:

"Evet," diye yanıt verdi.

Bunun üzerine Anselme, yüzünde beliren acayip bir anlatımla:

"Artık aileden sayılırım, bunun için de işlerinizle uğraşabilirim," dedi.

Anselme, patronun kederi karşısında hiç de yakışık almayacak sevincini göstermemek için çabucak dışarı çıktı. Şüphesiz ki

Anselme bu iflastan memnun değildi ama sevgi o kadar bencil, o kadar merhametsizdir ki! Césarine de, büyük kederiyle bağdaşmayan bir heyecan duyuyordu içinde.

Pillerault, Césarine'in kulağına:

"Madem ki bu noktaya geldik, bütün kozları oynayalım," dedi.

Bayan Birotteau derin bir acıyla içini çekerek, razı olmadığını anlatan bir işaret yaptı.

Pillerault, César'a:

"Ne yapmayı düşünüyorsun yeğenim?" diye sordu.

"Ticarete devam etmeyi."

"Ben böyle düşünmüyorum. İşini tasfiye et; aktifini alacaklılarına dağıt, bir daha da Paris piyasasında görünme. Çoğu kez şu seninkine benzer bir durumda olabileceğimi düşünmüşümdür... Ah! Ticaret hayatında her şeyi beklemek gerekir! İflası düşünmeyen bir tüccar, yenileceğini aklından hiç geçirmeyen bir generale benzer, yarım tüccardır. Senin yerinde olsam asla devam etmezdim ticarete. Nasıl yapabilirdim bunu! Kendilerini zarara soktuğun adamların karşısında hep yüzün kızararak, onların sitemli, güvensiz bakışlarının önünde ezilerek nasıl yaşarsın? Bence giyotine gitmek daha iyidir bundan. Bir anda her şey sona erer. Ama insanın kafasının yeniden yerine gelerek her gün kesildiğini görmek bence dayanılmaz bir işkencedir. Birçok kimseler, sanki bir şey olmamış gibi yeniden işe başlarlar! Varsın olsun!.. Demek ki bunlar Claude–Josephe Pillerault'dan daha güçlü insanlarmış. Eğer paranızı peşin öderseniz ve bunu yapmak zorunda kalırsanız, iflastan önce paranızı sakladığınızı söylerler; meteliğiniz yoksa, bir daha belinizi doğrultamazsınız. İyi akşamlar! Aktifinden vazgeç, ticarethaneni satsınlar, sen de başka bir iş tut."

"Ne gibi?" diye César sordu.

"Ne olacak?" dedi. "Kendine bir iş ara. Bu kadar sözü geçer tanıdıkların var. Duc ve Duehesse Lenenocurt, Mösyö de Mortsauf, Mösyö de Vandenesse... Mektup yaz, git gör onları, sana sarayda birkaç bin ekülük bir iş bulabilirler. Karın da o kadar kazanabilir; belki kızın da. Durumun umutsuz değil. Üçünüz de yılda en az on bin Frank biriktirebiiirsiniz. On yılda yüz bin Frank ödeyebilirsin: Ben karınla kızının masraflarını karşılamak üzere bin beş yüz Frank verebilirim; sana gelince, senin için de bir şeyler düşünürüz."

Bu akla yakın sözler César'ı değil ama Constance'ı düşündürdü. Pillerault borsaya yollandı. O vakit burası, etrafı tahta perdeyle çevrili, geniş yuvarlak bir salondu. Buraya Feydau Sokağı'ndan girilirdi. Borsada parfümcünün iflası çoktan duyulmuştu, o vakitler kralcı olan büyük ticaret çevrelerinde dedikodu almış yürümüştü. Liberal tüccarlar, Birotteau'nun balosunu, duygularını hiçe sayan bir hakaret saymışlardı. Muhalefettekiler vatan sevgisini tekelleri altına almak istiyorlardı. Kralcılar, kralı sevebelirdi ama vatanı sevmek solun ayrıcalığıydı. Halk onlarındı. İktidarın kendi organları aracılığıyla, liberallerin tek başına sömürmek istedikleri bir olayın bayramını yapmaya hakkı yoktu. Sarayın koruduğu bir kimsenin, bir devlet memurunun, yola gelmez bir kralcının 13 Vendémiaire'de şanlı Fransız İhtilaline karşı savaşarak özgürlüğe hakaret etmiş bir adamın yıkılışı borsada büyük bir dedikodunun yayılmasına neden olmuş, büyük bir sevinç yaratmıştı. Pillerault herkesin ne düşündüğünü incelemek, öğrenmek istiyordu. Hararetle konuşan birkaç kişi arasında du Tillet'yi, Gobenheim Keller'i, Nucingen'i, ihtiyar Guillaume'la damadı Lebas'yı, Claparon'u, Gigonnet'yi, Mongenod'yu, Camusot'yu, Gobseck'i, Adolphe Keller'i, Palama'yı, Chiffreville'i, Matifat'yı, Grindot ve Lourdois'yı gördü.

Gobenheim, du Tillet'ye:

"Bakın görüyorsunuz ya," diyordu. "Az kalsın kayınlarım, Birotteau'ya kredi açıyorlardı."

"Ben on beş gün önce istediği on bin Frankı vermiştim," dedi du Tillet. "Sadece bir imzasıyla verdim bu parayı. Ama vaktiyle iyiliğini gördüm. Kaybetsem de acımam..."

Lourdois, Pillerault'ya:

"Yeğeniniz de bütün iflas edenler gibi yaptı, balo verdi! Bir dolandırıcının, güven kazanmak için göz boyamasını anlıyorum ama belli başlı namuslu insanlardan sayılan bizim çok rastladığımız bu eski şarlatanca hilelere başvurması inanılır şey değil!"

"Sülük gibi," dedi Gobseck.

Gigonnat de:

"Claparon gibi izbelerde oturanlara güvenin," dedi.

Şişko Baron Nucingen de, yine o bozuk Alman şivesiyle du Tillet'ye:

"Siz de Birotteau'yu bana göndererek, bir oyun oynamak istediniz," dedi.

Sonra Fabrikatör Gogenheim'e dönerek:

"Anlayamadım neden?" diye ekledi. "Birini göndermemişti; bana gönderseydi, elli bin Frank verirdim."

Joseph Lebas:

"Yo, hayır, sayın baron!" dedi. "Bankanın, onun senedini kabul etmediğini biliyordunuz herhalde. Onu iskonto komisyonunda reddeden sizdiniz, sanırım hâlâ büyük bir değer verdiğim bu adamcağızın işi acayip bir hal almaya başladı."

Mongenod da:

"Olup bitenleri anlamak olanaksız," dedi. "Meğer ki Gigonnet'nin arkasında Madaleine işini batırmak isteyen bankerlerin bulunduğuna inanılsın."

Claparon, Mongenod'nun sözünü keserek:

"Kendi uzmanlığının dışına çıkanların sonu her zaman budur," dedi. "Paris'te arsa alıp bize yüksek fiyatla sürmeye kalkacak yerde, oturup şu Huile Céphalique'i çıkarmakla uğraşsaydı, Roguin de yüz bin Frankını yine batırırdı belki ama iflas etmezdi. Şimdi bu işi Popinot'nun adı altında yapacak," dedi.

Gigonnet de:

"Popinot'ya dikkat!" dedi.

Bu tüccar takımı için Roguin talihsiz Roguin'di: parfümcü de şu zavallı Birotteau'ydu. Bunlardan biri büyük bir sevdaya tutulduğu için hoş görülüyor, ötekiyse kendini büyük göstermek istediği için daha kabahatli sayılıyordu. Gigonnet, borsadan çıktıktan sonra Grenétat Sokağı'na gelmeden önce, Perrin–Gasselin Sokağı'ndan geçerek, kuruyemişçi Bayan Madou'ya uğradı. O, sinsi babacanlığıyla:

"E, işler nasıl gidiyor koca nine?" diye sordu.

Bayan Madou, yalnız ölen sevgili kocasına gösterdiği şefkatli bir yumuşakbaşlılıkla tek koltuğunu tefeciye göstererek:

"Fena değil..." dedi.

Madou Ana, çok aksi ya da sulu bir arabacıyı tuttuğu gibi yere çalabilen, 10 Ekim'de Tuileries'ye saldırırken gözünü kırpmayan, haldeki kadınlar adına hiç çekinmeden gidip kralla konuşabilecek olan, en iyi müşterilerini bile maytaba alan Madou Ana, Gigonnet'yi derin bir saygıyla karşılamıştı. Bu adamın karşısında, eli ayağı kesiliyor, o çiğ bakışının önünde ezilip büzülüyordu. Bu halktan insanlar, daha uzun zaman bu piyasa celladının önünde tir tir titreyeceklerdi. Halde, para piyasasını çeviren bu adamlardan daha çok saygı gösterilen başka biri yoktu. Bunun yanında insanların meydana getirdikleri başka kurumların hiç önemi yoktu. Haldekilerin gözünde adaleti temsil eden, senli benli oldukları polis komiseriydi. Ama o yeşil dosyalarının arkasına gömülen tefeci, kendisine avuç açılan, yüreklere korku salan,

şakaya gelmeyen, insanın gırtlağını kurutup, alçakgönüllülükle önüne baktıran tefeci halka saydırıyordu kendini.

Kadın:

"Benden bir şey mi istiyorsunuz?" dedi.

"Çok önemsiz, ufacık bir şey: Birotteau'nun bonolarını ödeyebilir misiniz? Adamcağız iflas etti, bunun için bonoların ödenmesini isteyebilirim. Yarın sabah size hesabını gönderirim." Bayan Madou'nun gözleri bir an, bir dişi kedi gözü gibi bir noktaya dikildi, sonra alev saçarak:

"Ah! Rezil herif! Ah hergele! Ah, buraya kadar kendi gelip Başkan Yardımcısı olduğunu söyleyerek tavladı beni! Hay köpek işesin böyle ticaretin içine! Belediye Başkanlarına da güven kalmadı artık! Hükümet aldatıyor bizi. Hele durun ben paramı almasını bilirim, Madou Kadın demişler bana..."

Gigonnet:

"Eh, herkes bu işten kendi payını kurtarmaya çalışıyor, yavrucuğum!" dedi. Bunları söylerken de, yeri ıslattıktan sonra bacağını kaldıran bir kedi gibi, o kuru bacağını kaldırır gibi bir hareket yaparak:

"Bu işten sıyrılmaya bakan kalantorlar da var," dedi.

"Peki, peki; ben de gidip fındıklarımı kurtarayım. Hey Marie–Jeanne; benim şu tavşan postu atkımla, pabuçlarımı getir. Çabuk tut elini yoksa beş parmağımın yeri kalır suratında!"

Gigonnet içinden:

"Yukarı sokakta işler kızışacak. Du Tillet pek keyiflenecek, mahallede rezalet çıktı diye. Bilmem ki ne yaptı ona şu parfümcü olacak zavallı, hani ben ayağının biri kırılmış bir köpeğe acır gibi acıyorum ona. Adam değilmiş. Güçsüz."

Bayan Madou, akşamın saat yedisinde, Saint–Antoine Mahallesi'nden boşanan bir isyan dalgası halinde görülmemiş bir

öfkeyle, zavallı Birotteau'nun kapısına dayanıp, bir vuruşta açtı; yolda gelirken kafası büsbütün kızmıştı.

"Hergeleler! Paramı verin! Paramı isterim ben! Paramı verin; iki bin Frankıma karşılık buradaki o bütün keseleri, o ipekli ıvır zıvırları, yelpazeleri filan alır götürürüm yoksa! Belediye başkanlarının halkı dolandırdığı görülmüş şey mi? Paramı vermezseniz zindana attırırım onu. Kralın savcısına başvururum; adliyeyi ayağa kaldırırım! Şuradan şuraya gitmem paramı almadan!"

İçinde değerli şeyler bulunan bir dolabın camlı kapısını açacak gibi yaptı. Célestin yanındaki arkadaşına yavaşça:

"Madou Karı gemiyi azıya aldı!" dedi.

Satıcı kadın, bunu duydu; çünkü şiddetli bir öfkenin etkisiyle duyular, insanın yapısına göre ya körleşir ya da büsbütün keskinleşir; Madou Kadın, Célestin'in kulak tozuna öyle bir tokat attı ki bir parfümcü dükkânında görülmemiştir böyle bir şey.

"Kadınlara saygı göstermeyi öğren, meleğim, bir daha parasını çarptıklarının adlarını ezip bozma ağzının içinde," dedi.

Dükkânın arkasından çıkan Bayan Birotteau:

"Bayan," dedi. "Tanrı aşkına ahaliyi toplamayın dükkânın önüne."

Bu sırada César'la Pillerault da dükkânın arkasında bulunuyorlardı. Pillerault, yasaya uymuş olmak için hapishaneye girmeyi isteyecek kadar çöküntü halinde bulunan César'ı oradan uzaklaştırmaya çalışıyordu.

Satıcı kadın:

"Oh! Daha iyi ya! Dolsunlar da içeriye anlatayım onlara olan bitenleri; gülsünler halinize! Benim malımı alır, benim paramla balolar verirsiniz ha! Fransa Kraliçesi gibi yünlü kumaşlardan urbalar giyersiniz sırtınıza, sonra da benim gibi kuzucuğu çarparsınız, değil mi? Aman Tanrım, paramı kaptırdığımı düşündükçe hafakanlar basıyor! Şu tavşan postundan başka bir şeyciğim yok

ama anamın ak sütü gibi helal malım! Sizi gidi eşkıyalar, hırsızlar sizi, ya param, ya da..."

Bunları söyleyerek oymalı güzel bir tuvalet kutusunun üstüne atıldı.

Bu sırada César ortaya çıkarak:

"Bırakın bunu bayan," dedi. "Burada hiçbir şey benim değil. Hepsi alacaklılarımın, kendimden başka bir şeyin sahibi değilim artık. Eğer istiyorsanız hapse attırın beni. Namusum üstüne söz veriyorum size. (Burada adamcağızın gözleri yaşardı.) Burada oturup icra memurunu, Ticaret Mahkemesi'nin jandarmalarını bekleyeceğim."

Birotteau'nun sesinin inandırıcı tonu, Bayan Madou'nun öfkesini yatıştırdı.

"Paramı bir notere kaptırdım; başkalarına verdiğim zarardan hiçbir suçum yok benim," diye ekledi César. "Ama, sizin paranızı zamanla ödeyeceğim, sıkıntıdan ölsem bile, bir çırak gibi çalışarak, halde hamallık ederek öderim size olan borcumu."

"Bırakın canım bunları; namuslu bir adamsınız. Sözlerimi bağışlayın ama telaşlanmakta da haksız değilim; Gigonnet dava açacak, elimde de on ay vadeli senetler var. Bunlarla sizin şu musibet senetlerinizi karşılayamam ki."

Pillerault da görünerek:

"Yarın sabah beni görün," dedi. "Sizin bonolarınızı tanıdığım birine yüzde beşle kırdırırım."

"O! Bizim aslan Pillerault babaymış! Peki!" Sonra Constance'a dönerek:

"Amcanız oluyor demek sizin. Namuslu insanlarsınız sizler. Bir şey kaybetmeyeceğim, öyle değil mi?" Sonra eski hırdavatçıya:

"Yarın gelirim, koca Brutus!" dedi.

César, yıkıntılarının arasında durmak, bir yere kımıldamamak, alacaklılarına durumunu anlatmak istiyordu. Constance'ın yalvarmalarına aldırmayan Pillerault da, onun bu düşüncesini yerinde bularak adamı evine çıkarttı. Kurnaz ihtiyar hemen Doktor Haudry'ye koştu, Birotteau'nun durumunu açıkladı, bir uyku ilacı reçetesi alıp birini eczaneye gönderdi, sonra yeğeninin evine dönerek, akşamı orada geçirdi. Césarine'le anlaşarak César'ı kendileri gibi içmeye zorladı. İlaç, parfümcüyü uyutmuştu. On dört saat sonra gözlerini Pillerault Amcanın Bourdonnais Sokağı'ndaki evinde açtı, onu buraya hapseden ihtiyar da, salondaki bir sedirin üstünde yatmıştı. Constance, Pillerault'nun César'ı bindirerek götürdüğü araba yola koyulunca, birden çözülüverdi. Çoğu kez, kendimizden daha zayıf birine destek olmak gerekince, gücümüzü toplarız. Kadıncağız, evinde kızıyla baş başa kalıverince, César ölmüş gibi ağlamaya başlamıştı.

Césarine annesinin dizlerine oturdu; kadınların yalnız kendi aralarında gösterdikleri o dişi kedi tatlılığıyla yanaklarını okşayarak:

"Anne," dedi. "Eğer ben cesaretle hareket edersem, senin de sıkıntılara göğüs gereceğini söylemiştin. Öyleyse ağlama sevgili anneciğim. Ben bir mağazaya girip çalışmaya hazırım. Ne olduğumuzu da aklımdan bile geçirecek değilim. Tıpkı gençken senin olduğun gibi, baştezgâhtar olurum, en ufak bir yakınma, bir pişmanlık duymayacaksın ağzımdan. Bir umudum da var. Bay Popinot'nun söylediklerini duymadın mı?"

"Canım evladım, damadım değil o benim..."

"Ah! Ne dedin anne?"

"Öz evladım olacak..."

Césarine annesini öperek:

"Bu felaketin hiç olmazsa kimin bize gerçekten dost olduğunu göstermesi gibi bir yararı oldu," dedi.

Césarine adeta bir ana gibi davranarak kadıncağızın kederini hafifletmişti. Ertesi gün, Constance, kralın en yakın adamlarından Duc de Lenoncourt'un evine gitti, bir mektup bırakarak o gün kendisini kabul etmesini rica etti. Bu arada Mösyö de la Billardière'e uğrayarak, Roguin'in kaçması yüzünden César'ın bu hale düştüğünü anlatarak, iyi konuşamamaktan korktuğu için, dükün yanında kendisini desteklemesi için ricada bulundu. Birotteau'ya bir iş bulmak istiyordu. Eğer doğrulukta bir derecelendirme yapmak mümkün olabilirse Birotteau, dünyanın en doğru veznedarı olurdu.

"Kral, Conte de Fontaine'yi saray nazırlığına getirdi, vakit kaybetmeye gelmez."

Saat ikide De la Billardière'le Bayan César, Saint–Dominique Sokağı'ndaki Lenoncourt Konağı'nın geniş merdivenlerini çıkıyorlardı. Kralın en gözde adamlarından birinin yanına alındılar. Böyle diyoruz ya kral, XVIII. Louis saray adamlarından birini ötekine tercih etmezdi. Geçen yüzyılın armağanı olan bir avuç gerçek soyludan biri olan bu büyük senyörün, nazikçe karşılayışı Bayan César'a umut verdi. Parfümcünün karısı kederi içinde sade ve büyük görünüyordu. Keder en bayağı insanları bile soylulaştırır, çünkü onda bir büyüklük vardır, onun güzelliğine bürünmek için, içtenlikli olmak yeter. Constance doğuştan içtenlikli bir kadındı. İşi bir an önce krala açmak gerekiyordu.

Bu konuşma sırasında Mösyö de Vandenesse'in geldiğini haber verdiler.

Dük:

"İşte kurtarıcınız!" diye bağırdı.

Bayan Birotteau bu genç adama yabancı değildi. Bir iki kez, kimi zaman büyük şeyler kadar önemli olan ufak tefek bir şeyler almak için mağazaya gelmişti. Dük, Billardière'in niçin geldiğini anlattı. Marquise Uxelles'in evlatlığının uğradığı felaketi öğre-

nince Vandenesse, hemen Billardière'le birlikte Compte de Fontaine'in yanına gitti; Bayan Constance'a da beklemesini rica etti.

Conte de Fontaine de, Billardière gibi, Vandée de çarpışmış, az tanınan kahramanlardan, cesur taşra soylularındandı. Birotteau'yu da tanıyordu; vaktiyle La Reine des Roses'da görmüştü. Krallık davası uğruna kan dökmüş olanları bu dönemde kral kayırıyordu ama liberalleri ürkütmemek için bunu gizli tutuyordu. XVIII. Louis'in nedimlerinden olan Mösyö de Fontaine, onun en yakın sırdaşlarındandı. Kont, Birotteau'ya bir iş bulunacağını vaat etmekle kalmadı, o sırada nöbetçi olan Duc de Lenoncourt'un yanına giderek, kral tarafından kabul edilmesi için aracı olmasını, ayrıca bu eski Vendémeli diplomatı seven kralın kardeşinin De la Billardière'i kabul etmesini sağlamasını rica etti.

Hemen o akşam Conte de Fontaine, Tuileries'den Bayan Birotteau'nun evine giderek kocasının konkordatosundan sonra, amortisman sandığında iki bin beş yüz Franklık bir işe atanacağını haber verdi. O sırada kralın sarayında bir sürü soylu memur adayı çalıştırılıyordu.

Bu başarı Bayan Birotteau'nun becerdiği işlerden yalnız biriydi. Kadıncağız, Saint–Denis Sokağı'ndaki Chat Qui Pelote mağazasına giderek Joseph Lebas'yı buldu. Yolda, çok gösterişli bir arabaya kurulmuş giden Bayan Roguin'e rastladı, alışveriş yapmaya çıkmış olmalıydı. Bayan Birotteau ile noterin karısı göz göze geldiler. Mutlu kadın, felakete uğrayan kadını görünce, utancını gizleyememişti. Bunu fark eden Constance'ın cesareti arttı.

Kendi kendine:

"Başkasının parasıyla, arabalarda gezemem," dedi.

Kendisini iyi karşılayan Joseph Lebas'dan, temiz bir ticaretevinde kızına bir iş bulmasını rica etti. Lebas söz vermedi ama Césarine bir hafta sonra İtalyan Mahallesi'nde yeni bir şube açan

Paris'in en büyük moda mağazalarından birinde iş buldu. Orada yiyip yatacak ve bin ekü alacaktı. Kasayla mağazayı gözaltında bulundurma görevi parfümcünün kızına verilmişti. Mağaza sahibiyle karısının yerini almış bulunuyordu böylece.

Bayan César'a gelince hemen o gün Popinot'ya gidip kendisini yanına almasını, kasaya bakacağını, hesapları tutacağını ve ev işi göreceğini söyledi. Popinot, ancak kendi yanında, parfümcünün karısının layık olduğu saygıyı göreceğini ve küçülmeyeceğini anlamıştı. Soylu ruhlu çocuk ona yılda üç bin Frank verecekti; orada yiyip içecekti, odasını da hazırlatarak Bayan Birotteau'ya verdi, kendi de tavanarasında yatan bir tezgâhtarın yerine çıktı. Böylece parfümcünün güzel karısı, bir ay o göz alıcı apartmanında yaşadıktan sonra, karanlık, rutubetli avludan başka bir yer görmeyen bu kasvetli odaya kapanmıştı. Gaudissart'la, Anselme ve Finot'nun, Huile Céphalique'in piyasaya sürülüşünü kutladıkları yerdi burası.

Ticaret Mahkemesi'nce iflas memuru yardımcısı yapılan Molineux, César Birotteau'nun aktifine el koyduğu zaman Constance, Célestin'in de yardımıyla, onunla birlikte sayım yaptı. Sonra ana kız sade bir kıyafetle, başlarını çevirip, bir kere bile ömürlerinin üçte birini geçirdikleri bu eve bakmadan, yaya olarak Pillerault Amcanın evine gittiler. Bourdonnais Sokağı'na kadar hiç konuşmadan yürüdüler. Ayrıldıkları günden beri ilk kez César'la birarada yemek yediler. Bu yemek çok hazin geçti. Her biri ayrı ayrı düşünceye dalarak yükümlülüklerinin derecesini ölçüyor, cesaretini yokluyordu. Üçü de, tehlikeyi saklamadan, fırtınayla savaşa hazırlanan gemicilere benziyordu. Birotteau, yüksek yerlerde bulunan kişilerin kendisine ne büyük bir yakınlık gösterecek bir iş bulmasına yardım ettiklerini öğrenince cesareti arttı ama kızının ne olacağını öğrenince gözyaşlarını tutamadı. Sonra ne büyük bir cesaretle çalışma hayatına atıldığını görerek karısına elini uzattı.

Pillerault Amcanın ömründe son kez gözleri yaşardı. Şimdi bu birbirine sarılarak oturan üç insanın manzarası yüreğine dokunmuştu. Bunların arasında en zayıfı, en bitkini olan Birotteau elini kaldırarak:

"Umutla bekleyelim!" dedi.

"Para harcamamak için sen benimle otururşun," dedi Pillerault Amca. "Odamda yatarsın, ekmeğimizi de bölüşürüz. Çoktandır yalnızlıktan sıkılıyordum; kaybettiğim yavrucuğumun yerine geçersin. Çalıştığın sandığın bulunduğu Oratoire Sokağı buraya birkaç adımlık yerde."

César:

"Çok şükür sana Tanrım," diye bağırdı. "Bütün bu kasırgalar arasında bir yıldız yol gösteriyor bana."

Zavallı kaderine boyun eğerek uğradığı felaketin ağırlığını daha az duyuyordu. Birotteau'nun düşüşü tamamlanmıştı artık, bunu kendi de kabul ediyordu, böylece yeniden güç kazanmıştı.

Bilançosunu teslim eden bir tüccarın yapacağı şey Fransa'da ya da yabancı bir ülkede, huzur içinde bir köşe bulup artık bir çocuktan farksız olduğu için, hiçbir şeye karışmadan orada yaşamaktı: Yasa onu küçük olarak ilan etmiş, bütün medeni ve siyasal haklarını elinden almıştı. Ama gerçekte böyle bir şey olduğu yoktu. Ortalarda görünmeden, bir izin kâğıdı almayı bekler, ne iflas memuru ne de alacaklı böyle bir belgeyi reddederler. Çünkü bu izin kâğıdı alınmazsa hapishaneyi boylar, oysa bu can kurtaran simidini ele geçirdi mi düşman karargâhında meraklı bir gezgin gibi değil, bir müzakereci gibi dolaşarak, iflas edenlerle ilgili yasalara kötü niyetle konulmuş hükümleri boşa çıkartmaya çalışır. Özel servetle ilgili bütün yasalar her zaman birtakım hilelerin geliştirilmesine açık kapı bırakır. İflas edenlerin aklı fikri, yasaları çıkarlarına engel gören bütün insanlar gibi, bunları hükümsüz bırakmaktır... Yasa bakımından ölmüş sayılan, yani iflas

eden adamın durumu, kozanın içindeki ipekböceğine benzer. Bu hal üç ay kadar sürer. Bu süre içinde formaliteler tamamlanır. Borçlu ile alacaklı biraraya gelerek, konkordato adı verilen bir barış antlaşması imzalarlar. Bu konkordato[80] kelimesi de, karşı çıkanlar arasında kopan fırtınadan sonra bir anlaşma havasının egemen olduğunu göstermektedir.

Ticaret Mahkemesi bilançoyu imzalar imzalamaz hem bilinmeyen alacaklıların çıkarlarını gözetmek, hem de kimi gözü dönmüş alacaklıların rahatsız edici davranışlarına karşı iflas edeni korumak üzere bir iflas masası memuru atar: İflas memurunun, vakit bulabilirse, oynayabileceği çifte bir roldür bu. Bu memur da bir yardımcı seçer. Bu yardımcı, bilançodaki aktifi gözden geçirerek iflas edenin parasına, senetlerine, mallarına el koyar, daha sonra mahkeme kalemi tarafından, bütün alacaklıları toplantıya çağırılır, bu çağrı gazetelerde yayınlanır. Uydurma ya da gerçek alacaklılar böylece koşup toplanarak iflas memuru yardımcısının yerini tutan sendikleri seçerler, bunlar iflas edenin 'kişiliğine bürünür. Yasanın bir varsayımına göre iflas edenin kendisi gibi hareket ederek, her şeyi tasfiye edebilir, her türlü anlaşmaya varabilir yani iflas eden itiraz etmediği takdirde alacaklıların ekmeğine yağ sürer. Paris'teki bir çok iflaslar bu geçici sendikler safhasında kalır, şunun için:

Bir ya da birkaç kesin sendik atama işi öç almaya susamış, atlatılmış, dolandırılmış, hiçe sayılmış, maytaba alınmış alacaklıların kendilerini büyük bir hırsla verdikleri bir iştir. Alacaklılar atlatılmış, hiçe sayılmış, dolandırılmış, maytaba alınmış olsa da, Paris'te hiçbir ticari hırs, yirmi dört saatten fazla sürmez. Ticarette yalnız ticari senetler, üç ayda paraya susarlar. Doksan gün sonunda, iflas işi için oraya buraya gide gele, yorgunluktan bitkin

80 Zorunlu, şaşmaz.

düşen alacaklılar, tatlı karıcıklarının koynunda uykuya dalarlar. Bunun için yabancılar Paris'te, geçici sendikliğin sürekli olduğunu anlarlar: Bin geçici sendikten beş tanesi bile kesin sendik olmaz. İflasın şahlandırdığı kinlerin böylece yatışması anlaşılabilir. Yalnız tüccar olmak mutluluğuna ermemiş olan kimselere, iflas faciasının ne olduğunu anlatmak gerekir. Bu, Paris'te, iflasın yasaya uygun olarak yapılan en çirkin şaka olduğunu ve yalnız César'ın iflasının böyle olmadığını anlamak için gereklidir.

Bu ticaret dramının birbirinden ayrı üç perdesi vardır: İflas memur yardımcısının perdesi, sendikler perdesi, konkordato perdesi. Sonra, salondan seyredilen oyun vardır. Bütün tiyatro piyesleri gibi iflas da çifte görünüşlü bir oyundur: Seyirciler için yapılmış bir sahneye koyuş, bir de gizli tarafları vardır. Kulistekiler, iflas edenle vekili, ticaret işlerine bakan avukat, sendikler ve iflas memurunun yardımcısı, en sonunda iflas masası memuru. Bir ticaret mahkemesi yargıcının, bir toplumun yaratabileceği en acayip yaratık olduğunu nasıl Paris dışındakiler bilmezlerse, Paris'te de bilmeyen yoktur. Bu yargıç her an, kendi mahkemesinden korkabilir. Paris, kendi Ticaret Mahkemesi'ne, başkanının bilançosunu teslim ettiğini görmüştür. İş hayatından çekilmiş bir tüccar olarak yargıçlık kendisi için tertemiz bir ömrün ödülü olabilecekken, büyük bir ticarethanenin başında bulunan birçok büyük işe girişmiş bir tüccardır bu başkan. Böyle bir yargıçlığa seçilmenin *sine quanon* koşulu, çığ gibi yığılan ticaret davaları hakkında hüküm verecek adamın kendi işlerini güçlükle yürütebilmekte olmasıdır. Bu mahkeme, tüccarın gülünçlüğe düşmeden, soylular sınıfına yükseleceği bir geçit olacağı yerde, bir tüccarın rakipleriyle yüz yüze geleceği bir yer olmaktadır. Birotteau'nun, du Tillet'yle karşı karşıya gelmesi gibi.

Bunun için iflas memuru olan yargıç, zorunlu olarak, önünde her şey söylenilen bir kişidir ve bütün bu söylenilenleri dinlerken

de kendi işlerini düşünür ve kamu görevini sendiklerle, iflas eden vekiline bırakır; böyle yapmadığı zamanlar, birtakım ilgi çekici acayiplikler yapar, örneğin böyle hallerde hırsızlık, ona merak verici bir şey olarak görünür; borçlunun ya da alacaklının becerikli adamlar olduklarını bile söyler. Bir oyundaki bekleme salonuna konulmuş kral büstünü andıran bu kişi, eğer odun tüccarıysa, sabahın beşiyle yedisi arasında ardiyesindedir, yok vaktiyle Birotteau'nun olduğu gibi parfümcüyse dükkânında, akşam da bir şölende yanına düşen kimseyle işle ilgili şeyler konuşmaktadır. Ama her zaman işi başından aşkındır. İşte bunun için de bu kişi genel olarak konuşmaz. Yasaya hak verelim: Bu konuyla ilgili yasalar aceleyle yapılmış olduğundan, iflas masasına memur edilen yargıcın elini kolunu bağlamakta ve birçok durumda da kaçakçılığı önlemek şöyle dursun ilerde göreceğimiz gibi buna olanak vermektedir.

Memur yardımcısı, alacaklının adamı olacak yerde borçlunun adamı olur. Alacaklılardan her biri iflas edenin gizli hazineleri olduğunu düşünerek her zaman arslan payını koparmaya çalışır. İki tarafta da para oynar, bu da ya iflas edeni büsbütün batırmamak ya da öteki taraftan nüfuzlu kişilere bir şeyler koparmak için kullanılır: Yani ne şiş yansın ne kebap diye, herkesi memnun etmeye çalışır. Çoğu kez becerikli bir memur yardımcısı kararı erteleyip, alacaklıları kendi üstüne geçirterek mahkemenin kararını bozdurur. Böylece bir tüccarı lastik top gibi sıçratarak kalkındırır. Para, en büyük yemliğe akar, kimi zaman da en güçlü alacaklının alacağını kapatıp, borçluyu borcundan kurtarır, kimi zaman da iflas edenin yararına, alacaklıları feda eder. Böylece iflas memurunun hükmü kesin sonuçludur. Bu adam, tıpkı iflas edenin vekili gibi, bu piyeste en yararlı rolü oynar ama bunların ikisi de ücretlerini alacaklarına emin olmadan rollerini kabul etmezler. Ortalama olarak bin iflas olayında, iflas memuru binde dokuz yüz elli, iflas

edenin adamıdır. Bu olayın geçtiği dönemde, iflas edenin vekili gidip iflas masasındaki yetkili yargıcı bulur, ona iflas memuru ataması için birinin adını verir; bu kendi adamıdır; iflas edenin işlerini bilir ve alacaklılarla, felakete uğramış namuslu adamın çıkarlarını uzlaştırır. Birkaç yıldır, kurnaz yargıçlar, karşı tarafın istediği iflas memurunun adını söyletir; sonra bunu almayarak, yerine kendisinin daha doğru saydığı birini görevlendirir.

Bu perdede, uydurma ya da gerçek alacaklılar boy gösterirler, bunlar geçici sendikleri seçmek için biraraya gelirler. Ama bunlar aslında, yukarıda da söylendiği gibi kesin olarak bu görevlerinde kalırlar. Bu seçmen topluluğunda, elli bin Frank alacağı olan kadar, elli metelik alacağı olanın da seçme hakkı vardır: Burada oylar tartılmayıp sayılmaktadır. İflas edenin soktuğu ve seçimde asla bulunmamazlık etmeyen uydurma alacaklıların da bulunduğu bu topluluk, alacaklılar arasından, yetkili yargıcın, yani yetkisi olmayan başkanın seçeceği sendik adaylarını gösterir. Böylece hemen her zaman yetkili yargıç, iflas edenin işine gelen sendiki seçer: Bu felaketi, adaletin koruduğu gülünç bir oyun haline getiren başka bir yolsuzluk daha vardır. Felakete yuvarlanmış ama duruma egemen olan adam, tasarladığı hırsızlığı bu yolla kitaba uydurur. Genel olarak Paris'teki esnaflara söylenecek tek bir şey yoktur. Bir dükkâncı iflasla karşılaşınca, karısının şalını satar, gümüş takımını rehine koyar, elindekini avcundakini ortaya döker ve sonunda elleri boş kalır, yıkılır, kendisiyle pek az ilgilenmiş olan avukatının parasını bile veremeyecek kadar meteliksiz hale gelir. Yasa iflas eden tüccarın borçlarının bir bölümünü silerek, yeniden işine dönmesine yol açan konkordatoya kişi ya da alacak miktarı bakımından çoğunlukla karar verilmesini emreder. Bu büyük iş, karşıt ve birbiriyle çatışan çıkarlar arasında, iflas edenle, avukatının ve sendiklerinin ustaca bir diplomasi uygulamalarını gerektirir. Çoğu kez uygulanan manevra, borçlu tarafından,

yasanın öngördüğü çoğunluğu meydana getiren alacak grubuna, konkordato antlaşmasında kabul edilen garame dışında çıkar sağlamaktadır. Bu büyük hilenin önüne geçmenin çaresi bulunamaz: Birbiri ardınca gelmiş olan otuz Ticaret Mahkemesi'nden her biri bu manevrayı zaten uygulamış olduğundan, çok iyi bilmekteydi. Uzun bir uygulamayla bu işin içyüzünü iyice anlamış bulunan mahkemeler, sonunda hileli senetlerin iptaline karar verdiler; iflas edenin bu zorlamadan yakınma hakkı oluşunu düşünerek iflası bu suretle ahlaka uygun bir hale getirmeyi ummuşlarsa da ona böyle uymakla daha da ahlaksızca bir hale getirmiş oluyorlardı, alacaklılar daha namussuzca birtakım anlaşmalar icat edecekler, yargıçlar da bunları yargıç sıfatıyla ahlaksızca bulurlarsa da, tüccar olarak yararlanmaktan geri kalmayacaklardır.

Pek çok başvurulan bir manevra da ciddi ve meşru alacaklı teriminin ortaya çıkmasına yol açan yöntemdi. Bu da, du Tillet'nin bir banka kuruluşu gibi, birtakım alacaklılar yaratmak, böylece iflas edenin arkalarına saklanacağı Claparonları işe karıştırarak gerçek alacaklıların garamelerini azaltmaktır. Böylece iflas eden, konkordatosunun yapılabilmesi için gerekli olan kişi ve alacak çoğunluğunu kollamakla birlikte gelecek için kendisine olanaklar yaratmış olur. Uydurma ve meşru olmayan alacaklılar ise seçim kuruluna sokulan sahte seçmenlerdir. Ciddi ve meşru alacaklı, uydurma ve meşru olmayan alacaklıya karşı ne yapabilir? Hücuma geçerek onlardan kurtulmak mı? Tamam. Haksız yere oraya gireni kovmak için ciddi ve meşru alacaklı, işini gücünü bırakarak hakkını savunmak üzere bir avukat tutar ama bu avukat bu işten hemen hiçbir şey kazanamayacağından, durumu idare etmeyi yeğleyerek, işi oluruna bırakır. Sahte alacaklıyı ortaya çıkarmak için bütün işlemlerin dolambaçlı yollarına dalmak, çok eski tarihlere kadar gitmek, defterleri karıştırmak, mahkeme aracılığıyla sahte alacaklıların diğer iştirak hisselerini öğrenmek için gidip

gelmek, birçok katı yüreklinin gönlünü etmek, bütün bunlardan sonra da yapılan iş bir Don Kişot'luktan ileri gitmeyip de, foyası meydana çıkarsa sahte ve meşru olmayan alacaklı: "Özür dilerim, aldanıyorsunuz; ben çok ciddi bir adamım!" diyerek yargıçları selamlayıp gidecektir. Bütün bunlar Don Kişot'u krallık mahkemesine verilecek olan iflas edene hiçbir zarar vermeden olup biter; bu süre içinde Don Kişot'un, işleri bozulur, belki de iflas durumuna düşer. Kıssadan hisse: Borçlu sendiklerini atar, alacaklarının durumunu denetler ve konkordatosunu kendisi düzenler. Elde bu bilgiler oldukça, kimse bu iki sistemin yol açtığı Sganarelle[81] oyunlarını, Frontin[82] icatlarını, Mascarille[83] yalanlarını ve de Scapin[84] boş keselerinin ne olduğunu anlamaz. Her iflas olayında, bunları anlatmak isteyen bir yazar, Clarisse Harlowe gibi, on dört ciltlik bir kitap yazma olanağı verecek kadar bol ve çeşit çeşit düzenbazlık bulabilir. Palmaların, Gigonnetlerin, Werbrustların, Kellerlerin, Nucingenlerin hocası olan ünlü Gobseck, kendisini aldatmış olan bir tüccarı hırpalamaya karar vererek bir iflas işine karışmıştı. Vadesi konkordatodan sonra gelen senetlerle garameler toplamı, alacağının bütününü meydana getirmekteydi. Borçluya, yüzde altmış beş indirim sağlayan bir konkordatoyu kabul ettirdi. İşte böylece alacaklılar, Gobseck'in yararına, oyuna gelmiş oluyorlardı. Fakat tüccar iflas halindeki firmasının adına sahte senetler verip bu senetler yüzde altmış beş indirimi uygular. Gobseck'in, büyük Gobseck'in eline ancak yüzde elli geçmişti; borçlusunu yine de alaylı bir saygıyla selamlamaktan geri kalmadı.

81 XVII. ve XVIII. yüzyıl komedilerindeki düzenbaz tiplerinden.
82 XVII. ve XVIII. yüzyıl komedilerindeki düzenbaz tiplerinden.
83 XVII. ve XVIII. yüzyıl komedilerindeki düzenbaz tiplerinden.
84 XVII. ve XVIII. yüzyıl komedilerindeki düzenbaz tiplerinden.

İflas eden bir kimse tarafından, iflastan on gün önce yapılan bütün ticari işlemler şüpheli sayılacağından, bazı ihtiyatlı kimseler, iflas eden gibi çabucak bir konkordatoya varmakta çıkarı olan birkaç alacaklıyla, bazı işlere girmeye çalışırlar. Açıkgöz alacaklılar, gidip enayi ya da işi başından aşkın alacaklıları kandırıp tasfiyesi söz konusu olan alacaklarını yarı değerine ele geçirirler ve böylece paralarını alacaklarının garamesinden sağladıkları gibi, satın aldıkları alacakların da yarısını, üçte birini, ya da dörtte birini ele geçirirler.

İflas, yağmadan sonra içinde birkaç kese para kalmış olan bir işyerinin az çok sıkı bir şekilde kapısının kapatılması demektir. Buraya pencereden, çatıdan, mahzenden ya da herhangi bir delikten girip bir keseyi ele geçirerek, payını kapabilen tüccara ne mutlu! Gemisini kurtaran kaptan feryatlarının duyulduğu bu bozgun sırasında her şey hem meşru hem gayrimeşru, hem doğru hem sahte, hem namusluca hem de namussuzcadır. İşte kendisini emniyete alan adam beğenilir; kendisini emniyete almak demek de, başka alacaklıların zararına bir şeyler ele geçirebilmektir.

Fransa, bir krallık mahkemesinin bulunduğu bir şehirdeki, bir iflas olayı etrafındaki dedikodularla çalkalanmıştı. Buradaki iflas edenlerle cari hesabı olan yargıçlar, sırtlarına öyle ağır kauçuk cüppeler geçirmişlerdi ki bunun altında yargıçlık cübbesi parça parça oldu. Bu durum haklı olarak şüphe uyandırdığı için, iflas davası, başka bir mahkemeye gönderildi. Çünkü ne yetkili yargıç ne iflas memuru ne de yetkili bir mahkeme vardı.

Ticaret alanındaki bu karışık iş Paris'te o kadar beğenildi ki iflasta büyük bir para ziyanına uğraması söz konusu olmayan her tüccar ve işi az çok yolunda olan her tüccar, bir başkasının iflası yüzünden uğradığı zararı, sigortasız bir kaza sayar; kâr ve zarar hesabına işleyerek, vakit kaybetmek budalalığına düşmez, işini yürütmeye devam eder. Esnafa gelince, ay sonunu zor ettiği,

arabasını zor yürüttüğü, uzun süren bir davanın masraflarından ürktüğü için, büyük tüccarı taklit ederek bu işi çok kurcalamaz ve boynunu bükerek ziyanı sineye çeker.

Büyük tüccarlar artık bilançolarını teslim etmemekte, işi tatlıya bağlayarak tasfiye yoluna gitmektedirler; alacaklılar, kendilerine sunulan şey karşılığında makbuz verirler, böylece şerefsiz bir duruma düşmekten, yasal sürelerden, avukat ücretlerinden, malların değerden düşmesi tehlikesinden kendilerini korumuş olurlar. Herkes iflastan, tasfiyeden daha az bir şey ele geçeceğine inanır. Bunun için Paris'te iflastan daha çok tasfiye görülür.

Oyundaki sendiklerle ilgili perdenin amacı, sendiklerin satın alınamayacağını, bunların iflas edenle hiçbir anlaşması olmadığını ispat etmektir. Az çok sendik olan salondaki seyirciler, her sendikin çıkarını emniyete almış bir alacaklı olduğunu bilir. Pasif alacaklarla, aktif alacaklıları incelemekle üç ay geçirdikten sonra dinler, istediğine inanır ve böylece konkordato gününü bulur. Bundan sonra geçici sendikler toplantıya bir rapor sunarlar, sunulan rapor şu genel formüle göre yazılmıştır:

"Baylar, topyekûn alacağımız bir milyondur; borçlumuzu batık bir gemi gibi parçalarına ayırdık. Çiviler, demirler, tahtalar, bakırlar, üç yüz bin Frank tuttu. Böylece alacağımızın yüzde otuzunu elde etmiş oluyoruz. Borçlumuz bize yüz bin Franktan bir metelik fazla bırakmayabilirdi; bunun için halimize şükrederek, kendisini büyük ruhlu bir filozof olarak ilan edelim, cesaretlendirmek için prim verilmesini, çelenkler sunulmasını oylayalım, bize vaat etmek lütfunda bulunacağı yüzde elliyi ödemesi için de, on iki yıllık bir vade verelim. Haydi baylar konkordato tamamdır, geçin büroya, basın imzayı!"

Bu söylev üzerine mutlu tüccarlar sevinç içinde kucaklaşarak birbirlerini kutlarlar. Bu konkordatonun onaylamasından sonra, iflas eden yine eskisi gibi tüccar olur; kendisine aktifi geri verilir; işlerini yeniden ele alır. Ama ödemeye söz verdiği garameleri de iflas ettirmek hakkından yoksun değildir. Bu da adeta iflasın torunu gibi bir şeydir. Tıpkı bir annenin, kızının evlenişinden dokuz ay sonra dünyaya bir çocuk getirmesi gibi.

Şayet konkordato kabul edilmezse, o vakit alacaklılar kesin sendikleri atarlar, borçlularının mallarını işletmek ve ticaretini yürütmek için işbirliği ederler; anasının, babasının, teyzesinin mirasına el koyarlar. Bu sert önlem, aralarında yapılan bir sözleşme gereğince uygulanır.

Bundan da anlaşılır ki iki çeşit iflas vardır: Yeniden işine başlamayı tasarlayan tüccarın iflası ve suya yuvarlandıktan sonra dibe çökmeye razı olan tüccarın iflası. Pillerault bu farkı çok iyi bilirdi. Ona göre, Ragon işinde olduğu gibi, birincisinden temiz olarak çıkmak ne kadar güçse ikincisinden paralı olarak çıkmak o kadar zordur. César'a, nesi var nesi yok bırakmasını salık verdikten sonra, iflasla ilgili tasfiye işlerini yönetmek ve senetleri alacaklıların emrine vermek üzere piyasanın en namuslu avukatına başvurdu. Yasa bu dramın oynandığı sürede, alacaklıların iflas edenle ailesinin yiyeceğini vermesini emreder. Pillerault, yetkili yargıca, yeğenlerinin gereksinmesini kendisinin karşılayacağını bildirdi.

Du Tillet, iflasın, eski patronu için sürekli bir can çekişme olması için bütün dolapları hazırlamıştı. Paris'te zaman o kadar değerlidir ki iki sendikten yalnız biri işle uğraşır. Öteki göstermeliktir: O sadece tıpkı noterlik işlerinde, ikinci noterin yaptığı gibi, oynamakla yetinir. İşle doğrudan doğruya uğraşan sendik çoğu kez, avukata dayanır. Bu yolla Paris'te yukarıda sözü geçen birinci çeşit iflaslar o kadar ustaca sonuca bağlanır ki yasanın öngördüğü süre içinde her şey pişirilir kotarılır! Öyle ki yüz gün

sonra yetkili yargıç, bir bakanın vaktiyle acımasızca: "Varşova'da asayiş berkemal!" dediği gibi, sonucu ilan edebilir. Du Tillet parfümcünün ticaret yaşamına son vermek istiyordu. Bunun için onun etkisiyle seçilen sendiklerin adları anlamlı görünmüştü Pillerault'ya. Gigonnet diye anılan ve başlıca alacaklı olan Bay Bidault'nun hiçbir şeye karışmaması gerekirdi. Can sıkıcı bir adam olan ve hiçbir kaybı olmayan şu bodur ihtiyar Molineux de bütün işleri üstüne alacaktı. Du Tillet, işkence ede ede, kemirip bitirmesi için bu çakalın önüne o soylu kadavrayı fırlatıp atıyordu. Alacaklıların sendikleri seçtikleri toplantıdan sonra, kendi deyimiyle yurttaşlarının oylarını almak şerefine ermiş olarak ve de bir çocuğun bir böceğe eziyet ettiği gibi Birotteau'ya hükmedeceğinden memnun, evine döndü. Yasaya pek bağlı olan bu adam, du Tillet'nin kendisine bu konularda bilgi vermesini rica ettiği gibi, bir tane de ticaret yasası satın aldı. Bereket versin Pillerault'dan haber alan Joseph Lebas, Ticaret Mahkemesi Başkanı'nı aklı eren ve iyiliksever bir yargıç atamasını sağladı. Du Tillet'nin buraya seçtirtmeyi umduğu Gobenheim Keller'in yerine yargıç yardımcısı ve Pillerault'nun oturduğu evin sahibi Bay Camusot getirildi. Zengin ve liberal bir ipekli kumaş tüccarı olan Bay Camusot, namuslu bir adam olarak tanınmıştı.

César'ın hayatının en korkunç sahnelerinden biri, bodur Molineux ile yapmak zorunda kaldığı konuşma oldu. Bu kadar hiçe saydığı bu adam yasanın verdiği olanaktan yararlanarak César Birotteau olmuştu. Birotteau, yanında amcası olduğu halde Batave Meydanı'na gidip altıncı kata kadar çıkmak, vasisi sayılan, bu yarı yargıç ve iflas masasının temsilcisi olan ihtiyarın o tüyler ürpertici evine girmek zorunda kalmıştı.

César'ın adeta derin bir üzüntüyle içini çektiğini duyan Pillerault:

"Ne oluyorsun?" diye sordu.

"Ah, amcacığım, ne adam olduğunu bilmiyorsunuz bu Molineux'nün!" dedi.

"On beş yıldır, zaman zaman David'in kahvesinde görürüm onu. Akşamları domino oynar, bunun için seninle birlikte geldim."

Bay Molineux, Pillerault'ya aşırı bir nezaket gösterirken, iflas edene karşı da küçümsercesine bir şefkatle davrandı. Bodur ihtiyar, nasıl davranması gerektiği üzerinde uzun uzadıya düşünmüş, duruma göre nasıl farklı hareket edeceğini tasarlamış ve ileri süreceği görüşleri hazırlamıştı.

Pillerault:

"Ne gibi bir bilgi istiyorsunuz?" diye sordu. "Alacaklar konusunda herhangi bir itiraz yok."

Bodur Molineux:

"Ha, evet, alacaklar düzenlidir, her şey kontrol edilmiş bulunuyor. Alacaklılar da ciddi ve meşrudur! Ama, yasa, bayım, yasa! İflas edenin harcamaları, servetiyle nisbetsiz... Öyle görünüyor ki şu balo..."

Pillerault sözünü keserek:

"Ki siz de bulunmuştunuz," dedi. Molineux, buna aldırış etmeden sözünü sürdürdü:

"... Aşağı yukarı altmış bin Franka mâl olmuş ya da buna yakın bir para harcanmış, o sırada iflas edenin aktifi yüz küsur bin Frankı bulmuyordu... Buna göre iflas edenin, hileli iflas suçuyla Ağır Ceza Mahkemesi'ne verilmesini gerektiren bir durum vardır."

Bu kelimenin, Birotteau'yu nasıl bir çöküntü haline getirdiğini gören Pillerault:

"Sizin görüşünüz bu mu?" diye sordu.

"Bayım, ben şunu ayrıca belirteyim ki: Bay Birotteau'nun belediye memuru olması..."

Pillerault:

"Bizi buraya Ceza Mahkemesi'nde yargılanacağımızı söylemek için çağırmadınız herhalde?" dedi. "Bu hareketinize bütün David kahvesindekiler gülerler bu akşam..."

Pillerault'ya ürkmüş gibi bakan ihtiyar, David kahvesindekilerin, kendisi hakkında düşünceleri korkutmuş gibiydi. Sendik, Birotteau'yu yalnız bekliyordu. Böyle olsaydı, tek yetkili hakem pozu takınarak Jüpiter gibi davranacaktı ona karşı. Hazırladığı öldürücü sorguya çekerek Birotteau'yu yıldırmayı, başının üstünde Ceza Mahkemesi'nin baltasını sallayarak onu korkutmanın, dehşete düşürmenin zevkine vardıktan sonra, yumuşayarak bir şeyler koparmayı ve kurbanını kendisine ölünceye kadar minnettar etmeyi kurmuştu. Ama, şimdi karşısında böcek yerine, o ihtiyar ticaret arslanı dikilmişti.

"Gülecek bir şey yok bunda bayım," dedi.

Pillerault:

"Özür dilerim," diye yanıt verdi. "Bay Claparon'la çok geniş işleriniz var; kendi alacağınızda ayrıcalıklı bir durum sağlamak için masanın çıkarlarını feda ediyorsunuz. Oysa ben de, bir alacaklı olarak bu işe karışacağım. Yetkili yargıç bu işe el koysun."

Molineux:

"Bayım, ben satın alınacak adam değilim," dedi.

"Biliyorum," dedi Bay Pillerault. "Yalnız, tereyağından kıl çeker gibi işin içinden sıyrılıp, çıkarınızı sağlamak istiyorsunuz. Çok kurnazsınız, bu işte de, hani şu kiracınıza karşı..."

Kadın kılığına girip farenin ardından koşan dişi kedi gibi birden ev sahibi oluveren sendik:

"Ah bayım," dedi. "Montergueil Sokağı'ndaki evimdeki kiracıyla olan davam henüz karara bağlanmadı. Bu işte, denildiği gibi bir kaza oldu. Asıl kiracı ilk kiracımdır. Bu dalavereci, şimdi bir yıllık peşin verdiğini ve yalnız bir yıl..."

Burada Pillerault, çok dikkatli olmasını söylemek ister gibi César'ın gözünün içine baktı.

"... Ve de bir yıllık kirayı ödemiş olduğunu söyleyerek, evi boşaltabileceğini ileri sürüyor. Böylece bir dava daha açmak gerekti. Gerçekten de teminatı, kiranın tamamının ödenmesine kadar elimde tutmak isterim, bana onarım borcu filan olabilir."

Pillerault:

"Ama yasa size yalnız, kiraya karşı mobilyaları garanti olarak alma hakkını veriyor."

"Ve demirbaşa karşı!" diye Molineux can evinden vurulmuş gibi yanıt verdi. "Bu konuda içtihatlar vardır, bununla birlikte mevzuatta bazı düzeltmeler yapmak gerekiyor. Burada, yasadaki boşluklar üzerine adalet bakanının yüksek huzurlarına sunmak üzere bir muhtıra kaleme almaktayım. Hükümet için mülkiyetin çıkarlarını koruyucu önlemler almak şerefli bir ödevdir. Devlet için çok önemli bir şeydir bu. Bizler vergi kaynağıyız."

Pillerault:

"Hükümeti aydınlatabilecek yetenektesiniz," dedi. "Ama, biz, kendimizle ilgili olan şu işte hangi noktada aydınlatabiliriz sizi?"

Molineux üstünlük taslarcasına:

"Bay Birotteau'nun, Bay Popinot'dan para alıp almadığını öğrenmek isterim," dedi.

Birotteau:

"Hayır efendim," diye yanıt verdi.

Bundan sonra, Popinot'nun işiyle, Birotteau'nun ilgisi üzerinde bir tartışma açıldı. Buna göre Birotteau'nun ticaretevinin kuruluş masraflarının yarı hissesi nedeniyle Popinot'nun ödünç verdiği paraları almaya hakkı olduğuna karar verildi.

Pillerault sendik Molineux'yü ustalıkla bu noktaya getirdi; onun bu şekilde yumuşaması da David kahvesine gidenlerin verecekleri hükümlere önem verdiğini gösteriyordu. Öyle ki

sonunda Birotteau'nun gönlünü alarak ikisini de fakir sofrasına buyur etti. Eski parfümcü yalnız gelseydi belki de Molineux'yü kızdırırdı. Hem bu işte hem de başka durumlarda ihtiyar Pillerault, koruyucu melek rolünü oynamıştı.

Ticaret yasalarının iflas edenlere yüklediği korkunç bir işkence vardır: Alacaklıların kendi akıbeti hakkında karar vermek üzere yaptıkları toplantıya, sendikle yetkili yargıcın arasına otururak katılır. Kendini herkesin üstünde gören bir insan, öç almak isteyen bir tüccar için, bu acıklı tören önemli bir şey olmayabilir ama César Birotteau gibi biri için bu, bir ölüm mahkûmunun son gününde çektiği işkence gibi bir şeydir; Pillerault yeğeninin bu korkunç günün azabına katlanabilmesi için elinden geleni yaptı. Molineux'nün iflas edenle anlaşarak yaptığı işler işte bunlardı. Faubourg du Temple'deki dava, krallık mahkemesinde kazanılmıştı. Sendikler, buradaki mülklerin satılmasına karar verdiler: César itiraz etmedi. Hükümetin, Saint–Denis'yi yukarı Seine'e bağlamak üzere açtırmayı tasarladığı kanalın Faubourg du Temple'den geçeceğini öğrenen du Tillet buradaki arsaları yetmiş bin Franka satın aldı. César'ın Madeleine arsalarındaki hisseleri Bay Claparon'a bırakıldı. Yalnız Claparon, tapu ve sözleşme masraflarından Birotteau'nun payına düşeni istemekten vazgeçti, bundan başka iflastan, satıcılara ait olan garameyi alarak, bedelini ödeyecekti. Birotteau'nun Popinot ve Ortağı Ticaretevi'ndeki hissesi, adı geçen Popinot'ya kırk sekiz bin Franka satıldı. La Reine des Roses mağazası Célestin Grevel tarafından elli yedi bin Franka satın alındı. Bu alıcı kira hakkına sahip oldu, malları, mobilyaları, Sultan Merhemi ile Tuvalet Suyu'nun mülkiyetini elde ettiği gibi fabrikayı on iki yıl süresince işletmek, aletlerine sahip olmak hakkını da ele geçirmişti. Aktifteki para yüz doksan beş bin Frankı bulmuştu, sendikler buna, talihsiz Roguin'in işinin tasfiyesinden, Birotteau'nun alacağı yetmiş

bin Frankı da eklediler. Böylece toplam iki yüz altmış beş bin Frank olmuştu. Pasif ise dört yüz kırk bin kadar tutuyordu. Arada, yüzde elliden fazla bir fark vardı. İflas, kimyasal bir işleme benzer, becerikli tüccar bundan dolgun çıkmaya çalışır. Bu cam balonun içinde tamamıyla damıtılan Birotteau'dan alınan ürün, du Tillet'yi öfkelendirdi. Du Tillet, hileli bir iflas olduğuna inanmışken, namusluca bir iflas karşısında bulunduğunu anlamıştı. Bu işte onun kazancını düşündüğü yoktu. Çünkü kesenin ağzını açmadan Madeleine'deki arsaların üstüne yatacaktı. Onun asıl istediği şey zavallı Birotteau'nun onurunun kırıldığını, yıkıldığını, hakarete uğradığını görmekti. Hiç şüphe yok ki genel toplantıda alacaklılar Birotteau'yu zafere ulaştıracaklardı. Birotteau'nun cesareti yerine geldikçe, amcası ince düşünüşlü bir hekim gibi, onu azar azar dozunu arttırarak bir ilaç içirir gibi iflas işlemlerine alıştırıyordu. Bu şiddetli önlemler, ağır birer darbeydi. Bir tüccar, kendisine bunca paraya, emeğe mâl olan şeylerin değerinden aza gittiğini görmeye derin bir acı duymadan katlanamaz. Amcasının verdiği haberler karşısında kederinden taş kesilmiş gibi oluyordu.

"La Reine des Roses elli yedi bin Franka gitti ha!" diye bağırdı zavallı. "Ama yalnız dükkân on bin Franka mâl olmuştu; apartmanlar ise kırk bin Franka; sonra fabrikanın kurulması, aletler, kalıplar, kazanlar da otuz bin Franka çıkmıştı, yani yüzde elli değerinden kaybediyor bunların hepsi, dükkânda on bin Franklık mal vardı, hem merhemle Tuvalet Suyu bir çiftliğe bedel bir mülkiyetti."

Yıkılmış olan zavallı César'ın yakınmaları, Pillerault'yu hiç sarsmadı. Eski tüccar, tıpkı bir kapının önüne bağlanan bir atın yağmura katlanışı gibi, aldırış etmeden dinliyordu bunları. Ama genel toplantı söz konusu olunca Birotteau'nun derin bir sessizliğe gömülüşü onu çok ürkütüyordu. Her sosyal çevredeki insanın, nasıl bazı zaafları ve böbürlenmeleri olduğu düşünülürse, zavallı

adamcağıza, yargıçlık ettiği Ticaret Mahkemesi'ne, iflas etmiş olarak gelmenin ne büyük bir işkence olacağını kestirmek çok güç değildir. Kaç kere kendisine yaptığı hizmetleri nedeniyle teşekkür edilen yere gidip, ağır sözler işitmesi, Birotteau gibi iflas edenler hakkında ne düşündüğünü bütün Paris'çe bilinen bir adam için ölüm demekti. Kaç kez: "İflas eden, bilançosunu teslim ederken henüz namuslu bir adam olarak bilinir ama alacaklılar toplantısında nasıl bir dolandırıcı olduğu anlaşılır!" dememiş miydi? Amcası onu, yasanın buyruğu gereğince, alacaklıların karşısına çıkmak düşüncesine alıştırmak için, elverişli anlarını kolluyordu. Bu zorunluluk öldürüyordu Birotteau'yu. O uysallıkla boyun eğişi, Pillerault'nun çok içine dokunmuştu. Geceleri bölmenin öte yanından onun:

"Asla! Asla gitmeyeceğim... Ölürüm de gitmem..." diye bağırdığını duyuyordu. Birotteau'yu, önüne geçilmez bir sahne olan o alacaklılar karşısında boy gösterme sahnesinin korkunç azabından kurtarmaya karar verdi. Bu noktada yasa açık seçik ve kesindi. Genel kurulun karşısına çıkmayan tüccar hakkında hileli iflas suçlamasıyla ceza kovuşturması yapılırdı. Fakat yasa, her ne kadar iflas edeni bulunmaya zorluyor ise de, alacaklıyı gelmeye zorlamıyordu. Bir alacaklılar genel kurulu, belirli hallerde önemliydi: Örneğin bir dolandırıcının, varını yoğunu elinden almak bir anlaşma yapmak gibi hallerde ve kayırılacak alacaklılar zarar görenler arasında anlaşmazlık varsa, eğer konkordato çok hırsızca yapılmış da iflas edenin şüpheli bir çoğunluğa gereksinmesi olmuşsa, önemliydi. Yoksa her şeyin gerçekleştiği ya da dolandırıcının, önceden işini yoluna koyduğu iflas halinde, genel kurul toplantısı, basit bir toplantıdan ibaretti. Pillerault bütün alacaklılara birer birer gidip, avukata yetki vermelerini rica etmeye karar verdi. Du Tillet'den başka bütün alacaklılar, yıktıktan sonra César'a içtenlikle acıyorlardı. Hepsi parfümcünün nasıl

hareket ettiğini, defterlerinin ne kadar düzenli, işlerinin ne kadar açık olduğunu biliyorlardı. Bütün alacaklılar, aralarında tek bir uydurma alacaklı bulunmamasından memnundu.

Önce iflas memuru, sonra da sendik olan Molineux, César'ın evinde, her şeyinin olduğu gibi durduğunu gördü. Bunlar arasında Popinot'nun verdiği Hero ve Léandre tablosuyla Birotteau'nun iğneleri, altın yüzükleri, mücevherleri, iki saati vardı. Herhangi namuslu bir adam, doğruluğa aykırı saymayarak bunları alıp götürmüş olabilirdi. Constance, pek de zengin olmayan mücevher kutusunu bırakmıştı. Yasaya bu kadar boyun eğiş, ticaret âleminde derin bir etki yaptı. Birotteau'nun düşmanları bu hali, bir enayilik belirtisi saydılar, ama aklı başında kimseler, bunu gerçek yüzüyle çok güzel, aşırı bir doğruluk örneği olarak gösteriyorlardı. İki ay sonra, borsanın görüşü değişti. En kayıtsız insanlar bile, bu iflasın o zamana kadar piyasada çok seyrek görülmüş bir ticaret garibesi olduğunu ileri sürüyorlardı. Bunun için alacaklarının yüzde altmışını kurtaracaklarını anlamış olduklarından Pillerault'nun dileğini yerine getirdiler. Çok fazla avukat da yoktu. Hatta tüccarlardan birkaçı, aynı avukata yetki vermişti. Pillerault bu korkunç kurulu, üç avukat, kendisi, Ragon, iki sendikle yetkili yargıç olmak üzere sekiz kişiye indirmişti.

Bu önemli günün sabahı yeğenine:

"César, bugün toplantına hiç korkmadan gidebilirsin; alacaklılardan hiçbiri gelmeyecek," dedi.

Bay Ragon, borçlusuyla beraber gitmek istedi.

La Reine des Roses'un eski sahibinin ince kuru sesi duyulduğu zaman onun yerine, mağazaya gelenin benzi sarardı ama iyi yürekli ihtiyar ona kollarını açmıştı, Birotteau da, babasını kucaklayan bir oğul gibi, onun boynuna atıldı, iki parfümcü ağlaştılar. Böylesine bir hoşgörü karşısında cesareti yerine gelen iflas kurbanı, amcasıyla birlikte arabaya bindi. Saat tam on

buçukta Saint–Merri Manastırı'na geldiler. O vakitler, Ticaret Mahkemesi burada bulunuyordu. Bu saatte iflas dairesinde kimsecikler yoktu. Gün ve saate sendikler ve yetkili yargıçla birlikte karar verilmişti. Avukatlar, müvekkillerinin hesabına orada bulunuyorlardı, César'ın çekineceği bir şey yoktu. Bununla birlikte adamcağız, odasında bulunan Bay Camusot'nun yanına, derin bir heyecan duymadan giremedi ve iflas dairesine girerken de tir tir titremeye başladı.

Bay Camusot, Birotteau'ya:

"Hava soğuk, bu baylar, salonda bizi donduracak yerde burada kalmaktan yakınmazlar herhalde, oturunuz baylar," dedi. İflas sözünü ağzına almamıştı.

Birer iskemle alıp oturdular, yargıç koltuğunu, utancından ezilip büzülen Birotteau'ya verdi.

Camusot, Birotteau'ya:

"Sahibi bulunduğunuz mal, mülk ve parayı bırakmanıza karşılık, alacaklılar da, kalan alacaklarından vazgeçtiler; konkordatonuz, kederinizi hafifletecek bir tarzda hazırlanmış bulunmaktadır. Avukatınız bunu derhal tescil ettirecek: Artık serbestsiniz." Camusot, Birotteau'nun ellerini tutarak: "Mahkemenin bütün yargıçları azizim Bay Birotteau," dedi. "Gösterdiğiniz metanet karşısında hiç hayrete düşmeden, içinde bulunduğunuz durum nedeniyle büyük bir üzüntü duymuşlardır ama kimse doğruluğunuz hakkında en küçük bir kuşkuya düşmüş değildir. Felakete uğradığınız zaman da, burada bulunduğunuz günlerdeki kadar şereflisiniz. Yirmi yıldır ticaret hayatındayım, düşmüş bir tüccarın böylesine herkesin hayranlığını kazanmış olmasına ikinci kez tanık oluyorum."

Birotteau gözleri yaşararak yargıcın elini sıktı. Camusot, şimdi ne yapmayı düşündüğünü sordu, Birotteau, çalışarak alacaklılarına olan bütün borçlarını ödeyeceğini söyledi.

Camusot:

"Eğer bu soylu ödevi yerine getirmek için birkaç bin Franka ihtiyacınız olursa, daima emrinize amadedir. Paris'te böyle eşine az rastlanır bir olaya tanık olabilmek için bu parayı vermekten zevk duyacağım."

Pillerault, Ragon ve Birotteau beraberce oradan ayrıldılar.

Mahkemenin kapısında Pillerault:

"Görüyorsun ya korkulacak bir şey yokmuş!"

Çok duygulanan adamcağız:

"İyiliğinizi hiçbir zaman unutamam amcacığım," diye minnetini açıkladı.

Ragon da:

"İşte kurtuldunuz," dedi. "Cing–Diamants Sokağı şuracıkta, gelin de yeğenime uğrayalım."

Constance'ı, dükkânın üstündeki basık tavanlı, karanlık, asmakattaki küçük bir yazıhanede görmek çok acı geldi Birotteau'ya, pencerenin üçte birini kaplayarak, ışığın girmesine engel olan tabelada: "A. POPINOT" yazısı okunuyordu.

Tabelayı göstererek Birotteau üzgün bir neşeyle:

"İşte İskender'in komutanlarından biri," dedi.

Birotteau'nun, bir türlü içinden söküp atamadığı üstünlük duygusunun safça belirtisi olan bu zoraki neşe, yetmişindeki Ragon'u hafifçe ürpertmişti. César karısının birtakım mektupları imza ettirmek üzere Popinot'ya götürdüğünü görünce, renginin sararmasına, gözlerinin dolu dolu olmasına engel olamadı.

Constance güleryüzle:

"Günaydın dostum," dedi.

César, Popinot'ya bakarak:

"Burada rahat olup olmadığını soracak değilim," dedi.

Kadın eski tüccarın içine dokunan şefkatli bir sesle:

"Oğlumun yanında gibiyim," dedi.

Popinot:

"Bu işte umut var. Yağımız, gazetelere yazdırdığım yazılar ve Gaudissart'ın bütün Fransa'daki çalışmaları etkisiyle iyi gidiyor. Gaudissart her tarafı afişe, prospektüse boğdu. Şimdi Strasbourg'da Almanca prospektüsler bastırıyor; oradan Almanya'ya yayılacak; bir istila hareketi yapar gibi. Üç bin sandık mal dağıttık."

César:

"Üç bin sandık ha!" dedi.

"Sonra Saint–Marceau Mahallesi'nde, ucuza bir arsa aldım; şimdi bir fabrika yaptırıyorum oraya. Temple Mahallesi'ndekini de elimde tutacağım."

Birotteau karısının kulağına:

"Biraz yardımla, işin içinden sıyrılacağız," dedi.

O uğursuz günden beri César, karısı ve kızı anlaşmışlardı, memur olan zavallı César şimdi, olanaksız değilse bile çok güç olan bir sonuca ulaşmak istiyordu: Borçlarının tümünü ödemek. Coşkun bir doğruluk duygusuyla birbirine bağlanan bu üç insan adeta hasisleşmiş, yemez içmez olmuştu. İnce bir hesapla Césarine tam bir genç kız heyecanıyla kendini işine vermişti. Geceleri uykusuz geçirerek, çalıştığı mağazanın ilerlemesi için bir şeyler bulmaya çalışıyor, kumaş desenleri araştırıyor, doğuştan gelme bir ticaret yeteneği gösteriyordu. Patronları bu çabasını hafifletmek zorunda kalmışlardı; bahşiş vererek ödüllendiriyorlardı. Patronlarının kendisine birtakım tuvalet eşyası ya da mücevherle ödüllendirmelerini istemiyor, "Parra!" diye haykırıyordu. Her ay başında aylığını, ufak tefek kazancını Pillerault Amcasına getirirdi: César'la Constance da onun gibi yapıyordu. Üçü de kendilerini beceriksiz bildikleri için hiçbiri, biriken parayı işletmeye kalkmıyordu. Biriktirdikleri parayı işletmeyi Pillerault Amcaları-

na bırakmışlardı. Ticarete başlayan amca, borsada *report*[85] işlemlerine girişerek bu parayı arttırıyor, kazanç sağlıyordu. Sonraları ona bu yolda Jules Desmrets'yle Joseph Lebas'nın da tehlikesiz işleri göstererek yardımcı oldukları öğrenildi.

Amcasının yanında kalan eski parfümcü, kendisiyle karısı ve kızının biriktirip verdikleri parayı nasıl işletttiğini sormaya cesaret edemiyordu. Sokakta başı önünde yürüyor, o bozulmuş aptallaşmış yüzünü, herkesten saklamaya çalışıyordu. Güzel kumaştan bir giysi giydiği için kızıyordu kendi kendine.

Amcasına, melek gibi saf bir bakışla:

"Hiç olmazsa," demişti. "Alacaklılarımın ekmeğini yemiyorum. Sizin ekmeğiniz tatlı geliyor bana. Bana acıdığınız için karnımı doyurduğunuzu biliyorum ama bu kutsal acıma nedeniyle aylığımın meteliğine el sürmediğinizi biliyorum."

Şimdi bu memura rastlayan tüccarlar, o eski parfümcüyü anımsatan hiçbir şey görmüyorlardı onda. Böylece ömürlerinde hiçbir şeye aldırış etmemiş olan kaygısızlar, o zamana kadar yanlarına uğramamış olan şeyin, yani, düşünme'nin etkisiyle derin bir yasa bürünen yüzüne bakınca, bir insanın düşmesinin ne demek olduğunu çok iyi anlıyorlardı. Yapmacıktan bu halde görünemezdi bir insan. Havai, vicdansız, her şeye kayıtsız insanlar, hiçbir zaman felakete uğramış bir insan gibi gösteremezler kendilerini. Yalnız din, düşmüşlerin ayrı bir damga vurur alınlarına: Onlar, bir yarına, bir kurtarıcıya inanırlar; yüzlerinde öyle bir parıltı vardır ki onları ayırır öteki insanlardan; umutla karışık öyle dindarca bir boyun eğişleri vardır ki acıma uyandırır görenlerde; cennetin kapısında ağlayan sürgün edilmiş bir melek gibi neyi kaybettiklerini bilirler. İflas edenler borsaya giremezler.

85 Vadeli bir işlemin vadesinin uzatılması.

Doğruluk alanından kovulan César, affa uğradıktan soma içini çekip ah eden bir meleği andırıyordu.

Düşüşünden esinlendiği düşüncelerle Birotteau, on dört ay boyunca her türlü zevke, eğlenceye sırt çevirmişti. Dostluklarına güvendiği halde, bir kerecik bile Ragonlara yemeğe gitmeye razı edemediler onu. Lebaslara, Matifatlara, Protezlere, dahası Bay Vauquelin'in evine bile adım atmamıştı. Oysa bunların hepsi onun doğruluğuna derin bir saygı göstererek onu yüceltmek için yarış ediyorlardı birbirleriyle. César, bir alacaklısıyla göz göze gelmektense, odasında tek başına oturmaktan daha çok hoşlanıyordu. Dostlarının en candan ilgileri, ona durumunu acı acı hatırlatmaktaydı. Constance ile Césarine de hiçbir yere gitmiyorlardı. Pazarları ve bayram günleri, işte yalnız serbest oldukları o günlerde, ayin zamanı uğrayıp César'ı alıyor, kilisede din ödevlerini yerine getirdikten sonra, Pillerault'nun evinde beraberce oturuyorlardı. Pillerault, Abbé Loraux'yu davet ediyordu; onun sözleri, bu sıkıntılı günlerde César'a kuvvet veriyordu. O gittikten sonra ailece baş başa kalıyorlardı. Eski hırdavatçı, doğruluğa çok değer veren bir insan olduğu için César'ın titizliğini çok iyi anlıyordu. Bunun için de, onun alnının akıyla karşılarına çıkabileceği insanların sayısını çoğaltmayı kararlaştırmıştı. Kaderin karşısına çıkardığı bin bir güçlükle boğuşan bu aile, 1821 yılının Mayıs ayında kaderlerine hükmedenin sayesinde, didinmelerinin ödülü olarak ilk kez bir eğlence yüzü gördü. O ayın son pazarı, Constance,'in César'la evlenmeyi kabul ettiği günün yıldönümüydü. Pillerault, Ragon'la birlikte Sceau'da küçük bir yazlık ev kiralamıştı. Pillerault, bu eve yerleşmeleri şerefine neşeli bir ziyafet vermek istiyordu.

Pillerault cumartesi günü yeğenine:

"César," dedi, "yarın yazlığa gidiyoruz; sen de geleceksin."

Yazısı çok güzel olan César, Derville'in hesabına, bazı yazıları temize çekiyordu. Oysa pazar günleri resmî tatil olduğu için, başını kaldırmadan çalışıyordu.

"Olmaz," dedi. "Bay Derville'in verdiği bir vasilik zaptını yazacağım."

"Karın ve kızın bir ödülü hak etmiş bulunuyorlar. Dostlarımızdan başka kimseyle karşılaşacak değilsin orada: Abbé Loraux, Ragonlar, bir de Popinot'yla amcası gelecek."

César'la karısı işe boğuldukları için Sceaux'ya hiç gidememişlerdi. Oysa zaman zaman La Reine des Roses'un baştezgâhtarının bir zamanlar altında bayılacak gibi olduğu ağacı görmek için oraya gitmeyi ne kadar isterlerdi. Popinot'nun sürdüğü arabada giderlerken, Constance, kocasının yüzüne anlamlı anlamlı bakmıştı; ama onun yüzünde en ufak bir gülümseme belirmedi. Eğilip kulağına bir şeyler söylediği zaman da hiç yanıt vermeyerek, sadece başını sallamıştı. Bu biraz zoraki, tatlı sevgi ifadesi, César'ın yüzünü güldürecek yerde, onu büsbütün kederlendirdi; gözlerinden bir iki damla yaş aktı. Zavallı adamcağız yirmi yıl önce de geçmişti bu yoldan. Ama o zaman gençti, zengindi, umut doluydu. Césarine kadar güzel bir kıza tutkundu; mutluluk rüyaları görüyordu o günlerde. Şimdi arabanın bir köşesinde oturan, uykusuz geçen gecelerden sonra benzi sararmış o ince yavrusuyla, üzerinde yalnız volkan lavları altında kalmış güzel şehirlerin güzelliği kalmış karısına bakıyordu. Yalnız, sevgilerinden hiçbir şey eksilmiş değildi! César'ın bu hali şimdi onun eskiden yaşadığı güzel sahneyi canlandıran Césarine'le Anselme'in neşelerini karartıyordu.

Zavallı baba, yürek parçalayıcı bir sesle:

"Mutlu olun yavrularım," dedi. "Hak ettiniz bunu. Hiçbir art düşünceye kapılmadan sevebilirsiniz birbirinizi."

Birotteau bunları söyleyerek karısının ellerini tuttu; taparcasına bir sevgiyle öptü, öptü. Bu Constance'ın gönlünü en coşkun bir

neşeden de çok sarmıştı. Pillerault, Ragon, Abbe Loraux ve Yargıç Popinot'nun, kendilerini bekledikleri eve geldikleri zaman. César'ı felaketinin ertesi günü gördükleri için üzgün olan bu seçkin insanlar öyle canayakın bir davranış, öyle tatlı sözler ve bakışlarla karşılamışlardı ki kendisini, adamcağızın içi birden rahatlayıverdi.

Pillerault Amca, César'la Constance'ı el ele vererek:

"Haydi, Césarine'le Anselme'i de yanınıza alarak Aulny korularında dolaşın biraz; saat dörtte dönersiniz," dedi.

Borçlusunun o derin kederli hali karşısında üzülen Bayan Ragon:

"Zavallılar sıkılıyorlar bizden; ama az sonra neşeleri yerine gelir," dedi.

Abbe Loraux da:

"Kabahatleri olmadığı halde vicdan azabı duyuyorlar," diye ekledi.

Yargıç da César için:

"Onu ancak felaket yükseltebilirdi," dedi.

Unutmak yalnız kuvvetli ve yaratıcı insanlara vergi bir sırdır. Unutmak; geçmiş nedir bilmeden, her saat yeniden yaratmanın sırrına eren doğa gibi. César gibi zayıf yaradılışlı insanlar, tecrübeden ders alacak yerde kedere boğulup kalırlar, her gün felaketlerinin içinde çırpınıp zehrini yüreklerine doldurarak tüketirler kendilerini.

Bu iki çift Paris dolaylarındaki en güzel tepelerden birinin üstünü bir çelenk gibi süsleyen Aulnay korularının yoluna dökülüp de bütün tatlılığıyla Kurtlar Vadisi'ni, çevrenin pırıl pırıl güzelliğini, nefis manzarayı ve baharın ilk yeşilliklerini gördükleri zaman, gençliğin en güzel günlerinden birinin anısı canlandı César'ın içinde, ruhundaki kederin gergin telleri gevşedi: Göğsünü karısının omzuna yasladı; artık gözlerindeki o donuk bakış kalmamış, derin bir neşe pırıltısı almıştı yerini.

Constance kocasına:

"Sonunda seni eski halinde görebildim, zavallı Césarcığım!" dedi. "Bana öyle geliyor ki zaman zaman biraz gülüp eğlenmeyi hak edecek şekilde yaşamaktayız."

Adamcağız:

"Ama yapabilecek miyim bunu?" dedi. "Ah! Constance, senin sevginden başka hiçbir şeyim kalmadı artık. Evet, kendime olan güvenime varıncaya kadar yitirdim. Biricik dileğim arkamda hiçbir borç bırakmadan ölmektir. Sen, sevgili karıcığım, sen ki bana akıl yolunu gösteren, temkinli olmayı salık veren, her şeyi açık seçik görebilen, sen ki üstüne toz konduralamayacak insansın, neşe senin hakkındır. On sekiz ay önce, şu uğursuz balodaki sevgili Constance'ım gözümün önüne geliyor şimdi; o sevdiğim biricik kadın, bana belki de yirmi yıl önce, tıpkı şimdi çocuklarımızın yaptığı gibi, şu kırlarda konuştuğumuz genç kızdan daha güzel görünmüştün o gün... Oh! Canım!" Bu kelimeyi öyle bir sevgiyle söylemişti ki karısının yüreğine işledi. Sonra sözünü sürdürdü: "Kederimi dindirmeye çalışacak yerde beni azarlamanı isterdim," dedi.

Constance:

"Ben bir kadının yirmi yıl evlilikten sonra da kocasına karşı beslediği sevginin artacağını ummazdım," diye yanıt verdi.

Bu söz bir an için César'a bütün dertlerini unutturdu. Çünkü kimi insanları dünyayı bağışlamışlar gibi mutlu ederdi böyle bir söz. Bunun etkisiyle adeta sevinçle, o kendi ağaçlarına doğru yürüdü; güzel bir rastlantıyla kesmemişlerdi bu ağacı. Karı koca ağacın dibine oturdular. Şimdi dünyanın farkında olmadan, çimenler arasında dönüp dolaşan Anselme'le Césarine'i seyrediyorlardı; Anselme, Césarine'e:

"Babamızın Huile Céphalique'de olan hissesini satın aldığım için beni çok bayağı ve açgözlü buluyor musunuz bilmem? Onun

yarı hissesinin üstüne titriyorum, bunu arttırmaya çalışıyorum. Onun parasıyla senet kırıyorum, eğer şüpheli senetler olursa, kendi üstüme alıyorum. Ancak, babamızın yeniden itibarını kazandıktan sonra birbirimizin olabileceğimiz için, bugünü yaklaştırmaya var gücümle çalışıyorum," dedi.

Césarine'in sevgilisi bu sırrını kaynanasına açmamıştı. En masum âşıklar bile kendilerini göstermek isterler sevgililerine.

Césarine:

"Bu dediğiniz gün yakın mı?" diye sordu.

"Yakın," diye yanıt verdi Popinot.

Bu sözcük o kadar yüreğe işleyen bir heyecanla söylenmişti ki o saf ve temiz Césarine sevgili Anselme'e alnını uzattı, çocuğun hareketinde öylesine büyük bir kibarlık vardı ki genç adam susamışçasına, saygılı bir öpücük kondurdu.

Césarine, Birotteau'ya:

"Baba, her şey yolunda... Yüzün gülsün biraz, bırak şu kederli halini," dedi.

Birbirleriyle bu kadar kaynaşmış olan aile, Pillerault'nun evine döndükleri zaman, pek de keskin görüşlü olmayan César, Ragonlarda bir değişikliğin farkına vararak bir şeylerin geçmiş olacağını düşündü.

Bayan Ragon tatlı bir bakışla karşılamıştı onları; "Alacağımızı aldık," der gibi bir hali vardı.

Sofraya soğukluk geldiği sırada Pillerault Amca, umulmadık bir şeyle karılaşacağından şüphe etmeye başlayan ama bunun önemi hakkında bir şey düşünmeyen Birotteau'nun yüzüne bakarak:

"Yeğenim, dinle beni," dedi. "Karının, kızının ve senin on sekiz aydır biriktirdiğiniz paralar yirmi bin Frankı buldu. Ben de alacağımın garamesi olarak otuz bin Frank elde ettim; böylece alacaklılarına elli bin Frank ödeyecek duruma geldik. Bay Ragon

garame olarak otuz bin Frank aldı; Sceaux noteri, dostlarına faiziyle birlikte bütün borcunu ödemiş bulunduğunu gösteren bir makbuz verecek. Geri kalan para Crottat'da. Bundan da Lourdois'ya, Madou anaya, dülgere, doğramacıya ve sıkışık durumdaki alacaklılara ödeme yapılacak. Böylece gelecek yıl bu iş bitmiş olur, zaman ve sabırla çok yol alınır."

Birotteau coşkun bir sevinçle ağlayarak amcasının boynuna atıldı.

Ragon, Abbé Loraux'ya:

"Artık nişanını da taksın bari," dedi.

Papaz, César'ın göğsündeki iliğe kırmızı kurdeleyi geçirdi, adamcağız o gün belki yirmi kez, aynaya bakarak kendini seyretmişti. Kendini yüksek gören kimseler, gülerlerdi bunu görseler ama bu iyi yürekli dostlar doğal bulmuşlardı onun bu halini.

Ertesi gün Birotteau, Bayan Madou'nun dükkânına gitti.

"O! Siz misiniz babalık... Az kalsın tanımayacaktım sizi; öyle ak pak olmuşsunuz ki! Ama tuzunuz kuru sizin, bir iş bulur kurtarırsınız paçanızı. Ama ben dolap beygiri gibi döner dururum bütün gün, çalışmaktan canım çıkar..."

"Ama Bayan Madou..."

"A, yo, hani sitem diye söylemiyorum bunu, makbuzunuz var."

"Bugün noter Bay Crottat'nın yazıhanesinde paranızı vereceğimi haber vermeye geldim; geri kalan borcumla faizlerimi..."

"Ne diyorsunuz?"

"Saat on bir buçukta orada bulunun..."

"İşte namuslu adam dediğin böyle olur... Hem de sapına kadar... Yüzde dörtleri de verecekmiş..." diye Birotteau'yu safça pöh pöhledi. "Bakın, sayın bayım şu sizin kırmızı saçlı delikanlınızla iyi iş yapıyoruz doğrusu, efendi çocuk, ziyanımı çıkartmam için hiç pazarlık etmeden çok kâr bırakıyor bana; bunun için de

alacağımı aldım diye makbuz vereceğim size. Paranız elinizde dursun adamım!"

Sonra elini halde görülebilen canlı etten en iyi yastıklara vurarak:

"Çabuk parlar Madou Karı, çenesi düşüktür ama nah yürek var burasında!" dedi.

"Olmaz! Yasa çok açık seçiktir. Borcumu tamamıyla ödeyeceğim size."

"E, öyleyse uzun boylu yalvartacak değilim kendime sizi! Yarından tezi yok ne namuslu adam olduğunuzu ilan edeceğim herkese. Ah, şaka değil... Az bulunur böylesi..."

Adamcağız Crottat'nın kaynatası dülgerle de aynı sahneyi biraz daha değişik olarak yaşadı. Yağmur yağıyordu. César şemsiyesini kapının bir köşesine bırakmıştı, sonradangörme boyacı şemsiyesinden sızan suyun güzel salonundan içeriye doğru yol aldığını görünce insanın rahatını kaçıran bir dilenciyle konuşur gibi sert bir sesle:

"E, ne istiyorsunuz bakalım, zavallı Birotteau baba?" dedi.

"Damadınız bir şey söylemedi mi bayım size?" diye César sordu.

Bir şey isteyeceğini sanarak sabırsızlanan Lourdois:

"Ne söyleyecekti ki!" dedi.

"Bu sabah saat on bir buçukta bütün alacağınızı aldığınız için bana makbuz vermek üzere yazıhanesinde bulunmanızı?"

"Ha! Bakın o zaman iş değişir... Şöyle buyrun Bay Birotteau, bir şeyler yemez misiniz bizimle?"

Bayan Lourdois da:

"Soframıza oturmak zevkini bağışlayın bize," dedi.

Şişko Lourdois da:

"Demek işler iyi gidiyor?" diye sordu.

"Hayır, bayım, bütün gün çalışıyorum. Kuru ekmek yiyerek biraz para biriktirdim, dostlarıma verdiğim zararı böylece onarabileceğimi umuyorum."

Boyacı, üzerine bol kazciğeri sürülmüş koca bir lokmayı yutarak:

"Gerçekten namuslu bir adamsınız siz!" diye bağırdı.

Bayan Lourdouis da:

"Bayan Birotteau ne yapıyor?" diye sordu.

"Bay Anselme Popinot'nun kasasına bakıyor, hesaplarını tutuyor."

Bayan Lourdois yavaşça kocasına:

"Zavallı!" dedi.

Lourdois:

"Azizim Bay Birotteau, eğer bana gereksinmeniz varsa yardım edebilirim size..." dedi.

César da:

"Size saat on birde gereksinmem var bayım," diyerek çıkıp gitti.

Büsbütün rahata kavuşmamakla birlikte bu ilk deneme Birotteau'nun cesaretini arttırmıştı; yeniden itibarını kazanmak düşüncesi bütün yaşamına egemen olmuştu. Yüzündeki eski pembelik tamamıyla kayboldu, gözleri çukura kaçtı, yanakları çöktü. Onu sabahları sekizde, akşamları da saat dörtte Oratoire Sokağı'na giderken ya da buradan dönerken, o sırtında iflas ettiği zamanki redingotuyla, ki bu redingotun üstüne titriyordu, tıpkı bir asteğmenin üniformasına baktığı gibi eski redingotuyla gören eski ahbapları, tamamıyla ağaran saçları, soluk yüzü, çekingen haliyle, bir hırsız gibi duvar diplerinden giderken, o hiç istemediği halde yolunu kesip:

"Sizin nasıl namusluca davrandığınızı herkes biliyor dostum," diyorlardı. "Herkes nefsinize karşı bu kadar sert davranmanıza üzülüyor; kızınız ve karınız için de böyle."

Bazıları da:

"Biraz kendinize bakın, para sıkıntısı öldürmez insanı," diyorlardı.

Bir gün zavallı Birotteau, Matifat'ya:

"Yok öyle değil; ruh sıkıntısı," demişti.

1823 yılının başında Saint–Martin kanalının açılmasına karar verilmişti. Temple Mahallesi'ndeki arsaların değeri korkunç derecede yükseldi. Eskiden César'ın olan du Tillet'nin arsası projeye göre ikiye bölünüyordu. Kanalı yapacak şirket, eğer banker arsasını istenilen zamanda verirse inanılmaz bir fiyat vermeye hazırdı. César'ın du Tillet ile yaptığı kira kontratı buna engeldi. Banker, Cinq–Diamants Sokağı'na gelip Popinot'yla konuştu. Her ne kadar César, du Tillet'ye karşı ilgisiz idiyse de Césarine'in nişanlısı içgüdüsüyle kin besliyordu bu adama karşı. Ne hırsızlığından ne de çevirdiği alçakça dolaplardan haberi vardı ama içinden bir ses: "Bu adam hapishane kaçkınının biri!" diye haykırıyordu. Du Tillet kendisiyle hiçbir iş yapmamıştı ama Popinot, yüzünü görünce tiksiniyordu. Hele şimdi, onun kaynatasının yıkıntılarından zenginleştiğini görerek büsbütün çileden çıkıyordu. Çünkü Madeleine'deki arsaların değeri 1827'de vardığı korkunç fiyatı hissettirecek kadar yükselmişti. Bunun için banker, gelişinin nedenini açıkladığı zaman Popinot gözünü büzüp nefretle onu süzdü.

"Kirayı size ciro etmeyi reddedecek değilim ama altmış bin Frank isterim, bundan bir metelik inecek değilim."

Du Tillet, geri geri gider gibi yaparak:

"Altmış bin Frank," diye bağırdı.

"Bu arsanın kirası daha on beş yıl benim üstümde, yeni bir fabrika kurmak için yılda üç bin lira fazla harcayacağım. İşte böyle, altmış bin Frankı kabul etmiyorsanız hiç konuşmayalım," diyerek Popinot yazıhanesine girdi. Du Tillet de peşinden gelmişti.

Tartışma haraketlenmişti. Bir aralık Bay Birotteau adı geçince Bayan César aşağıya indi. O ünlü balodan beri du Tillet'yi ilk kez görüyordu.

Eski patronunun karısında gördüğü değişiklik karşısında du Tillet hayretini açığa vuran bir hareketi önleyemedi; yaptıklarının sonucu karşısında dehşete kapılarak önüne baktı.

Popinot, Bayan César'a:

"Bu bay sizin arsalara üç yüz bin Franka müşteri bulmuş ama bizim zararımızı karşılamak için altmış bin Frank vermek istemiyor..."

Du Tillet yüksek perdeden:

"Üç bin Frank gelir!" dedi.

Bayan César da doğal ve içe işleyen bir sesle:

"Üç bin Frank gelir..." dedi.

Du Tillet sapsarı kesilmişti. Popinot, Bayan Birotteau'ya baktı. Ortalığa derin bir sessizlik çöktü, bu da durumu Anselme için büsbütün anlaşılmaz hale sokmuştu.

Du Tillet:

"Kiradan vazgeçtiğinizi bildiren şu kâğıdı imzalayın; Crottat'ya hazırlatmıştım," diyerek yan cebinden pullu bir kâğıt çıkarttı. "Ben de size altmış bin Franklık bir çek vereceğim." Popinot, Bayan César'a baktı, rüya görüyorum sanıyordu. Du Tillet bir masanın kenarında çekini imzalarken Constance çekilip asmakata çıktı.

Popinot'yla banker, kâğıtları birbirlerine verdiler. Du Tillet, Lombards Sokağı'nda bıraktığı arabasına doğru giderken Popinot arkasından bakarak kendi kendine:

"Eh, birkaç aya kadar bu acayip iş sayesinde Césarine'ime kavuşacağım. Artık o zaman sevgili karıcığım çalışıp didinmekten kurtulacak. Olur şey değil! Bayan César'ın bir bakışı yetti! Bu haydutla arasında ne var ki? Pek acayip şey doğrusu..." Popinot

çeki verip parayı almak üzere bankaya birini gönderdikten sonra, Bayan Birotteau'yla konuşmak için yukarı çıktı ama onu kasasının başında bulamadı. Odasına çıkmış olmalıydı. Anselme'le Constance birbiriyle anlaşan kaynana damat gibi yaşıyorlardı, bunun için mutluluğa yaklaşan bir âşığın telaşıyla onun dairesine gitti. Kedi gibi bir sıçrayışta yanına geldiği kaynanasının elinde du Tillet'nin bir mektubunu görünce son derece hayret içinde kalmıştı. Du Tillet'nin yazısını tanımıştı. Odayı bir şamdan aydınlatıyordu; yerdeki taşın üstünde yanan mektubun alevlerinin duvarda oynattığı gölgeler kara hayaletler gibi görünüyordu. Bu manzara karşısında Popinot'nun bütün vücudu ürpermişti. Çok keskin gözlü olduğu için kaynanasının elinde tuttuğu mektubun şu ilk satırlarını okuyabilmişti: "Taparcasına seviyorum sizi! Bunu biliyorsunuz siz de meleğim, peki neden..."

Popinot belli edilmemeye çalışılan kötü bir şüpheden gelen zoraki bir gülümseyişle:

"Nasıl bir etkiniz var da du Tillet'nin üstünde, böyle bir işi ona kabul ettirdiniz?" diye sordu.

Büyük bir heyecana kapılan kadın:

"Konuşmayalım bunu," dedi.

Şaşkına dönen Popinot:

"Peki, öyle ise sıkıntılarınızın sonunun geldiğini söyleyeyim size."

Anselme topuklarının üstünde dönerek pencerenin önüne gitti, parmaklarıyla camı tıkırdatıp avluya bakarken:

"Peki ama o du Tillet'yi seviyor diye neden ben namusluca davranmayayım?" diye düşündü.

"Neniz var yavrum?" diye Constance sordu.

"Huile Céphalique'in net kârı iki yüz kırk iki bin Frankı buluyor; yarısı yüz yirmi bin eder," dedi birden bire Popinot. "Bu toplamdan Bay Birotteau'ya verdiğim kırk sekiz bin Frankı

düşürsem geriye yetmiş iki bin Frank kalır; bu da kiradan vazgeçmek yoluyla elimize geçen altmış bin Frank eklenince yüz otuz iki bin Frank eder."

Bayan César bu sözleri dinlerken öylesine derin bir mutluluk duymuştu ki içinde, Popinot, kaynanasının yüreğinin atışını duydu.

"İşte dediğim gibi Bay Birotteau'yu daima ortağım saymıştım. Bu parayı borçlarını ödemek için kullanabiliriz. Buna Pillerault Amcanın işlettiği yirmi sekiz bin Frankı eklersek yüz altmış bin Frankınız olur. Amcanız bu yirmi beş bin Frank için bize makbuz vermemezlik etmez. Dünyada hiçbir kuvvet gelecek senenin kârına mahsuben kaynatama ödünç vermeme engel olamaz. Böylece alacaklılarının bütün hesabını kapatmak için gerekli para sağlanmış olur. Ve... O da... İtibarını yeniden kazanır.

Bayan César iskemlesinin altında dizlerini büzerek:

"İtibarını yeniden kazanır..." dedi. Mektubu bıraktıktan sonra ellerini kavuşturarak bir dua okudu. İstavroz çıkardıktan sonra:

"Anselmeciğim, sevgili evladım," dedi.

Genç adamın başını ellerinin arasına alarak, alnından öptü, göğsünün üstüne bastırarak uzun uzun okşadı onu:

"Césarine senin artık! Kızım çok mutlu olacak. Kendisini harap eden işten ayrılacak."

Popinot:

"Onu sevgi kurtaracak," dedi.

"Evet," diye ona gülümseyerek yanıt verdi.

Popinot, uğursuz mektuba göz ucuyla bakarak:

"Size bir şey söyleyeceğim," dedi. "Célestin'e sizin mağazayı satın alabilmesi için yardım ettim. Ama bu yardımı yaparken bir koşul ileri sürdüm. Oturduğunuz daire bıraktığınız gibi duruyor. Bir şey düşünüyordum ama talihin bize bu kadar yardım edeceğini ummuyordum. Célestin eski apartmanınızı size ciro etmeye

söz verdi, buraya adım atmadı, bunun için bütün mobilyaları da sizin. Césarine'le oturmak için kendime ikinci katı ayırdım. Césarine sizden hiç ayrılmayacak. Evlendikten sonra, gündüz sabahın sekizinden akşamın altısına kadar burada bulunacağım. Sizi yeniden zenginliğe kavuşturmak için Bay César'ın hissesini yüz bin Franka satın alacağım, böylece on bin Franklık bir geliriniz olur; memnun olmaz mısınız?"

Constance:

"Söylemeyin Tanrı aşkına Anselme, deli olacağım," dedi.

Bayan César'ın o melek hali, gözlerindeki o saf bakışlar, o tertemiz güzel alnı, âşığın kafasında dönüp duran bin bir düşünceyi öylesine yalanlıyordu ki sonunda beyninin çok kötü işlediğine hükmetti. Pillerault'nun yeğeninin yaşamı ve düşünceleriyle herhangi bir kötülük bağdaşamazdı.

Anselme:

"Çok sevgili anneciğim," dedi. "İstemeden içime korkunç bir şüphe düştü. Eğer benim mutlu olmamı isterseniz hemen yok edersiniz bunu," diyerek Popinot elini uzatıp mektubu yakaladı.

Constance'ın yüzünde beliren korkuyu görerek ürken Popinot:

"İstemeden, du Tillet'nin yazdığı bu mektubun ilk satırlarını okumuş bulundum. Bu sözler, bu adamın benim akıl almayacak önerimi hemen kabul etmesine yol açan etkinize o kadar uygun düşüyor ki kim olsa bunun karşısında şeytanın beni düşündürdüğü gibi düşünür. Bir bakışınız ve üç kelime, onun..."

Bayan César mektubu Anselme'in elinden alıp gözünün önünde yırtarak:

"Devam etmeyin," dedi. "Ufacık bir suçun cezasını çok acı çektim. Her şeyi öğrenmelisiniz artık. Benim hakkımda içinizde doğan kuşkunun kızıma zarar vermesini istemem. Kaldı ki hiç yüzüm kızarmadan konuşabilirim sizinle bunu: Size söylediğimi

açıkça kocama da söyleyeceğim. Du Tillet beni elde etmek istemişti. Kocama bunu derhal haber verdim; du Tillet'nin derhal kapı dışarı edilmesi gerekiyordu. Kocamın kendisine yol verdiği gün bizden üç bin Frank çaldı!"

"Ben de böyle bir şeyden kuşkulanıyordum." Bunu söylerken sesinden bu adama karşı duyduğu kin belli oluyordu.

"Anselme geleceğiniz, mutluluğunuz bu sırrı öğrenmenizi gerektirirdi; ama bunu tıpkı benim de César'ın da yaptığı gibi kalbinize gömmelisiniz. Bir kasa hatası yüzünden kocamın sizi nasıl azarladığını hatırlarsınız. Bay Birotteau bir davaya yol açmamak ve bu adamı mahvetmemek için hiç şüphe yok, kasaya üç bin Frank koydu. İşte şu gördüğünüz şalın parasıydı bu. Bu yüzden bu şala ancak üç yıl sonra kavuşabilmiştim. Ne yazık ki bir çocukluk ettim, size bunu anlatacağım yavrum. Du Tillet bana üç aşk mektubu yazdı. O kadar iyi yazıyordu ki mektupları sakladım."

Bunları söylerken Constance içini çekip önüne bakmıştı.

"Merak ettiğim için. Ama yalnız bir kez okumuştum bunları... Ne de olsa ihtiyatsızca bir şeydi bunları saklamak. Du Tillet'yi tekrar görünce aklıma geldi, yatmak için odama çıkmıştım; siz içeri girdiğiniz sırada son mektubu okuyordum... İşte hepsi bu kadar dostum."

Anselme yere diz çökerek Bayan César'ın elini öyle derin bir saygı ve sevgiyle öptü ki ikisinin de gözlerinden yaş geldi. Kaynanası damadını yerden kaldırdı, kollarının arasına alarak göğsüne bastırdı.

O gün, César için sevinçli bir gün olmalıydı. Kralın özel sekreteri Bay Vandenesse bürosuna gelip onunla konuştu. Birlikte Amortisman Sandığı'nın küçük avlusuna çıktılar. Vieomte de Vandenesse, César'a:

"Kral bir rastlantıyla sizin borçlarınızı ödemek için göstermiş olduğunuz çabaları öğrenmiş. Altesleri, eşine az rastlanır böylesine bir hareket karşısında duygulandılar. Sizin çekindiğiniz için Légion d'Honneur nişanını takmadığınızı öğrenerek bu nişanı takmanız için verdikleri emri size bildirmek üzere beni gönderdiler. Bundan başka, borçlarınızı ödemenizde size yardım etmek üzere özel kasalarından aldıkları bu parayı verdiler, daha fazlasını yapamadıkları için de üzüldüklerini söylediler. Kendileri bu hayır işlerinin resmî olarak duyurulmasını krallığının şanına yakıştırmamaktadır. Kralın özel sekreteri, bunları söyleyerek, anlatılmaz duygular içinde çırpınan memura on bin Frank verdi."

Birotteau'nun dudaklarından birbiriyle ilgisi olmayan sözcükler dökülmüştü. Vandenesse gülerek onu eliyle selamladı. Zavallı César'ın hareketlerine egemen olan duygu, Paris'te o kadar seyrek görülen bir şeydi ki yaşamı çevresinde kendisine kadar hayranlık uyandırmıştı. Joseph Lebas, Yargıç Popinot, Camusot, Abbé Loraux, Ragon, Césarine'in çalıştığı büyük mağazanın şefi Lourdois, Mösyö de la Billardière bunu her yerde söylüyordu. Ondan yana dönen kamuoyu şimdi César'ı göklere çıkarıyordu. Birçok kere sokaktan geçerken kulaklarına şu sözler çalınmıştı: "İşte namuslu adam dediğin böyle olur." Bu söz César'a bir yazarın, "İşte o!" dediklerini işittiği zaman duyduğu heyecanı duyuruyordu. Onun bu temiz ünü yayıldıkça du Tillet kahrından ölüyordu. César kralın gönderdiği on bin Frankı alırken, aklına ilk gelen şey eski tezgâhtarına götürüp vermek oldu. Adamcağız, Chaussée-d'Antin Sokağı'na gelmiş de du Tillet'nin evine giderken bankerle merdivende karşılaştılar. Du Tillet açıyormuş gibi:

"Ne var ne yok zavallı Bay Birotteau," dedi.

Borçlu gururla:

"Zavallı mı?" diye bağırdı. "Oldukça zenginim. Bu akşam başımı yastığa koyarken size borcumu ödemiş olmanın huzurunu duyacağım."

Büyük bir doğruluğun ifadesi olan bu sözler, yüreğine hançer gibi saplandı du Tillet'nin. Herkesin César'a değer vermesine karşılık o değer vermiyordu, eski patronunun karşısında içinden, şu önüne durulmaz ses yükseldi: Yüce bir varlık bu adam!

"Bana borcunuzu mu ödeyeceksiniz? Ne iş yaptınız bakalım?"

Du Tillet'nin sırrını kimseye anlatmayacağından emin olan eski parfümcü:

"Bir daha ticaret yapacak değilim. Başıma gelenleri kimse düşünemezdi. Kim bilir belki bir başka Roguin'in de kurbanı olmuştum? Ama davranışımı krala anlatmışlar, kendileri merhametlerine layık görmüşler beni; bunun üzerine bu yolda cesaretlendirmek için hemen önemli bir para göndermişler, bu para..."

Du Tillet sözünü keserek:

"Bir makbuz ister misiniz? Para vermiyor musunuz?" diye sordu.

"Tamamıyla ve faizleriyle birlikte, bunun için şuradan iki adım ötedeki Bay Crottat'nın yazıhanesine kadar gelmenizi rica edeceğim."

"Demek noter önünde!"

"Evet ama bayım, bana itibarımı yeniden kazanmam yasaklanmamıştır; böyle olunca bu reddedilemeyecek belgelere dayanmalıdır..."

Du Tillet:

"Haydi gidelim, şuracıkta... Peki ama bu kadar parayı nereden aldınız siz?" diye sordu.

"Almadım, alnımın teriyle kazandım," diye Birotteau yanıtladı.

"Claparon'a büyük bir borcunuz var."

"Ne yazık ki evet! En büyük borcum ona. Bunun üzüntüsü öldürecek beni."

Du Tillet sert bir sesle:

"Hiçbir zaman ödemeyeceksiniz bunu!" dedi.

Birotteau:

"Doğru söylüyor," diye düşündü.

Adamcağız dönerken, yanlışlıkla Saint–Honoré Sokağı'ndan geçti, çünkü her zaman dükkânının ve apartmanının penceresini görmemek için başka yerden dolaşırdı. On sekiz yıllık mutluluğun, üç aylık azap içinde sönüp gittiği evini, iflasından beri ilk kez görüyordu.

Kendi kendine:

"Gözlerimi kapayıncaya kadar burada yaşayacağıma inanıyordum," dedi. Adımlarını sıklaştırdı. Çünkü gözüne şu tabela ilişmişti:

César Birotteau'nun yerine gelen

CÉLESTIN CREVEL

"Yanlış mı görüyorum ne?" diye bağırdı. "Césarine değil mi şu?"

Gerçekten de pencerede sarışın bir baş görür gibi olmuştu. Sahiden, kızını, karısını ve Popinot'yu görmüştü. Sevgililer, Birotteau'nun eski evinin önünden hiç geçmediğini düşünmüşlerdi. Onun böyle yolunu şaşırarak buradan geçtiğini de kestirmedikleri için, César için düzenlemeyi tasarladıkları eğlencenin hazırlığını yapmaya gelmişlerdi. Bu acayip karşılaşma Birotteau'yu o kadar şaşırtmıştı ki sokak ortasında olduğu yerde mıhlanıp kaldı.

Bay Molineux, La Reine des Roses'un karşısındaki mağazanın sahibine:

"Bakın, Bay Birotteau eski evini seyrediyor," dedi.

Parfümcünün eski komşusu:

"Zavallı adam," dedi. "Çok güzel bir balo vermişti; burada iki yüz kadar araba vardı."

"Ben de bulunmuştum o baloda," dedi Molineux. "Üç ay sonra iflas etti; sendik olduk bu işte."

Birotteau, bacakları titreyerek oradan kaçıp Pillerault Amcanın evine yollandı.

Pillerault, Cinq–Diamants Sokağı'ndaki mağazada olup bitenleri öğrenmişti. Yeğeninin itibarını yeniden kazanmış olmanın vereceği o büyük sevince güçlükle dayanabileceğini düşünüyordu. Çünkü her gün adamcağızın ruhundaki sarsıntıları yakından görüyordu; bunun başlıca sebebi, iflas edenler hakkındaki görüşleriydi; bu yüzden kendini yiyip bitiriyordu. César için şeref, evliyalaştırılmış, saygıyla anılacak bir ölü olmaktı. Bu düşünce kederini büsbütün yakıcı bir hale getirmişti. Pillerault, yeğenini iyi habere alıştırma işini üstüne almıştı. Birotteau, amcasının yanına girdiği zaman onu, bu işi nasıl yapacağını düşünürken buldu. Bunun için César'ın, kralın kendisine gösterdiği ilgiyi büyük bir sevinçle anlatışı, ona iyi bir belirti olarak göründü. Bundan başka Césarine'i La Reine des Roses'da görmüş olması da konuya girmek için çok güzel bir bahane olmuştu.

"Neden bu böyle oldu biliyor musun César?" dedi. "Popinot'nun Césarine'le evlenmek için duyduğu sabırsızlıktan. Dayanamıyor artık. Hem sonra senin aşırı doğruluğun uğruna da, gençliğini kuru ekmeği yemek kokusuna banarak geçirecek değil. Popinot sana, borçlarının tamamını ödemek için gerekli parayı vermek istiyor."

"Karısını satın alacak demek," dedi Birotteau.

"Kaynatasının itibarını yeniden kazanmasına yardım etmek şerefli bir iş değil mi?"

"Ama itiraz edilebilir buna... Kaldı ki..."

Amca öfkelenmiş gibi yaparak:

"Kaldı ki..." dedi. "Kendini mahvetmeye hakkın olabilir ama kızını mahvetmeye hakkın yok."

Aralarında gittikçe hararetlenen bir tartışma çıktı, Pillerault isteyerek kızıştırıyordu bu tartışmayı.

"Peki!" diye bağırdı Pillerault. "Eğer Popinot sana ödünç değil de, seni ortağı sayarak, alacaklılarına ödenecek olan parayı Huile'den kâr hissene mahsup edilmek üzere avans olarak veriyorsa..."

"Onunla elbirliği ederek alacaklılarımı aldatmış olurum," diye Birotteau yanıtladı.

Pillerault bu kanıt karşısında yenilmiş gibi göründü. İnsan ruhunu iyi bildiği için, bu namuslu adamın bütün gece bunu düşünerek nefsiyle mücadele edeceğini düşünmüştü, kendi kafasının içinde yapacağı bu tartışma onu, itibarını yeniden kazanmak fikrine alıştıracaktı.

Sofrada:

"Peki ama karımla kızım neden eski apartmanımıza gitmişler?" diye sordu.

"Anselme, Césarine'le oturmak için burayı kiralamak istiyor. Karın da ondan yana. Sana bir şey söylemeden, seni razı olmaya zorlamak için nikâh memurluğuna gidip evlenme kâğıtlarını astırttılar. Popinot, 'Kaynatam itibarını sağladıktan sonra, Césarine'le evlensem, pek yakışıklı bir iş yapmış olmazdım,' diyor. Kralın verdiği on bin Frankı alıyorsun da neden yakınlarından bir şey almak istemiyorsun? Ben de alacağıma karşılık makbuz vereceğim sana; bunu da mı istemeyeceksin yoksa?"

"Hayır ama bu makbuz, vermiş olduğunuz halde, para biriktirip size olan borcumu ödememe engel olmayacak."

"Bu kadarı da artık çok ince eleyip sık dokumak oluyor, doğruluk konusunda sözü geçen bir adam olduğuma inanıyorum,

ne budalaca şey senin az önce söylediğin! Alacaklılarına bütün borcunu ödersen, onları aldatmış mı oluyorsun yani?"

O sırada César gözlerini ayırmadan Pillerault'nun yüzüne bakıyordu. Pillerault, üç yıldan beri ilk kez yeğeninin kederli yüzünde bir gülümseme görünce heyecanlandı.

César:

"Doğru, borçlarımı ödemek... Ama kızımı satmam demek olacak bu!"

Popinot'yla birlikte içeri giren Césarine:

"Ben de satılmak istiyorum," diye bağırdı.

İki sevgili, amcalarının küçük antresinden, ayaklarının ucuna basarak içeri girerken, Birotteau'nun söylediğini duymuşlardı. Bayan Birotteau da arkalarından geliyordu. Üçü birden arabayla alacağı kalmış olan alacaklılara gidip makbuzların hazırlanması için akşamüstü Alexandre Crottat'nın yazıhanesinde bulunmalarını söylemişlerdi. Sevdalı Popinot'nun kuvvetli mantığı, kendisinin borçlu olduğunu, böyle bir yola başvurarak yasayı atlattığını söylemekte ayak direyen César'ın kaygılarını yenmişti.

Popinot'nun:

"Kızınızı öldürmek mi istiyorsunuz?" diye bağırması üzerine vicdan azabından kurtuldu.

"Kızımı öldürmek mi!" diye şaşkın şaşkın söylendi.

"Peki öyleyse," dedi Popinot. "Sizin olduğuna vicdanımla inandığım ve elimde bulundurduğum bir parayı size hibe edersem, reddeder misiniz?"

"Hayır," diye yanıt verdi César.

Popinot:

"Peki öyleyse, bu akşam Alexandre Crottat'ya gidelim ama caymayın bu kararınızdan; gitmişken evlenme sözleşmemizi de hazırlatırsınız," dedi.

Derville'in yardımıyla, bütün belgeleriyle birlikte itibarını yeniden kazanabilmesi için Paris Krallık Mahkemesi Savcılığı'na başvuruldu.

Evlenme kâğıtlarının askıda kaldığı ve formalitelerin yerine getirildiği bir ayı Birotteau pek heyecanlı olarak geçirdi; mahkemece o, büyük hükmün verileceği güne kadar yaşayamamaktan korkuyordu. Dediğine göre, yüreğinde sebepsiz bir çarpıntı vardı.

Derin kederiyle olduğu kadar, şimdi duyduğu coşkun sevincin heyecanıyla da yorulan kalbinin için için ağrıdığından yakınıyordu. Paris Krallık Mahkemesi'ne, yeniden itibar kazanma davaları o kadar seyrek gelirdi ki bu konuda ancak on yılda bir karar verildiği oluyordu. Toplumu ciddiye alan insanlar için adalet cihazının bir büyüklüğü, bir ağırlığı vardır. Sosyal kurumlar, tamamıyla insanların bunlar hakkında besledikleri duygulara ve onların zihinlerinde yaşattıkları büyüklüğe bağlıdır. Bunun için, dinsiz değil ama inançsız kalan ilk eğitim, bütün tutucu bağları gevşeterek çocuklarında da her şeyi didik didik etme alışkanlığı yaratan bir millet yıkılır, çünkü böyle bir milletin bağı yalnız iğrenç, maddi çıkarlarla, bencilliği yaratacağı besbelli olan mezhep buyruklarıdır. Din fikirleriyle beslenmiş olan Birotteau, adaleti toplumun simgesi, gönül hoşluğuyla boyun eğilen yaşamın yüce bir ifadesi olarak benimsiyordu. Bu varlık, bize göründüğü şekilden tamamıyla bağımsızdı: Bir yargıç ne kadar yaşlı, vücutça düşkün, saçı ağarmış olursa kutsal görevi o kadar yücelik kazanır; çünkü bu meslek, insanları ve olayları çok derinden bilmeyi gerektirir, böyle bir yargıç duygularından sıyrılarak, karşıt çıkarları gözetme kaygısıyla kalbini katılaştırır. Paris'teki adalet sarayında bulunan Krallık Mahkemesi'nin merdivenlerini, yüreği çarpmadan çıkamayan insanlar gittikçe azalmıştı, işte eski tüccar, bu adamlardandı. Büyük bir etki uyandıracak şekilde yapılmış olan bu merdivendeki yüceliği, pek az kimse fark etmektedir. Mah-

keme, sarayın avlusunu süsleyen sütunlu yerin üst tarafındadır. Kapısı, bir ucu büyük salonda sona eren, öteki Sainte–Chapelle'e varan bir galerinin ortasına açılmaktadır. Bu iki anıtın yanında, göze çarpan her şey pek cılız kalır. Saint–Louis Kilisesi, Paris'in en heybetli binalarından biridir, bu galeriden bakılınca, karanlık ve romantik bir görünüşü vardır. Oysa galerinin öteki ucundaki büyük salon ışık içindedir; insan Fransa tarihinin, bu salona bağlı olduğunu unutamaz. Bu merdivende bir büyüklük olmalıdır, çünkü bu iki başyapıt arasında ezilmemiştir. Belki de sarayın parmaklıkları arasından, idam hükümlerinin yerine getirildiği meydanın görülmesi, insanların yüreğine çarpıntı vermektedir. Burası, Asliye Mahkemesi'nin duruşma salonunun giriş yeridir ki mahkemenin büyük salonunu meydana getirir. Zaten bütün bunlar karşısında büyük bir etki altında kalan iflas etmiş adamın, o sırada Ticaret Mahkemesi Başkanı bulunan Lebas, patronu Bay Ragon, Abbé Loraux gibi dostlarının arasında bu merdivenden çıkarken nasıl bir heyecana kapıldığını düşünün. Rahip, César'ın gözünde insan yapısı olan bu eserlerin büyüklüğünü büsbütün belirten düşünceler ileri sürdü. Pratik bir filozof olan Pillerault, bu mutlu olayın umulmadık tehlikelerine karşı korumak için, yeğeninin sevincini önceden aşırı derecede arttırmayı tasarlamıştı. Eski tüccar giyinip de gitmeye hazırlandığı sırada, mahkemenin karşısına çıkarken César'ın yanında bulunmak isteyen gerçek dostlarının geldiğini gördü. Bu şeref kıtası, adamcağızı o kadar sevindirmişti ki o heybetli mahkemenin karşısına, sarsılmadan çıkabilecek kuvveti buldu kendisinde. Birotteau adliye sarayına geldiği zaman on iki yargıcın toplandığı duruşma salonunda, başka dostlarının da kendisini beklediğini gördü. Dava kanıtlar açıklandıktan sonra, Birotteau'nun avukatı birkaç sözcük ile isteğini ileri sürdü. Başkanın bir işareti üzerine, başsavcı, ayağa kalkarak iddianamesini okudu. Kamu adına

başsavcı, tüccara itibarının geri verilmesi istemini ileri sürdü; bu bir törenden ibaretti; mahkûmun beraati söz konusuydu: Başsavcı bunları, kamuoyunun temsilcisi olmak sıfatıyla yapacaktı. Duygulu insanlar, başsavcı Mösyö de Granville'in, özetini verdiğimiz şu konuşmasını dinlerken, nasıl heyecanlandığını çok iyi anlayacaklardır:

"Baylar," dedi. "Ünlü adalet adamı Seine Ticaret Mahkemesi'nce 16 Ocak 1820 tarihinde Birotteau'nun iflasına karar verilmişti. Bilançosunu teslim edişi, ne bu tüccarın tedbirsizliğinden ne hileli işlerden ne de şerefini lekeyebilecek herhangi bir nedenden ileri gelmişti. Burada yüksek sesle şunu söylemek isteriz ki bu talihsizlik, adaleti olduğu kadar Paris şehrini de son derece üzen bir felaketten ileri gelmiştir. Devrimci fikirlerin ve törelerin, kötü tohumların mayalandığı yüzyılımızda, Paris noterlerinin bundan önceki yüzyılların şanlı geleneklerinden ayrıldıklarını görmekteyiz. Bunun sonucu olarak da, birkaç yıl içinde, eski monarşi rejiminden iki yüzyılda görülen kadar iflas olayı meydana gelmiş bulunmaktadır. Kısa yoldan zengin olma hırsı, bu kamu görevlilerini, kamu zenginliğinin bekçilerini, bu yargıç yardımcılarını da sarmış bulunmaktadır!"

Bu metin üzerinde söylediği uzun nutukta, Cont de Granville, rolünün gereğini yerine getirmiş olmak için, liberalleri, Bonapartçıları ve öteki krallık düşmanlarını suçlamak fırsatını kaçırmadı. Olay, bu adalet adamının kuşkusunda haklı olduğunu kanıtlamaktaydı.

Sözünü sürdürerek:

"Paris noterlerinden birinin, Bay Birotteau tarafından kendisine bırakılan parayı da götürerek kaçması, adı geçenin mahvolmasına neden olmuştur. Mahkeme bu işte, Roguin'e inanan müşterilerinin nasıl hayâsızca aldatıldıklarını kanıtlayan bir karar vermiş bulunmaktadır. Sonra bir konkordato yapıldı. Davacının

şerefini korumak üzere şunu da belirteceğiz ki bütün işlerinde, Paris ticaretinin günlük derdi olan hileli iflasların hiçbirinde görülmeyen dikkate değer bir temizliğe rastlanmıştır. Birotteau'nun alacaklıları, nesi var nesi yok, çöpüne varıncaya kadar yerli yerinde buldular. Evet baylar, giysilerini, mücevherlerini, hatta bir insanın özel işlerinde kullandığı şeylere varıncaya kadar her şeyini olduğu gibi bulmuşlardı. Yalnız kendisinin değil, aktifi kabartmak için haklarını terk eden karısının da her şeyini. Birotteau bu şartlar içinde, belediyedeki görevinin kendisine kazandırmış olduğu şerefe layık olduğunu göstermişti; çünkü o zaman İkinci Daire Belediye Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktaydı ve Légion d'Honneur nişanını kazanmıştı. Bu şeref kendisine Vendémiaire'de kana bulanmış olan Saint–Roche merdivenlerinde savaştığı için olduğu gibi, bilgisiyle kendini saydırmış, uzlaştırıcı karakteri sayesinde sevilmiş bu insan olduğu kadar, Belediye Başkanlığı şerefini kendisinden daha layık görmek alçakgönüllülüğünü gösterdiği saygıdeğer Baron de la Billardière'e bırakması nedeniyle verilmiş bulunmaktaydı. Birotteau, sayın baronu, bu asil kralcının değerini o kara günlerde yakından görüp anlamıştı."

Birotteau, amcasının kulağına:

"Bu söz benim buluşumdan daha güzel," diye fısıldadı.

"Bu yüzden de alacaklılar bu namuslu tüccarın, karısının ve kendisinin varını yoğunu bırakmalarıyla, alacakların yüzde altmışını elde etmiş bulunduklarından, kendileriyle borçluları arasında yaptıkları konkordatoda duydukları hayranlıklarının bir belirtisi olarak, kalan alacaklarından vazgeçtiklerini ifade ve beyan etmişlerdir. Birotteau hakkında gösterilen bu iyi niyet üzerine mahkemenin dikkatini çekmek isterim."

Burada başsavcı konkordatonun bununla ilgili bölümünü okuduktan sonra:

"Bu koruyucu hükümlerden sonra baylar, birçok tüccar kendilerini borçlarından tamamıyla kurtulmuş sayarak, meydanlarda başı dik dolaşabilirlerdi. Böyle yapmak şöyle dursun, Birotteau, kendini çöküntüye kaptırmadan bugün önünde açılan bu şerefli güne ulaşmanın yollarını vicdanında tasarlamaya başladı. Hiçbir şey onu yıldırmamıştı. Sevgili hükümdarımız Saint–Roche savaşçısının ekmeğini kazanabilmesi için kendisini bir işe aldırttı. Ama iflas etmiş olan César, gereksinmesini karşılamak için bile aylıklarına el sürmeden alacaklılarına sakladı; çünkü ailesinden olanların bağlılıklarından yoksun kalmamıştı."

Birotteau, ağlayarak amcasının elini sıktı:

"Karısı ve kızı da emeklerinin ürününü, onun parasına ekliyorlardı. Çünkü onlar da Birotteau'nun soylu düşüncelerini benimsemiş bulunmaktaydılar. Ana kız, evvelce bulundukları yüksek durumdan daha aşağı bir duruma katlandılar. Bu fedakârlıklar en yüksek saygıya layıktır baylar; çünkü bunlar en güç yapılabilen fedakârlıklardandır. İşte Birotteau kendisine bu ödevi yüklemiş bulunuyordu."

Burada başsavcı bilançonun özetini okuyarak kalan borç toplamını ve alacaklıların adını söyledi.

"Her alacaklıya, alacağı faiziyle birlikte ödenmiş olup karşılığında sert bir soruşturma konusu olan, yalnız parayı alanın imzasını taşıyan makbuz değil, gerçek ibranameler alınmıştır. Böyle olmakla birlikte, mahkeme bu belgeler karşısında bile görevini savsaklamayarak kanunun emrettiği soruşturmayı yapmış bulunmaktadır. Bunun için Birotteau'ya tekrar şeref ve itibarını kazandırmakla kalmayacak, yoksun kaldığı haklarını da vererek adaleti yerine getirmiş olacaksınız. Duruşmalarımızda böyle sahnelere o kadar seyrek rastlanmaktadır ki daha önce de hükümdarın teşvikini kazanmış bulunan hareketini alkışladığımızı belirtmekten kendimizi alamayacağız."

Sözlerini adalet sarayı üslubundaki tümcelerle sona erdirdi.

Mahkeme heyeti olduğu yerde müzakereye girişti. Başkan ayağa kalkarak kararı açıkladı; kararın sonunda şunları söyledi:

"Mahkeme, beni Birotteau'ya böyle bir karar vermiş olmaktan duyduğu memnuniyeti belirtmekle görevlendirdi. Mübaşir; bundan sonraki dava ilgililerini çağırınız."

Ünlü başsavcının sözleriyle şeref kaftanına bürünmüş olan Birotteau, Fransa'daki Birinci Krallık Mahkemesi Başkanı'nın soğukkanlı adaletin yürek çarpıntılarını hissettiren sözlerinin etkisi altında sevinçten yıldırımla vurulmuşa dönmüştü. Davacı yerinden ayrılamıyordu bir türlü; olduğu yerde mıhlanmış kalmış, kendisine toplum hayatının kapılarını açan meleklermiş gibi şaşkın şaşkın yargıçlara bakıyordu. Amcası kolundan tutup salona çıkardı. XVIII. Louis'nin bu konudaki emrine boyun eğmemiş olan César, Légion d'Honneur nişanının kurdelesini hemen redingotunun iliğine geçirdi. Dostları etrafını sarıp onu bir zafer havası içinde arabasına götürdüler.

Joseph Lebas'ya, Pillerault ve Ragon'a:

"Nereye götürüyorsunuz beni dostlarım?" diye sordu.

"Evinize."

"Hayır, daha saat üç; borsaya gidip hakkımı kullanmak istiyorum."

Pillerault, Lebas'ya anlamlı bir işaret yaparak arabacıya:

"Borsaya," dedi. Çünkü itibarını kazanmış olan yeğeninde kaygı verici belirtiler görmeye başlamıştı, delirmesinden korkuyordu.

Eski parfümcü, amcasıyla Lebas'nın herkesin saydığı bu iki eski tüccarın kollarına girerek borsaya gitti. İtibarını elde ettiği duyulmuştu. Arkalarından gelen Ragon'la birlikte üç tüccarın ilk rastladıkları du Tillet oldu.

"Ah sevgili patronum, bu işi atlattığınızı duyunca o kadar sevindim ki. Öyle sanıyorum ki küçük Popinot'nun benden yarar-

lanmasına olanak vererek sıkıntılarınızın sona ermesine yardım etmiş oldum. Sanki ben ermişim gibi sizin mutluluğunuzdan sevinç duydum," dedi.

Pillerault:

"Başka türlü duyamazdınız bu sevinci. Böyle bir mutluluğa hiçbir zaman ermeyeceksiniz," dedi.

Du Tillet:

"Ne kastettiniz bununla bayım," diye sordu.

Lebas, bu adamdan, hakkında bir şey bilmediği halde, ahlaksızın biri gözüyle bakan Pillerault'nun böyle şeytanca öç alışına gülerek:

"Tabii iyi bir şey," dedi.

Matifat, César'ı tanıyarak yanına geldi. Az sonra en iyi tanınmış olan tüccarlar eski parfümcünün etrafını sararak borsa adına alkışladılar; herkes onu göklere çıkarıyor, gelip elini sıkıyordu. Bu hali görerek kıskananlar olduğu gibi, vicdan azabı duyanlar da vardı. Çünkü orada bulunanların yüzde ellisi işlerini tasfiye etmiş kimselerdi. Bir köşeye çekilip konuşan Gigonnet ile Gobseck, Birotteau'ya fizikçilerin ömürlerinde ilk kez gördükleri ilk elektrikli yılan balığına baktıkları gibi bakıyorlardı. Bir Leyde şişesi gibi bir güce sahip olan balık çok acayip bir balıktı. Zaferinin buhurdanından tüten sarhoş edici kokuları içtikten sonra César arabaya atlayıp evinin yolunu tuttu.

Şimdi eski evlerinde, sadık Popinot'yla sevgili Césarine'in evlenme sözleşmeleri imzalanacak. Yanındaki dostları César'ın sinirli sinirli güldüğünü fark ettiler.

Gençliğin kusurlarından biri de herkesi kendisi gibi kuvvetli sanmasıdır: Kaldı ki bu kusur, gençliğin meziyetleri ile ilgili bir kusurdur: İnsanları ve şeyleri, bir gözlüğün camları arkasından seyredecek yerde gençler, bunu içlerindeki ateşin alev rengine bürür, içlerinden taşan hayat dalgalarıyla yaşlı insanları da sa-

rarlar. César'la Constance gibi Popinot da Birotteau'nun verdiği o parlak baloyu hiç unutmamıştı. Bu sıkıntılarla geçen üç yıl içinde, birbirlerine söylemeden, César da Constance da birçok kere o çiçekler içindeki topluluğu görür gibi olmuş, Collinet'nin orkestrasını içlerinde duyarak o kadar zalimce cezalandırılan bu sevinci tatmışlardı. Herhalde Adem ile Havva da, kendilerinden sonra gelenlere ölüm ve hayat getirmiş olan yasak meyveyi de zaman zaman böyle düşünmüş olmalıydılar; çünkü öyle görünüyor ki meleklerin üremesi Tanrı'ya vergi bir sırdır. Fakat Popinot bu baloyu hiçbir pişmanlık duymadan, derin bir hazla düşünebilirdi. Kendisi henüz fakirken, Césarine hayatının o en parlak günlerinde evlenmeyi kabul etmişti. O gece kendisinin sevildiğine inanmıştı.

Bunun için de Grindot'nun restore ettiği apartmanı, Célestin'den, içindeki her şeyi olduğu gibi kalacağı şart koşularak satın aldığı, César'la Constance'ın en küçük şeylerini bile dindarca bir duyguyla saklarken kendi balosunu, düğün balosunu vermeyi düşünmüştü. Bu baloyu bütün benliğini vererek hazırlamış ama bunu yaparken çılgınlıkları bir yana bırakıp, gerekli harcamaları yaparak patronun yaptıklarını yapmıştı. Yemeği yine Chevet verecekti; davetliler de aşağı yukarı aynı kimselerdi. Yalnız Légion d'Honneur dairesinin başkanının yerini Abbé Loraux almıştı. Ticaret Mahkemesi Başkanı Bay Lebas unutulmamıştı. Popinot, Birotteau'ya gösterdiği yakınlığa teşekkür etmiş olmak için Bay Camusot'yu da çağırmıştı. Roguin'le karısının yerine Bay de Vandenesse'le Bay de Fontaine gelmişlerdi. Césarine'le Popinot davetlilerini dikkatle seçmişlerdi. İkisi de düğünün etrafta duyulmasından, nikâh günü bir balo vermeyi tasarlarken ince duygulu insanları üzmekten çekinmişlerdi. Constance, o bir zaman yalnız bir gün giyerek geçici bir parıltıyla göz kamaştırdığı vişne çürüğü giysisini bularak giymişti yine. Césarine de Popinot'nun kaç kez

sözünü ettiği o baloda giymiş olduğu tuvaletini giyerek sürpriz yapmıştı. Böylece César evinde o bir gececik tattığı sihirli manzarayı yine görecekti. Ne Constance, ne Césarine, ne Popinot bu büyük sürprizin César üzerinde yapacağı tehlikeli etkiyi kestirememişlerdi. Bunun için de saat dörtte çocukça şeyler yapacak kadar sabırsızlıkla beklemişlerdi onu.

Borsaya girişinin verdiği anlatılmaz heyecandan sonra bu ticaret namusu kahramanı Saint–Honoré Sokağı'nda kendisini bekleyen büyük sevinci tatmak üzereydi. Eski evine girerken yepyeni kalmış merdivenin başında o vişne çürüğü kadife giysisiyle karısını, Césarine'i, Conte de Fontaine'i, Vicont de Vandenesse'i, Baron de la Billardiére'i, ünlü Vauquelin'i görünce birden gözleri buğulandı. Koluna girmiş olduğu Pillerault Amca, Birotteau'nun içinden ürperdiğini duymuştu.

Filozof adam, âşık Anselme'e:

"Bu kadarı da fazla," dedi... "İçirdiğin şaraba dayanamayacak..."

Herkes o kadar büyük bir sevinç içindeydi ki César'ın böyle heyecanlanıp sallanmasını çok doğal bir sevinç sarhoşluğu diye karşılamışlardı. Ama çoğu kez öldürücü olurdu bu sarhoşluk. Evine kavuşunca, içlerinde balo giysili kadınlar da bulunan davetlileri görünce birden kafasının ve kalbinin içinde Beethoven'in büyük senfonisinin finalindeki coşkun ezgiler yükseliverdi. Bu yüce müzik bütün sesleri gölgede bırakarak bir anda parladı, bu yorgun beynin dokularında borazanlarını çınlattı. Bu aslında büyük finaldi bu beyin için. İç dünyasında, derinden derine duyduğu müzikle bitkin hale gelen César, karısının koluna girdi, kan hücumuyla boğuklaşan sesiyle:

"İyi değilim," dedi.

Constance çok korkmuştu. Kocasını odasına götürdü, César oraya kadar güçlükle gelebilmişti. Kendini bir koltuğa atarak:

"Bay Haudry! Bay Loreaux!" dedi.

Abbé Loreaux odaya girdi. Tüm davetliler, balo giysili kadınlar da ardından geldiler, hepsi şaşkına dönmüşlerdi. César, bu şık, renkli kümenin önünde günahını çıkarttırdığı papazın elini sıktı ve başını, diz çöken karısının göğsüne yasladı. Göğsünün içinde bir damar kopmuştu. Bir atardamarın tıkanıklığı yüzünden güçlükle soluk alabiliyordu.

Abbé Loreaux, Tanrısal bir el işaretiyle César'ı gösterirken, derinden gelen bir sesle:

"İşte, namuslu adamın ölümü!" dedi.

Rembrandt'ın *İsa, Lazar'ı Diriltiyor* tablosundaki Tanrısal jestle söylemişti bunu.

İsa, toprağa tutsağını geri vermesini buyurmuştu, kutsal rahip ticaret yolundaki bu doğruluk kurbanının başını, sonsuzluk çelengiyle bezemesi için yakarmıştı Tanrı'ya.

"İşte, namuslu adamın ölümü!"

Hikâyesi bu cümleyle sona eren bir parfümcüyü anlatıyor bu kez de Balzac. *İnsanlık Komedyası*'nın bu cildinde, XIX. yüzyıl Fransa'sında, Devrim sonrasında yaşanan köklü değişimleri dile getirmek için bir parfümcünün "yükselişine ve düşüşüne" odaklanıyor. Roman sanatının asıl görevinin "topluma ayna tutmak" olduğunu düşünen Balzac'ın anlatımıyla; sınıf atlamaya çalışan, bunun için elinden geleni yapan, ailesiyle birlikte her türlü fedakârlığa göğüs geren, bir ölçüde de başarılı olan César Birotteau'nun –ne gariptir ki– hem yükselişinin hem de düşüşünün hikâyesi, günümüz dünyası için de geçerliliğini hâlâ sürdürüyor.
Yaklaşık iki yüzyıl önceden seslenen Balzac'ın şu sözüne bugün bile karşı çıkmak mümkün değil:
"İlk dost olduğumuz kimseye kazık atmazsak bir ikincisini bulamayız."

Bu kez de Türkiye'nin koku uzmanı Vedat Ozan'ın, Mesut Varlık ile birlikte kaleme aldığı sunuşla okur karşısına çıkan *Parfümcü César Birotteau'nun Yükselişi ve Düşüşü*, Balzac'ın kaleminden bir toplumsal eleştiri olarak da okunabilir.

"Her varlığın bir yükseliş çağı vardır. ... Hayatın bu en olgun zamanında birbirleriyle dengede bulunan ve parlaklıklarıyla fışkıran canlı kuvvetler yalnız etten kemikten varlıklarda değil, devletlerde, milletlerde, fikirlerde, kurumlarda, ticarette girişilen işlerde görülür; bunlar da soylular ve hükümdar sülaleleri gibi doğar, yükselir ve yıkılırlar."

THG 302 GZS

EVEREST

www.everestyayinlari.com
f/everestyayinlari
/everestkitap
/everestyayinlari

9 786051 851778